100 Ünlü Türk

100 ÜNLÜ TÜRK

HÜRRİYET GAZETESİNİN OKURLARINA ARMAĞA-
NIDIR. BÜTÜN HAKLARI HÜRRİYET GAZETECİLİK
VE MATBAACILIK ANONİM ŞİRKETİNE AİTTİR.

BÜYÜK Türk Tarihi, nice nice altın sayfalarla doludur. Bu sayfaları çevirdikçe, nice nice unutulmaz isimler görülür. Kimi gürz, kalkan ve mızrakların gölgesinde pırıl pırıl yanar. Kimi, şahlanan kısraklar üstünde bambaşka bir vekârla gülümser. Kimi ise devlet kurmuş, ülkeleri dize getirmiş, Türk ismini dünyaya yaymıştır. Yine Türk Milleti, yakın ve uzak tarihimizin Atatürk'ü, Fatih'i, Yavuz'u, Kanunî'si yanında büyük bilginler, büyük şairler, edipler, düşünürler, devlet adamları, komutanlar, ekonomimize katkıda bulunanlar, gazeteciler ve Türkiye'yi dışarda temsil ederek göğsümüzü kabartan kişileri yetiştirmiştir. İşte, elinizdeki bu büyük eser, çoğu tarihe geçmiş, bir kısmı yaşayan 100 ÜNLÜ TÜRK'ün hayat hikâyelerini, 100 büyük renkli tablo ve «Ofset» tekniğinin en modern imkânlarıyla önünüze seriyor. Gazeteniz HÜRRİYET, bu eseri sizlere sunmakla kıvanç duyar.

Hürriyet

Oğuz Han

M. Ö. ? - 174

TÜRK - HUN İmparatorluğu'nun kurucusudur. Babası, Bulcar Han'ın oğlu olan Teoman Han, anası Ay Han'dır. Kahramanlık ve zaferleri «Oğuz Han Destanı» ile Türk milletine mal olmuş bir hükümdardır. Üvey anası, tahtı öz evlâdına kazandırmak için, onu kendisine tasallut etmekle suçladı. Uzun mücadeleden sonra, kurduğu orduyla üvey anasını ve kardeşini mağlûp etti. Büyük Türk - Hun İmparatorluğu'nu meydana getirdi.

1

ONUN hayat hikâyesini de, zaferlerini de «Oğuz Han Destanı»ndan öğreniriz.. Ay Han'ın dünyaya getirdiği ve Teoman Han'ın Mete adını verdiği çocuk, kara saçlı, kara kaşlı, gök gözlü, kızıl dudaklı idi; perilerden bile güzeldi. Anasından yalnız bir defa süt emdi, başka emmedi. Konuşmaya başladı; çiğ et ile kımız istedi. İlk aşı yediğinin kırkıncı günü yürüdü; güreşmeye, ata binmeye, geyik avlamaya başladı. Bu bir çocuk değil, sanki fırtınaydı. Ele avuca sığmak bilmiyordu. Günler ve gecelerden sonra bileği bükülmez bir yiğit oldu.

Samur omuzlu, kurt belli, nur yüzlü ve avucunun içi kan gibi kıpkırmızı olan bu yiğit, delikanlılık çağına geldiği sırada, civar ormanlarda barınan ve etrafa dehşet saçan bir canavar türemişti. Ormanda tek başına bu canavarı bekledi. Onu üzerine çekip döğüştü. Bu amansız boğuşma sonunda canavarı öldürüp başını kesti. Civardaki aşiretlerin hepsi bayram ettiler. Sonra aşiret beyleri bir araya geldiler. Kendilerini bir bayrak altında toplayacak kahramanın nihayet ortaya çıktığına karar verdiler. Onun etrafında, onun gök bayrağı altında toplanmaya başladılar.

Oğuz Han adıyla anılan Mete bir gün «Buzdağı» üzerinde otağını kurmuştu. Sabah tan yeri ağarırken otağın içine güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan boz tüylü, boz yeleli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu boz kurt kendisine «Ey Oğuz, artık ben önde yürüyeceğim» dedi. Oğuz Han ordusunu toplayıp Bozkurt'un peşine düştü.

Oğuz Han, Bozkurt'un peşinde bir çok diyâr dolaştı, pek çok savaşlar verdi. Bir çok ülkeler fethetti. Kurduğu büyük Türk devletinin sınırlarını Japon Denizi'nden Volga ırmağına kadar uzattı. Çinlileri büyük bir yenilgiye uğratarak büyük zafer kazandı.

Oğuz Han bütün Türk boylarını da bir araya toplamıştı. Türkler kendisine, gök kudreti anlamına gelen «Tanrı Kut» dediler. Beylerinden olan Kıpçak, Karluk, Kalaç ve Kankılı'yı aldığı ülkelere vali yaptıktan sonra memleketine döndü.

Oğuz Han iki kez evlenmişti. İlkin Tanrı'ya yalvarırken, birden etraf zifirî karanlık kesilmiş ve gökten sanki bir nur inmişti yeryüzüne bu karanlığı parçalayarak. Aydan da güneşten de çok daha parlak olan bu nurun içinden bir kız çıkıvermişti Oğuz Han'ın karşısına. Bir ay parçası kadar güzel olan bu kızın yüzündeki ben bir elmas gibi ışıklar saçıyordu. Gülünce sanki mavi gökler de gülüyor, ağlayınca bütün Türkeli ağlıyordu âdeta. Bu kıza vuruluverdi Oğuz Han. Onu hayat arkadaşı, eş seçti.

Bu güzeller güzeli kıza Işık Han adını verdi. Işık Han'dan üç erkek evlâdı dünyaya geldi.

Sonra, yıllar sonra bir gün ormanda avlanırken bir gölün kenarındaki ağacın kovuğunda güzel mi güzel bir kızla karşılaştı. Saçları ırmağın o billûr akışına, güzel gözleri ise gökyüzünün o eşsiz maviliğine benziyordu bu kızın. O anda yüreğine sanki bir od düşüverdi Oğuz'un. Gönlü bu güzel kıza akıverdi. Ve onu da hayatının ikinci kadını olarak seçti Bu kıza Ay-Su Han adını verdi. Ondan da üç erkek evlâdı dünyaya geldi.

Oğuz Han'ın yanından eksik etmediği Uluğ Türk adında, ak sakallı bir bilge vardı. Her işinde, pek saydığı Uluğ Türk'e fikir danışırdı. Ak sakallı bilge, bir gece düşünde, bir altın yay ile üç gümüş ok gördü. Altın yay, gündoğusundan günbatısına doğru uzanıyordu. Üç gümüş ok da kuzeye doğru gitmekte idi. Uluğ Türk ertesi sabah bu düşünü Oğuz'a anlattı. Öğüt verdi. Oğuz Han oğullarını topladı; üç büyük oğlu olan Gün, Ay ve Yıldız'ı doğuya, üç küçük oğlu olan Gök, Dağ ve Deniz'i batıya doğru yola çıkardı.

Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han yolda bir altın yay; Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han da üç gümüş ok buldular. Alıp babalarına getirdiler. Oğuz Han bundan sonra Ulu Kurultay'ı topladı. Halkı çağırdı. Artık kocamış bulunan ulu hükümdar, bir bayrak altında topladığı 24 Türk boyu ile istilâ ettiği bunca yerden meydana gelen uçsuz bucaksız ülkesini altı oğlu arasında pay etti. «Ey oğullar, çok yaşadım. Çok savaştım. Çok ok attım. Çok kılıç salladım. Düşmanlarımı ağlattım. Dostlarımı güldürdüm. Artık ben Gök Tanrı'ya karşı olan borcumu ödedim. Sizlere yurdumu veriyorum. Bu topraklar üzerinde bilgelik ve esenlikle yaşayın. Gök Tanrı'nın buyruğundan da dışarı çıkmayın,» dedi ve gök renkli gözlerini fâni dünyaya yumdu...

Tablo: Cemal Dündar

OĞUZ HAN

Attilâ

395 - 453

BÜYÜK Türk - Hun İmparatoru'dur. Hun devletinin kurucularından Muncuk'un oğludur. 434 yılında, kardeşi Bledu ile birlikte İmparatorluğun başına geçti. Bir süre sonra kardeşinin öldürülmesiyle, Tuna kıyılarından Çin Seddi'ne kadar uzayan imparatorluğun tek hâkimi oldu. 750 bin kişilik ordusuyle Galya şehirlerini altüst etti. Orleans'ı kuşattı. Kuzey İtalya'yı silindir gibi ezip geçti. Avrupa'yı titreten bir cihangir oldu. 453 yılında öldü.

2

TIPKI Büyük İskender gibi, bütün dünyaya hâkim olmak ihtirası ile dopdolu bulunan Attilâ, bu büyük emelini tamamen gerçekleştiremedi ama, tarihin tanıdığı en ünlü cihangirlerden biri oldu.

Gençliğini barış için rehine olarak Roma'da geçirmiş, bu yüzden Roma kültürünün yanısıra, zaaflarını ve karakterlerini incelemiş, lâtinceyi de anadili gibi öğrenmişti. Hükümdar olduktan sonra, Romalılar hakkındaki bütün bu bilgilerini en iyi şekliyle değerlendirmeyi başardı.

Attilâ, önce Doğu Roma'yı hedef aldı. Bizans üzerine yürüdü. Kendisinden aman dileyen İmparatoru yıllık vergiye bağladı. Bir süre sonra vergisini ödemeyen imparatora, bunu pek pahalıya ödetti. Balkanlardan Mora'ya, oradan İstanbul kapılarına kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Bizanslılar vergiyi iki misline çıkartarak İstanbul'u kurtardılar. Fakat, bu arada Bizans İmparatoru III. Valentinianus, bir suikastçi göndererek Attilâ'yı öldürtmeye teşebbüs etti. Bu teşebbüs akim kaldı. İmparator bu kez kendi emriyle, suikasti hazırlayan adamın kafasını kestirip Attilâ'ya göndermekle, kendisini temize çıkartmaya kalkıştı... Bu arada III. Valentinianus'un. hayatı boyunca evlenmemeye mahkûm ettiği kızkardeşi, rahibe olarak kapatıldığı manastırdan Attilâ'ya bir nişan yüzüğü göndererek kendisiyle evlenmeye hazır olduğunu bildirdi. Bütün Avrupa'ya dehşet saçan Attilâ, Bizans İmparatoru'na daha sert bir mesaj göndererek, nişanlısının kapatılmış bulunduğu manastırdan serbest bırakılmasını ve müstakbel eşine çeyiz olarak Batı Roma İmparatorluğunun yarısının verilmesini istedi. III. Valentinianus, Büyük Türk-Hun İmparatoru'nun bu yeni teklifi karşısında kara kara düşüncelere daldı. Bunun verdiği huzursuzluk bütün Bizans'ı kapladı. Bitip tükenmek bilmeyen korkulu günler ve aylar başladı Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde...

Attilâ'nın bütün emeli Batı ile Doğu Roma İmparatorluklarının kendisine karşı birleşmelerini önlemekti. İki cephede birden savaşmak istemiyordu. Doğu Roma'yı bu huzursuzluğun içinde bıraktıktan sonra âni bir kararla Batı Roma'ya yürüdü. Bir hallaç pamuğu gibi attı Batı Roma İmparatorluğu'nu. Roma'ya girmesinin gün meselesi hâlini aldığı bir sırada, Papa III. Leon, bizzat Attilâ'nın karargâhına giderek Roma'yı çiğnememesi için ricada bulundu. Hattâ bunun için kendisine yalvardı. Papa'nın bu yalvarışı karşısında istilâyı durdurmayı kabul eden Attilâ, Romalıları çok ağır bir vergiye bağladı.

Sekiz yıl içinde bütün Avrupa'da eşi görülmemiş ölçüde büyük bir istilâda bulunan Attilâ, korku ve dehşet ifade eden tek isim oluvermişti. Bu yüzden son derece âdil bir hükümdar olmasına rağmen, bütün Avrupa kendisini barbar gözüyle gördü. Onun, etrafına saçtığı büyük korku ve dehşetin psikolojik bir sonucu olmuştu bu yanlış teşhis...

Atillâ yalnız büyük bir istilâcı ve yaman bir komutan değil, mükemmel bir hükümdardı. Tarih onu, milletine medenî bir düzen veren ve dünyada posta teşkilâtını kuran ilk kişi olarak tanır.

Attilâ'nın ilk eşi ve başkadını Arıkan idi. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu İlek'in anası olan Arıkan'dan başka birkaç kadın daha almıştı. 453 yılında, Büyük Türk-Hun İmparatorluğu'nun başkenti olan Etzelburg'da (Bugün Macaristan sınırları içinde bulunan Attilâ şehri) İldiko adında genç bir kızla evlendi. Elli sekiz yaşında olmasına rağmen son derece dinç ve kuvvetli idi. Zifaf gecesinin sabahında, bütün Avrupa'yı tir tir titreten büyük cihangir yatağında ölü bulundu. Ağzından, burnundan boşanan kanlarla, bütün yatak kıpkırmızı olmuştu. Ölümünün şiddetli bir burun kanamasından mı, bir hastalıktan mı, yoksa bir suikast sonucu mu meydana geldiği kesinlikle anlaşılamadı.

Cenazesi ölümünün ertesi günü yapılan çok büyük bir törenle kaldırıldı. Cesedi altın bir tabuta konulmuştu. Bu tabut önce gümüş, sonra da demir bir mahfazanın içine yerleştirilmiş ve böylece toprağa verilmişti. Attilâ, ölümünden sonra, kimse tarafından rahatsız edilmeden ebedî uykusunu uyumak isterdi. Bunu, böyle vasiyet etmişti. Bu nedenle mezarını kazıp kendisini toprağa verenler okla vurulmak suretiyle hemen oracıkta öldürüldü. Sonra mezarın yanından geçmekte olan bir çayın mecrâsı değiştirildi, sular başka tarafa, çok muhtemel olarak mezarın üzerinden verilen yeni mecrâdan akıtıldı. Böylelikle büyük cihangirin son arzusu yerine getirilmiş oldu. Ne yazık ki bugün mezarının yeri dahi bilinmez...

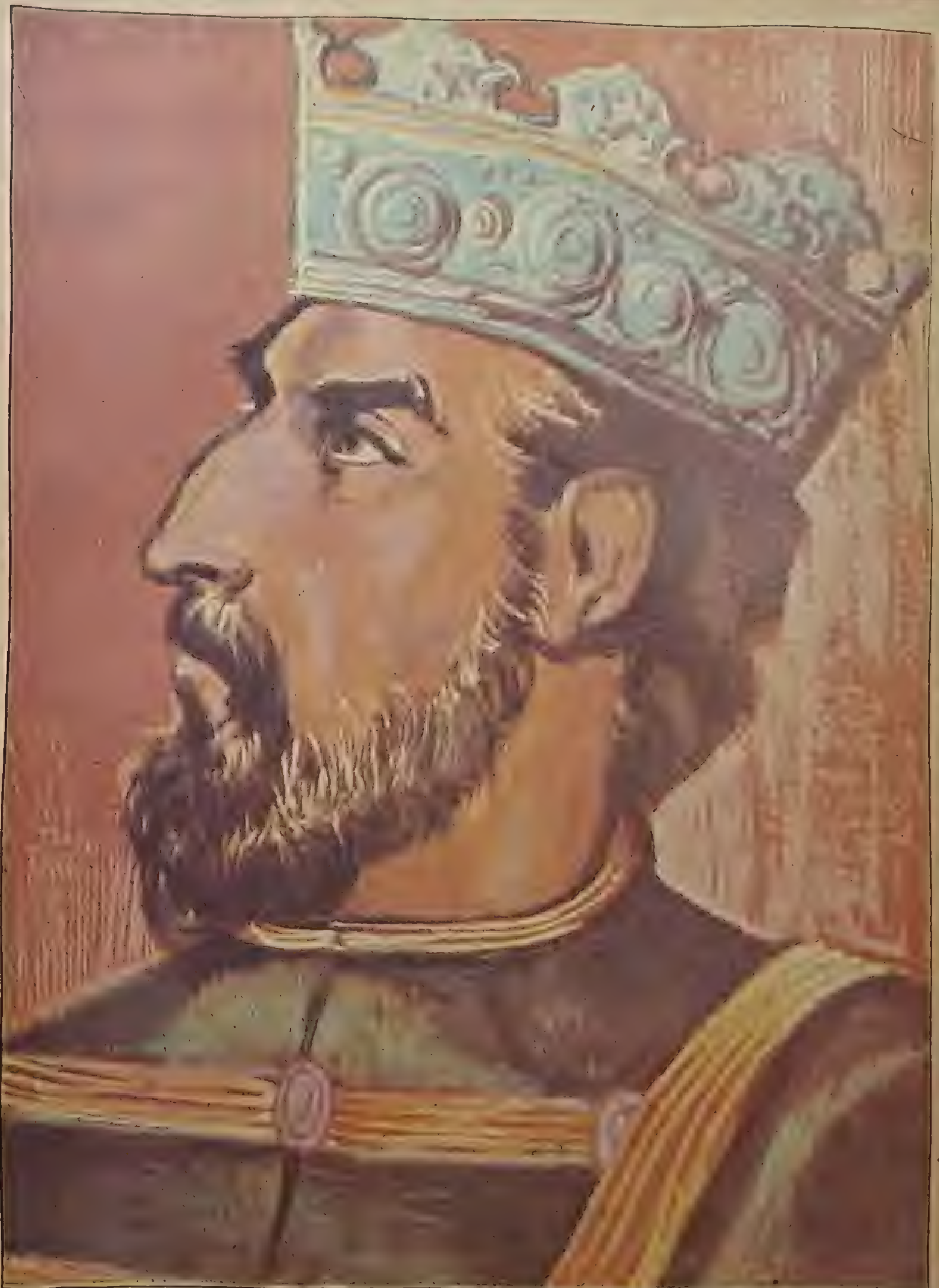

Beyazıt Devlet Kütüphânesinden

ATTİLÂ

Farabî

870 - 950

BÜYÜK mütefekkir ve ünlü musiki üstadıdır. Türkistan'ın Seyhun ırmağı kenarındaki Farab kasabasında doğdu. Asıl adı Ebu-Nasr Muhammed'dir. İlk öğrenimini Farab'da, yüksek öğrenimini ise Bağdat'ta yaptı. Mantık, felsefe, matematik, tıp ve musiki üzerinde büyük vukuf sahibi idi. Bu konular üzerinde 100'den fazla eser verdi, bu arada Aristo'nun bütün eserlerini de şerhetti. Şam'da vefat etti. Babüssagir mezarlığında yatmaktadır.

3

YAŞADIĞI devirde ilim dilinin Arapça olması yüzünden bütün eserlerini Arapça kaleme alan Fârabî, doğu âleminin ve Türklüğün ilk büyük «Fikir adamı» sayılır. Aynı devirlerde batı dünyasında ilim dilinin Grekçe ve Lâtince olması yüzünden bütün batılı ilim adamlarının eserlerini bu dillerle yazdıkları gözönünde tutulursa, Fârabî'nin Türk olduğu halde Arapça eser yazmasını kınamak doğru olmayacaktır. Üstün bir zekâ ve kabiliyete sahip bulunan Fârabî, Bağdat'ta yaptığı yüksek öğrenimi sırasında Arapça, Farsça, Grekçe ve Lâtince'yi anadili gibi öğrenmiş, bu lisan zenginliğini çeşitli dallardaki çalışmalarıyle bir kat daha değerlendirmişti. Bu arada Yunan felsefesini de inceledi. Bu konunun büyük üstadı Aristo'nun eserlerini, aslından çok daha anlaşılır şekilde şerhetti. Bu yüzden yalnız doğu âleminde değil, batı âlemi de kendisini, Aristo'dan sonra gelen «Hoca-i sâni» olarak kabul etti.

Fârabî, eski felsefeyi yeni felsefeye aktarırken gösterdiği büyük ustalıkla da dikkati çekmişti. Bu nedenle Montesquieu ve Spinoza gibi ünlü fikir adamları da onun etkisi altında kaldılar.

Felsefeye mantık yolu ile giren Fârabî, genellikle «metafizik» üzerinde durdu. Din ile felsefeyi birbirinden ayıranlara karşı dururken bu iki kavramın birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu tezini savundu. Hayatı boyunca dini, felsefenin temel taşı saydı. Bu arada İslâm dinine felsefe anlayışını da sokarak İslâm felsefesini ortaya çıkardı.

Fârabî'nin tek ve şaşmaz ilkesi «Varlığın ilk sebebi» idi. Ona göre insan, gerçeğe varabilmek için mutlak surette dış âlemle ilgisini keserek mânevi âlemini arındırabilirdi. Aşk ise felsefede işte böyle bir ifâdenin gerçekleşmesinde yardımcı etkendi. Aşk, insan benliğinin geçici bir eylemi değil, bütünüyle gerçeğe, yâni Tanrı'ya bağlanmaktı. Varlıkların özü Tanrı'dan geliyordu. Daima şöyle derdi:

«Evrenin tümünü kavramak isteyen bir kişi, önce insana bakmalıdır. Çünkü bütünüyle varlık kavramı ruhta belirmiştir. Tanrı, varlıkların en büyüğü ve en son kademesidir. Bütün insanlık onun özünde birleşmektedir. Varlığı başka varlıklarla kıyaslanmayacak kadar mükemmeldir. Akıl, Tanrı'nın özünden gelir. Ahlâkın ise temeli bilgidir...»

«Akıl, edindiği bilgilerle iyiyi, güzeli, kötüyü ayırır. İnsan için en yüksek erdem bilgi olduğuna göre, en yüce kat'tan gelen akıl, davranışlarımızda gerekli doğru yargıyı verebilecek güçtedir.»

Bu büyük ilim adamı, ilimleri iki bölümde inceledi. Bunlardan birincisi teorik ilimlerdir ki, içinde metafizik, mantık ve biyoloji bulunur. Diğeri pratik ilimlerdir. Bu grupta da ahlâk, siyâset, musiki ve matematik yer alır. Fârabî, Aristoteles'in ilim dediği «hitabet» ve «şiiri» bu sınırın dışında bırakır.

941 yılında Halep'e gelen Fârabî orada hüküm sürmekte olan Hamdanoğulları'ndan Seyfüddövle Ali adlı bir Türk Beyi ile tanıştı. İlminin ününü işitmiş bulunan Türk Beyi, onun engin şahsiyetine de hayran kaldı. Fârabî'yi ağırlamakta kusur etmeyen Bey, onun Halep'e yerleşmesini sağladı. Fakat kendisine vermek istediği yüksek maaşı kabul ettiremedi. Ömrü boyunca son derece mütevazı bir hayat süren Fârabî, yevmiye olarak ancak dört dirhem gümüş aldı.

Halep Beyi'nin büyük hayranlığını kazanması, bu büyük kültür merkezi ile civarında bulunan yerlerdeki bilginlerin olanca kıskançlıklarını körükledi ve pek küçümsedikleri bu büyük bilgin ile imtihan olmaya kalkıştılar. Bey'in huzurunda yapılan bu çetin imtihanda Fârabî, bütün konularda büyük üstünlüğünü ortaya koydu. Bunu kendisiyle imtihan olmak isteyen kişilere de kabul ettirdi. O kadar ki, imtihana gelen ve kendilerini bilgin zannedenlerin hepsi, bu imtihan sonunda öğrencisi olarak Fârabî'nin yanında kaldılar.

Fârabî aynı zamanda musiki alanında da büyük bir üstat idi. Kanun adı verilen müzik âleti onun buluşudur. Ayrıca rübâp denilen çalgıyı da geliştiren ve bugünkü şeklini veren yine odur. Şark musikisinin nazariyelerini «Kitab'ül Musikiyûl Kebîr» yâni «Büyük Musikî Kitabı» adlı eserinde gösterdiği gibi, birçok besteler de yapmıştı.

Arap ülkelerinde yaşamasına rağmen mütevazı hayatının yanısıra Türkistan millî kıyafetini de asla terketmedi. Hep bu kıyafet içinde göründü. Seyfüddövle Ali Bey'in Şam'ı fethetmesi üzerine Fârabî de onunla birlikte Şam'a gitti. Ömrünün son günlerini orada geçirdi. 80 yaşında Şam'da vefat etti.

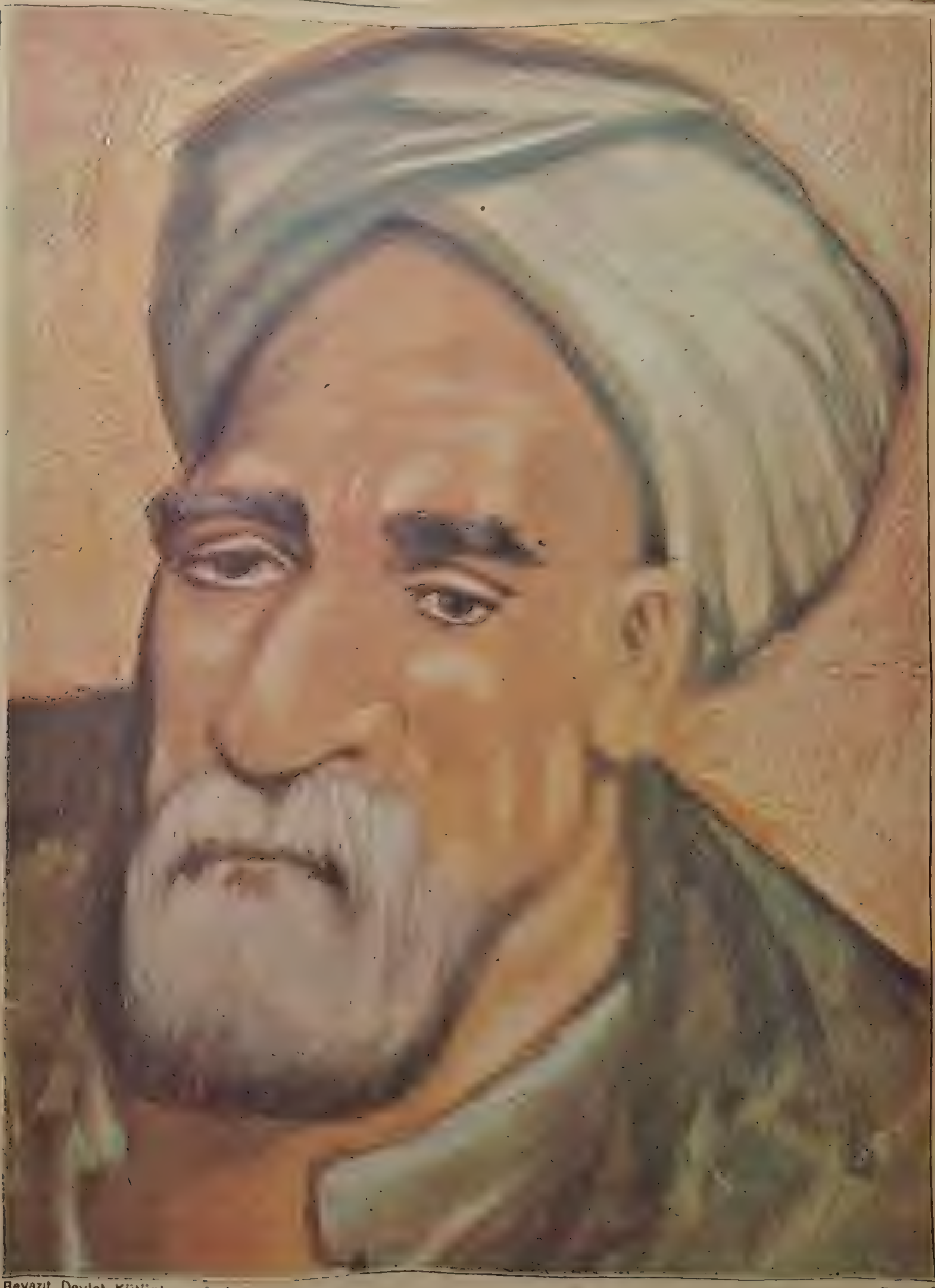

Beyazıt Devlet Kütüphanesinden FARABİ

İbni Sinâ

980 - 1037

BÜYÜK Türk bilginidir. Ailesi Belh'ten gelerek Buhara'ya yerleşmişti. İbni Sinâ, babası Abdullah maliyeye ait bir görevle Afşan'dayken, orada doğdu. Olağanüstü bir zekâ sahibi olduğu için, daha 10 yaşındayken Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. 18 yaşında, çağının bütün ilimlerini öğrendi. 57 yaşındayken Hemedan'da öldüğü zaman 150'den fazla eser bıraktı. En ünlüleri şunlardır: «Eş-Şifâ», «En-Necât (Kurtuluş)», «El-Kanun Fi-l-Tıb (Hekimlik)».

4

İBNİ SİNÂ, daha çocukluğunda, çevresini hayretlere düşüren bir zekâ ve hâfıza örneği göstermiştir. Küçük yaşta çağının bütün ilimlerini öğrenmişti. Gündüz ve gece okumakla vakit geçirir, mum ışığında saatlerce, çoğu zaman sabahlara kadar çalışırdı. Pek az uyurdu. Kafası öylesine doluydu ki, uyanıkken çözemediği bir takım meseleleri uykusunda çözer ve uyandığı zaman cevaplandırılmış bulurdu. Devrinin büyük bilginleri gibi o da, her alanda okumuş, öğrenmişti.

Bir keresinde, Aristo metafiziğini inceliyordu. Defalarca okuduğu halde bir türlü esasını kavrayamamıştı. Buhara çarşısında gezerken yaymacıda bir kitap gördü. Mezat tellâlı, bunu satın almasını, bu sayede birçok meseleyi kolayca halledebileceğini söyledi. Bir mezat tellâlının bildiği kitabı bilememek, İbni Sinâ'ya çok güç geldi. Onun okuma huyunu herkes öğrendiği için, bilhassa kitap satıcıları kendisini tanıyorlardı. İbni Sinâ, kendisine tavsiye edilen Fârabi'nin Aristo'ya ait şerhini satın aldı. Bir defa okumakla, o çözemediği noktaların büyük bir açıklığa kavuştuğunu gördü: «Şükür sana Yârabbi!» diye secdeye kapandı ve Fârabî'nin yolunda fukaralara sadaka dağıttı. Oysa, İbni Sînâ doğduğu zaman Fârabî otuz yaşındaydı ve bu olay geçtiği sırada da hayattaydı.

İbni Sînâ, Sâmân devleti hükümdarı tarafından, Buhârâ'daki devlet kitaplığı memurluğuna tayin edilmişti. Bu sayede pek çok eseri elinin altında bulduğu için vaktini kitap okumak ve yazmakla geçirdi. Hükümdar öldüğü zaman o, henüz yirmi yaşındaydı ve Buhârâ'dan ayrılarak Harzem'e gitti. El-Bîrûni gibi büyük bir şöhret ve değerin, onun çalışkanlığına, bilgisine değer vermesi, kendisini yanına kabul etmesi, beraber çalışması, hakkında kıskançlığa yol açtı. Bu yüzden takibata bile uğradı. Harzem'de barınamayarak yeniden yollara düştü. Şehirden şehre dolaşa dolaşa nihayet Hemedan'a kadar geldi ve orada karar kıldı.

İbni Sînâ, çoğu fizik, astronomi ve felsefeyle ilgili olarak yüzden çok eser yazmıştı. Farsça olan birkaçı dışında bunların hepsi Arapça'dır. Çünkü o devirde ilim eserlerini Kur'an diliyle yazmak âdetti. Arapça'ya bu bakımdan değer verilirdi. Bilhassa tıp ilmine dair araştırmaları son derece orijinal ve doğrudur. Bu yüzden doğu ve batı hekimliğine kelimenin tam anlamıyle, 600 yıl, hükmetmiştir. Kendisinden sonra yetişen Gazâli, Fârabî'yi ondan öğrenmiştir. Düşünce ve anlayış bakımından İbn-i Sînâ, Fârabî ile İmam Gazâli arasında bir köprü vazifesi görür. Yunan felsefesini İslâm ilmi olan Kelâm ile, yâni Tanrı bilgisiyle bağdaştırmağa uğraşmıştır. Eğer o gelmeseydi, Fârabî'nin kurduğu temel Gazâli'nin yorumuyle gelişemeyecek, arada büyük bir boşluk hasıl olacaktı.

Eserleri batı dillerine Lâtince yoluyle çevrilerek Avicenna diye şöhrete ulaşan İbni Sinâ, yanlış olarak bir süre Avrupa'da İranlı hekim ve filozof olarak tanınmıştır. Bunun da sebebi, eserlerini Türkçe yazmamış olmasındandır... Bununla beraber, batılılar da kendisini Hâkim-i Tıb, yani hekimlerin piri ve hükümdarı olarak kabul etmişlerdir. 16 yaşındayken pratik hekimliğe başlayan İbni Sînâ, resmî saray doktorluğu da yapmıştır. Ama şöhreti her ne kadar tıp ilmiyle ilgiliyse de asıl kişiliği, Ortaçağ'da uzun süre tartışma konusu olan Tanrı varlığının mutlak bir zorunluluk olduğu konusundaki Kelâm meselelerine getirdiği kesin çözüm yolundan ileri gelmektedir.

Matematik, astronomi, geometri alanlarında geniş araştırmaları vardır. İnsan bilgisinin Tanrı'yı ve kâinatı mutlak şekilde anlamağa elverişli olmadığını söylerken, aklın varlığını kabul eder. İnsandan bağımsız bir ruhun varoluşu, İbni Sinâ'ya göre Tanrı'dan yansıyan bir delildir.

İbni Sinâ, tıp araştırmaları yaparken bazı hastalıkların bulaşmasında göze görünmeyen birtakım yaratıkların etkisi olduğunu, yani mikropların varlığını sezmiş ve bu bilinmeyen mahlûklardan eserlerinde sık sık bahsetmiştir. Mikroskopun henüz bilinmediği bir devirde böyle bir yargıya varmak çok ilginçtir.

İbni Sînâ'yı kâfir saymak ve küfründen dolayı cezaya çarptırmak isteyenler de vardı. Onun şarap içtiğini ileri sürerek sövüp sayanlar da çoktu. Bu ithamlardan üzülen İbni Sinâ, güzel bir şiirle düşmanlarına meydan okumuş ve kendini hoş bir şekilde müdafaa etmiştir.

Beyazıt Devlet Kütüphanesinden

Alparslan

1030 - 1072

BÜYÜK Türk - Selçuk Hükümdarıdır. Horasan'da doğdu. Babası ölünce, onun yerine Horasan Valiliğine geçti. 2 yıl sonra da, amcası Selçuk Hükümdarı Tuğrul Bey'in ölümü üzerine ve onun vasiyetiyle hükümdar oldu. 1064 yılından itibaren büyük fetihlere girişti. Bizanslıların, üzerine gönderdiği büyük orduyu Malazgirt ovasında yenen Alparslan Anadolu'yu Türklerin yurdu haline getirdi. 1072 yılında bir suikasta kurban giderek vefat etti.

5

SELÇUK BEY'in torunu olan Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey, 1063 yılında hayata gözlerini yumarken, tahtını, pek sevdiği ve büyük bir kabiliyet gördüğü yeğeni Alparslan'a bırakmıştı. Böyle vasiyet etmişti. O zamanlar Alparslan, 33 yaşında, yiğit yürekli bir er kişiydi. Tahta çıkışını önce, taht sırası kendisinde olan amcası Süleyman Bey, sonra da büyük vezir hoş karşılamadı. Alparslan, önce onlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Yendi, yola getirdi onları... ve bağışladı bu âsi davranışlarını. Sonra karşısına kardeşleri, yeğenleri, yakın akrabaları çıktı. Onların hepsiyle savaşmak zorunda kaldı. Teker teker hepsini yendi. Esir etti. Sonra onları da bağışladı. Affetme, onun en bâriz karakteri idi.

İç meselelerini halleden Alparslan, 1064 yılından itibaren seferlere başladı. Ordusuyle önce Buhara'ya girdi. Sonra da Harzem'i fethetti.

Bu büyük Türk istilâsı Bizanslıların gözünü korkutmuştu. Ne pahasına olursa olsun onu durdurmak, bu topraklardan atmak, tehlikesiz hâle getirmek, hattâ ortadan silmek gerektiğine inandılar. Bizans İmparatoriçesi Odoksiya bu yüzden, cesaretiyle ün yapmış kumandan Diyogenes Romanos ile evlendi. Böylelikle hem tahtında sorumluluğu beraber paylaşacakları yürekli bir insan, hem de ordularını yönetecek kahraman bir başkumandan kazanmış oluyordu. Alparslan'ın 1071 yılı baharında güneye doğru yeni bir sefere hazırlandığını haber alan Bizanslılar, bunu kaçırılmaz bir fırsat bildiler. General Diyogenes Romanos, 200 bin kişilik muazzam bir ordu kurarak Alparslan'ın üzerine yürüdü.

Tarihin seyrini değiştirecek iki ordu Van gölünün kuzeyindeki Malazgirt ovasında karşı karşıya geldiler. Alparslan her şeyden önce barış taraftarı idi. Bu yüzden en yakın adamlarından olan Sevük Tekin'i sulh elçisi olarak General Romanos'a gönderdi. General Romanos, Alparslan'ın kendisinden korktuğu için sulh istediğini sandı. Bunun şımarıklığı içinde, Sevük Tekin ile âdeta alay etti:

«— Biz Isfahan'a gidiyoruz. Şurada atlarımızı biraz dinlendirelim, dedik. Sulh meselesini ise artık Horasan'da görüşürüz. Fazla vaktimiz yok. Sizi Horasan'da bekleyeceğim...» dedi.

Savaş artık kaçınılmaz bir hâl almıştı. Horasan'a kadar bütün Türk topraklarını alacağını söyleyen bu Bizanslı şımarık generale haddini bildirmenin zamanı gelmişti. Alparslan, o gün beyazlar giymişti. Harp meclisini topladı:

«— Sulhu kazanamadıysak, savaşı kazanacağız. Ok ve yaylarımızı bırakıp yakın savaşa gireceğiz... Düşmana kılıcım, kılıcım olmazsa pençem yeter. İşte şehitlik kefenimi giydim. Şehit olursam, beni düştüğüm yere gömünüz ve oğlum Melik Şah'ın etrafına toplanınız.» dedi.

Alparslan'ın imamı Buharalı Muhammed bin Abdülmelik:

«— Sen İslâmiyet uğruna bir cihâda giriyorsun Sultânım. Bütün Müslümanların dua ettikleri mübarek cuma günü savaşa başla. Allah zaferi senin adına yazsın...» diyerek zafer için dua etti.

Türk ordusu, 26 Ağustos 1071 günü yalın kılıç düşmanın üzerine atıldı. Bizanslılar karşı tepelerin eteklerine sırtlarını vermiş beklemekte idiler. Alparslan çok isabetli bir kararla düşmanı üzerine çekmeyi beklememiş, bilâkis kendisi sayıca çok daha kalabalık olan düşmanın üzerine yürümüştü. Türk oğlu, tarihinin en yaman bir savaşını verdi Malazgirt ovasında. Harbin talihi kısa bir zamanda Alparslan'ın tarafına döndü. Bizans'ın o güçlü ve mağrur ordusu darmadağınık oluverdi. Ölenler öldü, kılıç artıkları ise esir edildi. O dev ordu mahvolup gitti. Esir edilenler arasında mağrur ve şımarık kumandan Romanos da vardı. Alparslan, huzuruna getirilen General Romanos'a saygı ve yakınlık gösterdi. Kendisini teselli etti. Bir süre konuştular, sonra Alparslan:

«— Beni esir etseydin ne yapardın?» diye sordu Bizanslı Başkumandan:

«— Belki öldürür, belki de sokaklarda teşhir etmek üzere seni İstanbul'a götürürdüm.» cevabını verdi. Muzaffer kumandan, acıyan nazarlarla Romanos'a baktı:

«— Benim cezam ise daha ağır olacak... Seni bağışlayacağım. Serbestsin!» dedi...

Alparslan, ertesi yıl Horasan'da Merv şehrinde bir suikasde kurban gitti. Orada toprağa verildi. Türbesinde şu kitabe vardır:

«Alparslan'ın göklere yükselen azametini görenler bakınız. Şimdi o, şu kara toprağın altındadır..»

Beyazıt Devlet Kütüphanesinden

ALPARSLAN

Kaşgarlı Mahmut

ONBİRİNCİ ASIR

XI. YUZYILDA yaşayan Türk dil bilginidir. «Divan u Lügat-it-Turk» adlı eseriyle ünlüdür. Karahanlılar soyundandır. 1072 yılında yazmağa başladığı eserini 1074'te tamamlayarak Bağdat'ta Abbasi Halifesi El'Muktedi Billâh'a sunmuştu. El yazması tek kopyesi Fatih Millet Kütüphanesi'ndeki eser 1910'da bulundu. 1915 - 1917 yıllarında öğretmen Kilisli Rif'at Efendi'nin çevirisi üç, Besım Atalay'ın çevirisi ise beş cilt olarak basıldı.

6

MAHMUT KAŞGARİ diye eski kitaplarda adı geçen ve Kaşgar'da doğmuş olan Mahmut'un hayatı üzerine pek az bilgi vardır. Ama bütün Türk illerini gezdiği ve altı bölümde topladığı Türk lehçelerini doğu-batı lehçeleri diye gruplandırdığı eserine yazdığı önsözden anlaşılmaktadır. Mahmut, bu seyahatlerini tamamladıktan sonra Maveraünnehir'den çıkmış ve Bağdat'a kadar gelerek Abbasi sarayında kendisine gösterilen itibara karşılık, Türkçe öğrenmek isteyen Araplar için sözlük hazırlamağa başlamıştır. O çağlarda Araplar, din yoluyla Asya içlerine doğru otoritelerini genişletiyorlardı. Buna karşılık, Müslümanlığı kabul edeli henüz yüzyıl bile olmayan Türkler, silâhları, asker ve ilim güçleriyle bu kabul ettikleri dinin yayılmasına yardımcı olmaktaydılar. İşte Kaşgarlı Mahmut, Türk ülkelerinde başarılı olmaları ve beraber çalıştıkları Türklerle anlaşabilmeleri için o zamanın Arapçasından çok daha zengin ve renkli olan kendi ana dilini Araplara öğretmek için eserini meydana getirmiştir.

Divân ü Lûgat-it-Türk, bir önsözle sözlük kısmından meydana gelmiştir. Önsözde yazar Türk dilinin tarifini, lehçelerinin özelliklerini sayar ve dilbilgisi kurallarını, Arapçadakilere kıyasla gösterip tespit eder. Ana dilinin Arapcadan çok üstün olduğunu söyler ve örnekler verir. Bu arada, o bilgileri nasıl elde ettiğini, nasıl bütün memleketleri gezip dolaştığını da anlatır.

İkinci, yani sözlük bölümü, Türkçe kelimelerin Arapça izahlarını kapsar. Bu sebeple, eser, Arapça yazılmış bir Türkçe sözlüktür. Ya da Türkçeden Arapçaya sözlüktür. Arapça dilbilgisindeki şekillerine göre sıralanmış 7500'den fazla kelime hakkında açıklama yapılmıştır.

Büyük bilgin bu açıklamaları yaparken kelimelerin nerelerde ve hangi anlamlarda kullanıldığını göstermiştir. Bu esere ve onu izleyen başka eserlere kadar yazılı edebiyat örneklerimiz bilinmediği için, daha önceki yüzyıllara ait sözlü edebiyat örneklerini Kaşgarlı'nın kitabından öğrenmekteyiz. Sagu denilen ağıtlar, koşuk dediği koşmalar, sav dediği atasözleri ve nazım şekillerinden başka verdiği destan örneklerine bakarak meselâ Alp Ertunğa adındaki destanlaşmış kahramanın varlığını da yine Divan ü Lûgat-it-Türk'ten öğrenmiş bulunuyoruz. Bu sebeplerden dolayı Kaşgarlı Mahmut'un Divan ü Lûgat-it-Türk'ü hem dil, hem edebiyat, hem toplum ve sosyoloji tarihimiz bakımından çok önemli belgeleri toplayan bir kaynaktır.

Ancak bu kaynak 1910 yılına kadar bilinmiyordu. Gerçi Kâtip Çelebi'nin «Keşfüzzünun» adlı bibliyografyasında Kaşgarlı Mahmut'tan da sözedilmiştir. Ama bu bilgi çok sınırlıdır. Vanizade Nazif Paşa'nın yakınlarından bir hanım, 1910'da İstanbul'daki Sahaflar Çarşısı'nda dolaşırken bu dev eseri tozlu raflarda bulmuş, satın almak istemiştir. Elindeki ganimetin kadrini ancak o zaman anlayan kitapçı 25 altına kadar fiyatı yükseltmiş, hanım da bunu alamamıştır. Ama işi Maarif Nezareti'ne duyurmuştur. «Ne idüğü belirsiz bir kitaba avuç dolusu altun verilemeyeceği» gerekçesiyle Nezaret, eseri satın almayı reddetmiştir. Haber kitap delisi merhum Ali Emiri Efendi'ye intikal etmiştir. Kitaplarını millete hediye ederek Fatih Millet Kütüphanesini kurmuş ve ilk müdürlüğünü yapmış olan Ali Emiri Efendi, kitapçıyı getirtmiş, eseri tetkik ettikten sonra adamı kütüphaneye kilitleyerek para tedarikine çıkmıştır. İşte böyle borç harç satın alınan Divan, uzun zaman Ali Emiri Efendi'nin kıskanç titizliğiyle kütüphanede saklanmıştır. Efendi, eserin basımına ancak Sadrazam Talât Paşa'nın ricası üzerine razı olmuştu.

Eldeki yazma, Kaşgarlı Mahmut'un el yazısı olmamakla beraber ondan 192 yıl sonra Şamlı Mehmet adında usta bir hattât tarafından yazılmış yer yüzünde tek nüshadır. Kaşgarlı, eserini Araplara kabul ettirmek için iki yerde, Peygamberin iki hadîsini zikreder ki, şunlardır:

«Yüce Tanrı: Benim bir ordum vardır ki ona Türk adını verdim. Onları doğuda birleştirdim. Bir millete kızarsam cezalandırmak görevini onlara veririm..» buyurmuştur.

«Yüce Tanrı: Türkçe öğreniniz, çünkü Türkçenin uzun bir saltanatı vardır..» diye buyurur.

«Divan ü Lûgat-it-Türk» dünyanın her yanında, türkoloji ilmiyle uğraşan pek çok bilgin için paha biçilmez bir kaynak olmuştur. Üzerinde şimdiye kadar yerli, yabancı uzmanlar çok çeşitli incelemeler yapmışlardır.

Tablo: Cemal Dündar

KAŞGARLI MAHMUT

Cengiz Han

1155 - 1227

BÜYÜK cihangir, devlet adamı ve kanun tatbikçisi; kurduğu kaidelere «yasa» adını veren hükümdardır. Asıl adı Timuçin'dir. Moğol Oymak Beylerinden Bahadır (Yesukay Batır adı ile de anılır) Bey'in oğludur. Ömrünü savaş alanlarında geçirdi. 1202 yılında Doğu ve Batı Moğolistan'ı zaptettikten sonra önce hâkan, sonra Cengiz ünvanlarını aldı. 25 yıl sonra, 72 yaşındayken Dünyaya gözlerini yumdu. Mezarının yeri belli değildir.

OYMAK BEYİ Bahadır'ın karısı Ulun Hâtun 1155 yılında bir erkek evlât dünyaya getirdiği zaman, beğin bir elinin yumruk gibi sıkı sıkıya kapalı olduğu görülmüştü. Minicik yavrunun yumruğu zorlukla açıldığı zaman avucunun içinde pıhtılaşmış kanı görenler «Bu çocuk büyük bir cihangir olacak, avucunun içindeki kan buna işarettir,» dediler.

Ancak Timuçin adı verilen çocuk daha on iki yaşını doldurmadan babası hayata gözlerini yumdu. Bereket versin ki anası Ulun Hâtun zeki ve becerikli bir kadındı. Oymağı dağılmaktan kurtardı, oğlu büyüyene kadar işi o idare etti. Ve Timuçin delikanlı çağına geldiği zaman oymağın idaresini ona bıraktı. Babasından kalan oymak ne kuvvetli bir devletti, ne de doğru dürüst bir ordusu vardı. Timuçin'in ilk işi sağlam disiplin altında kuvvetli bir ordu meydana getirmek oldu. Bu uğurda yıllarını harcadı, fakat başardı.

Önce çevresindeki oymakları emri altında toplamak istedi, bu yüzden ilk savaşlarını verdi ve ilk zaferlerini kazandı. Sonra Moğolistan'a hâkim olmaya geldi sıra. Yaman bir cengâver ve iyi bir kumandan olan Timuçin bunu da başardı. Uzun savaşlardan sonra Dogu ve Batı Moğolistan'ı egemenliği altına aldı. Bunun için 47 yaşına kadar iç mücadele yapmak zorunda kaldı. 1202 yılında bütün Moğolistan'a hâkim olduktan sonra, bütün Moğol ve Tatar hanlarının iştirakiyle yapılan Kurultay'da kendisine Hakan unvanı verildi. Böylece Timuçin, Karakurum'da hükümdarlık tahtına çıktı. 1206 yılında yapılan Kurultay'da bir şaman (kâhin) kendisine «Cengiz Han» adını verdi. Gökyüzünden geldiğine inanılan bu isim «Başbuğlar başbuğu» anlamına gelmekte idi.

Cengiz Han işte bu tarihten sonra geçen yirmi yıllık süre içinde, dünyanın en büyük devletlerinden birini kurmayı başardı. Bu arada büyük istilâ harekâtına da girişmişti. Önce Çin'i istilâ etti ve bu büyük devletin merkezi Hanbalık'ı (bugünkü adıyle Pekin) fethetti (1216). Yaptığı büyük fetihler sonucu Uygurlar, Kalmuklar ve Karahitaylılar da Cengiz Han'ın emri altına girdiler.

Bundan sonra emrindeki 200 bin kişilik Türk - Moğol ordusuyle batıya döndü ve İslâm âlemine doğru yürümeye başladı Cengiz Han. 1220 yılında İran ve Türkistan'da Büyük Selçuklulara halef olan Harzem-Şah Doğu Türk Hâkanlığını yıktı, sonra Orta Asya ve Anadolu'daki bütün küçük devletleri o kudretli istilâ ordusu ile ezip geçti. Böylelikle kurduğu devletin sınırlarını Çin Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzatmayı başardı.

Cengiz Han daha sonra Kafkaslar'dan Rusya'ya geçip orada dağınık hâlde bulunan Türk oymaklarını bir bayrak altında toplayarak tarihin en büyük Türk devletini ortaya çıkardı.

Cengiz Han'ın Börte, Kulân, Yesügen ve Yesüy adlarında dört «Başkadın» ı vardı. Bunların sayısı kadar da karargâh kurmuştu ülkesi sınırları içinde. Her karargâhında bir «Başkadın» ı bulunurdu. Uzun boylu, iri yapılı, geniş alınlı ve sert bakışlı bir insan olan bu büyük hakanın dört oğlu vardı. Ve eski bir Türk - Moğol geleneğine uyarak ülkesini, daha sağlığında iken bu dört oğlu arasında taksim etti. Kendi yerine üçüncü oğlu Ügedey (veya Ödebey)'i geçirdi. Cüci'yi avcıbaşı, Çağatay'ı örf ve kanun uygulayıcısı, Tuluğ (veya Tülüy'u) da savaş bakanı yaptı. Kısa bir süre sonra Cüci ile Tuluğ'un araları açıldı. Hattâ Cüci'nin babasına karşı bir ihtilâl hazırladığı dahi söylendi. Ancak Cüci'nin genç yaşta ölümünün sebebi anlaşılamadı.

Cengiz Han, 1225 yılında Hsia devletine karşı bir sefer düzenledi. Bu onun son seferi oldu. Daha Hsia düşmeden büyük cihangir, Kansu bölgesinde hayata gözlerini yumdu. Cesedi Moğolistan'a götürüldü. Orada, Kerûlen ve Onon kaynaklarının yakınında, Burhan - Haldun dağlarının bir köşesinde toprağa verildi. Türk - Moğol geleneklerine göre, mezarı gizli tutuldu. Kendisinden sonra gelenler de bu dağlarda çeşitli noktalara gömüldüler. Ne, büyük cihangir Cengiz Han'ın, ne de diğerlerinin mezarlarının yeri belli oldu.

Ölümünden sonra oğulları ülkenin yönetimini üzerlerine aldılar. Ulus adı verilen ülkeyi dörde böldüler, onlardan sonra gelen çocukları da yeni yeni devletler kurdular. Bunların en ünlüleri Cüci'nin oğullarından Batu Han'ın kurduğu Altınordu, diğer oğlu Togay Timur'un çocuklarının kurduğu Kazan ve Kırım Hanlıkları, Tuluğ'un oğlu Hülagû Han tarafından kurulan İlhanlılar devletidir.

Şefik Direnoğlu koleksiyonundan

CENGİZ HAN

Mevlâna

1207 - 1273

BÜYÜK mutasavvıf ve mütefekkirdir. Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Babası «Sultan-ül Ulema» adıyle anılan Bahaeddin Veled, annesi Mümine Hâtun'dur. Anadolu'ya göçettikleri zaman, Selçuk Hükümdarı Alâeddin Keykubat'ın dâveti üzerine Konya'ya yerleştiler. Sultan-ül Ulema burada ders verdi. Ölümünden sonra yerini 1231'de oğlu Celâleddin aldı. Pek çok öğrenci yetiştirdi. Ünü her tarafa yayıldı. 66 yaşındayken Konya'da vefat etti

BÜYÜK bir İslâm müderrisi olan Celâleddin-i Rûmi'nin yaşantısını kökünden sarsan olay, 25 Kasım 1244 günü Konya'da, tasavvuf dünyasının ulu bir kişisi olan Tebrizli Şems ile tanışmasıyle meydana geldi. «Tasavvufun iki büyük denizinin birbirine karışması» olarak nitelendirilen bu karşılaşmadan sonra Celâleddin-i Rûmi medreseyi de, kendisine yürekten inanıp bağlanmış olan öğrencilerini de yüzüstü bırakıp Şems ile bitip tükenmek bilmeyen bir sohbete daldı. Bu iki can dost adeta birbirini tamamlamış ve irşât etmişlerdi. Bu sohbet ve semâ bitmek bilmiyordu âdeta. Semâ, âşıkların gıdasıydı, sözden eyleme geçiş, kötülüklerden arınmaydı. Mutluluğun en ulusuna erişmişti Şems ile sohbette ve semâda... Coştu, çağladı, taştı, söyledi ve söyletti...

Bu hâl Mevlâna'yı seven öğrencileri arasında bir kıskançlığa yol açmıştı. Bu büyük insanı kendilerinden uzaklaştıran Şems'i tehdit ile onu Konya'dan uzaklaşmaya mecbur bıraktılar. Şems'in gidişi, Mevlâna'yı yakıp kavurdu. Onda ilâhi bir güzellik ve zekâ buluyordu, bu ateş içinde en güzel şiirlerini terennüm etti. En yakıcı feryatlar kopardı. Bu durum karşısında oğlu Sultan Veled, yanına aldığı yedi kişiyle diyâr diyâr dolaştı, nihayet Şam'da bulduğu Şems'i tekrar Konya'ya getirdi. Ancak bu dönüşten sonra Mevlâna büsbütün tasavvuf denizinin içinde yuvarlanmıştı. Nihayet Şems, aralarında Mevlâna Celâleddin-i Rûmi'nin diğer oğlu Alâeddin'in bulunduğu bir muhalif grubun hazırladığı tuzak neticesi ortadan kaldırıldı. Şems'in 5 Aralık 1247 günü yedi kişi tarafından öldürülerek cesedinin bir kuyuya atıldığı söylenir. Bir başka rivayete nazaran da Şems kendiliğinden Konya'dan uzaklaşmıştı.

Şems'in bu gidişinden ve ortadan kayboluşundan sonra perişan hâle gelen Mevlâna kendisini tamamen şiir, musiki ve semâya verdi. Yazdıklarında Şems ile kendini aynı insan olarak görüyordu. «Vahdet-i vücut (Varlıkta birlik)» felsefesinin tabii bir sonucu olan bu görüş ve gösteriş, Mevlâna'ya büyük bir lirizm kazandırdı.

Mevlâna, Şems'in ölümüne bir türlü inanamadı. Fakat onu görememenin, onun hasreti içinde «Divan-ı Kebir» adını taşıyan büyük eserini yazdı. Daha sonraları kuyumcu Selâhaddin'i hemdem edinmiş, onun da vefatıyle aşkının zirvesine ulaşmıştı. Etrafına büyük kitleleri toplayan Mevlâna bundan sonra Konya Ahilerinin şeyhi Çelebi Hüsameddin'i naip olarak yanına aldı. Mevlâna altı ciltlik muhteşem eseri «Mesnevi»yi onun teşvikiyle yazdı ve büyük bir kısmını ona dikte ettirdi.

1273 yılında «Sultanlar Sultanı» Mevlâna Celâleddin-i Rûmi, şiddetli bir humma ile yatağa düştü. Selçuk Sultanı, sarayın en ünlü iki hekimi olan Mevlâna Kemâleddin ile Gazafer'i ona bakmakla vazifelendirmişti. İki doktordan başka Hüsameddin Çelebi, oğlu Sultan Veled, Şeyh Sadreddin ve Kadı Seraceddin bir an olsun başından ayrılmıyorlar ve soğuk su ile alnını ayaklarını, kollarını ovarak hararetini gidermeye çalışıyorlardı. Mevlâna şiddetli ateşine rağmen şuurunu muhafaza etmekteydi ve yanındakileri teselliden de geri kalmıyordu: «— Kendinizi üzmeyin... Hastalığımız, bizi bu âlemden ayıracak bir sebepten başka bir şey değildir...»

«Sultanlar Sultanı», 17 Aralık 1273 pazar günü hayata gözlerini yumduğu zaman bütün Konya hudutsuz bir üzüntüye garkoldu, cenazesi hiç bir fâniye nasip olmayan ulvi bir merasimle kaldırıldı. Ona inanan, ona bağlanan insanların tek tesellisi, ölümün bir ayrılık olmadığı görüşünde toplanıyordu. Bu yüzden o geceye ayrılık gecesi diyemediler: «Şeb'i arûs - Gelin gecesi» sıfatını verdiler.

25.618 beyitlik «Mesnevi»si, 12 divanı ihtiva eden «Divan-ı Kebir»i ve sayısız eserleriyle Türk tasavvuf edebiyatında da ölümsüzleşen Mevlâna Celâleddini Rûmi'ye inananlar onun görüşlerinin ışığı altında Mevlevi tarikatını kurdular. Müzik ve raksa bünyesinde yer veren Mevleviliğin merkezi ise Konya oldu. O, kapılarını her dinden kişilere açmıştı, Mevlevi tarikatına da her dinden kişiler girdiler.

Gel, yine gel!
Ne olursan ol,
İster kâfir ol, ister mecusi
İster yüz kerre tövbe etmiş ol,
Umutsuzluk kapısı değil bu kapı,
Yüz kerre tövbeni bozmuş olsan yine gel!

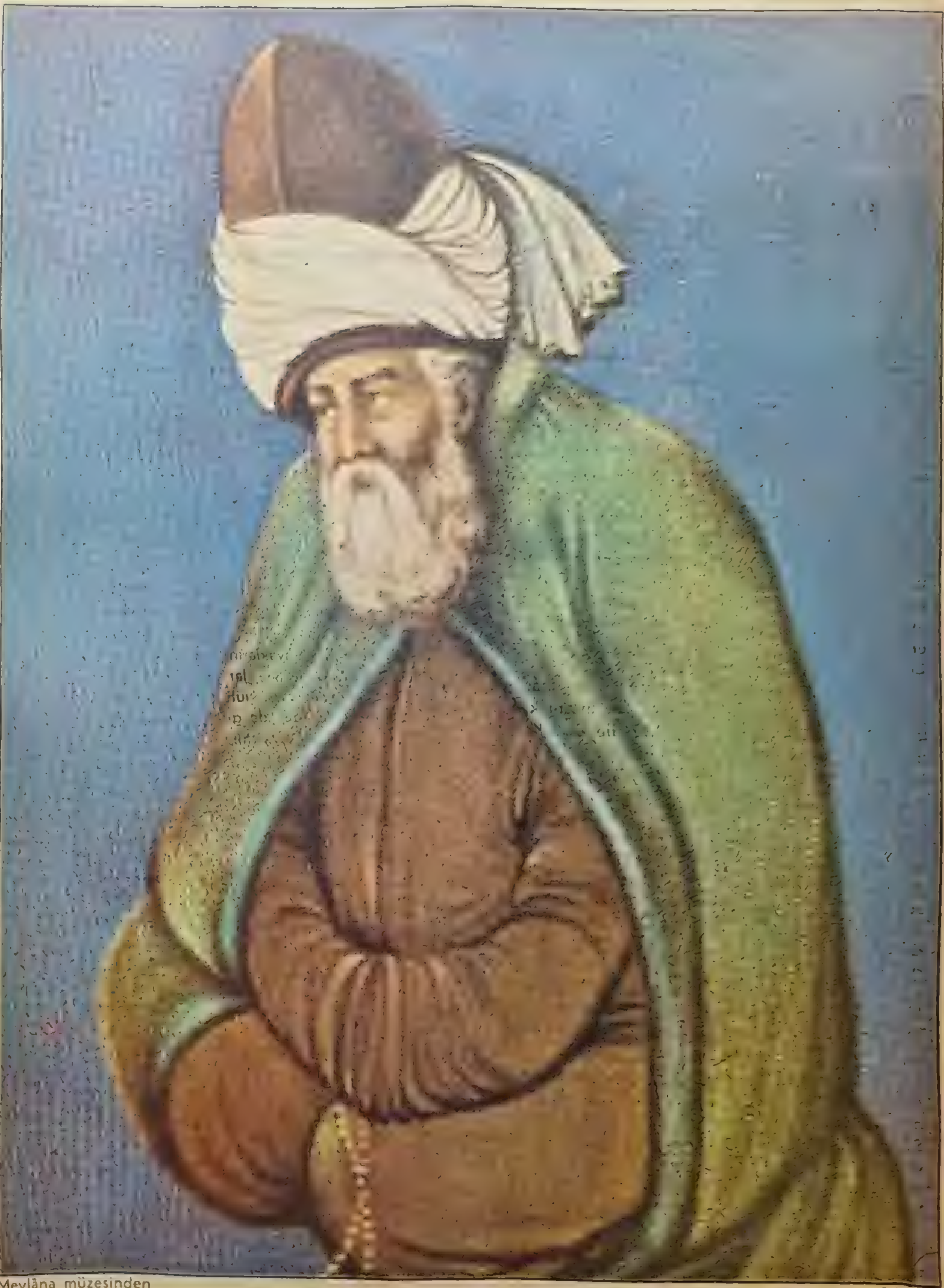

Mevlâna müzesinden

MEVLANA

Hacı Bektaşı Velî

1216 - 1310

BEKTAŞİ tarikatının önderidir. Horasan'ın Nişabûr şehrinde doğdu. Asıl adı Mehmet, sanı ise Bektaş'tır. Baba tarafından İmam Hüseyin'in soyundan geldiği ve Hazret-i Ali'nin on altıncı batın torunu olduğu söylenir. Öğrenimini Nişabûr'da yaptı. Sonra Kırşehir yöresindeki Suluca Karahöyük'e yerleşti, buradan görüşlerini yaydı. Ölümünden sonra torunu Balım Sultan Bektaşi tarikatını kurdu. Türbesi de, bugün adıyle anılan ilçededir.

YERYÜZÜNDE hayli geniş bir kitleye hitâp eden Bektaşi tarikatının önderi olan ve Bektaşilerin piri gözüyle bakılan Hacı Bektaşı Velî, bir tarikat kurmayı ve pîr olarak başına geçmeyi asla düşünmemişti. O sadece bir mürşit olarak ortaya çıkarak insan sevgisini ve insanlığı dünyada her şeyin üstünde tutma inancını insanlara yaymaya çalıştı ömrü boyunca. Bir görüşe göre, Hacı Bektaşı Velî, Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkleri irşât için, hocaları Ahmet Yesevî'nin talebesi olan Lokmanı Perende ile Seyyid Muhammed tarafından vazifelendirilmişti. Üzerine ayrıca Türkleri birleştirmek, aralarındaki geçimsizliği kaldırmak ve kardeş kılmak görevini de alarak Horasan'dan kardeşi Menteş ile birlikte ayrılmıştı. Hacı Bektaş'ın Anadolu'daki ilk durağı Sıvas oldu, oradan Amasya'ya geçti. Halifesi olduğu Babai tarikatı şeyhi Baba İshak'ın vefatına kadar Amasya'da kaldı. Sonra bugünkü Kırşehir'in güneydoğusuna rastlayan Suluca Karahöyük'e gitti. Burası, Selçuk Hükümdarı Alâeddin Keykubat tarafından, savaşlarda büyük yararlık gösteren Horasanlı Yunus adında bir askere «yurtluk» olarak verilmiş ufacık bir konak yeriydi. Sadece 7 haneden ibaret olan ve bir obayı andıran bu konak yerine Horasanlı Yunus'un oğlu İdris'in konuğu olarak yerleşti.

Hacı Bektaşı Velî, bir din adamı, bir yenilikçi, bir düşünür, bir sosyolog, bir mâneviyatçı, bir ziraatçi ve tam bir Türkçü idi. Bütün bu özellikleriyle insanların gönüllerine kolaylıkla girmesini başardı.

Hacı Bektaş, Suluca Karahöyük'ü bir halk üniversitesi hâline getirdi; bu arada geleceğin birçok mutasavvıf ve bilginlerini de yetiştirdi. Bu öğrencilerini çeşitli diyârlarda açtığı «Kırk Ocak»lara gönderdi, buralarda vazifelendirdi onları. Görüşlerini etrafa yaymakta bu öğrencilerinin pek önemli rolü oldu. Yunus Emre'nin hocası olan ve Hacı Bektaş'a «Taptuk (bulduk) Padişahım» dediği için bu isimle anılan Taptuk Emre, Sarı Saltuk, Geyikli Ahmet Baba, Abdal Mûsa, Ahi Evren, Balkan ülkelerinde büyük hizmetler gören Kızıl Deli Sultan (nâm-ı diğer Seyyid Ali), Kaygusuz Abdal ve Pîr Sultan Abdal bunların arasında idiler.

Bektaşi inancına göre, Orhan Gazi ilk Osmanlı ordusunu kurarken Hacı Bektaş'ın fikirlerinden faydalanmış, kurulan orduya dua etmiş ve yeniçeriler de kendisini «Pîr» olarak tanımışlardır. Hattâ elini bir askerin başı üzerine koyup dua ettiği zaman arkaya doğru sarkan kol yeninin hâtırasına Yeniçeri serpuşlarının arkası bir yen gibi uzatılmıştır arkaya doğru. Hacı Bektaşı Velî, Yeniçeriliğin kurulmasından, hattâ Sultan Orhan'ın doğumundan çok önce vefat ettiği için bunların doğru olmasına imkân yoktur. Ancak Yeniçeri ocağında Bektaşiliğin hâkim olduğu ve Yeniçerilerin kendilerine «Taife-i Bektaşiyân» dedikleri gerçektir. Ve Yeniçeri ocağındaki bu eğilime uyan Yavuz Sultan Selim'in de Bektaşi tarikatına girdiği bilinir. Yavuz, Osmanlı hânedânı içinde Bektaşiliği kabul eden tek padişahtır.

Hararet nar'dadır, sac'da değildir
Keramet baş'dadır, tac'da değildir.
Her ne arar isen kendinde ara,
Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir.

Sâkin ol, kimsenin gönlünü yıkma,
Gerçek erenlerin izinden çıkma,
Eğer adam isen ölmezsin, korkma
Âşığı kurd yemez, uc'da değildir.

Diyen Hacı Bektaşı Velî, vefatından sonra daha büyük önem ve değer kazandı. Bu büyük önem karşısındadır ki, vefatından yıllar sonra torunlarından Balım Sultan tarafından onun görüşlerinin ışığı altında bir tarikat kuruldu ve adına Bektaşilik denildi. Bundan sonra Suluca Karahöyük daha büyük önem kazandı ve Hacı Bektaş adıyle anılmaya başladı. Hacı Bektaşı Velî'nin kabrinin bulunduğu yerin çevresi bir ziyaretgâh, bir Bektaşilik merkezi hâline geldi. Hacı Bektaşı Velî'nin medfûn bulunduğu ve «Huzur-u Pîr» adıyle anılan türbe ise Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırıldı.

«İnsanoğlu, bütün mahlûkat ve mevcudattan kutsaldır. Ulu Tanrı, Hazret-i Âdem'i yaratırken kendi nûrunu ve cemâlini ona vermiştir. Tanrı, insan-ı kâmilin özünde ve yüreğindedir.» görüşü Bektaşiliğin ana prensibini teşkil etmektedir. Allah'ı ve Peygamberi tanıyan ve Hazret-i Ali'ye bağlı olan Bektaşiler şu 7 prensibe bağlıdır: İnsanlık, iyilik, adalet, hürriyet, müsavat, çalışkanlık ve insanlık aşkı...

Hayat koleksiyonundan

HACI BEKTAŞI VELİ

Nasrettin Hoca

ONIKINCI ASIR

ON İKİNCİ asırda yaşamış olan, büyük Türk filozofudur. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. İlk öğrenimi, doğduğu köy olan Sivrihisar'a bağlı Horto köyünde yapmış, daha sonra Akşehir'e yerleşerek medreselere devam etmiştir. Uzun süre Akşehir Kadılığı görevinde de bulunan Nasrettin'in nükteleri sadece ülkemizde değil, bütün dünyada ünlüdür. 90 yaşına kadar yaşadığı tahmin edilmektedir. Türbesi, Akşehir'de bir «Ziyaret» yeridir.

ELİN ağzı torba değil... Bir gün komşuları, Nasrettin Hoca'ya karısını çekiştirmeye başladı:

«— Hocam, söylemek bize düşmez ama, karın, o kapı senin, bu kapı benim, çok geziyor...»

Hoca, kaşlarını çattı:

«— Yok canım» dedi «Gezmez...»

Konu komşu; «Sen öyle bil, ama geziyor...» diye diretince, Hoca öfkelendi:

«— Niye inat ediyorsunuz be insafsızlar» dedi. «Benim hâtun bu kadar gezseydi, biraz da bizim eve uğrardı...»

.... Akşehir'e yolu düşenler, Hoca merhumun türbesini ziyaret etmezse «Gülmekten yana nasibi kesilir» derler. Hattâ yakın zamana kadar, düğün dernek kurulurken, Hoca merhumun türbesine gelen, onun ruhunu da şölene davet eden çok olurdu.

Bu türbe, şöyle uzaktan bakılınca çadıra benzer. Etrafı açıktır ama, kapısında koca bir kilit asılıdır. Rahmetli öyle istemiş, öyle yapmışlar. Sözün kısası, son nefesinde bile nükteyi bırakmamış.

İşte Nasrettin Hoca, sekiz yüzyıldır bu türbede yatar. Hani, karısının suratsızlığından, eşeğinin inadına kadar hayatını âdeta ezbere biliriz de, geniş bir hâl tercümesi bir türlü elimize geçmemiştir. Bu yüzden Hoca merhumun doğum tarihi de, ölüm tarihi de, bütün araştırmalara rağmen öğrenilememiştir.

Hemen belirtmeli, Hoca merhum, Türk halkının ince zekâsında ve lâtif nüktelerinde efsaneleşen bir dâhidir. Bunca nükteyi «şaklabanlık» olsun diye yapmamıştır. Niyeti, etrafı eğlendirmek değildir. Her nüktenin altında, bir gerçek gizlidir. Parayı veren, düdüğü çalar, dediği gibi...

Nasrettin Hoca'nın on ikinci yüzyılda yaşadığını, o devirde Sivrihisar Müftüsü olan Hasan Efendi'nin «Mecmua-i Maarif» adlı eserinden öğreniyoruz. Hasan Efendi, tamamlayamadan vefat ettiği bu eserde, Nasrettin Hoca'dan da bir nebzecik bahsetmiştir.

Buna göre, Nasrettin Hoca, Sivrihisar'ın Horto köyünde doğmuştur. Babası, köyün imamı Abdullah Hoca'dır. Küçük Nasrettin, ilk derslerini babasından almış, sonra Sivrihisar'da medreseye devam etmiştir. İyi bir öğrenim gördüğü sanılmaktadır.

Babası ölünce, köy imamlığı ona kalmış ve «Hoca» ünvanını böylece kazanmıştır. Fakat Nasrettin Hoca'nın köy imamlığı uzun sürmemiş, gidip geldikçe pek sevdiği Akşehir'e yerleşmeye karar vermiştir. «Mecmua-i Maarif»te, Nasrettin Hoca'nın Horto köyü imamlığını, aynı köyden Mehmet Efendi'ye devrederek, genç yaşta Akşehir'e göç ettiği yazılıdır.

Nasrettin Hoca'nın Akşehir'de baş-göz edildiği ve görücü usulüyle evlendiği karısının, Akşehir'e yakın Koza köyünden olduğu bilinmektedir. Hoca merhum, yüzünü ancak dünya evine girerken görebildiği karısından çok çekmiştir. Onun suratsızlığı kadar aksiliğini, hattâ eteği belinde ne kadar dolaşsa da savrukluğunu anlatan pek çok fıkrası vardır.

Bir gün, komşu evden cenaze çıkar. Yakınları, arkasından ağlaşır, bağırışırlar:

«— Odsuz, ocaksız, o karanlık dünyaya nasıl göçersin! Ah, bizi bırakıp da nasıl gidersin!..»

Hoca bu ağıtlara kulak verirken, bir de bakar ki karısı kapıyı aralamış, başını uzatmış, olup bitenleri seyre dalmıştır. Pür telâş seslenir:

«— Aman hâtun, kapa şu kapıyı. Ağlaşanların dediğine bakarsan, rahmetli galiba bize geliyor...»

Nasrettin Hoca'nın doksanına kadar yaşadığı rivayet edilir. Kendini büyük küçük herkese sevdiren Hoca merhum, Akşehir'de «Kadı»lık mevkiine kadar yükselmiş, uzun yıllar bu görevde kalmıştır.

Cübbesi hocalığından, kürkü kadılığından yadigârdır. Kürkün hikâyesini bilirsiniz. Lâfın altında az hikmet mi gizlidir?...

Nasrettin Hoca'yı büyük bir ziyafete davet ederler. «Çalım satıyor» demesinler diye, kürkünü bırakır, günlük esvabıyle gider. Ama, aldırış eden olmaz. Canı sıkılır Hoca'nın. Ziyafet evinden usulca çıkar. Kürkünü giyer, gelir. Bu defa kapılardan karşılarlar onu. Bir saltanat, bir ihtişam, baş köşeye otururlar. Yemek başlar. Hoca merhum, besmeleyi çekip, kürkünün eteğini çorbaya uzatıverir. Sofrada kim varsa, hayretle bakarlar Hoca'ya:

«— Hayrola Hocam, ne yapıyorsun?...»

Hiç istifini bozmaz. Gene uzatır kürkün ucunu:

«Bu iltifat bana değil, sana...» der. «Ye kürküm, ye...»

Beyazıt Devlet Kutüphanesinden

NASRETTİN HOCA

Osman Gazi

1258 - 1324

OSMANLI İmparatorluğu'nun kurucusudur. Söğüt'te doğdu. Kayı aşireti başbuğu Ertuğrul Bey'in oğludur. Osman Gazi, ilk zaferini İnegöl Tekfuru ile yaptığı savaşta kazandı. Bizans'ın bu güçlü merkezini fethetti. Bunu Koçhisar ve Karacahisar'ın fetihleri izledi. Selçuk Hükümdarı tarafından, bu başarılarından ötürü kendisine Beylik unvanı verildi. 43 yıllık saltanatını fetihlerle süsledi. Bursa'da hayata gözlerini yumdu. Orada yatar.

11

OĞUZ Türkleri'nin 24 boyunun en soylularından biri kabul edilen Kayı aşireti 400 çadır ve kadınlı erkekli 4000 kişi olarak Orta Asya'dan Türkistan'a ve oradan da Anadolu'ya gelmiş, buradaki konaklama sırasında vukua gelen Yassıçemen Meydan Muharebesi'nde Anadolu fatihi Türk - Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubat'a büyük hizmette bulunmuştu. Kayı aşiretinin bu hizmetinden ziyâdesiyle hoşnut olan Selçuk Sultanı onlara Kuzeybatı Anadolu'da bir yurt vermişti. Bilecik - Eskişehir - Kütahya illerimizin sınırlarının birleştiği bu nokta Selçuk toprakları ile Bizans arasında bir tampon bölge idi. Böylelikle Sultan Alâeddin Keykubat, babası Gündüz Alp'in ölümü üzerine aşiretin başına geçen Ertuğrul Bey'e bu yurdu vermekle Bizanslılara karşı kendi güvenliğini sağlayacak bir tâbiye sahibi olmuştu. Ertuğrul Bey, aşiretinin başında bulunduğu yıllar içinde üstün bir gayret göstererek topraklarını yaklaşık olarak dört misline çıkarmış ve oğlu Osman'a böyle bir yurt bırakarak 1281 yılında hayata gözlerini yummuştu.

Söğüt'te oturan Osman Bey, komşularıyle iyi geçinen, mert olduğu kadar saygılı ve sohbetine doyum olmaz bir insandı. Bu bakımdan komşularından olan Şeyh Edebali ile olduğu kadar Bilecik Tekfuru ile de gâyet iyi dosttu. Ancak Edebâli'nin, genç Osman Bey'i hakikaten çok sevmesine karşılık Bilecik Tekfuru yüzüne gülmesine rağmen Osman Bey'e karşı hiç de iyi hislerle dolu değildi. Hele onun fütuhata başlamasından zerrece hazetmiyordu.

Şeyh Edebâli'ye misafir olduğu bir gece Osman Bey tuhaf bir rüyâ görmüştü. Şeyhin kuşağından çıkan bir hilâl, Osman'ın bağrına giriyor ve göğsünden bir ağaç fışkırıp dal budak salarak cihanı kaplıyordu. Dağlar, ormanlar, dereler, ırmaklar, şehirler, denizler hep bu ağacın altında kalıyordu. Osman Bey ertesi sabah bu rüyâsını anlattığında Şeyh Edebâli heyecana kapılmış: «— Oğul sen padişah olacaksın. Devletin cihânı kaplayacak. Benim kızım Mal Hâtun senin neslini üretecek. Kızım artık senin helâlindir..» diyerek Mal Hâtun'u derhal Osman Bey ile nikâhlamıştı. Mal Hâtun ile evlenen Osman Bey'in bir oğlu oldu, adını Orhan koydu. Osman Bey, Bilecik Tekfuru ile olan iyi münasebetlerini devam ettiriyordu. Bir gün Bilecik Tekfuru'nun, oğluna Yarhisar Tekfuru'nun kızını alıp büyük bir düğün tertipleyeceğini işittiği zaman komşusu olan tekfura gitmiş ve yaylalarda yetiştirdikleri koyunlardan kendi eliyle ayırdığı en iyilerini düğün armağanı olarak sunarken «Hâtunum da siz kardaşımın hâtunu ile tanışmak ister, izin verirseniz onu da getirelim düğüne» demeyi de ihmâl etmedi. Tekfur, son zamanlarda Osman Bey'e karşı iyice artan husumeti yüzünden bunu büyük bir fırsat bildi ve orada adamlarıyle yaptığı konuşmada bu düğün sırasında Osman'ın öldürülmesi kararlaştırıldı. Osman'ın iyi dostu olan Harmankayası Tekfuru bu feci tuzağın hazırlandığını haber alır almaz durumu kendisine haber verdi, dikkat etmesini söyledi. Düğün, şehrin dışındaki Çakırpınarı mevkiinde kır eğlenceleri hâlinde yapılacaktı. Türk beyi de dâvet edilmişti düğüne. Ancak kendisine hazırlanan tuzaktan haberi olan Osman Bey, Bilecik Tekfuru'na karşı bir tuzak hazırlamıştı.

«— Hâtunlarımızla geliyoruz. Ancak sizden ricamız odur ki, hâtunlarımız Çakırpınarı'ndan ayrı bir yere gönderilsinler ki, tekfurları görüp utanmasınlar. Ağırlıklarımızı da Bilecik'e yollarız.» şeklinde haber saldı tekfura.

Osman Bey'in Bilecik'e gönderdiği ağırlık iki katar öküz yüküydü ve bunu götüren kadınlardı. Aslında ağırlık diye götürülen, keçelerin içine sarılmış askerlerdi. Kadın kılığı altında Çakırpınar'ına gönderilenler de aynı şekilde askerlerdi.

Kaleye yük olarak giren askerler kılıçlarına sarılıp orayı hemen ele geçiriverdiler. Osman Gazi'nin de düğün sırasında birden yerinden fırlayıp atına atlayarak kaçmaya başlaması tekfuru şaşırtmış ve «— Türk kaçtı, yakalayın!» diye bağırarak adamlarını onun peşinden göndermişti. Kadın kılığı altındaki cengâverler hemen kılıçlarını sıyırıp peşlerine düşmüşler ve iki ateş arasında kalan tekfur ile askerleri kılıçtan geçirilerek Bilecik, Türklerin malı olmuştu. Osman Bey böylelikle adını taşıyacak ve üç kıtaya yayılacak büyük devletin kuruluşu yolunda ilk büyük adımını da atmış oldu...

Beyazıt Devlet Kütüphanesinden

OSMAN GAZİ

Yunus Emre

1240 - 1330

ÜNLÜ halk şairimizdir. Sarıköylü'dür. 9 yerde mezarı, 15 yerde makamı vardır. Yedi asrı aşan bir zamandan beri şiirleri, ilâhileri yaşamakta ve söylenmektedir. Yunus, önce Tapluk Emre dergâhında bir çile devri geçirmiş, sonra gurbete çıkmış, Konya'yı, Şam'ı, Azerbaycan'ı dolaşmıştır. Şiirleri bir divan halinde toplanmış; defalarca basılmıştır. UNESCO, 1971 - 1972 yılını bütün Dünya'da «Yunus Emre Yılı» olarak kabul etmiştir.

12

FAKİR YUNUS, gönülsüz Yunus, yıllardan beri Taptuk dergâhına dağdan odun keser, tekkenin yakacak ihtiyacını tek başına karşılardı. Çünkü, kıtlık günü Hacı Bektaş dergâhına vardıkta buğday istemiş, himmet teklif edilince buğdayda diretmişti. Yolda aklı başına geldi ama, erenler himmetini alamadı. Çünkü nasibi Bektaş Veli'den Taptuk Emre'ye verilmişti. Taptuk dergâhına yüz sürdü, kırk yıl bir tek eğri odun getirmedi. Soranlara «Taptuk dergâhına odunun bile eğrisi gerekmez» dedi. Kendini öylesine hiçe indirdi ki, sonunda muradına erdi. Ama nasıl erdi?

Bir gün Yunus, Ana Bacı'ya: «Şeyhim bana ruhsat verir mi?» diye sordu. Taptuk Emre, çok yaşlıydı. Gözleri iyi görmezdi. Ana Bacı, Yunus'a akıl öğretti: «Yarın sabah erkenden gel, dergâhın eşiğine yat. Şeyh çıkarken ayağı sana takılır, kim bu? diye sorar bana. Yunus, derim. Hangi Yunus? derse çilen tamam olmamıştır. Bizim Yunus mu? derse elini öpersin, nasibini verir.»

Derviş Yunus, Ana Bacı'nın sözünü tuttu. Ertesi sabah şeyh, eşikten atlarken ayağı takıldı. Sordu. Ana Bacı «Yunus» deyince Taptuk Emre: «Bizim Yunus mu?» dedi. O zaman derviş Yunus kalktı, Şeyhin eline sarıldı:

Doğruya varmayınca
Mürşide yetmeyince
Hak murâd etmeyince
Sen derviş olamazsın

dedi. Dili çözülmüştü. Bunun üzerine şeyhi ona seyahat izni verdi. Yunus da yollara düştü. Köy köy dolaşarak dergâhta öğrendiği «Kendini biliş» ilmini başkalarına da öğretmeye koyuldu.

Ben yürürüm yâna yâna
Aşk boyadı beni kana
Ne âkilem ne divana
Gel gör beni, aşk neyledi

diye bağrını döverek Tanrı aşkını şiirleştirmeye girişti. Bir gün, köy hocası derviş Yunus'a: «Sen namazını kıldın mı?» diye sordu. Tanrı'yı gönül gözüyle gören âşık hemen dile geldi:

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil,
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil
Er odur ki alçak dura, ayık odur yola vara
Göz odur ki Hak'kı göre, gündüz göresi göz
değil.

Zavallı köy hocası bu sözler karşısında neye uğradığını bilemedi ve Yunus'un eteğine yapışarak, onunla dağ tepe yollara düştü. Bu ne ilimdi? Bu ne Tanrı sevgisiydi ki, dünyada her şeyi bir yana bıraktırabiliyordu?..

Canlar canını buldum, bu cânım yağma olsun
Assı ziyandan geçtim, dükkânım yağma olsun
. . . .
Yunus ne hoş demişsin, bal ve şeker yemişsin
Ballar balını buldum, kovanım yağma olsun

diyordu Yunus. Yine o: «Derviş Yunus bu sözü, eğri büğrü söyleme — Seni sigaya çeker bir Molla Kasım gelir» diye şiirlerinin başına geleceği önceden haber veriyordu. Gerçekten de aradan yıllar geçtikten sonra Yunus'un ününden bezmiş olan bir Molla Kasım, onun deyişlerinden bin tanesini yırtıp suya saldı. Bin tanesini yele verdi. İki bin birincisi: «Ben dervişim deyene bir ün edesim gelir» diye başlıyordu. Bu şiiri sonuna kadar okuyup da sonunda kendi yaptığını Yunus'un önceden haber verdiğini görünce Molla Kasım kahrından ölecek raddeye geldi ve hemen bir dergâha kapılandı. Rivayet odur ki Yunus'un suya salınan ilâhilerini balıklar, yele verilenleri melekler durmadan söylemektedir.

Bütün Selçuklu devrinde ve Osmanlı devrinin büyük bir kısmında Türk şair ve fikir adamları edebî dil olarak Farsça'yı tercih edip İran edebiyatının etkisi ve zevkiyle eserler verirken Yunus Emre, basit halk diliyle hakiki şiir tadı veren birçok nefesler, ilâhiler meydana getirmiş, aruz vezninde ve divan uslûbuna benziyen şiirlerinde bile halk lehçesini ve öztürkçeyi kullanmıştır.

Mal sahibi, mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan, mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan.

Yedigun arşivinden

YUNUS EMRE

Karagöz

ONDÖRDÜNCÜ ASIR

TÜRK halk zekâsının bir ifade vasıtası olan Karagöz'ün; çeşitli yazılı kaynaklar, karagöz oynatanlar, bu sevimli kişinin yaşadığına inanan Anadolu halkının kuşaktan kuşağa söyledikleri, çelebinin Orhan Gazi (1326 - 1360) zamanında yaşadığında birleşirler. Nereli ve kimin oğlu olduğuna dair bilgimiz yoksa da altı yüzyıldan beri aramızda yaşayan Karagöz'ün mezarı Bursa'da, Çekirge'ye giden yol üzerindedir. Çok zarif bir türbedir.

HALK ve Karagözcüler arasındaki söylentiye göre, Sultan Orhan Bursa'da Ulucami'i yaptırırken, Karagöz camiin kurşun işlerinde, asıl adı Hacı Ehvat olan Hacivat da taş işlerinde çalışıyormuş. Mantığın, zarafetin, çelebiliğin örneği sayılan Hacivatla, kalenderliğin, rintliğin, doğru sözlülüğün ve özlüğün timsali olarak tanınan Karagöz, bu yapı işinde tanışırlar. Birbirlerinin sohbetinden o kadar hoşlanırlar ki, işe güce bakmaz olur, akşamlara kadar sohbet, şakalaşma ve tekerlemelerle vakit geçirirler. Bunların eğlenceli sohbetlerine dalan diğer işçiler de çalışamaz olurlar. Böylece de inşaat durur. Bir teftiş sırasında durumu öğrenen Orhan Bey, gazaba gelir ve camiin inşasının aksamasına sebep olan bu iki işçinin kafalarının kesilmesini emreder. Yine bu rivayete göre Hacivat, Ulucami'in mihrap tarafında bir çukura, Karagöz de Bursa Çekirge yolu üzerinde bir mezara gömülmüştür.

Karagöz ile Hacıvat için ikinci rivayete göre de onları idam ettiren Sultan Orhan değil, veziridir. Cami inşaatının teftişine vezir gelmiş, herkesin işi gücü bırakıp Karagöz ile Hacıvat'ı seyre daldığını görünce hiddetlenerek oracıkta kafalarını kestirmiştir. Karagöz'le Hacıvat da kesik başlarını, koltuklarının altına alarak doğruca Sultan Orhan'a şikâyete gitmişlerdir.

Üçüncü söylentinin yeri değişik. Anadolu'da yüzlere varan beyliklerin bulunduğu devir. Sivrihisar Beyi kendisine bir saray yaptırmak ister. Mimarı ve nedimi olan Hacivat işe başlar. Bir süre sonra dülger lâzım olur. Hacivat ta, yüzü maymun kadar çirkin, fakat gayet zeki, cerbezeli ve nükteli bir kişi bulup getirir. Bu adamın o kadar büyüleyici bir konuşması vardır ki diğer işçiler, bunun sözlerini dinlemekten işlerini ihmal ederler. Hattâ geceleri, ateşin etrafına toplanırlar ve bu adama hayatın derinliklerine dair sorular sorarlar. Bu adamın adı Karagöz'dür. Sivrihisar Beyi her cuma namazından sonra işyerini kontrol etmektedir. Bir de gelir bakar ki, işler geçen haftadan bir kıl payı ilerlememiş. Nedenini Hacivat'tan öğrenince hiddetlenerek Karagöz'ün başını kestirir.

Her üç söylentinin de sonu hemen hemen aynıdır. Birincisinde, iç acısı çekmeye başlayan padişahın acısını dindirmek isteyen Şeyh Küşteri, bir perde kurar, Hacivat ile Karagöz'ün deriden yapılmış tasvirlerini perde arkasından oynatıp onların şakalarını tekrarlayarak padişahı avutur; bu yüzden Karagöz oyununun beyaz perdeden ibaret sahnesine Türkiye'de Şeyh Küşteri Meydanı da denilir.

Hazret-i Sultan Orhan Rahmetullahtan berû
Yâdigâr-ı Şeyh Küşter'den becâdır pederimiz.

Üçüncü rivayette Karagöz'ü sahneye koyan arkadaşı Hacivat'tır.

Ölümleri bir hicran yaratan insanların hayallerini bir perdeye aksettirmek suretiyle doğan Karagöz oyunu, Türkçe birçok cümleleriyle hâfızalarda yer etmiş sözlerle zengin, güzel ve ahenklidir. Bu esas itibarıyle bir İstanbul Türkçesidir. Bu Türkçede zaman zaman sevimli halk tekerlemeleri tekrarlanır.

Karagöz ve oyunu yüzyıllar boyu yaşamıştır. Evliya Çelebi de; Karagöz ve Hacivat'ı Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış olduklarını yer göstererek ve fıkralarıyle anlatır. 18. yüzyılda Üçüncü Ahmet'in yedi yaşındaki kızının evlenmesi münasebetiyle yazılan «surname» de, dört yerde perde kurulup hayal oynatıldığı yazılıdır.

Sultan Abdülaziz ile Abdülhamit devrinde Karagöz gerek sarayda, gerek halk arasında hayli rağbettedir. Abdülhamit devrinde Yıldız Sarayı'nda karagöz oynatıldığından bahseden merhum Ahmet Rasim Bey, Mehmet Efendi adındaki bir karagözcünün bir anısını «Muharrir Bu Ya» da yayınlamıştır.

«Bir gece karagöz oynatılması hakkında irade geldi. Perdeyi kurdum. Sıra gelmişti, şarkısına başladık:

Ay'a bak, yıldıza bak,
Şu karşıki kıza bak

diye okuyacaktım. Tam «Ay'a bak» dediğim esnada bir de perdenin sağ tarafına bakayım ki Sultan Hamit bizi seyretmiyor mu?.. Bir anda hatırıma «Yıldız» kelimesinin böyle bir yerde ağıza alınmasından dolayı sonunda karşılaşacağım akibet geldi ve

Aya bak, havaya bak,
Karşıki tavaya bak!

Dedim ve işin içinden sıyrıldım.»

Yedigün arşivinden

KARAGÖZ - HACİVAT

Timurlenk

1336 - 1405

ASYA fatihi diye şöhret yapmış komutan ve devlet başkanı. Semerkant yakınlarında Yeşilşehir'de doğdu. Cengiz soyundandır. Bir eli çolak, bir bacağı da savaştan ötürü topal olduğundan Aksak Temür (Timurlenk) adıyle bilinir. 36 yıl saltanat sürdü ve doğuda Çin'e, batıda Bizans'a, kuzeyde Moskova'ya kadar gelip dayanan bir imparatorluk kurdu. Ama ölümünden hemen sonra da imparatorluğu parçalandı. Türbesi Semerkant'tadır.

14

BARLAS adında bir boybeyinin oğlu olan Timur, daha küçük yaştayken zekâsı ve ceşaretiyle çevresinin ilgisini çekti. İyi silâh kullanır ve güzel ata binerdi. O yaşlarda kumanda etmesini sever ve kendisini saydırmasını bilirdi. Gayet zeki ve bilgili bir hükümdar olan Timur, düşmanlarına karşı zalim olmakla beraber bilim adamlarına, şair ve sanatkârlara karşı sonsuz hürmeti ve sevgisi vardı. Dindar, ciddî ve doğru sözlüydü. Yalancıları ve kötü insanları hiç bir zaman affetmezdi. Timur, daha delikanlıyken ömür boyu izini taşıyacağı iki yara almış, çolak ve topal kalmıştı. Ama bu iki sakatlık onu Asya fâtihi olmaktan geri komadı. Cengiz İmparatorluğu'nu sürdürdü. Delhi'den İzmir'e ve Moskova'dan Amman denizine kadar yayılan bir imparatorluk kurdu. 1360 yılında henüz yirmi dört yaşındayken babası ölünce onun çevik kuvvetleri başına geçti. Kuzeyde Horasan, güneyde Çağatay hanlarına baş eğdirdi. İran'ın direncini kırarak merkezi Semerkant olan bir devlet kurdu. Doğu ve batıya ayni zamanda saldırdı. 1381 de orduları Moskova'yı kuşattı. Yaşlandığı sıralarda Anadolu'ya, Roma diyarına hücum etti.

İki büyük savaşçının, yani Yıldırım Bayezit ile Timur'un Ankara yakınında savaşları yaman oldu. Yıldırım: «Ben dünyaya silâh kullanmak ve benden önde olanı mutlaka yenmek için gelmişim» diyordu. Timur ise «Gökyüzünde nasıl bir tek Tanrı varsa yeryüzünde de bir tek hükümdar olacaktır, o da ben'im» diyordu. Timur'un filleri, Yıldırım'ın ordusundaki Hırvatların ihanetiyle bir araya gelince Ankara Savaşı'nı Asyalı kazandı ve I. Bayezit, kahrından öldü. Bu yenilgiyi gururuna yedirememişti. Timur'un bu zaferi, Doğu Roma, yani Bizans İmparatorluğu'nu Türklerin elinden ancak elli yıl için kurtarabilmiş, Bizans'a elli yıl nefes aldırmıştır.

Yenilgiden sonra Yıldırım'ı kabul eden Timur, cadırında son derece sinirli ve kahrolmuş bir haldeydi. Çünkü yendiği hükümdar kahramanlıkla şöhret kazanmış bir dindaşıydı. Timur'u müstehzî bir tebessümle kendisine bakar görünce Bayezit: «Allah'ın bedbaht ettiği bir insanla alay etmek sana yakısmaz!» diye bağırdı. Timur, şu cevabı verdi: «Alay etmiyorum. Allah'ın bu dünyayı senin gibi bir körle benim gibi bir topala bırakmasına gülüyorum!»

Altınordu devletini ortadan kaldırmakla Asya'da Türklüğe en büyük darbeyi indiren Timurlenk, Anadolu'yu parçalayarak Türklük adına ikinci büyük kötülüğü yapmış oldu. Ünlü tarihçi Hammer eserinde ondan şöyle sözetmektedir: «Saltanatı otuz altı seneyi bulduğu halde 36 oğul ve torun, 17 kız torun sahibi olarak dünyanın hâfızasında şehirler yıkan bir zalim ve insanlar öldüren en büyük katil olarak adı yaşamaktadır.»

Gerçekten de Timur'un hırsı doymak bilmiyordu. Dünyayı ele geçirmek için savaştan savaşa, istilâdan istilâya koşuyordu. Nitekim 1398'de Hindistan'a saldırdı. Orduları Delhi'yi ele geçirdi. Timur, bununla da yetinmedi. Çin'e yöneldi. Ama artık yaşlanmağa başlamıştı. Bu yorgunlukları, aksak vücudu kaldırmıyordu. Hazırlıklarını tamamladığı sırada öldü. Semerkant'ta kendisine muhteşem bir türbe yaptırmıştı. Bugün, o türbe bir sanat şaheseri olarak bütün dünyada bilinir.

Timurlenk, her ne kadar yakıp yıkan bir cihangir olarak tanınırsa da bu tamamiyle doğru değildir. Zaptettiği ülkelere gözdağı vermek için ordularının meydana getirdiği tahribatı gidermeğe de çalışmış, imar hareketlerine girişmiştir. Halkı birtakım ağır vergi ve baskılar altında ezdiği muhakkaktır. Hattâ, bir Nasrettin Hoca fıkrası bunu gösterir:

Bir gün Timur, beslesinler diye Akşehir'e bir fil göndermiş. Fakir halk, bu hayvanın yedikleriyle başa çıkamamış. Nasrettin Hoca'dan, gidip Timur'la görüşmesini istemişler. Hoca «Hep beraber gidelim» demiş. Ama yolda, arkadaşları birer ikişer savuşmuşlar. Hoca tam otağa girerken peşinde kimse kalmadığını görünce şaşırmış ve Timur ne istediğini sorunca: «Efendimiz, Akşehir'e ihsan buyurduğunuz fil yalnızlıktan sıkılıyor, bir de dişisi için emir buyursanız» deyip hemşerilerinin korkaklıklarını cezalandırmış.

Timur İmparatorluğu, İskender İmparatorluğu gibi bütün güçlülüğüne rağmen kişinin kudretine bağlı kaldığından, onun ölümüyle dağılmıştır.

Topkapı müzesinden

TİMURLENK

Süleyman Çelebi

1360 - 1422

HALK arasında Süleyman Dede diye tanınır. Mevlit şairi Süleyman Çelebi'nin doğum tarihi kesinlikle bilinememektedir. Ancak bazı tarihçiler 1360 yılını kabul ederler. Bursalıdır. İyi bir din eğitimi görmüştür. Çelebi ve Dede unvanlarına bakılarak kendisinin bir «Mevlevi dervişi» olduğu söylenir. Gençliğinde Şeyh Emir Sultan Buhâri'den ders almıştır. Türbesi Bursa'da, Çekirge yolu üzerindedir. Her yıl adına büyük ihtifal tertiplenmektedir.

DİN eserleri içinde, «Peygamber'in hayatını, karakterini anlatanlara «Siyer» denir. Bunlar arasında beş yüzyıldanberi doğum, ölüm, düğün gibi vesilelerle halk arasında okunan Süleyman Çelebi Mevlidinden başarılısı yoktur. Yüzyıllardan beri şehir ve kasabalarda, her sınıf halk, iyi veya kötü vesilelerle Mevlit'in tamamını veya konuyla ilgili bölümünü okumaktadır. Oysa, bütün Mevlit'in basılısı 47 sayfa tutar, küçük bir kitaptır. Ancak içindeki coşkun anlatım ve iman dilindeki âhenk bu eseri yaşatmaktadır. Süleyman Çelebi, Dördüncü Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezit devrinin tanınmış şair ve bilginlerindendir. Sağlığında, sultana divan imamlığı yapmış olduğu da bilinmektedir. Padişahın ölümünden sonra Bursa'daki Ulu Cami'e imam oldu. Eserini hangi tarihte yazdığı bilinmiyorsa da sebebi hakkında pek yaygın bir söylenti vardır: Bir gün Bursa camilerinde, muhtelif din adamlarının Hazreti Muhammed'i değişik yaşayışta anlattığını görünce üzülmüş ve hiç kimse değiştiremesin diye bir «Siyer-i nebi (Peygamber'in hayatı)» yazmağa karar vermiş. Siyer manzum olunca bunu elbette kimse değiştiremezdi. Bunun üzerine çok sade, ama gerçekten tesirli bir dille, Mevlid-i Şerîf'i yazmıştır.

Eser aslında altı bölümdür: Münacat (yakarış), Velâdet (doğum), Risalet (peygamber oluş), Miraç, Rıhlet (ölüm) ve Duâ.

Ama, halk arasında, ellerde dolaşan taş baskısı kopyalara daha birçok olay karıştırılmış ve Hazret-i Fâtıma'nın vefatı, geyik hikâyesi, güvercin hikâyesi, İbrahim Aleyhisselâm kıssası, kesik baş hikâyesi gibi birçok örnekler, bağımsız bölümler halini almıştır. Bunlardan Velâdet bölümü, eskiden çocukların okula başladıkları sırada yapılan âmin alaylarıyle doğumlarda, Vefat bölümü, ölümler dolayısıyle okutulan mevlitlerde tercih edilirdi. Ama bilhassa dinleyenleri çok tesir altında bırakan Vefat bölümünden çoğu zaman vazgeçilirdi.

Günlük toplum hayatının çeşitli safhalarında Mevlitten bölümler, ya da tamamını okumak geleneği daha ziyade Osmanlı Türkleri arasında çok yaygındı. İstanbul'da ilk Mevlid-i Şerîf, Ayasofya kilisesinin camie çevrilmesi dolayısıyle Fatih tarafından okutulmuştur. Buna karşılık, başka İslâm ülkelerinde, Anadolu Türkleri arasındaki kadar inanç ve coşkunlukla Mevlit okunmazdı. Musul'dan geçerken, Vali Ebubekir Hâzim Tepeyran bir hâtırasını anlatır: Bir hana inmişler. Hanın avlusunda bir yandan pilâv yiyip yağlı ellerini koltuklarına silen Araplar, bir yanda davul, dümbelek çalarak oynayanlar, bir yanda da beş on kişilik bir grup, hep birden avaz avaz haykırarak bir şeyler okumaktalarmış. Hâzim Bey ne oluyor diye sormuş ve hayret içinde Mevlit okunduğu cevabını almış.

Oysa büyük günlerde, gerek bir ailenin, gerek bütün bir toplumun ne heyecanla Mevlit okuduğunu, romancı Halide Edip Adıvar, «Sinekli Bakkal» isimli eserinde gayet güzel tasvir etmiştir.

Allah âdın zikr idêlim evvelâ
Vâcip oldur cümle işde her kula

beytiyle başlayan Mevlit'in ilk mısraı, «Besmele» nin en güzel ve doğru tercümesidir de. Süleyman Çelebi, gayet sade ve âhenkli bir dille yazdığı eserinin kolayca hâfızalarda yer etmesini bu âhenk sayesinde sağlamıştır.

Allah âdın kim ki en evvel ana
Her işi âsân ider Allah ana

Bu yüzden eseri en çok okunan kişi olmuştur. Aşağıdaki parça, büyük eserinden alınmıştır:

Âmine hatun Muhammed ânesi
Ol sedeften doğdu ol dür dânesi
Ol gice kim doğdu ol hayrülbeşer
Ânesi anda neler gördü neler
Didi gördüm ol habibin ânesi
Bir acep nur kim güneş pervanesi
Berk urup çıktı evimden nagehan
Göklere dek nur ile doldu cihan
Gökler açıldı ve fetholdu zulem
Üç melek gördüm elinde üç alem
Yarılıp divar çıktı nagehan
Üç bile hûri bana oldu iyan
Didiler oğlun gibi hiçbir oğul
Yaradılalı cihan gelmiş değül.

Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Nebevi'si, yüzyıllardanberi halk arasında hem inanıldığı, hem de gelenek halini aldığı için yaşamaktadır.

Tablo: Âtıfet Kasrai

SÜLEYMAN ÇELEBİ

Yıldırım Bayezit

1360 - 1403

BÜYÜK cesareti ile ün yapan ve savaşlardaki emsalsiz sürati yüzünden «Yıldırım» unvanını alan Osmanlı Padişahıdır. Bursa'da doğdu. Babası Murat Hüdavendigâr'ın şehit düşmesi üzerine, Kosova zaferinin kazanıldığı savaş meydanında padişah oldu. İstanbul'u muhasara edip Anadoluhisarı'nı yaptırdı. Ankara civarında Timur ile yaptığı savaşı kaybederek esir düştü. 4 Mart 1403 günü Akşehir'de kahrından öldü. Türbesi Bursa'dadır.

16

SAVAŞ alanlarında gösterdiği emsalsiz sürat yüzünden, ona daha şehzadeliği sırasında «Yıldırım» adı verilmişti. Onun gibi hızlı at süren bir padişah daha yoktu Osmanlı hanedânı içinde. Babası, büyük cengâver Murat Hüdavendigâr'ın yanında yetişmiş, onunla birlikte katıldığı savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermişti. Nitekim Kosova Meydan Savası'nda da kumanda ettiği birliklerin başında gösterdiği büyük kahramanlıklar ve üstün bir idarecilik gücüyle zaferin tecellisinde pek önemli rol oynamıştı. Babası Murat Hüdavendigâr'ın yaralı bir Sırplı tarafından hançerle vurulup, şehit edilmesiyle, savaş meydanında padişah olmuştu.

Padişah olduktan sonra, bir rivayete göre babasının vasiyeti üzerine, bir rivayete göre de etrafındakilerin teşvikiyle, babasının ölümünden haberi olmayan ve asker tarafından çok sevilen kardeşi Yâkup Çelebi'yi çadırına çağırtarak orada boğduran Yıldırım Bayezit, Osmanlı sülâlesinde kardeş katlini başlatan ilk hükümdar oldu.

Yıldırım, Kosova zaferi ile Balkan yarımadası üzerindeki Türk egemenliğini sağlamladıktan sonra, gözlerini İstanbul'a çevirdi. Karadeniz Boğazı'nın Anadolu yakasını ele geçirdikten sonra Anadolu Türk birliğini kurdu. Boğaz üzerindeki ilk Türk kalesi olan Anadoluhisarı'nı yaptırdı. Sonra İstanbul'un muhasarasına girişti. Bu muhasara sekiz ay sürdü. Bizans'ın Türkler eline geçmek üzere olduğunu gören Hristiyan âlemi, yeni bir Haçlı Seferi için ayaklandı. Kuvvetli bir ordu meydana getirilerek Tuna boyuna ilerleyen Haçlılar, Türklerin elindeki en önemli sınır kalesi olan Niğbolu'yu sardılar.

Niğbolu'nun sayıca pek kalabalık olan bir düşman ordusu tarafından kuşatıldığını haber alan Yıldırım Bayezit, İstanbul kuşatmasını kaldırarak, büyük bir hızla Niğbolu'ya koştu. Doğan Bey'in kumandasındaki Niğbolu kalesi kahramanca dayanmaktaydı. Cesaretiyle ün yapan, Yıldırım Bayezit, Macar sipahisi kıyafetine bürünüp gecenin (23 eylül 1396) geç vakti, düşman hatlarını tek başına geçerek kale kapısının önüne geldi:

«— Bre Doğan, bre Doğan!..» diye seslendi. Doğan Bey bunu önce bir düşman hilesi sanmış, fakat padişahın sesini tanımıştı birden. Heyecanla burca koştuğu zaman, gecenin karanlığına rağmen surun dibindeki o emsalsiz kır atı gördü. Yıldırım:

«— Hâlin nicedir, bre Doğan?» diye soruyordu.

«— Düşman karadan ve nehirden kal'ayı tazyik eder, fakat surlar sağlam, erzak boldur. Mâdem ki saadetlû padişahım da yetişmiştir, ne ihtimaldir ki Niğbolu düşe...» dedi Doğan Bey. Yıldırım:

«— Bir iki gün dayanasın, yetiştik biz gayri» diye seslendi.

Bu sesleri duyan Haçlılar kalenin önünde duran kır atlı ve Macar sipahisi kılıklı yabancının üzerine hücum edecek oldular. Ancak Yıldırım'ın yıldırım gibi giden atına yetişemediler...

25 eylül 1396 günü Yıldırım Bayezit, Niğbolu'yu saran o mahşeri Haçlı ordusuna karşı amansız bir hücuma geçti. Uzun sürmedi bu kanlı savaş. Yıldırım, tarihlere nam salan meşhur «kıskaç» plânı ile o muhteşem orduyu imhâ etti.

Haçlı ordusunun başında bulunan Korkusuz Jean esir düştükten sonra:

«— Yemin ediyorum ki, bir daha Türklere karşı elimi silâhıma atmam» demişti. Bunu haber alan Yıldırım Bayezit, onu huzuruna çağırttı: «— Ettiğin yemini sana bağışlıyorum. Git. Şerefini kurtarmak için Hristiyanlığın bütün kuvvetlerini bir daha topla ve yeniden gel. Böylelikle bana şan ve şerefimi arttıracak yeni fırsatlar verirsin..» diyerek kendisini serbest bıraktı.

Türk kılıcını Niğbolu'da şan ve şereflerin zirvesine asan Yıldırım Bayezit, beş yıl sonra bu kez doğudan gelen büyük bir tehlike ile daha karşılaştı. Türkistan İmparatoru Timur, bir istilâ ordusu hâlinde üzerine doğru yürümekteydi. Tarihin iki büyük ordusu 20 temmuz 1402 günü Ankara civarında Çubuk'ta karşı karşıya geldiler. Genç Yıldırım'ın 70 bin kişilik ordusu, Timur'un 160 bin kişilik ordusunun karşısında eridi.

Bayezit, yaptığı stratejik bir hatanın yanı sıra içinden uğradığı ihanetlerle savaşı kaybetti. Kaçması için çok fırsatlar geldi ayağına. Ama, buna tenezzül etmedi. Ölmek için dövüşürken esir alındı. Mağrur ve onurlu bir insandı. Bu yenilgiyi de, esareti de asla hazmedemedi. Yedi ay sonra kahrından öldü...

Topkapı Sarayından

YILDIRIM BAYEZİT

Hacı Bayram Velî

1352 - 1436

ÜNLÜ Türk mutasavvıfı ve ünlü Bayramiye tarikatının kurucusudur. Ankara'nın Solfasol köyünde doğdu. Babası, Koyunluca Ahmet Efendi'ydi. Çok iyi öğrenim gören Hacı Bayram Veli'nin yetiştirdiği bilginler arasında, Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin ve Bıçakçı Ömer Dede de vardır. Düşüncelerini temiz bir Türkçe ve hece vezni şiirler hâlinde yazan Hacı Bayram, Ankara'da öldü. Türbesi, başlıca ziyaret yerlerindendir.

EVLİYALAR babası Hacı Bayram Velî, 1352 baharında, Ankara'nın Solfasol köyünde doğdu. Asıl adı, Numan idi. Daha, dünyaya gözlerini ilk açtığı gün, kısmetini de beraber getirmiş, Solfasol'un kurak toprağına o gün doya doya rahmet yağmıştı.

Küçük Numan, nûr topu gibi bir çocuktu. Büyüdükçe, öteki çocuklardan farklı, çok daha akıllı, uslu olduğu konu komşunun gözünden kaçmıyordu. Okumayı, yazmayı kendi kendine öğrendi. Bıyıkları henüz terlemeye başlayınca, uzaklara gitmek, ilmi irfanı ünlü medreselerde aramak istedi. İçinde, vazgeçilmez bir arzuydu bu. Bir bahar sabahı, köyden selâmetlediler onu.

Hacı Bayram Velî'nin hayat hikâyesi burada kopar. Nerede okuduğunu, kimden, ne zaman ders aldığını bilen yok. Kendi de hiç bahsetmezdi. Soranlara sadece «Hak yolunda yürürüz. Rabbim, yardımcımız olsun» derdi...

Yıl, 1387. Ankara'nın adı o zaman Engürü idi Engürü'de bir medrese vardı. Kara Medrese. Gerçi büyüklüğü orta karardı ama, o yıl yetmez oldu. Çünkü, bu medresede ders okutmaya başlayan genç âlimin tatlı dilini, hoş sohbetini, derin bilgisini kim duyduysa koşmuştu. Bu genç âlim, Solfasollu Numan'dan gayrısı değildi. Cevabına dudak büktüğü sual yoktu. Şöhretten, itibardan yana ne gerekse bulmuştu. Ama, bir hoştu içi.

Zaman zaman gönlü bulanır, dünya gözünde küçülür, yaşamak anlamsız, hattâ bir hiç oluverirdi. Kayseri'den gelen Şeyh Şuca-i Karamanî ile işte böyle bir gününde karşılaştı. Karamanî ona, Somuncu Baba adıyle pek ünlü, Şeyh Hâmit Hamideddin'den bir davet getirmişti. «Mürşidimiz seni ister» diyordu. «Akıl ve bilgi yolu güzel yoldur» diye buyurdu «Ama, Numan'ı bizim dergâhımızda bekleyen başka bir mertebe var. Gelsin...»

Bir gece önce gördüğü rüya doğru çıkmıştı. Medresede bunca talebeyi topladı. Hepsiyle ayrı ayrı helâllaştı. O gece yola koyuldular. Büyük mürşitlerin, büyük müritlerle nasıl buluştuğu, neler konuştuğu daima «sır»dır. Numan'ın, Şeyh Hamideddin ile görüşmesi de sır oldu.

O günden sonra, Solfasollu Numan ile Şeyh Hamideddin hiç ayrılmadılar. Diyar diyar beraber dolaştılar. Hicaz'a da beraber gittiler. Solfasollu Numan okuyor, derinleşiyor, öğrendikçe, bildikleri bir katre gibi küçülüyordu gözünde. Nihayet, hocası Şeyh Hamideddin'i Aksaray'da toprağa verdiği gün, içinde bir alevin parladığını hissetti. İşte, asıl kişiliğini o gün buldu. Hacı Bayram Velî'nin işte o gün erdiği söylenir.

Artık gürül gürül çağlayan bir pınar gibi, tasavvuf denizine dökülecekti. Aksaray'dan, tekrar Engürü'ye döndü. Doğruca Kara Medrese'ye gitti. Geldiğini kim duyduysa koşuyor, ayaklarına kapanıyor, hüngür hüngür ağlıyordu. Onun etrafında kendiliğinden ünlü bir tarikat doğdu. Adına Bayramiye tarikatı dediler. Numan adı unutuldu. Herkes onu Hacı Bayram Velî olarak tanıdı, bildi.

İlk sosyal adaleti o getirmişti. Müritlerinin hepsi iş, güç sahibiydiler. İşsiz güçsüzleri tarikata almazdı. Bayramiye tarikatına girebilmek için mutlaka çalışmak, kısmetini alın terinde aramak şarttı. Ankara'da güzel bir âdet yaratmıştı. Sık sık dervişlerini toplar, önde Bayramiye alemi, arkada kudümlerle çarşı pazar dolaşırdı. Esnaf, karınca kararınca, dervişlerin sırtına asılı keşküllere para atardı. Hacı Bayram Velî, toplanan bu parayla hastalara, sakatlara bakar, yetimlerin yüzünü güldürürdü.

Bayramiye tarikatı bir çığ gibi büyürken, II. Sultan Murat'ı endişeye düşürdü. Araya fitne girmişti. «Yakalayın, getirin» diye ferman buyurdu. Bu ferman, Hacı Bayram Velî'nin içine doğmuştu. Sarayın adamları Ankara'ya yaklaşırken, onları yolda karşıladı. Bir hışımla gelenler, nûr yüzlü bu muhterem dedenin karşısında, âdeta bir türbe mumu gibi eridiler. Ellerine sarılıp, öptüler. «Varalım, Hünkâr'a haber edelim. Sen gazaba uğrayacak kişi olamazsın» dediler. Mütevekkil başını salladı. «Hayır» dedi «Ferman, fermandır. Gidelim....»

II. Sultan Murat da, onu görür görmez işlediği hatayı anladı. Gazaba gelmek şöyle dursun, baş köşeye buyur etti. Hacı Bayram Velî, o günden sonra nice ulemanın da hocası oldu, Bunların arasında Fatih Sultan Mehmet'i yetiştiren Akşemseddin de vardı. Evliyalar babası, pek yaşlanınca, Ankara'da dergâhına kapandı. 1436'da orada vefat etti. Her gün pek çok kişinin ziyaret ettiği türbesi Ankara'dadır.

Tablo: Vâlâ Somalı

HACI BAYRAM VELÎ

Akşemseddin

1389 - 1459

FATİH devri mutasavvıf ve âlimlerindendir. 1390 yılında Şam'da doğdu. Küçük yaşta babası Şeyh Hamza ile birlikte Anadolu'ya geçerek Göynük'e yerleşti. Burada medrese tahsili gördü, müderris oldu. Özellikle hekimlik alanında derin bir vukuf sahibi idi. Daha sonra tasavvuf yoluna girerek Hacı Bayram Veli'ye intisap etti. Sonra Edirne'ye geçti, orada Fatih'in büyük saygısını kazandı. 1459 yılında Göynük'te vefat etti. Orada yatar.

FATİH SULTAN MEHMET, İstanbul'u kuşattığı zaman bilgisine olduğu kadar şahsına da büyük değer verdiği ak sakallı âlim Akşemseddin de beraberinde bulunuyordu. Âyet-i kerimeleri ve hadisleri tefsir ederek askere gayret ve metanet vermeye çalışan Akşemseddin bu arada İslâm dünyasının ulu kişisi Hazret-i Eyyûb-ül Ensarî'nin İstanbul surları dibinde bulunduğu bilinen kabrini de bulmak istemişti.

Asıl adı ve künyesi ile Halîd bin Zeyd Ebâ Eyyûb-ül Ensarî, Hazret-i Muhammed'i Mekke'den Medine'ye hicretinde evinde misafir eden, Hazret-i Peygamber'in bütün gâzâlarında yanında bulunan ve Resul-i Ekrem'in sancaktarlığını yapan zât idi. Emevilerin ilk halifesi Muaviye, oğlu Yezîd'in kumandasındaki bir orduyu İstanbul'u fethe gönderdiği zaman, çok yaşlı bulunan Halîd bin Zeyd'i de «uğurlu kişi» olarak bu sefere memur etmişti. İslâm âleminin bu ünlü kişisi İstanbul'un muhasarası sırasında vefat etmiş ve vasiyeti gereğince surların dibindeki bir noktada toprağa verilmişti.

İslâm tarihinin verdiği bilgi bundan ibaret kalıyordu ve Şeyh Mehmed Akşemseddin, bu bilginin ışığı altında Hazret-i Eyyûb'un kabrinin İstanbul surları dibindeki bir noktada olduğunu biliyordu.

Bundan sonrasını, Onyedinci Yüzyıl'ın büyük yazarı Evliya Çelebi, ünlü seyahatnâmesinde şöyle nakletmektedir:

«Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethederken, yetmiş yedi kibar ehlullah Ebâ Eyyûb'un kabrini tecessüse koyuldular. İçlerinden Akşemseddin:

«Beyim, Alemdâr-ı Resulullah Ebâ Eyyûb-ül Ensâri bu mahalde medfundur, diyerek bir hıyâban-ı orman içre girdi. Bir seccade yaydırıp namaza durdu. İki rekâttan sonra selâm verip tekrar secdeye vardı ve rahat bir uykuya dalmış gibi öylece kaldı. Birçok kişiler, Efendi Hazretleri, Eyyûb'un kabrini bulamadığı için hicâbından uykuya vardı, diye târizler ettiler. Bir saat sonra Akşemseddin Hazretleri seccadeden başını kaldırıp, mübarek gözleri kan çanağını andırır hâlde Fatih Sultan Mehmet Han'a hitâben:

— Hünkârum, hikmet-i Hüdâ... Seccademizi tam Hazret'in kabri üzerine sermişler! diye konuştu.

Bunun üzerine seccadenin bulunduğu yer derhal kazıldıkta, üç zira (eski bir ölçü) derinlikte, dört köşe yeşil bir somaki taş ortaya çıktı ve üzerinde kûfi yazı ile, Hâzâ Kabri Ebâ Eyyûb-ül Ensarî, diye yazılmış olduğu görüldü. Taş kaldırıldığında, Hazret-i Eyyûb'un ter-ü tâze vücudu safran ile boyanmış kefeni içinde ortaya çıktı. Sağ elinde tunç bir mühür vardı. Taş tekrar yerine kapatıldı, üzeri örtüldü...»

İşte, asırlardan beri, İstanbul'un başlıca «ziyaret» yeri olan Eyüp Sultan'ın kabri böylece bulunmuştu. Sonra bu kabre, şaheser bir türbe yapıldı.

İstanbul muhasarasının ellinci gününden sonra büyük bir Haçlı ordusu ile donanmasının yetişmekte olduğu haberi askerin morali üzerinde menfî bir tesir yapmaya başladığı zaman, ortayan çıkan ak sakallı Akşemseddin, orduya hitâben tarihî konuşmasını yaparak mânevi gücü tekrar yerine getirmesini bilmişti:

«Ey asker... Biliniz ki, bu fetih, Cenâb-ı Hak katında size ve Sultan Mehmet Han'a takdir kılınmıştır. Kim ki bundan şüphe eder, imândan sapıtmış olur...»

Hazret-i Eyyûb'un kabrini keşfettikten sonra mânevi değeri asker nazarında pek büyümüş olan Akşemseddin'in bu sözlerine, herkes imânı ile inanmış ve üç gün sonra tarihin en büyük zaferine ulaşmasını bilmişti.

Değerli âlim, büyük mutasavvıf ve «İstanbul'un mânevi fâtihi» Akşemseddin, fethi müteakip Fatih Sultan Mehmet'in olanca ısrar ve ricalarına rağmen İstanbul'da kalmayıp, kendisine memleket edindiği Göynük'e döndü. Ömrünün son altı yılını orada zikir, ibâdet ve fakir hastaları tedavi ile geçirdi...

Akşemseddin'in derin tıp bilgisi, bugün, Feyzulah Efendi Kütüphanesi'nin en önemli hazineleri arasında yer alan «Kitab-ül Tıp» yâni «Tıp Kitabı» adlı eseriyle ortadadır. Akşemseddin bu büyük eseri, güzel bir Türkçe ile kaleme almıştır.

Onun üstün tıp bilgisine dair önemli bir misalden Şekayık'ta uzun uzun bahsedilir. Akşemseddin, II. Sultan Murat zamanında, vezirlerden Halil Paşa'nın oğlu Kazasker Süleyman Çelebi'nin tutulduğu bir hastalığı anladığı, iyi teşhis koyarak, zamanında tedavi ettiği için hayata kavuşturduğu yazılıdır.

Tablo: Cemal Dündar

AKŞEMSEDDİN

Uluğ Bey

1395 - 1449

DÜNYACA ünlü Türk matematikçisi ve astronomi bilgini olan hükümdardır. Semerkant'ta doğdu. Timurlenk'in torunlarından olup, hükümdar Muinüddin Şah Ruh'un oğludur. Asıl adı Mehmet Torgay'dır. 1446 yılında, babasının ölümü üzerine hükümdar oldu. Saltanat yılları sırasında da matematik ve astronomi ile yakından ilgilendi. Astronomiye ait tablosu yıllar sonra İngiltere'de basıldı. Kendisine isyan eden oğlu tarafından öldürüldü.

19

ULUĞ BEY, tarihe adını «Asya Fâtihi» diye yazdıran Büyük Cihangir Timurlenk'in öz torunuydu. Ama, dedesinden askerlik ve savaşçılık olarak hiçbir şey tevarüs etmemişti. Dedesi, çolak eli ve topal bacağına rağmen, at üzerinde kılıç sallayıp, ülkeler fethetmişti. Fakat, Uluğ Bey'in yeryüzünde bir karış toprak bile fethetmek gibi ihtirası yoktu. Onun bütün merak ve hevesi, olanca ihtirası yeryüzünde değil, gökyüzündeydi. Ülkeler fethetmekten ziyade, gökyüzü âleminde araştırmalar yapmayı, gök kubbenin sırrını çözmeye çalışmayı tercih ediyordu.

Uluğ Bey'in ilim adamı oluşunda, yaradılışının büyük rolü olduğu kadar, babası Şah Ruh'un da büyük payı vardı. Çünkü, Şah Ruh, güzel sanatlara hayran bir kişiydi. İlme ve bilginlere büyük değer verirdi. Onun Horasan'ın başkenti olan Meşhed'de yaptırdığı cami bir şaheserdi.

Uluğ Bey de, Herat'ta güzel bir köşk yaptırmış, bu köşkün duvarlarını ve tavanlarını, birer sanat âbidesi niteliğindeki tablolarla süsletmişti.

Uluğ Bey, babası Şah Ruh'un ölümünden sonra, Timur'dan kalan imparatorluğun en büyük kısmında hükümdar tanındı. Hükümet işlerinden ziyade, ilme ve fenne önem veriyordu. Sarayını bir akademi hâline getirmişti. Devrin en ünlü ilim adamlarıyle burada ilmi tartışmalar yapıyor, eserler hazırlıyordu.

Bu ilmi çalışmaları desteklemek üzere Semerkant'ta büyük bir medrese kurmuş, ayrıca gene Semerkant'ta devrinin en büyük rasathanesini inşa ettirmişti. Kendisini bütün dünyaya tanıtan astronomi ilmiyle ilgili eserlerini burada meydana getirdi. Bu arada gökyüzünün bir de haritasını yapmayı başarmıştı. Bu gökyüzü haritası kendisinden sonra gelecek nice nesillere astronomi çalışmalarında ışık tutacak, onlara rehber olacaktı.

«Zîyc-i Ulugi» denilen cetveli, diğer ilmî eserleri ve rasatları, akademiden farkı olmayan sarayındaki çalışmalarının sonucudur. «Zîyc-i Ulugi» diğer adı, «Gürgani Takvimi» olan bu cetvel, o devrin ilmî esaslara dayanan yegâne takvimi sayılmaktadır. «Zîyc-i Ulugi» 1655 yılında İngiltere'de Oxford şehrinde basıldı ve çeşitli dillere tercüme edildi.

Kozmografya konusunda yazdığı bir kitap da günümüze kadar, birçok ilmî araştırmalara kaynak olmuştur.

Tarihin en âlim olduğu kadar en âdil bir hükümdarı olarak da tanınan Uluğ Bey, aynı zamanda en kötü talihli bir hükümdardı da. 1446 yılında tahta çıktıktan sonra ilim ve fennin yanısıra memleketin iç huzursuzluğu ile de uğraşmak zorunda kaldı. Oğlu Abdullah, babasına baş kaldırmış ve gözünü tahta dikerek işi bir iç savaşa kadar götürmüştü. Bu savaşta ağırlığını ortaya koyan Uluğ Bey, oğlu Abdullah'ın kumandasındaki âsileri yenmeyi başarmıştı. Bu iç savaş sonunda Abdullah da esir düşmüştü. Uluğ Bey dedesi Timurlenk gibi katı yürekli bir insan da değildi. Âsi evlâdını bağışladı, kendisine nasihatte bulundu.

Bu konuda bir hükümdar olarak değil de, yüreği evlât sevgisiyle dolu hassas bir baba olarak düşünmüş ve ona göre hareket etmişti.

Gelgelelim oğlu Abdullah, o iyi yürekli, âlim ve kâmil babanın oğlu değilmiş gibi, Uluğ Bey ile taban tabana zıt karakterler taşıyan bir insandı. Babasına baş kaldırıp yenilmesinden sonra, onun verdiği manevî dersi alamamıştı bir türlü. Serbest kalır kalmaz derhal yeni bir darbenin hazırlıklarına koyuldu. Bu kez geçen seferkinden daha kuvvetli bir ordu toplayıp başarı kazanmak için ne lâzımsa yaptı. Ve bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra babası Uluğ Bey'e tekrar baş kaldırdı ve onun üzerine tekrar saldırdı.

Bu ikinci iç savaşta şans hiç de Uluğ Bey'e gülmedi. Doğrusunu söylemek gerekirse, affettiği oğlunun kendisine karşı yeniden bir hücuma girişeceğine ihtimâl vermiyordu âlim baba.

Uluğ Bey fena halde gafil avlanmıştı. Emrindeki kuvvetler yenildi. Her şey tamamen tersine tecelli etti; bu kez elli dört yaşındaki baba, âsi oğlunun eline esir düştü.

Uluğ Bey, oğluna göstermiş olduğu anlayış ve merhameti ne çâre ki ondan göremedi. İsyankâr evlât, savaşın galibi kumandan olarak, babasını ölüme mahkûm etti. Dünyanın en ünlü bir matematikçisi, bir astronomi bilgini olan Uluğ Bey, bir hükümdardan ziyade bir baba için en acı son ile hayatını kaybetti.

Tablo: Vâlâ Somalı

ULUĞ BEY

Ali Kuşçu

? – 1474

GÜRGÂN Emiri ünlü matematikçi ve astronom Uluğ Bey'in kuşçubaşısının oğludur. Semerkant ve Kirman'da eğitimini tamamladıktan sonra Uluğ Bey'e yardımcı ve rasathanesine müdür olmuştu. 1449'da hacca gitmek istedi. Tebriz'de Akkoyunlu Hükümdarı, Uzun Hasan, kendisine büyük saygı gösterdi ve Fatih'le barış görüşmelerinde yardımını istedi. Ali Kuşçu, Uzun Hasan'ın sözcülüğünü yaptıktan sonra Fatih'in dâvetiyle İstanbul'a geldi.

20

ON BEŞİNCİ yüzyılın ilk yarısında, Semerkant, dünyanın en önemli bilim merkeziydi. Uluğ Bey Rasathanesi, gök bilgisi araştırmaları için en doğru sonuçları alıyordu. Rasathanenin genç müdürü Ali Kuşçu, gece gündüz demeden çalışıyor, bilimsel gerçeklere yenilerini katmak için uğraşıp didiniyordu. Gökyüzü bilgisi, hem değişmez kuralların, kanunların tespitine yarıyor, hem de gözlemlerle kontrol edilebiliyordu. Otuz yıla yakın bu işte çalışan Ali Kuşçu, bir gün ansızın her şeyi yüzüstü bırakarak hacca gitmeğe karar vermişti. Buna da sebep, en olmayacak bir zamanda, sevgili hükümdarı Uluğ Bey'in öldürülmesiydi. Gürgân tahtının bu bilgin ve kudretli hükümdarı, kendi öz oğlu Abdüllâtif'in ihanetine uğramıştı.

Uluğ Bey, Ali Kuşçu için bambaşka bir mânâ taşıyordu. Her şeyden önce hocasıydı. Ondan matematik ve astronomi dersleri almış, eserlerini uzun uzun incelemiş, sohbetlerinde bulunmuş, hâttâ Doğancıbaşısı olduğu için, adının ucundaki «Kuşçu» lâkabı bile böylece yadigâr kalmıştı.

Uluğ Bey, kendi kurduğu rasathaneye de müdür olarak Ali Kuşçu'yu lâyık görmüş, henüz tecrübesiz bir çağdayken bu dev rasathanenin başındaki çalışmalarda, ona bizzat yardımcı olmuştu. İşte Uluğ Bey'in bir ihanete kurban giderek hayata veda etmesi Ali Kuşçu'yu canevinden vuran bir olaydı.

Ali Kuşçu bu olayla çok kırıldı. Çoluk çocuğunu toparlayıp Tebriz'e geldi. Uzun Hasan kendisine o kadar saygı gösterdi ki, Konstantiniye Fâtih'i, bir devri kapayıp yenisini açan genç cihangirle ihtilâfında aracılık etmesini diledi. Genç Fâtih'in de bilgin olduğunu, bilginlere büyük saygı gösterdiğini İbni Kemal ve Ebussuut Efendi örneklerinden biliyordu. İstanbul'da olup bitenler, kuş kanadıyle Tebriz'e ulaşıyordu. Şiîlerin casusları ve habercileri yalnız padişahın savaş niyetlerine ve hazırlıklarına dair haberler ulaştırmakla kalmıyorlardı.

Bunun üzerine Ali Kuşçu, kendisine bunca itibar eden Uzun Hasan'ın dileğini kırmayarak yol hazırlıklarını tamamladı. Semerkant'ta Kızıl Elma olarak bilinen eski Bizantium'a ulaştı. Haberciler, onun geleceğini daha önceden saraya uçurmuşlardı. Huzura kabul edildiği zaman Osmanlı Hükümdarı'ndan beklemediği kadar iltifat gördü. Çünkü, kendisinden önce, eserleri İstanbul'ca biliniyordu. Uluğ Bey Rasathanesi'ndeki çalışmalarından, Semerkant'a aylarca uzak bulunan İstanbul'daki hükümdarın haberi vardı.

Osmanlı tahtında oturan Mehmet'lerin ikincisi, gayet dikkatli, bilgili, uyanık bir padişahtı. Âdet olan merasimle Uzun Hasan'ın elçisini kabul etmiş, dileklerini dinlemiş, ama hemen geri dönmesine izin vermemişti. Ondan, gelip artık batıya kaymış olan ilim merkezlerini aydınlatmasını, bilgisiyle İstanbul medreselerinde ilim heveslisi gençleri yetiştirmesini rica etti. Bu, Ali Kuşçu için beklenmedik bir iltifattı. Celâlli olduğu kadar şefkatli olduğunu da bildiği Fatih'in isteği, onun için emir demekti. Ama, ahlâkı dürüst bir ilim adamı olduğunu şu sözlerle ispat etti: «Hünkârım izin verirlerse önce Tebriz'e döneyim. Çünkü burada bulunuşumun gerçek sebebi, Akkoyunlu Hükümdarı'nın elçisi olmaktır. Elçiye zeval yoktur. Gerektir ki, hünkârımın lütûfkâr davetini kabul etmeden önce vazifemi iyi bir sonuca ulaştırdığımı, beni gönderen, bana güvenmiş olan insana bildireyim...»

Ali Kuşçu'nun bu mazereti, Fatih'e son derece akla yakın göründü. Padişah, iki şeye birden sevinmişti: Kuşçu, davetini kabul etmişti, gelip buradaki «Talebei ulûm»u, ilim öğrencilerini yetiştirecekti. İkincisi ise, son derece mert ve ahlâklı bir insandı. Her haliyle, medreselerde yetiştireceği gençlere örnek olacaktı. Bu sebeple, bir müddet daha misafir ettikten sonra kendisine izin verdi.

Değerli matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu, sözünü tuttu. İki yıl sonra, ailesini de alarak Tebriz'den hareket etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarından karşılanarak ihtişam içinde İstanbul'a getirildi. Ölümüne kadar da gençleri yetiştirmekle uğraştı.

Ali Kuşçu'nun, hepsi de birbirinden değerli pekçok eseri vardır. Bunların başında «Risalet Fi-l-Hey'et» gelir. Bu, nefis bir astronomi kitabıdır. Ali Kuşçu, bu eseri Farsça yazmış, sonra bazı eklemelerle Arapça'ya çevirmiştir. Fatih Sultan Mehmet'e, Arapça olan nüshayı sunmuştur. Uluğ Bey'in, yıldız hareketlerini inceleyen Ziyç adlı eserini de yorumlamış, genişletmiştir.

Topkapı Sarayından

ALİ KUŞÇU

Ulubatlı Hasan

1428 - 1453

İSTANBUL surları üzerine ilk Türk sancağını dikerken şehit düşen yiğit askerdir. Bursa'nın Ulubat köyünde doğdu. Fatih Sultan Mehmet'in kumandasında Orduyu Hümayûn'a asker olarak, İstanbul muhasarasında katıldı. Büyük taarruz sırasında İstanbul surları üzerine ilk Türk sancağını diğerden şehit düştü. Fethin bayraklaşmış bir kahramanı olarak adı, beşyüz yıldan beri gönüllerde yaşar. Ulubat'ta adına dikilmiş bir anıt vardır.

21

İSTANBUL tam 53 günden beri muhasara altındaydı. 23 yaşındaki genç padişah ve dâhi kumandan II. Mehmet Han, bu süre içinde gösterdiği akıl almaz askerlik mucizeleriyle Bizanslıları şaşkına çevirmişti. Koca Bizans İmparatorluğu çatırdıyordu. Son günlerini yaşıyordu. Artık belliydi bu.

28 mayısı 29 mayısa bağlayan gecenin sabahına doğru, mehter «gülbanklar» vurmaya koyulmuş ve Bizans surlarının karşısındaki ordugâhta hummalı bir faaliyet başlamıştı. Ulu Hâkan, hücum emrini vermişti. O akşamki tarihî nutku bütün askerin kulaklarında çınlıyordu:

«Ey benim paşalarım, ağalarım, beylerim! Bu Şehr-i Konstantiniye cenginde silâh arkadaşlarım, yiğitlerim! Sizleri buraya, kararlaştırdığım umumî taarruzda şimdiye kadar gösterdiğinizden daha büyük fedakârlık ve cesaret istemek için topladım. Cihanda ün salmış bir şehri zaptedeceksiniz. Şehr-i Konstantiniye'de mahalle mahalle, bu şehri zapteden kahramanlar olarak adınız şan ve şerefle anılacaktır...»

Asker, Peygamberimizin, şüheda için en büyük cennet makamını müjdelediği zafere ve bu zaferin uğrunda şehitlik şerbeti içmeye susamıştı.

Beyaz atının üzerindeki genç kumandan, kılıcını çekmiş, davudî sesiyle âdeta gürlüyordu:

«— Evlâtlarım, yiğitlerim, şahbazlarım, yürüyün... Zafer sizindir ...»

Asker, saflar halinde atılıyordu. 53 günden beri o mûcize topların döve döve hamurlaştırdığı surların üzerine doğru yüklenen bir insan seli vardı. «Allah Allah» sesleri bir uğultu halinde semâyı kaplıyordu. On binlerce meşalenin sarı aydınlığı üstüne, henüz güneş doğmamıştı. Serdengeçtiler surların, kalelerin üzerine yalın kılıç atılıyorlardı. Kalelerden, surlardan taş yağıyordu. Ok yağıyordu. Kızgın yağ ve aley alev yanan katran yağıyordu.

Sultan Mehmet Han, kahraman ordusuyla ve olanca ağırlığıyla yükleniyordu Bizans surlarının üzerine... Serdengeçtileri fedaîler, fedaîleri «Başıbozuk» askerler takip etmişti...

Tanyeri ağarırken sıra üçüncü safa gelmişti. Üçüncü hücum kolunu, ordunun en seçkin askerleri teşkil etmekteydi.

Bursa'nın Ulubat köyünden Hasan da vardı bu safın arasında. Ordunun bayraktarıydı. Bir elinde kılıcı, bir elinde sancağı şahlanmıştı... Ve kulaklarında Sultan Mehmet Han'ın bir akşam evvel iradettiği büyük nutkun sözleri tane tane uğulduyordu:

«Surlar vakıa bir harabe haline gelmiştir amma, surlar üzerine atılacak yiğitler büyük bir tehlike ile karşılaşacaklardır. Maharetimiz ve cesaretimiz her şeyin üstündedir. Zafer rüzgârı bizden yana esecektir. Konstantiniye bizim olacaktır...»

Bursa'nın Ulubat köyünden bayraktar Hasan da yaklaşmıştı surların üzerine. İri parmaklarıyle gönderini sımsıki kavradığı şanlı bayrağı, elindeki o kutsal emaneti mutlaka surların üzerine dikmeyi aklına koymuştu Hasan. Hilâlli sancağın surların üzerinde dalgalandığı anda düşman için her şeyin bitmiş olacağına inanıyordu.

Bir fırsatını buldu Ulubatlı Hasan. Elindeki kılıcını savurarak sur harabeleri üzerine doğru atıldı. Birkaç yiğit de kendisini takip etmişlerdi. Hasan en önde idi. Bir yandan kılıcını sallıyor, bir yandan da hilâlli sancağı gözlerini diktiği burca doğru ulaştırmaya çalışıyordu.

Bu cehennem ateşinin ortasında, koçyiğitler yiğiti Hasan, İğrikapı tarafındaki burcun üzerine çıkmayı başardı. Sancağı dikti o burcun üzerine. Fakat aynı anda mancınıkla atılan büyük bir taşın ağırlığı altında dizleri üstüne düşüverdi. Doğrulmaya çalıştı. Fakat aynı anda üstüne belki otuz, belki kırk ok birden yağdı. Oracıkta yere yığılıverdi.

Peçevî'nin ünlü tarihinde «Âdem ejderhası» olarak vasıflandırdığı dev cüsseli yiğit Ulubatlı Hasan'ın diktiği sancak, o anda Bizans'ın tüm ümidini yitirivermişti. Türkün bayrağı ve yeniçerinin serpuşu artık surların üzerinde idi. Elli üç günlük direnişi kökünden tüketen an gelmişti. Öte yandan sancağın Bizans surları üzerinde dalgalandığını gören Türk askeri coşmuş ve bir ok gibi atılmıştı ileri.

Nihayet Hazret-i Peygamber'imizin müjdelediği tarihî ve kutsal an gelip çatmıştı. 23 yaşındaki Sultan Mehmet Han secdeye gelerek Ulu Tanrı'ya şükretti. O andan itibaren genç hükümdar ve kumandan «Fâtih» ünvanını da almış oluyordu...

Tablo: Cemal Dündar

ULUBATLI HASAN

Fatih Sultan Mehmet

1432 - 1481

İSTANBUL'u alarak tarihte Yeniçağ'ı açan Türk hükümdarıdır. Edirne'de doğdu, iyi bir öğrenim gördü. Babası sağken, 15 yaşında, onun isteği üzerine tahta çıktı. Babası II. Murat ölünce 1451'de ikinci defa padişah oldu. İkinci yılında da İstanbul'u fethetti. 28 yıl tahtta kaldı. Bu süre içinde 2 imparatorluk, 14 devlet ve 200 şehir zaptetti. 1481' de yene sefere çıkarken Gebze civarında zehirlenerek öldü. Türbesi Fatih Camii arkasındadır.

22

1432 yılının 30 mart pazar sabahı Sultan II. Murat, Edirne Sarayı'nda sabah namazını kılmış, seccadesinde Kur'an okuyordu. Sûre-i Muhammedi'yi bitirip Fetih sûresine başlamak üzere idi ki bir oğlunun dünyaya geldiğini müjdelediler. Padişah, Ulu Tanrı'ya şükrettikten sonra «Ravza-i Murad'ta bir gül-i Muhammedi açtı» dedi. Ertesi cuma, törenle çocuğuna Mehemmed adı verildi.

Şehzade Mehmet, çocukluğunda son derece haşarıydı. Ancak Molla Gürani gibi sert ve hatır gönül dinlemeyen hocaların sayesinde öylesine eğitildi ki, çağının en büyük bilginlerinden Arapça, Farsça, Lâtince, Slavca ve Rumca öğrendi.

II. Sultan Murat, Macarlarla 1444'te Szegedin barış anlaşmasını imzaladıktan sonra sağlığında oğlunun saltanatını görmek istemişti. Ancak, on iki yaşında bir çocuğun tahta çıkmasını fırsat bilen Macarlar, yemini bozarak bir haçlı ordusu hazırlamışlardı. Bu durum karşısında küçük padişah Manisa'ya çekilmiş olan babasını şu sözlerle göreve çağırmıştı: «Eğer hükümdar iseniz, ordunun başına geçiniz. Eğer ben hükümdar isem, size fermanımdır, geliniz ve ordunun başına geçiniz...»

Sultan II. Murat, oğlunun bu daveti üzerine derhal Edirne'ye geldi ve tahtına tekrar otururken ordularının da başına geçti. Türklerle olan yeminini bozan Macar Kralı'nın idaresindeki Haçlı Ordusu'nu, Varna sahrasında ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaşta, 12 yaşındaki Mehmet de babasının yanındaydı. Yaşından hiç umulmayacak bir cesaret ve kahramanlık gösterdi...

Sutlan Murat 1451 yılında hayata gözlerini yumduğu zaman oğlu Mehmet tekrar Osmanlı tahtına oturdu. Bu kez ikinci Kosova zaferiyle daha sağlamlaşmış bir devletin başına geçiyordu...

On dokuz yaşındaki Sultan Mehmet tahta çıkar çıkmaz çocukluğundan beri rüyâlarına kadar girmiş olan İstanbul'un fethi hazırlıklarına başladı.

Geceli gündüzlü bir çalışma sonucu ortaya çıkarılan 400 parça gemiden ibaret büyük bir donanma, dünyanın en büyük toplarını dökecek olan büyuk bir dökümhâne ve nihayet Boğaziçi'nin Rumeli yakasında «Boğazkesen» adıyle inşâ ettirdiği Rumelihisarı'ndan sonra İstanbul'un kuşatmasına girişti... Gemilerin karadan yürütülmek suretiyle Haliç'e indirilmesi başta olmak üzere birçok strateji dehâsının yer aldığı 53 günlük bir muhasara sonunda İstanbul'u fethederek dünya tarihinde Ortaçağ'ın kapanıp Yeniçağ'ın açılmasına sebep olurken «Fâtih» nâmını aldı.

İstanbul'u fethettiği günden itibaren Bizans halkına hâmilik işini üzerine aldığı gibi halka tam bir vicdan hürriyeti de tanıdı. 29 mayıs 1453 salı günü öğle üzeri Ayasofya'da halka hitaben yaptığı konuşmada «Sultan Mehmet olarak söylüyorum ki, bu andan itibaren ne hayatınız, ne malınız, ne de hürriyetiniz için gazâb-ı şâhanemden korkmayınız.» demişti. Ve bu sözünü de tuttu.

Fatih Sultan Mehmet, bundan sonra bütün Avrupa'yı titreten büyük fütuhatına devam etti. Atina Dukalığı, Sırbistan, Mora, Giresun, Samsun, Trabzon, Sinop, Eflâk, Bosna, Hersek, Karaman Beyliği, Arnavutluk, Eğriboz, İçem, Akkoyunlu, Kırım, Arnavutluk, İşkodra, Kuban, Anapa, Hersek ve İtalya'da Otranto birbirini takiben Osmanlı hâkimiyeti altına girdiler.

1481 yılı başında Fatih Sultan Mehmet, yeni ve büyük bir seferin hazırlıklarına girişti. Bu kez hedefinin denizden İtalya ve Roma olacağı, bu arada Venedik'in de ortadan silineceği anlaşılıyordu.

25 nisan 1481 günü Ordu-yu Hümayûn'un başında yola çıkan Fatih Sultan Mehmet, Üsküdar'a geçerek ilerlemeye başladı ve bir hafta sonra Gebze civarında konakladı. İstanbul'dan yola çıktığı günden beri sağlık durumu birden bozulmuş ve günden güne de kötüye gitmeye başlamıştı. Aslen Venedikli bir yahudi olan özel hekimi Yâkup Paşa (Asıl adı Maestro Iacopo), ulu hakanı tedavi etmek bahanesiyle hareket gününden itibaren vermeye başladığı zehirin dozunu artırmakta idi. Bu Venediklilerin Fatih'e on beşinci suikast teşebbüsü idi. Bundan önceki 14'ü hedefine ulaşamamıştı. Venedikliler bu kez astronomik bir ücret vaadi ile özel doktorunu elde etmişlerdi. Fatih Sultan Mehmet, 3 mayıs 1481 günü Gebze'deki Otağ-ı Hümayun'unda kan kusarak öldü. Ancak Yâkup Paşa'nın foyası hemen meydana çıkmıştı. Venedik'in kendisine vaat ettiği 250 milyonluk muazzam serveti alamadan, Türk askerleri tarafından linç edildi.

Topkapı Sarayından

FATİH SULTAN MEHMET

Karamanoğlu Mehmet Bey

? - 1278

OĞUZLARIN Afşar boyundan gelir. Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu Karaman Bey'in oğludur. Doğum tarihi bilinmeyen Mehmet Bey, 1262'de babasının vefatı üzerine beyliğin başına geçmiş, 1277'de Konya'yı alınca, sınırlarını bir bütün olarak kaynaştırmak için Türkçe'yi resmi dil ilân etmiştir. Mehmet Bey, işte bu fermanıyle, Türk Tarihi'ne adını altın harflerle yazdırdı. 1278'de, Anadolu'yu istilâ eden Moğol'larla savaşta şehit oldu.

23

TÜRK Selçuk Komutanı Alpaslan'ın Malazgirt'te, Bizans ordularını hezimete uğratarak kazandığı büyük zaferden sonra Anadolu, Türk'lerin yurdu haline gelmişti ama, gerek Selçuklu devletinin, gerek Anadolu beyliklerinin resmî dili Farsça idi. Din ve ilim çevrelerinde Arapça hâkimdi. Bu yüzden halk ile devlet ve devlet ile dinî çevreler arasında dil beraberliği yoktu. İşte Karamanoğlu Mehmet Bey, Anadolu'da Türk'lerin gönül birliği yanında, dil birliğini de başardı. Bu büyük hizmetiyle Türk Tarihi'ne adını altın harflerle yazdıran ünlü hükümdarların safına katıldı...

Onüçüncü asrın ikinci yarısıydı. Anadolu Selçuklu devleti yıkılmış, ama yerine, Oğuzlar'ın Afşar boyundan gelen Karamanoğulları güçlü bir beylik kurmuşlardı. Karamanoğulları Beyliğinin sınırları, Niğde, Kayseri, Nevşehir, İçel, Ankara, Antalya ve Isparta'yı çevreliyordu.

Karamanoğlu Mehmet Bey, hüküm sürdüğü toprakların ortasında kalan Konya'yı almak, sonra da sınırlarını bir bütün haline getirerek hırsıyla, kültürüyle, diliyle kaynaşmış bir halk kitlesi meydana getirmek istiyordu.

Bu amacına 3 Mayıs 1277'de erişti ve dağılmaya başlayan Selçukluların elinden, çok önemli bir kültür merkezi olan Konya'yı aldı. Böylece, büyük tasavvurlarından ilki gerçekleşmişti. Şimdi sıra ikinci büyük düşüncesindeydi.

Konya'yı aldığı gün, maiyetindeki divan şairleri ona Farsça, Arapça kasideler sıralıyor, halk ozanları ise, Konya'nın alınışındaki büyük önemi, tertemiz bir Türkçe ile dile getiriyorlardı. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Farsça ve Arapça söyleyenlere iltifat etmeyip, halk ozanlarıyle ilgilenmesi herkesin dikkatini çekmişti.

Bunun sebebini, ancak pek yakını olan kimseler biliyor, onun hazırlandığı büyük devrim için, artık vakit geldiğini seziyorlardı. Nitekim, Mehmet Bey, Konya'yı fethinden kısa bir süre sonra, Karamanoğlu Beyliğinin bütün ileri gelenlerini, ilim adamlarını ve silâh arkadaşlarını topladı. Onlara kararını açıkladı:

«Bundan sonra divanda, dergâhta, bergâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır...»

Arapça'yı ve Farsça'yı üstün görenler, bu kararın karşısında direnmeye yeltenince, Mehmet Bey'in sert ve kararlı tepkisi karşısında sustular. Çünkü, bu fermanı dinlemeyenler için en ufak merhamet göstermiyeceğini de belirtiyor, fermanının, Karamanoğlu Beyliğinin her yanında ayni günde okunacağını bildiriyordu.

İbni Bibi'nin «Tevarih-i Âli-i Selçuk» isimli eserinde bu fermana ve fermanın yazıldığı günlerdeki olaylara uzun uzun temas edilirken, kararın alındığı meclisin dışından bazı kimselerin hâlâ Arapça ve Farsça'da ısrar etmeleri karşısında, idam sehpalarının bile kurulduğu anlatılmıştır.

O gün, Mehmet Bey'in yazdırdığı ferman, kısa zamanda beyliğin her yanına ulaştı. 2 haziran günü, gümbür gümbür vuran davullarla, beyliğin en seçme tellâlları, bu fermanı köyde, kentte bütün halka duyurdular.

Karamanoğlu Mehmet Bey, iyi bir komutan, ileri görüşlü bir yönetici olduğu kadar ilme ve edebiyata çok önem veren bilgin kişiydi. Ona göre, bir milletin yükselebilmesi, halkın kendi diliyle okutulması ve yetiştirilmesiyle mümkündü. Türkçe'yi resmî dil olarak yerleştirince, artık bu mümkün olacak ve her yanda Türkçe konuşup, Türkçe okutulacaktı. Halk bundan son derece memnundu. Fermanı duyanlar bayram ediyor, şenlikler birbirini kovalıyordu. Karamanoğlu Mehmet Bey'in büyük dil devrimi, o günleri takibeden yıllar, yüzyıllar boyunca bir meş'ale gibi Anadolu'nun dört bucağında parladı ve Anadolu, her şeyiyle Türklerin ana yurdu oldu. O yıllarda, Anadolu, Haçlı seferleri kadar tehlikeli bir başka istilâ karşısındaydı. Moğol istilâsıydı bu. Bu istilâdan Karamanoğulları da büyük zarar görüyorlardı. Mehmet Bey, ordusunun başında iki defa Moğolları yendi. Üçüncü kez, 1278 de gene Moğol'lara karşı döğüşürken, şehit oldu...

Karamanoğlu Mehmet Bey'in hâtırası, her yıl 2 haziran günü Karaman'da büyük törenlerle yâd edilir. O gün «Dil Bayramı»dır. Ayrıca Karaman'da, Karamanoğlu Mehmet Bey adına dikilmiş çok zarif bir anıt vardır.

Tablo: Cemal Dündar

KARAMANOĞLU MEHMET BEY

Yavuz Sultan Selim

1470 - 1520

TÜRK tarihinin en büyük cihangiri olan bir padişahtır. II. Bayezit'in oğlu olarak Amasya'da doğdu. 1512 yılında tahta çıktı. Sekiz yıllık saltanatı sırasında İran'dan Mısır'a kadar uzayan fetihleri ile dünya haritasının şeklini değiştirdi. Çaldıran'da tarihin en büyük zaferini kazanarak Şah İsmail'in kudretli ordusunu yendi. Mısır'ı fethi sırasındaki Mercidâbık'da kazandığı meydan savaşı Türk tarihinin en büyük zaferleri arasındadır.

YAVUZ SULTAN SELİM'in kişilik karakteri hakkında tarih kesin bir fikre sahip olamamıştır. Babası II. Bayezit ile harbe tutuşan, onu ilerlemiş bir yaşında tahtından indirtip sürgüne gönderen, hattâ bazı tarihçilere göre onu yolda zehirlettirip öldürten; öz ağabeyi ve tahtın vârisi olan Sultan Korkut ile 7 yeğeninin kellelerini vurdurtan Yavuz, katı ruhlu bir insandır.

Merdüm-i dîdeme bilmem ne füsûn etti felek
Giryemî kıldı füzûn eşkimi hûn etti felek
Şîrler pehçe-i kahrımda olurken lerzân,
Beni bir gözleri âhuya zebûn etti felek.

Diyen ve yüzlerce yıldan beri mısrâları dillerde dolaşan, «Hatayî» mahlasıyle yazdığı şiirlerde halkın konuştuğu Türkçeyi kullanan, Farsça divânı ile bir edebiyat şaheseri yaratan; Mısır'ı fethederken şehit düşen Sadrâzam Hadım Sinan Paşa'nın ölüm haberi karşısında «Mısır'ı aldık amma, ne çare ki Sinan'ı kaybettik» diye gözyaşları döken şair ruhlu, hassas yaradılışlı bir insandır.

Sonraları adını «Muhteşem», «Cihan Padişahı» gibi sıfatlarla tarihe geçirtecek olan sevgili oğlu Kanunî Sultan Süleyman'a, küçükken dünya haritasını gösterip:

«— Bu harita-i âlem bir padişaha az gelir...» diyecek kadar haris görünürdü zaman zaman.

«— Benim altın ile doldurduğum hazine-i hümayûnu benden sonra gelenlerden kim mangır ile doldurursa, hazine onun mührü ile mühürlensin. Bu böyle olana kadar benim mührüm kullanılsın.» emrini verecek kadar mağrurdur da Yavuz Sultan Selim. Fakat hazine-i hümayûnun, Topkapı Sarayı müze oluncaya kadar onun akîk mührü ile mühürlendiği de bir gerçektir.

Çaldıran Seferi sırasında dört aydan beri yolda oldukları halde bir türlü Şah İsmail'in ordusu ile karşılaşamamaktan huzursuzlanan orduda başgösteren geri dönmek arzusu karşısında atına atlayıp: «— Erkek olan peşimden gelsin, isteyen donunu başına geçirip karısının yanına döner. Ben Şah İsmail'in ordusunu bulmaya gidiyorum!..» diyerek atını sürecek ve bütün orduyu peşinden sürükleyecek kadar yiğit yaradılışlıdır da.

Mısır Seferi sırasında, yolda, devrin ulemâsından İbni Kemal Ahmet Şemseddin Efendinin atının ayağından sıçrayan çamur Yavuz Sultan Selim'in kaftanına yapışıp lekelemesi ve buna İbni Kemal'in çok üzüldüğünü görmesi karşısında: «— Ulemanın atı ayağından sıçrayan çamur bizim için bir ziynettir. Bu kaftanım bu çamur ile saklanıp tabutumuz üstüne örtüle.» diyecek kadar da âlicenap ve saygılı bir yaradılışa sahipti. Ve türbesinde bugün dahi bu çamurlu bej rengi kaftan onun sandukasını örtmektedir.

Çaldıran zaferinden sonra, büyük yararlık gösteren Hadım Sinan Paşa, elini öpmeye geldiğinde: «— Hayır paşa... Asıl seni alnından öpmek gerektir» demek tevazuunu da gösteren insandır Yavuz.

Mısır'ın fethi ile halifeliği Osmanoğullarına mal eden Yavuz Sultan Selim, adına hutbe okunurken kendisinden «Hâkimül Haremeyniş - Şerifeyn» diye bahseden hatibin sözünü kesip «hâkim değil, hâdimdir» diye müdahalesi de onun tevazuunun bir diğer ifadesidir.

Sırtında çıkan bir çıbanı tabibe dahi göstermek lüzumunu hissetmeyen koca Yavuz, hamamda bunu tellâka sıktırmış ve bu patlatılma ameliyesinden sonra daha da azan çıbana önem vermiyerek Macaristan seferine çıkmak üzere ordu-yu hümayûn ile birlikte Edirne'nin yolunu tutmuştu. Ancak alelâde bir çıban olmayıp son derece tehlikeli bir «şirpençe» olan bu rahatsızlık çok geçmeden feci bir şekil almış ve cihan fâtihini yola devam edemiyecek bir ıstırap ve halsizliğe düşürmüştü. Çok tuhaf bir tesadüf eseri olarak sekiz yıl önce babası II. Bayezit'in vefat ettiği noktada duruldu. Artık son demlerinin geldiğini anlamıştı. Nedîmi Hasan Can ile aralarında şu konuşma geçti.

«— Hasan, bu ne haldir?..»

«— Devletlûm, Cenâb-ı Hak'ka teveccüh edilecek zamandır...»

«— Çocuk!.. Sen beni bunca zamandır kiminle bilirdin?..»

Ve arzusu üzerine Hasan Can, kulağının dibinde Yâsin okurken, ruh teslim etti koca Yavuz Sultan Selim...

Topkapı Müzesinden

YAVUZ SULTAN SELİM

Mimar Sinan

1490 - 1588

BÜYÜK mimar, 29 Mayıs 1490 günü Kayseri'nin Kesi nâhiyesine bağlı Ağırnas köyünde doğdu. Bir devşirme olarak Yeniçeri ocağına girdi. 50 yaşında askerden ayrıldı ve Hassa Sermimarı oldu. 48 yıl bu makamda kaldı. 81 cami, 10 mescit, 55 medrese, 26 türbe, 17 imaret, 6 bent ve su kemeri, 9 köprü, 17 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen ve 37 hamam inşa etti. 9 Nisan 1588 günü İstanbul'da öldü. Türbesi, Süleymaniye Camiinin avlusundadır.

AYASOFYA KİLİSESİ'nin açıldığı gün o muhteşem kubbenin altında duran İmparator Jüstinyen «Hazreti Süleyman sana galebe çaldım» diye haykırmıştı. İmparator, bu kubbeden daha muhteşem bir kubbenin gök kubbenin altında bulunamıyacağı inancı içinde idi. Fakat Koca Sinan «ustalık devremin eseri» dediği Süleymaniye Camii ile gök kubbenin altındaki kubbelerin en muhteşemini kurup Ayasofya'yı gölgede bırakan kişi oldu...

Bu öylesine bir cami idi ki, Cihan Padişahı Kanunî Sultan Süleyman Hân'ın ulu adına lâyık, dünya durdukça olanca ihtişamı ile dimdik ayakta duracak bir şaheserdi. İnşaatı tam sekiz yıl sürmüş, bu yüzden Kanunî Sultan Süleyman, pek sevip takdir ettiği Sermimarı Sinan'a hayli kızdığı zamanlar da olmuştu. Yalnız temeller için tam 6 yıl harcamıştı.

İstanbul'da Ayasofya'yı gölgede bırakacak heybette bir camiin inşa edilmekte olduğu haberi bütün İslâm dünyasının gözlerini İstanbul'a çevirmiş ve inşaatın bu derece gecikmesinin maddî sıkıntıdan olduğu zehâbı dahi uyanmıştı. Bunun etkisi iledir ki, İran Şahı Tahmasb Hân, sefiri aracılığı ile Kanunî Sultan Süleyman'a ufak bir sandık dolusu mücevher göndermiş ve «Camiin ikmâlinde bizim de hissemiz olduğunu istedik» demişti. Tarihe adını «Muhteşem» sıfatıyle yazdıran Kanunî, sandığı Mimar Sinan'a vererek «Bu taşlar da harçta kullanıla» demiş ve İran Sefirinin hayret dolu nazarları arasında bu mücevherler de çakıl taşı niyetine harcın içine atılmıştı. Üsküdar'dan doğan güneşin ilk ışıkları ise Haliç üzerinden batan güneşin son ışıkları altında Süleymaniye Camii minarelerinin pırıl pırıl parlamasının bu taşlardan olduğu söylenir.

Bu arada Koca Sinan'ı çekemiyenler türlü tezvirattan geri kalmıyorlardı: «Bu binayı kara çamurdan çıkarmaya kaadir değildir» diyenler camiin duvarları olanca heybetiyle yükseldikten sonra bu kez «Kubbenin durmasında şüphesi vardır. Herif ona hayrandır, bu uğurda günlerini geçirir...» demeye başlamışlardı.

Bu söylentiler padişaha kadar aksetmişti. Fena halde hiddetlenen Sultan Süleyman'ın gazab-ı şahânesine uğramasına ramak kaldı. Bir gün camie âni olarak gelen Kanunî, Sermimarı Sinan'ı kubbenin altında oturup nargile içerken gördüğü zaman: «— Bre Sinan, neden benim camiim ile mukayyed olmayıp nargile içerek tatili evkat edersin?..» diye gürledi. Koca Sinan nargilenin tömbekisi bulunmadığını gösterip «— Ol nargilenin fokurtusu ile kubbedeki aks-i sadayı dinlerim devletlûm...» cevabını verdi. Cidden o ufacık nargileden çıkan fokurtu bu dev kubbede büyük bir akustik yapmaktaydı...

Ve bunca hâdise ile dolu sekiz uzun yılın sonunda bir mimarî şaheseri olan muhteşem cami tamamlandı. Süleymaniye adını taşıyan bu emsalsiz mabet 16 ağustos 1556 cuma günü ibadete açıldı. Adına inşa olunan camiin ihtişam ve güzelliğine hayran kalan Kanunî Sultan Süleyman, camiin anahtarını Koca Sinan'a uzatırken: «— Binâ eylediğin bu beytullahı, sıdk, safa ve dua ile yine senin açman gerek...» diyerek dâhi Sermimarına şereflerin en büyüğünü bağışladı.

«Şehzâde Camii çıraklığımın, Süleymaniye kalfalığımın, Edirne'deki Selimiye de ustalık devremin eseridir» diyen Mimar Sinan Yeniçeri ocağında marangozlukla işe başlamış, Yavuz Sultan Selim'in Tebriz seferi sırasında Van Gölü'nü geçmek için inşa ettiği gemi, yalnız bu göldeki ilk tekne değil, ayni zamanda onun da ilk eseri olmuştu. Sonra Arap ve Acem diyârlarına vâki seferler sırasında hendese ve mimarî öğrenmiş; Kanunî'nin Karaboğdan seferi sırasında Prut suyu üzerinde ilk köprüsünü inşa etmişti. 50 yaşında Yeniçeri ocağından ayrılıp saraya Sermimar (Mimarbaşı) olarak geldikten sonra üç kıtaya yayılan o koskoca imparatorluğu her biri birer mimarî şaheseri olan dört yüze yakın eserle süslemişti. Tam 48 yıl sürmüştü Koca Sinan'ın Mimarbaşılığı. Türk tarihinin bu en muhteşem ve en zengin devresini inşa ettiği camiler, medreseler, türbeler, kemerler, köprüler, saraylar, hamamlar, mahzenler ve bentlerle dile getirdi.

Doksan yaşını aşkın iken, çok sevdiği ve himâyesine aldığı Şair Mustafa Sâi'ye «Tezkiretülbünyan» adı altında mufassal bir hayat hikâyesini de kaleme aldırdı. Böylelikle devşirme Sinan, şahsî gayretiyle yarattığı Koca Sinan'ı da yazılı bir eser olarak bıraktı tarihimize. Türbesi Süleymaniye Camii'nin avlusundadır.

Tablo: Vâlâ Somalı

MİMAR SİNAN

Barbaros

1473 - 1546

XVI. YÜZYILDA Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren ünlü amiralimiz Barbaros'un asıl adı Hızır'dır. Hayrettin adı kendisine sonradan Kanuni Sultan Süleyman tarafından verilmiştir. Barbaros adı ise, ona batılılar tarafından kırmızı sakal anlamında yakıştırılmıştır. Kanuni'ye Kuzey Afrika ülkelerini hediye etmiş olan bu büyük kahraman 73 yaşındayken Beşiktaş'ta ölmüş ve vasiyeti üzerine deniz kenarındaki türbesine gömülmüştür.

KAPTAN-I DERYA Barbaros Hayrettin Paşa, Akdeniz var oldukça, bütün dünyanın, adını büyük saygıyle anacağı eşsiz bir amiraldir. O, denizdeki tuz ve renk gibi, hayatını denize vermiş, şöhretini denizden almıştır. Dünya tarihinde, başka hiçbir denizciyle mukayese edilemez. İngiliz'lerin Nelson'u, Japon'ların Togo'su bile, onun yüksek şahsiyeti yanında sönük kalırlar. Çünkü gerek Nelson, gerek Togo, ancak devletin verdiği muazzam donanmalarla kahramanlık göstermişlerdir. Oysa, Barbaros, donanmasını kendi yapan, bileğinin gücü, kılıcının kudretiyle kendi kahramanlığını kendi yaratan bambaşka bir şahsiyettir.

Barbaros, 1473'de Midilli'de doğmuştur. Babası, Eceova'lı sipahizade Yakup Bey'dir. Yakup Bey, Midilli'nin fethine iştirak etmiş, sonra bir kısım sipahilerle beraber oraya yerleşmiştir.

Barbaros'un asıl adı, Hızır'dır. İshak ve Oruç isminde iki ağabeyi, İlyas isminde bir kardeşi vardı. Yakup Bey toprakla uğraşmayı ne kadar seviyorsa, oğulları da, İshak hariç, denize, denizciliğe öylesine düşkündüler. İshak, toprağı, bağı, tarlayı daha çok tercih ediyordu. Nitekim, Yakup Bey'in ölümünden sonra, İshak, baba ocağında kaldı. Oruç, Hızır ve İlyas denizciliğe başladılar.

Oruç Reis, Mısır taraflarına, Hızır ile İlyas da Selânik dolaylarına gidip geliyor, ticaretle uğraşıyorlardı. Bu seferler sırasında bir gün, Hızır ile İlyas'ın sahip oldukları gemiye, Rodos şövalyeleri hücum etti. Henüz körpecik bir delikanlı olan İlyas'ı öldürdüler, Hızır'ı da yakalayıp, Rodos zindanlarına attılar. Bu olay, Hızır'ın bütün hayatını değiştirdi. İçinde, Rodos korsanlarına karşı korkunç bir kin başladı. Kardeşinin intikamını alacaktı. Onu zindandan çıkarıp, bir korsan gemisine forsa olarak verdikleri zaman, gece gündüz, nasıl kaçıp kurtulabileceğini düşünüyordu. Nihayet bunu başardı. Midilli'ye döndü ve yeniden bir gemi yaptırdı. Bu gemi, artık bir ticaret gemisi değil, yelkenleri kinle, intikam hırsıyle kabaran, yaman, denizci bir tekneydi...

Hızır Reis'i bundan sonra, ağabeyi Oruç Reis ile beraber, artık Akdeniz'de korsanlık yaparken görüyoruz. Ne var ki Osmanlı devleti, Türklerin, yakın sularda korsanlık etmelerine müsaade etmediği için, iki kardeş Cerbe adasına gitmiş, burayı kendilerine üs yapmışlardı. Bu üsse karşılık, elde ettikleri ganimetlerden Tunus Sultanı'na beşte bir hisse veriyorlardı. Çok geçmeden iki kardeş, Ceneviz, Venedik, Fransız ve İspanyol gemilerini, bunların gittikleri limanları bir hallaç pamuğu gibi atarak büyük servet, büyük şöhret kazandılar.

Nihayet, 1516'da Cezayir Kalesi'ni de zeptetmeyi başarınca, ilk iş, küçük bir devlet kurdular. Baba Oruç, bu hükümetin reisiydi. Bir çarpışma sırasında şehit olunca, reislik Hızır'a geçti.

O sıralarda Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethetmişti. Hızır Reis, büyük cihangire haber salarak Cezayir'in de Osmanlı sınırlarına dahil edilmesini ve bir eyalet hâline getirilmesini teklif edince, bu haber Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük memnuniyet uyandırdı. Barbaros'a, Beylerbeyi pâyesi verildi. İki bin yeniçeri ve pek çok savaş malzemesi gönderildi.

Barbaros, elindeki kuvveti, çok üstün bir zekâ ve mükemmel bir komutan olarak büyük dikkatle kullanıyor, Türk denizcilik tarihine, peş peşe şanlı sayfalar ekliyordu. Artık Akdeniz'in tek hâkimi o'ydu. Kanunî Sultan Süleyman zamanında, 18 kaptanı ve koca donanmasiyle İstanbul'a gelip, sultanın huzuruna çıktığı zaman, Kanunî, bu büyük denizciye «Devlete hayırlı olması temennisiyle» Hayrettin adını ve «Kaptan-ı Deryalık» pâyesini vermişti. O günden sonra Hızır Reis, Kaptan-ı Derya Hayrettin Paşa oldu. Kırmızı sakalıyle, yabancılar onu Barbaros olarak biliyorlardı ve Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa, bu görevde 13 yıl kaldı, Osmanlı donanmasının başında, Akdeniz'i tam bir Türk gölü hâline getirdi. O'nun, ünlü İtalyan amirali Andrea Dorya'yı Preveze'de yenmesi, şöhretini, erişilmez bir zirveye ulaştırdı.

Fransa Kralı François I, Kanunî'den Charles Quint'e karşı yardım istemişti. Barbaros, donanmasıyle Nis'e gitti. Bu şehri aldı. Charles Quint'in donanmasını perişan ederek Fransız hükümdarını kurtardı.

Barbaros Hayrettin Paşa, 28 Eylül 1546'da hayata gözlerini yumduğu zaman, arkasından bütün dünya denizcileri ağlıyordu. Beşiktaş sahilinde toprağa verildi. Türbesi ve anıtı oradadır.

Deniz Müzesinden

BARBAROS

Turgut Reis

1485 – 1565

BARBAROS Hayrettin Paşa'yla beraber Preveze Savaşı'na katılan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme devrinde zaferden zafere koşan ünlü bir Türk denizcisidir. Muğla'nın Seraloz bucağına bağlı bir sahil köyünde doğmuştur. Kanuni Sultan Süleyman devrinde, kendi fethettiği Trablus Beylerbeyliği'nde 11 yıl kalmış ve ikinci Malta kuşatması sırasında şehit düşmüştür. Türbesi, Trablusgarp'ta, kendi yaptırdığı camiin avlusundadır.

DÜNYA Denizcilik Tarihi'ne adını altın harflerle yazdıran büyük Türk amirali Turgut Reis, 1485'te Muğla'nın Seraloz bucağına bağlı bir sahil köyünde doğdu. Babası, Veli adında, fakir bir çiftçiydi. Turgut'u da kara sapanın başında, kendine yardımcı bir rençper olarak yetiştirmeyi düşünüyordu. Oysa, daha küçük yaştan beri o, sahilde kayıkların arasında dolaşmaktan, palamarlarla oynamaktan, dümen yekelerine oturmaktan zevk duyardı,

Turgut, büyüdükçe, denize karşı aşırı düşkünlüğü de vazgeçilmez bir arzu hâlini aldı ve denizci olmayı kafasına koydu.

O zamanlar, Ege'de, Akdeniz'de dolaşan korsan gemileri arasında, sık sık sahillere adam salıp, levent toplayanlar vardı. Turgut, bunlardan birinin aracılığıyle, nihayet güçlü bir korsan gemisine girmeyi başardı. Önceleri, sıradan bir leventken, kısa zamanda zekâsı, bilgisi ve cesaretiyle kendini gösterdi.

İki yıl gibi göz açıp kapamaya dek bir zaman içinde, leventlikten, kaptanlığa yükselen Turgut, küçüklükten beri hayallerinde yaşayan nefis bir tekneye sahip olmayı başardı.

Turgut Reis'in, tarihe şan veren denizcilik hayatı, işte bu küçük teknede filizlenmişti. Önceleri tek başına koca gemilere saldırıyor, onları talan edip, önüne katıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret gemileri, onun sayesinde derin bir nefes aldılar. İspanyol, Ceneviz, Portekiz kalyonları, ona rastlamak korkusuyle rotalarını bile şaşırmaya başladılar. Böylece Turgut Reis, çok geçmeden korsan amiralliğe yükseldi.

O sıralarda, Barbaros Hayrettin Paşa'nın nâmı da bütün Akdeniz'de bir bayrak gibi dalgalanıyordu. Preveze Deniz Savaşı'na yakın günlerde, Turgut Reis, emrindeki filoyla, Barbaros'a iltihak etti ve Preveze Deniz Savaşı'nda, ihtiyat kuvvetlere komuta ederek, bütün ustalığını gösterdi.

Turgut Reis, Akdeniz'deki başarılarıyle dillere destan olurken, 1540 baharında büyük talihsizliğe uğradı. Korsika adasının Firoleto limanında demirlemiş, gemilerinin kalafatı ile uğraşırken, müttefik Avrupa devletlerinin büyük donanması tarafından âni baskına uğratıldı. Turgut Reis, ünlü Amiral Andrea Dorya tarafından kıstırıldığını ve onunla döğüşmekte olduğunu sanarak, arkadaşı Salih Reis ile beraber, çaresiz teslim olmaya karar verdi. Oysa, baskın yapan kuvvetlerin başında, Andrea Dorya'nın yeğeni Janetino Dorya vardı. Turgut Reis ve Salih Reis bu tüysüz, körpecik haçlı komutanını görünce kahırlandı ve:

«Aman Ya Rabbim, şu çocuğa mı esir düşecektik...» diye büyük teessürünü gizlemedi. Turgut Reis'i ele geçirmenin sevinci içinde şımaran haçlı komutanları ona yapmadıklarını bırakmadılar.

Barbaros Hayrettin Paşa, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle Fransızlara yardım etmek ve François I'i, Charles Quint'in elinden kurtarmak üzere Fransa sahillerine gelerek, Toulon'da demirlediği sırada, bir filo ile Genova'ya gitti.

— «Ya Turgut Reis ile Salih Reis'i geri verirsiniz, ya da Genova ile beraber, bütün Fransız sahillerini serapa yakarım...» diye haber saldı. Bunun üzerine büyük korkuya düşen Cenevizliler, hemen Turgut Reis ile Salih Reis'i iade etmekten başka çare bulamadılar. Turgut ve Salih Reis'ler, Barbaros tarafından büyük törenle karşılandı.

1546'da Barbaros Hayrettin Paşa vefat edince onun yerine Kaptan-ı Deryalık'a getirilecek en ehliyetli kimse olarak, hep Turgut Reis'in adı dolaşıyordu. Lâkin Kanunî, Barbaros'u hizmete çağırırken gösterdiği basireti, Turgut Reis için gösteremedi. Üstelik araya saray entrikaları da girdiği için 1551'de İstanbul'a gelen Turgut Reis'e Kanunî Sultan Süleyman tarafından sancak beyliği verilmek istenildi. Oysa Turgut Reis, kendi fethettiği Trablus Beylerbeyliğini istiyordu. Onun bu arzusu biraz geç gerçekleşti ve Turgut Reis 11 yıl Trablusgarp Beylerbeyliği'nde kaldı. 1556 yılında açılan Malta seferine katıldı. 80 yaşındaydı. 13 gemi ile Malta adasına geldi ve kuşatmanın yanlış başlatıldığını görerek kızıp köpürdü. Dönüş olmıyacağını anlayarak savaşa olanca gücüyle katıldı. 1565 yılı haziranın 16. günü yapılan hücumda savaşı yönetirken St. Angelo Kulesinden atılan güllenin parçaladığı kayadan iri bir parça sıçrayıp başına çarptı ve Turgut Reis'i yaraladı. Ancak 5 gün yaşayabildi ve ruhunu teslim etti.

Deniz Müzesinden

TURGUT REIS'IN ŞEHADETI

Fuzuli

1495 — 1556

BAĞDATLIDIR. Hille Müftüsü Süleyman'ın oğludur. Asıl adı Mehmet'tir. Ömrünü Bağdat ve Kerbelâ'da geçirip Irak'tan dışarı çıkmadı. Hazret-i Hüseyin türbesinin kandilciliğiyle geçinirdi. Hocası Rahmetullah Efendi'nin kızı Rahime'yle evlendi ve Fazlullah adında bir oğlu oldu. Tasavvuf denilen felsefe görüşüne bağlı, dini bütün, çok lirik bir şairdir. Leylâ ile Mecnun mesnevisi en değerli eseridir. Bu değerli eser pek çok dile çevrilmiştir.

28

MEHMET, o kadar alçak gönüllü bir insandı ki, şiirlerinde Fuzuli (fazlalık) adını kullanırdı. Neye böyle yaptığı sorulduğunda «Herkes başkasının şiirini kendi malı gibi gösteriyor İsmim bu olunca kimse benimkilere tenezzül etmez, ya da başkasının şiiri benim sanılmaz» diye karşılık vermiştir.

Fuzuli son derece bilgili ve çalışkan bir insandı. Oğlu Fazl (erdem)in de öyle olması için çok çalışmıştı. Ama, olmadı. Çünkü Fazlullah, gayet tembel, kabiliyetsiz bir çocuktu. Bunun üzerine zamanın şairlerinden biri Farsça:

«Fazlî peder-ü püser fuzûli»

yani, asıl erdemli olan babası, oğlan tamamiyle fazlalık, mısraını söylemişti.

Bütün şiirlerinde kendini Tanrı aşkına adamış olan Fuzuli, geçim sıkıntısı içinde kahroluyordu. Bağdat'ı Kanunî fethedince, onun komutanına, padişah için kasideler, övgü şiirleri sundu. Bu sayede Bağdat vakıflarının ziyadesinden, yani vakfa harcadıktan sonra artakalan paradan günde dokuz akçe maaş bağladılar. Zavallı Fuzuli, hiç bir zaman bu parayı alamadığı için, sonunda, Bağdat'ta barınamadı, biraz dış mahalle sayılan Hille'ye çekildi. Hüseyin Türbesinin bekçiliğiyle, yani türbeye bırakılan adak paralarından bakım fazlasıyle geçinmeğe çalıştı. Ama, Kanunî'nin fermanlarına tuğra basan Nişancıbaşı Celâl zade Mustafa Çelebi'ye de «Şikâyetnâme» diye ün yapmış, dokunaklı bir yergi örneği olan mektubunu yollamadan edemedi. Bu eser, o zamanın resmî dairelerinde insanların nasıl çalışmadıklarını gösteren dili sanatlı, edebiyat değeri büyük bir belgedir. Meselâ, hakkını istemeğe giden Fuzuli'nin: «Selâm verdim, rüşvet değildir deyü almadılar» sözü, hiciv şaheseridir.

Daha önce, Safevi Hükümdarı Şah İsmail, Bağdat'ı zaptedince, ona da «Beng ü bâde (Afyon ve içki)» adlı bir mesnevî sunmuştu. Bu eserde afyonla şarabı konuşturur ve bunlardan her biri, kendini över. Derler ki Fuzuli'nin bu mesneviyi yazması, aslında Yavuz'la Şah İsmail arasındaki mektup düellosuna bir edebî şekil kazandırmaktır. Bu bakımdan semboller yerini bulmuştur: Şah İsmail-i Safevi, eserde afyonla, Yavuz ise şarapla temsil edilmiştir.

Kerbelâ olayını anlatan «Hadika-t-üs-süedâ»sından başka, şairin en önemli eseri «Leylâ vü Mecnun» mesnevisidir. İslâm dinini kabul etmiş toplumların edebiyatlarında ortak konular çok görülür. Nitekim 15. yüzyılda Alişir Nevai gibi gerek Türk, gerek Arap veya İranlı birçok şair bu konuyu işlemiştir. Ama hiçbiri, Fuzuli'nin ulaştığı «Neoplâtonik aşk» anlayışına, tasavvuf görüşüne ve ifade lirizmine ulaşamamıştır. Denebilir ki, dünya edebiyatında Fuzuli'nin Leylâ ve Mecnun'u tektir:

Git, derdime sen devâ değilsin
Bigânesin, âşina değilsin

* * *

Gördü ki bir avcı dâm kurmuş
Dâmına gazâller yüz urmuş
Bir âhu esir-i dâmı olmuş
Kan yâşı karâ gözüne dolmuş
Boynu burulu ayağı bağlu
Şehlâ gözü nemlü cânı dağlu
Sayyâd sakın cefa yamandır
Bilmezsin mi ki kana kandır?

gibi mısraları bu eseri baştan başa şiir haline getirir. Leylâ ile Mecnun, doğduklarından itibaren birbirlerini sevip ancak ölümden sonra birleşebilirler ki, burada Leylâ Tanrısal güzelliği, Mecnun da ona karşı duyulan çekilişi temsil etmektedir.

Büyük şairimiz Fuzuli'yi, zaman zaman Araplar ve İranlılar kendilerine maletmek istemişlerdir. Oysa, öz be öz Türk'tür. Oğuzlar'ın Bayat kabilesinden gelir. Farisi divanının giriş bölümünde, kendisinin hâlis Türk olduğunu gayet açık bir dil ile belirtmiştir.

Fuzuli, bu girişte şöyle der:

«Aslım Türk, ana dilim Türkçe'dir. Arapça'yı ilmi mübahaseler esnasında, Farisi'yi de arzu ettiğim zaman kullanırım. Çocukluğumdaki şiirlerim, daima ana dilimle, yâni Türkçe sadır olmuştur...»

Fuzuli, devrinin fen ve tıp ile ilgili bilgilerini de iyi öğrenmişti. Nitekim, onun «Ruhname» yahut «Sıhhat ve Maraz» isimli risalesi, şairin hekimlik ilmiyle de uğraşmış bulunduğunu gösterir.

Fuzuli, sadece Türk Tarihi'nin iftiharla kaydettiği bir şair değil, bütün dünyanın yakından tanıdığı kişiler arasındadır. Onun Türkçe, Arapça ve Farisî divanlarından başka, «Hadikatüssüada»sı da başlıca eserleri arasındadır.

Hayat Koleksiyonundan

FUZULİ

Kanunî Sultan Süleyman

1494 - 1566

DÜNYANIN «Muhteşem», biz Türklerin ise «Kanuni» adıyle andığımız ünlü Osmanlı Padişahı, 27 nisan 1495 günü, babası Yavuz Sultan Selim'in vali olarak bulunduğu Trabzon'da doğdu. 1520 yılında tahta çıktı ve en uzun süre saltanat süren Osmanlı Padişahı oldu. 46 yıl içinde Osmanlı Padişahı oldu. 46 yıl içinde Osmanlı devleti en yüksek noktasına ulaştı. Torununun oğlunu gördükten sonra 7 Eylül 1566'da Zigetvar muhasarası sırasında harp meydanındaki otağında öldü.

YAVUZ SULTAN SELİM gibi bir babanın bıraktığı tahta çıkan genç padişah Sultan Süleyman Hân, daha ilk icraatı ile bir adalet siyaseti güdeceğini göstermişti. Meselâ Mısır'dan babasının beraber getirdiği önemli kişileri serbest bırakmış ve ibrişim yasağını da kaldırmıştı. İran'a karşı bir boykot maksadıyle konmuş olan bu yasak çok tüccar için şikâyet konusu idi. Bu nedenle, malları müsadere edilmiş olanlara da bunlar iade edilmişti. Bu arada adı sayısız suiistimallere karışmış bulunan Donanma Kumandanı Cafer Bey'in muhakeme sonucu idamı da halk arasında gayet olumlu karşılanmıştı. İşte bu gibi âdil icraatının yanı sıra dedesi Fatih Sultan Mehmet gibi bir de «Kanunnâme» çıkarmış bulunması, onun adını pek kısa bir zamanda «Kanunî» ye çıkartmıştı.

İmparatorluğun sınırlarını doğuya doğru genişleten babası Yavuz Sultan Selim'in aksine olarak Kanunî Sultan Süleyman imparatorluğun Avrupa'da genişletilmesi siyasetini gütmüştü. Belgrad'ın tekrar alınışı, Rodos'un ele geçirilmesi, Fransız Kralı François I'in Charles Quint'in elinden kurtarılması için Kanunî'ye elçi göndermesi ve bu sebeple yapılan deniz ve kara harekâtı, Macaristan seferi, Mohaç meydan muharebesi, Budin'in fethi, İkinci Macaristan seferi ve Viyana'nın kuşatılması, üçüncü Macaristan ve Alman seferleri hep bu siyasetin sonucu idi. Bu arada doğu da ihmal edilmemiş, İran ve Bağdat seferleri yapılmış, Kızıl Deniz'den Hint'e kadar her yere donanmalar gönderilmiş, Aden ve Yemen de İmparatorluk sınırları içine alınmıştı.

Osmanlı tarihinin en ünlü simaları da Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatına rastlayan bu «altın çağ» da görülmüştü.

Bu «altın çağ» da, Osmanlı İmparatorluğu haritada en geniş şeklini almış ve üç kıtaya kol salan Kanunî Sultan Süleyman «Cihan Padişahı» nâmıyle anılmaya başlamıştı.

71 yıllık muhteşem yaşantısının onüçüncü ve sonuncu seferi Zigetvar üzerine oldu. Vergiye tâbi tuttuğu Alman İmparatoru'nun sözünü yerine getirmediğini gören Koca Kanunî, yaşlı, hasta ve bitkin haline rağmen bu Sefer-i Hümayûn'a çıkmıştı. Kendisini hiç de iyi hissetmiyordu.

İlk defadır ki bir Sefer-i Hümayûn'da araba içinde yol alıyordu Koca Kanunî. 46 yıllık saltanatının 10 yıl 3 ay 5 gününü seferlerde at sırtında geçirmişti. 5 Ağustos 1566 günü, Macaristan toprakları üzerinde, Almanların elinde bulunan Zigetvar Kalesi'nin muhasarası başladı. Kanunî Sultan Süleyman Hân, Otağ-ı Hümayûn'undan bu kuşatmayı izliyordu. Her geçen gün biraz daha bitkinleşmekteydi 71 yaşındaki Cihan Padişahı. Kuşatmanın birinci ayı dolarken artık yatağından kalkamaz hale gelmişti. Binbir şan ve şerefle dolu bir ömür tükenmek üzere idi artık. Pîri Mehmet Paşa, Makbûl İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Hadım Süleyman Paşa, Rüstem Paşa, Semiz Ali Paşa, Sokollu Mehmet Paşa gibi büyük sadrâzamlar, Barbaros Heyrettin Paşa, Aydın Reis, Pîri Reis, Turgut Paşa, Seydî Ali Reis gibi yaman kaptan-ı deryâlar, Piyâle Paşa, Uluç Ali Reis gibi namlı denizciler, Devlet Giray, Lala Mustafa Paşa gibi ünlü kumandanlar, Koca Mimar Sinan, Karahisarî, Nakkaş İbrahim, Fuzûli, Bâki gibi ölümsüz eserler bırakan dev sanatçılar arasında geçen 46 yıllık saltanatın son demleri gelmişti.

Halk içinde mûteber bir nesne yok devlet gibi
Olmayâ devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi
Saltanat dedikleri bir cihân gavgaasıdır
Olmayâ baht-û saadet dünyede vahdet gibi

ölümsüz mısraların da güçlü şairi olan Cihan Padişahı Kanunî Sultan Süleyman Hân, 7 Eylûl 1566 cumartesi günü sabaha karşı harp alanındaki Otağ-ı Hümayûn'unda top sesleri, kılıç şakırtıları, kös gümbürtüleri ve mehter növbetleri arasında son nefesini verirken Zigetvar Kalesi düşmek üzere idi. Bu nedenle büyük Sadrâzam Sokollu Mehmet Paşa, Cihan Padişahı'nın vefatı haberini askerden sakladı. Otağda, Hekimbaşı Kaysûnizâde Mehmet Çelebi tarafından tahnit ameliyesi yapıldı. Bu ameliye sırasında hazır bulunan Hünkâr Başimamı Derviş efendi dinî icapları yerine getirdi.

Ve üç kıtaya hükmeden koca imparatorluğun büyük padişahı, tesadüfün garip bir cilvesiyle üç ayrı yerde kılınan üç cenaze namazı sonunda İstanbul'da adını taşıyan camiin yanındaki türbesinde ebedî istirahatgâhına tevdi olundu.

Askerî Müzeden

KANUNİ SULTAN SULEYMAN

Pirî Reis

1501 — 1554

ÜNLÜ bir denizci, âlim bir coğrafyacıdır. Asıl ismi Ahmet Muhittin olan Pirî Reis, Gelibolu'da doğdu. Ünlü denizci Kemal Reis'in yanında yetişti. Bir süre Barbaros ile beraber çalıştı. Türk sancağını Hint denizlerine kadar götürdü. Akdeniz'in bütün sahillerini anlatan coğrafya kitabı ile «Kitabı Bahriyye» adlı eseri ve çok büyük tarihî bir değer taşıyan meşhur atlası vardır. 1554 yılında Kanunî tarafından boynu vurduruldu.

30

PİRÎ REİS'in iyi bir denizci olduğu inkâr kabul etmez bir hakikattir. Ancak denizcilik tarihimizde hiç bir zaman bir Barbaros'un, bir Turgut Reis'in çapında yer işgâl edemediği de gerçektir. Ona en büyük ünü kazandıran denizciliğinden ziyâde denizcilik konusunda bıraktığı büyük eserlerdir. Coğrafya kitabında bütün büyük denizlerin sathı, akıntıları, koyları, körfezleri, boğazları, limanları birer birer bütün teknik ve coğrafî yönleriyle öylesine izah edilmiştir ki, yüzlerce yıl sonra en ileri teknik ve şartlar altında hazırlanan eserlerde dahi bu kitaptan geniş ölçüde yararlanılmıştı.

Bu arada Pirî Reis'in en büyük eseri olan meşhur Atlas'ında bugünün ilginç coğrafyasına benzer bir mükemmeliyet göze çarpmaktadır ki, bu da onun büyük bilginlik değerini ispat eden bir eseridir.

Pirî Reis'in bu büyük eseri, Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılmış, üzerinde birçok coğrafya bilgini önemli incelemeler yapmıştır.

Ünlü denizci Kemal Reis'in yeğeni olan ve bu büyük deniz kurdunun yanında yetişen Ahmet Muhittin, kahraman bir muharip olduğu kadar denizcilik bilgisi ile de bilhassa kendisini göstermiş ve bir süre Barbaros Hayrettin Paşa'nın yanında da vazife görmüştü. Dayısı Kemal Reis'in yanında katıldığı Fransa ve Venedikliler üzerinde yapılan hücumlarda ilk kahramanlıklarını gösteren Pirî Reis, İkinci Bayezit zamanında İnebahtı ve Mondon seferleri ile Mora sahillerinin alınmasında denizcilik hayatının en büyük başarılarına ulaştı. Akdeniz'e dehşet saçan bir Türk denizcisi olarak ün yaptı.

Hammer Tarihi'nde Pirî Reis için «İkinci Bayezit zamanında nâmını dehşetâver bir marufiyetle sahip etmişti» denilmektedir. Pirî Reis kahramanlıklarının yanında ilmî, irfanıyla da çok sevilir, sohbetleri daima ilmî bir oturum hâlinde cereyan ederdi.

Birçok kurt denizcinin ona çeşitli denizcilik meselelerini danıştığı, fikirlerinden istifade ettikleri tarihî kayıtlarda sık sık geçer Ayrıca bu kayıtlarda, bilgin denizcinin, gösterilen büyük saygıya gayet mütevazı şekilde mukabele ettiği, hâtta kendinden yaşlı denizcilerin yanında ayağa kalkıp, onları baş köşeye oturttuğu da belirtilmektedir.

Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ın devrinde Barbaros ile beraber çalışan Pirî Reis daha sonra Kanunî tarafından Mısır Donanması Kumandanlığı'na getirildi.

Hadım Süleyman Paşa'nın Kızıldeniz ve Hint Okyanusu seferinde zaptetmiş olduğu Aden'i daha sonra ahalisi Portekizlilere teslim etmişti. Aden ahalisinin bu hainliğine fena halde kızan Kanunî Sultan Süleyman, şehir ve kalenin Portekizlilerin elinden geri alınması vazifesini Mısır Donanması Kumandanı Pirî Reis'e verdi.

30 parça gemi ile yola çıkan Pirî Reis, Arabistan Yarımadası'nın Umman Denizi'ndeki kıyılarında bulunan Portekiz kalelerini zaptettiği gibi Aden Kalesi'ni ve şehrini de Portekizlilerin elinden kurtardı, buralardan pek büyük ganimet aldı. Donanma Basra'ya vardığı zaman Pirî Reis kuvvetli bir Portekiz filosunun Hürmüz Boğazı'nı kapatmak üzere yola çıktığını haber aldı.

Bu arada bir basiretsizlik de yapmıştı Pirî Reis, Aden körfezinde stratejik bakımdan pek önemli bir rolü bulunan Hürmüz adasını, ada ahalisinin verdiği çok kıymetli hediyeler karşısında zaptetmekten vazgeçmiş, böylelikle büyük bir üs'den mahrum kalmıştı. Pirî Reis, ikinci büyük hatasını Portekiz gemilerinin Aden körfezini kapatmak üzere bulunduğu haber aldığı zaman işledi. Hiç olmazsa bu sefer sırasında elde ettiği ganimet ve serveti kurtarmak için emrindeki 30 parça geminin 27'sini mürettebatını dağıtıp Basra'da bırakıp, ganimeti yüklediği üç parça gemi ile sessizce ayrıldı ve Aden körfezinden çıkıp Mısır'ın yolunu tuttu.

Onun bu basiretsizliği, kendisini çekemiyenler için büyük bir fırsat oldu. Muarızları Kanunî Sultan Süleyman'a, bire bin katmak suretiyle tezvir ve iftiralarda bulundular. Koskoca bir donanmanın böylesine terkedilmesi, stratejik önemi haiz bir adanın ganimet karşılığı bağışlanması zaten Kanunî Sultan Süleyman gibi büyük bir cihangiri fena halde kızdırmıştı. Daha donanması Mısır'a dönmeden Pirî Reis'in kellesinin vurulması fermanını Mısır'a ulaştırmıştı Kanunî Sultan Süleyman.

Türk denizcilik tarihinin en büyük bir âlimi olarak tanınan Pirî Reis işlediği hataların cezasını kellesini vererek ödedi.

Tablo: Cemal Dündar

PİRÎ REİS

Sokollu Mehmet Paşa

1506 - 1579

BİR devşirme oğlanı olarak gelip üç padişaha veziri âzamlık yaptı. Bosna'nın Sokoloviç kasabasında doğdu. Edirne Sarayı'nda yetişti. Saray Kapıcıbaşılığı, Kaptanı Deryâlık ve Rumeli Valiliği yaptı. Tamşvar kalesinin alınmasında gösterdiği başarıdan ötürü vezir, 1564'te de veziri âzam oldu. Kanunî, II. Selim ve III. Murat'a veziri âzamlık yaptı. Deli olduğu söylenen bir Boşnak tarafından hançerlenerek öldürüldü. Türbesi Eyüp Sultandadır.

SOKOLLU MEHMET PAŞA'nın büyük devlet adamı şahsiyeti, tarihimiz sayfalarını kaplayan çeşitli önemli olaylar, yine tarihimize geçmiş büyük sözleri ile olduğu kadar, gerçekleştiremeden öldüğü iki büyük projesi ile de görülür. Bu projeler, dünyanın en büyük iki kanalının açılmasıyle ilgilidir. Birincisi, Don ile Volga ırmaklarını birbirine bağlayacak olan kanaldı. Bu kanal açılabilseydi, Karadeniz'deki Türk Donanması'nı kolaylıkla Hazar Denizi'ne indirmek mümkün olacaktı ki, bu da Türklerin tekrar Orta Asya'ya sarkmalarını gerçekleştirecekti. İkinci proje ise Süveyş Kanalı'nın açılmasıydı. Bu takdirde Akdeniz'deki Türk Donanması rahatlıkla Hint Okyanusu'na hâkim olabilecek ve dünyanın en zengin ticaret yolu Türk hâkimiyeti altına girecekti. Bu iki büyük kanalla ilgili bütün projeler hazırlanmış, hattâ Don - Volga kanalının açılması işine dahi başlanmıştı. Ancak beklenmedik ölümü bu projelerin gerçekleşmesine engel oldu.

Sokollu Mehmet Paşa, geceleri çok erken yatar; sabah olmadan kalkıp ibadetini yaptıktan sonra kâtibine özellikle tarihî kitaplar okutarak bunu can kulağı ile dinler ve tarihte geçmiş her olaydan bir ibret dersi çıkarmaya çalışırdı. Bir sabaha karşı kâtibine «Kosova harbini oku» demişti. Kâtip bu büyük savaşın hikâyesini okumaya başlamış, sıra Murat Hüdavendigâr'ın zafer meydanında bir Sırplı tarafından hançerlenerek öldürülüşüne geldiği zaman Sokollu hıçkırıklarını tutamamış ve ellerini açıp, «— Yarabbim, bana da böyle bir şehadet nasip eylel» diye dua etmişti. Ve o gün ikindi üzeri «Divan» toplantısından çıktığı sırada, oraya kadar nasıl girdiği belli olmayan meczûp bir derviş tarafından hançerle kalbinden vurulmak suretiyle öldürüldü.

Veziri âzamlığa, «Cihan Padişahı» olarak anıları Kanunî Sultan Süleyman tarafından getirilmiş ve bu ulu hâkana iki yıl hizmet etmişti. İhtiyar padişah, on üçüncü ve sonuncu seferi sırasında Ordu-yu Hümayûn Zigetvar önünde savaşırken hastalanıp yatağa düşmüş ve Zigetvar düşmek üzere iken otağında son nefesini vermişti. Sokollu, zekâ ve dirâyetini bu kritik anda göstermesini bilmiş ve hünkârın vefatını bütün ordudan saklamayı başarmıştı. Hattâ asker şüphelenip de maneviyatı bozulmasın diye, Kanunî Sultan Süleyman'ın kaftanını giyerek otağın önünde bile bizzat durduğu olmuştu.

Sokollu, Kanunî'nin oğlu II. Selim'in damadı idi. Ulu hakanın vefatından sonra, kendisinden onsekiz yaş küçük olan kayınpederinin İstanbul'da tahta çıkması ve sonra Macar ovalarındaki Ordu-yu Hümayûn'a yetişmesine kadar geçen 51 günlük zaman zarfında Kanunî'nin ölüm haberini askerden gizledi. Bu sürenin içinde Zigetvar fethedilmiş ve Macar ovalarındaki Türk hâkimiyeti bu zafer ile perçinlenmişti. Kayınpederinin hükümdarlığı sırasında koskoca imparatorluğu yöneten kişi olan Sokollu, II, Selim'in vefatından sonra tahta çıkan II. Murat'a da beş yıl vezir-i âzamlık yaptı.

Kıbrıs adasında çetin savaşlar cereyan ederken Venedikliler Lepanto'da Türk Donanmasına ağır bir darbe indirmişlerdi. Veziri âzamın bu sırada huzuruna kabul ettiği Venedik elçisine şu sözleri pek meşhurdur:

«— Biz Kıbrıs adasını almakla sizin bir kolunuzu kestik, siz ise Lepanto'da donanmamızı imhâ etmekle bizim sakalımızı kestiniz. Traş olan sakal daha gür biter, fakat kesilen kol yerine gelmez...»

İnebahtı yenilgisinden sonra tersanede, Türk Donanması'nın yeniden ihyâsına çalışılırken, Kaptan-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'nın büyük bir bedbinlik içinde, gemiler yapılsa bile, bunlara lenger (çapa), palamar (halat) ve yelken teminine imkân olmadığını söylemesi üzerine Sokollu'nun büyük bir hiddetle Kaptan-ı Deryâ'ya şu haykırışı da tarihe geçmiştir:

«— Bre paşa... Sen henüz bu devlet-i âliyeyi bilmemişsin. Böyle itikat eyle. Bu devlet ol devlettir ki, murâd edinirse cümle donanmasın lengerlerin gümüşten, resenlerin ibrişimden, yelkenlerin atlastan itmekte (etmekte, yapmakta) güçlük çekmez. Hangi geminin mutâd üzere alâtı ve yelkeni yetişmezse benden alırsın...»

Sokollu Mehmet Paşa'nın bu sözlerinde devletin ihtişâmı olduğu kadar kendi şahsî servetinin de büyüklüğü gizlidir. İki metreye yakın boyu ile Osmanlı tarihinin en uzun boylu devlet adamı olan Sokollu ayni zamanda devrinin en zengin insanı olarak da tanınmakta idi.

Beyazıt Devlet Kütüphanesinden

SOKOLLU MEHMET PAŞA

Pir Sultan Abdal

ONALTINCI ASIR

DOĞUM ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen dervis şairlerimizdendir. Sıvas dolaylarında yaşamıştır. Şii ve Kızılbaş'tır. Kızı ağzından yazılan bir destanda Kızılbaş'ları ayaklandırmağa kalkmış olduğu, yakalanıp hapse atılarak sonunda asıldığı söylenmiştir. Bundan da bir veya birkaç defa evlendiği sonucu çıkarılmaktadır. Bir şiirinde «Belinin büküldüğü»nü, «Dilerinin dökülduğü»nü de söyler ki bu da çok yaşadığını göstermektedir.

32

SOYU Yemen'den gelme olan Pir Sultan'ın asıl adı Haydar'dır. Alevi'ler, yani Hazreti Ali'yi Muhammet'e tercih edenler genellikle soylarını ona ve Yemen'e bağlarlar. Hazretin bir Kızılbaş tarikatı olan Bektaşilik'teki mertebeleri aştığı, unvanlarından bellidir: Tarikatın en yaşlılarından olduğu için «Post»a oturmuş ve «Pir» unvanını, «Dede Sultan», lâkaplarını haketmiştir. Abdallığa gelince, Bektaşilikte «Bedil» olan, yani mâna âleminden yeryüzüne kıyafet değiştirerek tebdil gezdiklerine inanılan kırk uluya «Abdal» derlerdi ki üç yüz veli, yani ermiş arasından seçilirlerdi ve kimler olduklarını yalnız kendileri bilirlerdi. Kırk Abdal'ın yedisine «Erkân» (direkler), üçüne «Evtad», yani bağlayıcılar denirdi. Bir tanesi de kutup rütbesini alırdı.

Pir Sultan, işte o kırklara karışmıştır. Ancak, herne kadar Bektaşilik bir tarikatsa da Kızılbaşlık öyle değildir. Eylem ve politika yoluyle dünyaya gerekli düzeni vermek Kızılbaşlığın şanındandı. Bu sebeple Pir Sultan da eyleme kalkışmış ve Hızır Paşa tarafından Sıvas'ta yakalanarak asılmıştır.

Yürü bre Hızır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
Ola ki bir gün devrilir

dörtlüğüyle başlayan şiirlerde Pir Sultan'ın Hızır Paşa'yla dâvası anlatılmıştır.

Evliyâ'nın çoğunda olduğu gibi Pir Sultan'da da destan unsurları hayatını gerçeklerden masal havasına götürmüştür. Soyunun Ali'ye ve Muhammet'e dayandırılması, Hızır Paşa'nın kendisine gelerek himmet istemesi, Pir Sultan'ın: «Hızır, gün gele vezir olasın, ama yine beni arayasın» diye paşanın geleceğini haber vermesi, paşa, vezir olduktan sonra onu İstanbul'a konağına getirtip yemek ikram edince «Sen zina ettiğin, ikram ettiğin yemeği ben değil, köpeklerim bile yemez» diyerek onu kızdırması hep bu destan unsurlarındandır.

Rivayete göre Pir Sultan'ın asılışı da, Hızır Paşa'nın kendisine «Üç şiir söyle ki, içinde Şah'ın adı geçmesin» dediği halde üçü de baştan başa İran Şahı'na övgü olan şiirler söylemesindendir.

Hızır Paşa bizi berdâr etmeden
Açılın kapılar Şah'a varalım
Seyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şaha varalım

Gönül çıkmak ister Şah'ın köşküne
Can boyanmak ister Ali müşküne
Pirim Ali, on iki imam aşkına
Açılın kapılar Şah'a varalım

diye başlayan şiiri de bunlardandır.

Pir Sultan Abdal, yalnız dervişçe şiirler değil, aşk şiirleri de yazmıştır. Şu örnekte olduğu gibi:

Ben de şu dünyaya geldim geleli
Emanetten bir don giymişe döndüm
Sahibi çıktı da elimden aldı
Koru yerde koyun yaymışa döndüm

O yâr geldi geçti geri bakmadı
Hendekler kazdırdım sular akmadı
Çok yuva bekledim cücük çıkmadı
Boş yuva beklemiş yoz kuşa döndüm
Pir Sultan Abdal'ım bu dünya fâni
Baştan başa kim sürdü bu devranı
Yarin bir çift sözü üşüttü beni
Yüce dağ başında buymuşa döndüm

Şair, tabiata da son derece bağlı görünmektedir. Onun:

Öt benim sarı tamburam
Senin aslın ağaçtandır

diye başlayan taşlaması gibi pek çok şiiri bugün hâlâ dillerde dolaşmaktadır.

Pir Sultan Abdal ile ilgili bilgilerin çoğunu, kızı Sanem Hatun'un ağıtından öğreniriz. Dilden dile, günümüze kadar gelen bu ağıt, onun darağacında can verdiğini, yanık, içli bir ifadeyle uzun uzun anlatır:

Uzundu, usuldü dedemin boyu
Yıldız'dır yaylası, Banaz'dır köyü
Yaz bahar ayında bulanır suyu
Sular çağlar çağlar Pir Sultan deyu

Pir Sultan kızıydım ben de Banaz'da
Kanlı yaş akıttım baharda güzde
Dedemi astılar kanlı Sıvas'ta
Darağacı ağlar ağlar Pir Sultan deyu.

Tablo; Cemal Dündar

PIR SULTAN ABDAL

Bâki

1526 - 1600

ASIL adı Mahmut Abdülbâki'dir. Bir müezzinin oğludur. Şair Zati'nin dükkânında saraç çıraklığı ederken zekâsı sayesinde medreseye verilmiş, daha sonra ilerlemiştir. Çeşitli kadılıklarda bulunduktan sonra Anadolu ve Rumeli Kazaskerlikleri'ne kadar yükselmişse de, asıl istediği «Şeyhülislâmlık»a erişemeden ölmüştür. 4 padişah devrinde gözdeliğini korumuş, ama çok kıskanılmış bir şairdir. En önemli eseri, Divan adıyle toplanan şiirleridir.

33

BÂKİ EFENDİ, konağında, sinirli sinirli dolaşıyordu. Yetmişine yaklaşıyordu. Öyleyken sıska denecek kadar zayıf, hafifçe öne eğik, gözleri alev alev yanan, esmer, çirkince bir adamdı, ama dinçti. İçinde, en büyük ilim ve din makamı olan «Şeyhülislâm» olamamanın acısını taşıyordu. Kaç padişaha hizmet etmiş, kaç devletlinin iltifatını kazanmıştı. Kendisini, yükselişini çekemeyenler ne iftiralar atmamışlardı ki ona... «Meyhaneler beytülharâm, piri mugan şeyhulharem (Meyhaneler Muhammet'in evi, onu yöneten de meyhaneci)» gibi sırf gelenekte olduğu ve daha çok dervişlik taklidi sayılması gerektiği halde benzeri şeyler söyledi diye az kalsın kendisini öldürteceklerdi. Oysa Bâki gibi bir din bilginin böyle sözleri belli bir maksat olmadan söylemesine imkân mı vardı? Kanunî'nin ardından yazdığı ağıt, hâlâ, Süleyman Çelebi'nin Mevlit'i gibi söylenmekte değil miydi?

Çok olur yâr, fakat yâr-i vefâdâr olmaz

sözünü boşuna söylememişti o. Elbette, cenaze namazını Fatih Camii'nde kıldıracak olan rakibi Şeyhülislâm Sunullah Efendi'nin, sanki olacakları biliyormuş gibi yazdığı:

Kadrini seng-i musallada bilüp ey Bâki
Durup el kavşuralar kurşuna yârân saf saf

beytini okuyacağını önceden kestiremezdi. Ne var ki, şiirleri arasında pek çoğu şimdiden atasözü değeriyle halk arasında söylenegelmekteydi. Daha kimbilir kaç yüzyıl da söyleneceğinden başka. Sırası düştükçe her bezgin;

Bâki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş

deyip geçecekti.

Bâki Efendi, sinirli sinirli dolaşıyordu. Nihayet kapı aralandı. Boylu boslu bir câriye, başı önünde, elleri göğsü üzerine kavuşmuş, içeri girdi. «Beni emretmişsiniz efem?» dedi.

Şair gülümsedi. Gül yanaklı câriyesine baktı: daha saraydan, haremden, hünkârın hediyesi olarak iki gün önce gönderilmişti.

— Yaklaş bakayım Tûtî..., Bana gel yavrum...

Adı Tûtî (Dudu kuşu, dilbaz) olan câriye iki adım daha attı. Bâki Efendi hâlâ gülümsüyordu. Çünkü, daha üç gün önce, kendisini hiç çekemeyen şair Nev'i ile atışmalarını hatırlıyordu. Bâki, çirkin olduğu için kendisine Karga Bâki denildiğini bilirdi. Nev'i Efendi, kâlibi kavuğunu geri iterek, pek hevessiz ve âdeta ısırgan bir sesle:

— Tebrik ederim, Efendi hazretleri, Tûtî'ye kondunuz... deyince, şair:

— Dudu dudu diye pek uçurma birader, herhalde o da benim gibi karganın biridir...

deyip şairi mahcup etmişti. Ama sonra, Nev'i, ayak üstü bunun öcünü almış:

Kahr-ı dehr ile olur bülbül gurâna hemnişin
Yine şekvâyı gurâb eyler, garabet bundadır

diyerek, dünyanın talihsizi bir bülbül kargayla aynı yatağa düşer de, sonunda asıl karga şikâyet eder, demeğe getirmişti.

Bâki Efendi, Tûtî'ye sokuldu. Câriye gerçekten güzeldi. Yaşlı şair, samur kürkünü sırtından attı. Ellerini çırptı. Giren iç oğlanına: «Halvet» dedi. Artık onları kimse rahatsız edemezdi. Câriyesini bileğinden tutarak yanına oturtmak istedi. Ama, uzun boyuna, dinç görünüşüne rağmen bu gaga burunlu, esmer, gözleri korkutucu bir şekilde parlayan adam, kızcağızı fena halde ürkütmüştü. Bir an kendisine sarayda, haremde öğretilen her şeyi unuttu ve toy bir küheylân gibi geri çekildi.

İşte ne olduysa o anda oldu. Neye uğradığını anlamayan Şair Bâki, birden ayağa fırladı. Hışımla câriyesine bir tokat attı ki, kapıda duran iç oğlanı hemen içeriye daldı. Gördüğü manzara şuydu: Osmanlı şiirinin en büyük üstâdı, beynine sıçrayan kan sebebiyle birdenbire yaşlı bir kütük gibi mindere devrilmiş, can çekişiyordu. Bâki'nin ölümü, böyle olmuştu.

... Ve böylece Bâki'den, bu kubbede bâki kalan bir hoş seda oldu. Bâki için büyük cenaze töreni tertiplendi. Bu törene, devrin ünlü sanatçıları, devlet adamları katıldılar ve gözyaşları içinde toprağa verildi.

Bâki, kendi kendini yetiştirmiş, medreselerde okumuş, adını çok genç yaşta, devrin âlimleri arasında duyurmuştu.

Halep, Mekke ve Medine kadılıkları da yapan Bâki'nin, divanından başka, «Mevahib-Ül-Ledünniye» ve «Hâdis-i Erbain» tercümeleri ve «Fezail-ül Cihat» isimli eseri ünlüdür.

Tablo Cemal Dundar

BAKI

Köroğlu

ONYEDİNCİ ASIR

ÜNLÜ bir destana konu olmuş bir halk kahramanıdır. Bu isimde, XVI. yüzyılda yaşamış bir halk şairi de vardır. Ama, tarihi kişiliği bilinemeyen, asıl Köroğlu, XVII. yüzyılda, Bolu havalisinde yaşamış, sonradan ünü bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Babası Bolu Beyi tarafından gözlerine mil çektirilerek cezalandırıldığı için Köroğlu diye tanınmıştır. Zulme karşı ayaklanarak halkın hakkını koruması, onu destan kahramanı haline getirmiştir.

ONYEDİNCİ yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde merkeze bağlı olmayan teşkilâtın iyice meydana çıktığı, buna karşılık, saraya bağlı, sadrâzama bağlı beylerin, valilerin de yer yer başlarına buyruk olarak halka zulmedebildikleri bir devirdir. İşte böyle bir devirde Bolu Beyi Süleyman Bey, kendisine bunca yıl hizmet etmiş seyislerinden birine fena halde kızarak gözlerine mil çekilmesini emretmişti. Bolu Bey'i son derece katı yürekli, zalim bir adamdı. Hernekadar kendisini sevenler araya girdilerse de dediğinden dönmedi. Buyruğunu vaktinde yerine getirmemiş olan zavallı uşağın gözleri kör edildi ve sıska bir ata bindirilerek kaleden dışarı atıldı.

Yaralı seyis at sırtında yolda kalınca, sesini çok iyi bilen hayvanın kulağına eğildi ve:

— Dünya bana zindan oldu, beni köyüme götür... diye yalvardı.

Az gittiler, uz gittiler, dere tepe düz gittiler, sonunda seyisin köyüne vardılar. Uzaktan at sırtında yığılı babacığının geldiğini gören onbeş yaşındaki oğlu, ermiş yetmiş bir insan gibi onun ıstırabını anladı, koşup attan indirdi, anasının yanına getirdi. Seyis olanları «Hal ve keyfiyet böyle böyle» diye bir bir anlattı, oğulcuğundan öcünün alınmasını vasiyet ederek oracıkta ruhunu teslim etti.

Köroğlu, onbeş yaşında atlandı. Babasına verilen kır at canlandı, sıskalığı gitti, şahbaz bir hayvan oldu. Köroğlu, atına atladığı gibi dağlara çıktı. Kılıç kuşandı. Babasının intikamını almak üzere and içti. Yolda rastladığı bir çobanın sazını alarak terkisine asmıştı. Kime rastlasa hayvanını durdurur, sazını eline alır, tıngırdatarak Bolu Beyi'nin zulmünü anlatırdı. Her yerde aradığı bu zâlim adama günün birinde rastlayacağını biliyordu. Giderek hayvanı rüzgâr kesildi. Kılıcını havale ettiğinde Ali'nin «Zülfikâr» ı gibi sekiz arşına kadar uzardı. Nerde bir yolsuzluk olsa köylü, Köroğlu'na haber salardı. O da gelir, ortalığı düzene kordu.

Bir gün Çamlıbel'de konaklamıştı. Bir kervancının, yolcularından bir genç adamı soyup döverek uçuruma attığını gördü. Bir kılıçta kervancının başını uçurdu. Öteki adamlar kendisine hayır dua ettiler. Uçurumdan çıkardığı genç yolcu ise: «Hayatımı kurtardın, gayri ben senin kulun kölenim» dedi. Köroğlu onun adının Ayvaz olduğunu, kervanın da Bolu Bey'ine yük götürdüğünü öğrenince Ayvaz'ı yanına aldı. Beraber yola çıktılar. Bir Köroğlu, bir Ayvaz, etrafı kasıp kavuran, fakir köylüyü haraca kesen zâlim Bolu Bey'ini bulmaya çıktılar. Şehre yaklaştıkları sırada bir kale vardı. Sabahın bir vaktinde kale mazgallarından hazin bir şarkı duydular. Bu şarkıyla bir genç kız, kendisinin Bolu Bey'i'nin kızı olduğunu, babasının sırf kimseyi sevmesin diye kendisini oraya kapadığını göz yaşları içinde anlatıyordu. Aldı sazı eline Köroğlu kıza sabırlı olmasını, dönüşte kendisini kurtaracağını ünledi.

Bolu'ya vardıklarında büyük bir alana halk toplanmıştı. Şenlikler yapılıyordu. Köroğlu tebdil giyerek pehlivanlar arasına katıldı. Bir bir hepsini alt etti. Sonunda Bolu Bey'i huzuruna çağırttı onu ve:

— Bre pehlivan, sen kimsin? Seni muhafızlarıma bey yaptım...

dedi. Köroğlu da: «İşte ben o gözlerini kör ettirdiğin seyisin oğluyum» diyerek kılıcını çaldığı gibi herkesin dehşet dolu bakışları önünde Bolu Bey'inin kellesini uçurdu ve halkı bir zâlimden kurtardı. Ondan sonra hemen Ayvaz'ı salıp kaleden Bey'in kızını getirdi. Allah'ın emri, Peygamber'in kavliyle kendine nikâhladı. O tarihten sonra Bolu Bey'i olarak halka adaletle muamele eyledi.

Bizden selâm olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcırtısından, kalkan sesinden
Dağlar sada verip, seslenmelidir.

Düşman geldi tabur tabur dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

Köroğlu düşer mi yine şanından
Ayırır çoğunu er meydanından
Kır at köpüğünden, düşman kanından
Çevrem dolup, şalvar ıslanmalıdır.

Köroğlu'nun karısı da öylesine cerbezeli, öylesine titiz bir kadındı ki, «Karısı da Köroğlu gibi» sözü halk arasında kısala kısala böyle kadınlara Köroğlu demek âdet oldu.

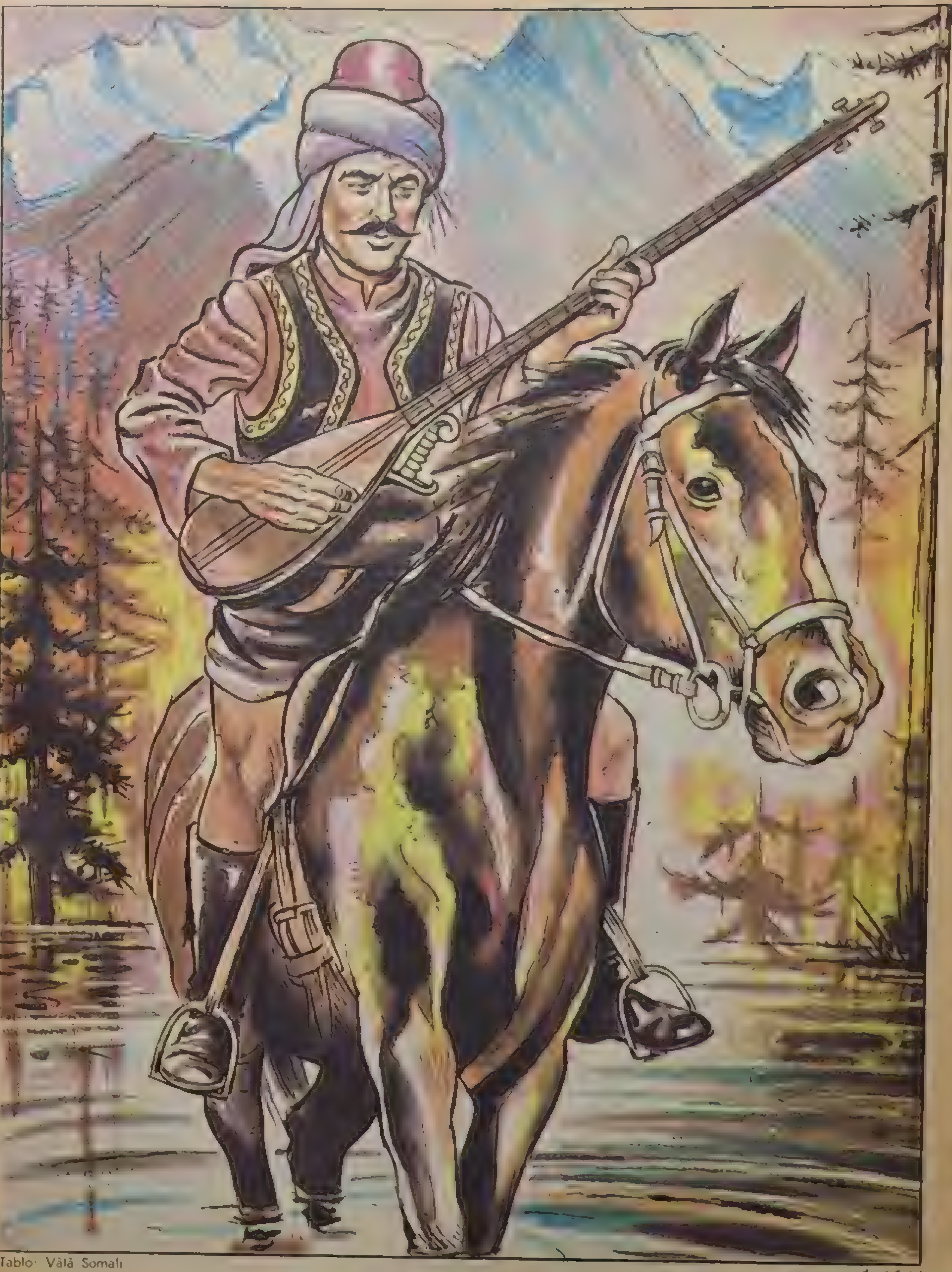

Tablo: Vâlâ Somalı

KÖROĞLU

Köprülü Mehmet Paşa

1578 - 1661

OSMANLI İmparatorluğu'nu, tarihe «Kadınlar Saltanatı» diye geçen en sıkıntılı günlerinde uçurumun kenarından kurtaran büyük bir devlet adamıdır. Samsun'un Vezirköprü ilçesinde doğdu. İlçenin adı o zaman Köprü idi. Köprülü Mehmet Paşa ve oğullarının hatırasıyle Vezirköprü oldu. Genç yaşta saray hizmetlerine giren Köprülü hak ederek yükselmiş ve sadrazamlığa getirildiği zaman, devleti zor günlerden aydınlığa çıkarmasını başarmıştır.

35

OSMANLI İmparatorluğu'nu, bütün ağırlığıyle içine düşmek üzere bulunduğu uçurumun kenarında yakalayıp çeken Köprülü Ailesi, Osmanlı tarihinde başlıbaşına bir bölüm teşkil eder.

Köprülüler devri Mehmet Paşa'nın sadrazamlığıyle başlar. Köprülü Mehmet Paşa'nın kişiliğini ve nasıl çetin şartlar altında bu görevi yerine getirdiğini anlamak için o yıllardaki Osmanlıların durumunu incelemek gerekir.

1655 yılında IV. Sultan Mehmet hükümdardı. İstanbul, askerî bir darbenin sarsıntısı içindeydi. Bu darbeden, «Meydanağaları» denilen soyguncu bir zümre peydah olmuştu. Sarayı ve Babıâli'yi kılıç ve kaba kuvvetle tehdit ederek, devleti ticarethane haline koyan bu sömürücü ağaları ortadan kaldırmak için çeşitli tedbirlere baş vuruluyordu. Ama, nafile... Saray, yıllarca isyan bayrağını çeken adamları vezir, vali ve sadrazam yaparak yatıştırmağa çalışıyordu. Ordu ve donanma tamamiyle çığrından çıkmış vaziyetteydi. Sık sık kazan kaldırılıyor bazen de yeniçerilerle sipahiler birbirine silâh çekiyorlardı. Hazine bomboştu. Asker maaş alamaz duruma gelmişti. Sarayda israf almış yürümüştü. Kaynanası Kösem Sultan'ı öldürten Turhan Sultan idareyi eline almış, dümeni kırık devlet gemisini yürütmeğe çalışıyordu. Padişahın adı sanı okunmuyordu bile. İşte Osmanlı İmparatorluğu «Kadınlar Saltanatı» diye geçen o sıkıntılı günlerdeydi.

Venediklilerle harp, uzun yıllardan beri devam ediyordu. Koca bir ordu Girit adasını zaptetmek için yarı aç, yarı tok direnip duruyordu. Bu bakımsız orduyu Venedikliler adadan çıkaramayacaklarını anlayınca 70 gemilik bir filo ile Çanakkale Boğazı'na gelmişlerdi. Limni ve Bozcaada'yı da zapteden bu düşman filosunu püskürtmek için gönderilen donanma deniz harp tarihinde eşi görülmeyen bir yenilgiyi kabul etmiş ve harbe girmeden baştan kara etmek suretiyle sahile yanaşmıştı. Venedikliler de balık avlar gibi gemileri teker teker yakalayıp memleketlerine götürdüler.

O günlerde sadrazam tayin edilmiş olan Boynu Eğri Mehmet Paşa Şam valisiydi. İstanbul'a gelmekte pek acele göstermiyordu. Çünkü, Diyarbakırlı bir tüccardan dul kalmış güzel bir kadınla yaptığı yeni evliliğinin ilk günlerini Halep'te geçirmekteydi. Neden sonra İstanbul'a gelince de Venedik donanması tehlikesine karşı ancak şu sapık tedbiri alabilmişti. Surlar üzerindeki evler yıktırılmış, oralara badana sürülmüş, düşman donanmasının böylece harap İstanbul surlarını yeni ve muhkem sanacağı düşünülmüştü.

İşte bu sırada Mimar Kasım, Valide Turhan Sultan'a gelerek devlet gemisinin batmak üzere olduğunu ancak bu durumdan yegâne kurtuluş yolunun Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazam yapmak olduğunu söyledi. Turhan Sultan onun devlete pek faydalı olacağını sanmıyordu.

70 yaşındaki ihtiyar vezir Köprülü Mehmet Paşa böylesine karışık bir devirde, ülke, iç ve dış bunalımla kıvır kıvır kıvranırken sadrazamlık mührünü Padişah Mehmet IV.'den aldı. Ama, mührü alırken, padişaha şartları oldu. Padişah, ülkeyi kurtarırken, onun işine hiç karışmayacak, hakkındaki dedikodulara kulak asmıyacaktı. Bütün şartları kabul edildi ve bir fırtına gibi işe koyuldu.

İhtiyar Köprülü, çok sert başladı. Önce Çanakkale önündeki Venedik donanmasını bertaraf edip, adaları kurtardı. Erdel'e (Romanya) sefer açtı. Sefer başarılı oldu. Saray etrafındaki muhteris devlet adamlarının dalavereleri artık eskisi kadar etkili olmaktan çıktı. Zira, Köprülü onları teker teker zararsız hale getirdi.

Köprülü kısa zamanda çok disiplinli bir düzen kurdu. Bu düzeni kurarken şiddetli davranmış, hattâ fazlaca kan dökmüştü. Bu yüzden onu kınayanlar oldu. Ama o günün şartları içinde, başka türlü davranamazdı. Anadolu isyanları, onun şiddeti sayesinde sönmüş, eşkiyalar temizlenmişti.

Köprülü Mehmet Paşa, okur-yazar bir insan değildi. Ama, zekâsı, tecrübesi ve kurnazlığı sayesinde çökmek üzere olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmayı başardı. Tarihimizin müstesna kişilerinden biri oldu. 5 yıl iktidarda kaldı ve 1661'de, 83 yaşında öldü. Hayata gözlerini yumarken yerine, oğlu Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamı olmasını vasiyet etmişti. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa da, en az babası kadar üstün bir devlet adamı olduğunu gösterdi.

Tablo Vâlâ Somalı

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA

Karacaoğlan

1606 - 1674

ONYEDİNCİ asırda yaşamış saz şairlerinden. Bu şairler, sazlarını boyunlarına asıp köy köy dolaşır, kahvelerde, meydanlarda, düğünlerde şiir söylerlerdi. Onun için bunlara halk şairi denirdi. Karacaoğlan da, güney illerinden çıkma bir halk şairidir. Adana'nın Fersak köyünde doğmuştur. Sâlloğulları'ndandır. Bu aile o yörede hâlâ yaşar. Küçük yaşta saz çalıp şiir söylemeğe başladı. Yeniçeri ocağına girdi. Savaşlara katıldı. Divanı vardır.

KARACAOĞLAN derlerdi adına. Çünkü çok esmerdi. Adana'nın yanık yüzlü, bağrı yanık delikanlılarındandı. Bir de sevgilisi vardı ki, gece gibi kömür gözlü, kara saçlı, kara tenliydi. Karacaoğlan ona: «Karakız» derdi, o da ona Karacaoğlan derdi. Köy kızları, Fersaklılar, Kozanlılar, Bahçe ilçeliler, çekemezlerdi Karacaoğlan'la Karakız'ın sevdasını.

Sade onlar değil, Kozanoğulları da çekemezlerdi Karacaoğlan'ın bunca sevilmesini. Günün birinde, güçleri yettiği için onu öldürtmek istediler. Karacaoğlan baktı ki postu deldirecek, kalktı bir kış günü, sazını boynuna astı:

İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif Elif diye,
Deli gönül hayran olmuş
Gezer Elif Elif diye...

sözlerini diline dolayıp yollara düştü. Çıkış o çıkış... Bir daha ne Karakız'ın yüzünü görebildi, ne Fersak'a dönebildi. Ama Elif'in aşkı yüreğini yakardı. Her gittiği yerde, her seviştiği kızda Elif'i görürdu sanki. Bazıları, Karacaoğlan'a Elif'te Allah'ın, Tanrı'nın mutlak güzelliğini buluyordu diye dervişlik yakıştırırlar. Oysa Karacaoğlan, böyle bir güzelliği tabiatta da görürdü, başka insanlarda da. O, tabiatı güzel olduğu için severdi, Tanrı yarattığı için değil.

Çıktım, seyreyledim Niğde'yi, Bor'u

diye anlattığı nice iller gördü, gezdi. Van'a kadar gitti. Oradan Irak'a geçti. Oradan Arabistan'ı dolaştı. Oradan İran'a girdi. Her gittiği yerde korundu, her gittiği yerde kadınların gözdesi oldu. Geceleri bu yüzden sabahlara kadar uyumaz, ertesi günü sanki hiç bir şey olmamış gibi dipdiri yollara düşerdi.

Elâ gözlerini sevdiğim dilber,
Seni görmeyeli göresim geldi
Altın kemer sıkmış ince belini
Usul boylarını sarasım geldi

Küçüksün güzel, etme bu nâzı
Ciğerime bastın ateşli közü
Başına sokmuşsun gülü, nerkizi
Yüzünü yüzüme süresim geldi

Elâdır gözlerin karadır kaşın
Aradım cihanda bulunmaz eşin
Yaylanın karından beyazdır dişin
Uzanıp üstüne ölesim geldi

Karac'oğlan der ki bilirim seni
Adadım yoluna kurban bu canı
Koynunda beslenen ayvayı narı
Çözüp düğmelerin deresim geldi

diye duygularını dile getiren, açık saçık, ama samimi, candan şiirler söyleyerek adları hiçbir zaman bilinmeyecek olan bu güzellere karşı çapkınca duygularını dile getirdi: koşma, türkü, mâni, varsağı, kayabaşı, üçleme, ağıt, güzelleme, koçaklama, destan gibi her türden şiir söylemişti. En çok on birli heceyle yazmıştı. Bu, onun bağlamasına daha uygun geliyordu. Sazı üzerinde çırpmayı bir kere gezindirdi miydi, arkası sökün ediveriyordu. Kolay ve rahat söyleyişi yüzünden şiirleri hemen halkın hâfızasına yerleşiyor, bir daha da silinmiyordu. Bu sebeple içtenlikle söylenmiş olan bu deyişler, yüzyıllar boyu halk arasında Yunus ilâhileri gibi söylenir oldu. Başka şairler ondan esinlendiler, hattâ onun diline yatkın şiirler söylemek için yanıp tutuştular. Çoğu zaman beceremeyince de onun adının yerine kendi adlarını koyuverdiler. Böylece, Karacaoğlan'ın olup da başkasının adına söylenen çok şiir vardır. Karacaoğlan asla «Divan» ve «Tekke» şiirinin etkisi altında kalmadı. «Aruz» veznine kulak asmadı. Deyişlerini daima sade, tertemiz bir Türkçe ile dile getirdi. Coştu, söyledi. Çaldı, dinletti. Gerek sazının çırpması, gerek sözünün inceliğiyle, adı Anadolu'nun dört bucağında efsaneleşti.

Elif kaşlarını çatar
Gamzesi sinemi yakar
Ak elleri kalem tutar
Yazar Elif Elif diye

Asırlar sonra cönkleri ele geçen Karacaoğlan'ın asıl kişiliği üzerine, ciltler dolusu kitaplar yazıldı. Karacaoğlan bugün de bütün canlılığı ile dile getirilir ve halkın en sevdiği ozanlar arasında gönüllerde yaşar. Genç müzik topluluklarının, Karacaoğlan'dan batı ritmine uyguladıkları koşmalar, sadece ülkemizde değil, Avrupa'da da ilgiyle benimsenmektedir.

Beyazıt Devlet Kütüphanesinden

KARACAOGLAN

Kâtip Çelebi

1609 - 1657

BÜYÜK Türk bilgini ve bibliyograf. İstanbul'da doğdu ve öldü. Bir silâhtarın oğludur. On dört yaşında saray kalemlerinden birinde kâtiplikle hayatını kazanmaya başladı. Çelebi ve kâtip unvanları buradan gelir. Sonraları yabancılar, Hacı Halife ünvanını Hacı Kalfa'ya çevirdiler. Halifelik, onun yükseldiği en ileri büro şefliğiydi. Birçok sefere katılmış, ordu kâtipliği de yapmıştır. Yirmiden fazla eseri vardır. En önemlisi Keşfüzzünun'dur.

YIL 1633 Halep çarşılarında kâtibi kavuklu, ince, yirmi dört yaşlarında bir genç, cübbesinin eteklerini savurarak, yel yepelek, yelken kürek, dolaşıp duruyordu. Hacca gidecekti ama, önce yapılası işlerini bitirmesi gerekiyordu. Talebei ulûmdandı kendisi, yani medrese mollasıydı, ilim öğreniyordu. Hoş, aslında Yeniçeri kâtibiydi ama, bu, geçimini sağlamak içindi. Öteki mollalar gibi köy kasaba dolaşıp on bir ayın bir sultanı Ramazan'da kışlık gıdasını, erzakını toplayacak kadar vakti yoktu. Çelebi Mustafa, gerçekten ilim istiyordu.

Elindeki üç beş kuruşu kitaplara yatırması bundandı zaten. Halep çarşısı esnafı, bu tüysüz genci tanımışlardı artık. «Gene geliyor» dedikleri zaman hiçbir yazma eserin gerçek değerine gitmeyeceğini bilirlerdi. Çelebi Mustafa, bazan o kitapları, bir gecede okumak şartiyle kiralardı. Gerçekten, koskoca ciltleri okurdu da bir gecede... Bütün masrafı, iki akçeye aldığı bir mumdan ibaretti. Onun ilim öğrenmeğe karşı bu isteği ve bu kadar ateşle çalışması, esnafta kâr isteği bile bırakmamıştı.

Molla Mustafa, Halep Medresesi'ne döndüğü zaman kolu, koltuğu kitap dolu olurdu. Hemen yere çöker, pencere içine yerleştirdiği mumunu ateşler, divitini çıkarır, kamış kalemini cızırdatarak meşk kâğıtları üzerine not almağa başlardı: «Hadikatüssuadâ... eser-i merhum Fuzûli Muhammet Efendi... Kerbelâ Vak'ası ve Hasan-Hüseyin Kıssası ve Peygamber Efendimiz'le ilgili olaylar» sonra sayfa sayısı yani yaprak (varak) ve nüshayı hazırlayan kâtip...

Molla Mustafa, bütün bunları yazardı. Sorarlardı kendisini yeni yeni tanımış ve sevmeğe başlamış olan sahaflar: «Kuzum Molla, yazan yazmış, ya sen ne diye bunların künyelerini çıkarırsın yeniden?». Ya da Halep Medresesi'nde okuyan başka mollalar takılırlardı: «Bre Yeniçeri kâtibi? nedir zorun bu kitaplarla? Hiçbirisini almazsın, mülk edinmezsin, yazar bre yazarsın... Başkalarının ilmini çalarsın, geçinmek midir murâdın, yoksa eser mi telif edersin?»

Kâtip Çelebi Efendi, gerçekten çelebi huylu ve efendi olduğu için, sadece bıyık altından gülerdi bu takılmalara. Ciddiye almazdı. İlmin satırda değil, sadırda (göğüste) olduğunu o da bilirdi. Ama, onca kitabı bir araya getirmenin imkânsızlığı karşısında, yüzlerce, binlerce eseri okuyup unutmak tabii olduğuna göre onların hiç değilse konularını bir deftere kaydetmenin faydasını kendisi tecrübeyle biliyordu. Nitekim, geceler birbirini kovalayıp defterler birbiri üstüne yığıldıkta muazzam bir cilt meydana geldi. Bir zamanlar Halep çarşılarında yel yepelek yelken kürek koşuşup duran Kâtip Çelebi, çalıştığı yerde halifeliğe kadar yükseldi. Meydana getirdiği eserleri merak sahipleri Osmanlı ülkelerinin dışından gelerek tetkik eder oldular. Taş bir medrese odasında, mum ışığında göz nuru dökerek meydana getirdiği o koskoca «Keşfüzzünun», o zamana kadar bilinen ilimler hakkında yazılmış tekmil eserleri özetleyen eşsiz bir kitap olmuştu. Öyle ki, elden ele yazma kopyaları çıkarılarak çoğaltılan kitap, kâfirler diyarında Hacı Kalfa diye anılır olan Hacı Halife'nin, yani Kâtip Çelebi'nin en değerli eserlerinden sayıldı.

Keşfüzzünun, üç yüzden fazla fen ve bilim dalında yazılmış 1450 kitabın fihristini, ansiklopedik bir mahiyette sıralayan, bu eserler hakkında kısa ve özlü bilgiler veren eşsiz bir bibliyografyadır. Kâtip Çelebi'nin «Cihan-numâ»sı, «Fezleke»si, «Tuhfet-ül-kibar»ı, «Mizân'ı-Hakk»ı, «Dustûr'l-Amel»i, «Takvîmu't-Tevarih»i başlıca eserleridir.

Vaktiyle kendisine «Ne yaparsın bre Yeniçeri kâtibi?» diye takaza edenler şimdi saçları sakallarına karışmış, kadılıklarda kalmış, ilim yolunda ilerleyebilmek için onun eserine başvurarak ancak orada gördükleri eserlerin asıllarını aramağa ve tafsilâtını öğrenmeğe mecbur olmuş insanlar haline gelmişlerdi.

Hacı Kalfa, bildiği yabancı dillerde de eserlerinin tercümelerini, özetlerini vücuda getirdi. Böylelikle adını bütün cihana duyurdu. İlimleri sınıflandırmak, o yolda yazılmış eserlerin tekmilini özetlemek suretiyle Türk dilinin ilk bibliyografyasını, kitap bilgisi ve listesini vücuda getirmek şerefi, tarihimizde ona nasip oldu.

Kâtip Çelebi, 1657 yılında, 48 yaşındayken vefat etti. Mezarı Zeyrek'tedir.

Tablo: Cemal Dündar

KÂTİP ÇELEBİ

Evliya Çelebi

1611 - 1681

ASIL adı Mehmet Zılli Bin Derviş olan Evliya Çelebi, Istanbul'da, Zeyrek'te doğru. Soyu, Kütahya'da, Germiyanoğulları'ndan gelir. Zamanında, ancak orta derecede öğrenim gören Çelebi, hafızdır. Musıkiye de merak sarmıştır. Çeşitli devlet memuriyetlerinde bulunan Evliya Çelebi, büyük şöhretini, tam yarım asır gezip dolaşmadık yer bırakmayarak yazdığı 10 ciltlik, eşsiz seyahatnamesi ile yapmıştır. Arapça, Farsça ve Rumca bilirdi.

EVLİYA ÇELEBİ, ünlü «Seyahatname»sinde, bunca yeri gezip dolaşmasında ve seyahata bunca merakındaki sırrı anlatırken, bir gece düşünde Hazreti Peygamberimiz'i gördüğünü belirtir. Onun nûru karşısında öylesine heyecanlanmıştır ki,

«— Şefaat Ya Resul-ü Allah...» diyeceğine, dili sürçmüş,

«— Seyahat Ya Resul-ü Allah...» demiştir. Duası kabul olunduğu için de, kısmetine bol bol «Seyahat» çıkmıştır...

Evliya Çelebi, kendi anlattığına göre, daha 19 yaşındayken, İstanbul civarında, yürüye yürüye gitmedik yer bırakmamıştır. Gezip gördüklerini, o tatlı sohbetinde anlatırken, oturup bunları yazmak aklına gelmiş ve o günden sonra bütün hâtıralarını kaleme almaya başlamıştır. İşte, ünlü «Seyahatname»si böylece doğmuştur.

Sesi de pek güzel olan Evliya Çelebi, 1630'da, bir Kadir Gecesi, Ayasofya Camii'nde «Mukabele» okurken, IV. Sultan Murat'ın dikkatini çekmişti. Maiyetiyle camie gelen Sultan, sesine hayran kaldığı bu genci sormuş, hakkında bilgi almış ve Silâhtar Melek Ahmet Paşa'nın da tavassutuyle «Musahip» olarak sarayda hizmete alınmasına irade buyurmuştur.

Asıl adı, Mehmet Zıllî Bin Derviş olan Evliya Çelebi'nin soyu, Kütahya'ya uzanır. Seyahatnâme'sinin altıncı cildinde, aile kökünün Germiyanoğulları'ndan Yakup Bey'e, onun sülâlesinin de Ahmet Yesevî'ye ulaştığını yazar. Evliya Çelebi'ye devlet kapısında memuriyet verilmesini tavassut eden Silâhtar Melek Ahmet Paşa, teyzesinin kocasıydı.

Evliya Çelebi, o günden sonra, çeşitli seferlerde serdarların, paşaların müezzinliklerini, imamlıklarını yapmış, güzel sesiyle, tatlı sohbetiyle, her mizacı okşayan yumuşak tabiatıyle daima gezmek ve görmek imkânını bulmuştur.

Evliya Çelebi 70 yıl yaşamış, bu yaşının 50 yılını seyahatlarda geçirmiştir. Üç yüz yıl önceki Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen bütün şehirlerini ve kasabalarını gezen Çelebi'nin, yabancı ülkelere de bol bol seyahat ettiği, ünlü «Seyahatname»sinden öğrenilmektedir. Gittiği başlıca yerler şunlardır: Anadolu, Rumeli, Suriye, Irak, Mısır, Girit, Hicaz, Macaristan, Transilvanya, Moldovya, Polonya, Avusturya, Almanya, Hollanda, Bosna - Hersek, Dalmaçya, Güney Rusya, Kırım, Kafkasya ve İran.

Dolaştığı yerlerin âdetlerini, yaşayışlarını, çarşı-pazar bütün binalarını, ünlü kişilerini, tarihçelerini ve lisanlarını kendine has, samimî üslûbuyle ve pek meraklı bir biçimde incelemiş olan Evliya Çelebi'nin zaman zaman hurafe, efsane ve mübalâğalara da geniş yer verdiği görülür. Zaten bunlar, onun eşsiz eserine bambaşka bir renk katmıştır.

Meselâ Evliya Çelebi, ziyaret ettiği Van kalesinin mağaralarını şöyle anlatır:

«... Kayanın içinde kat kat altı yüz âdet gar-ı azimler (büyük mağaralar) vardır ki, her biri, birer kervansaraydan nişan verir. Bu garlardan nicesinin içinde haneler vardır ki, çarklar ile üstâtlar ibrişim, iplik, top urganlar bükerler. Nice yüz mağaralarda top güllesi yığılmıştır ki, hesabını Allah-ü Tealâ bilir..

«Hattâ mahsus yüz âdet mağaralarda arpa, buğday, çeltikli pirinç, darı, bakla, mercimek, nohut vesair dağ gibi hububat vardır. Bir başka mağarada da bütün bütün hayvan kemikleri yığılmıştır.

«Bir mağaranın sarnıçlarından birinde beziryağı, birinde şırlağan yağı (susam yağı) birinde don yağı, birinde sarı yağ (sade yağ) birinde katran, birinde zift vesair günegün yağlar vardır.

«Yedi âdet havuz içre sığır derisinin yünlerini, camus (manda) derisinin kıllarını kazıyıp, dilim dilim, kesim kesim edip doldurmuşlar, üzerine lebalep bal dökmüşler, sığır ve camus deriliğinden alâmet kalmayıp, bir güne güzel reçel olmuş ki, adem, yemesinden doyamaz...»

Söz gelişi manda derisiyle balı karıştırıp reçel yapan Evliya Çelebi türlü türlü mübalağalarında pek sevimlidir. Fakat, eserinde, yaşadığı devrin sosyal hayatını pek mükemmel bir şekilde dile getirmiş, günümüze dev bir hazine bırakmıştır. Onun seyahatnamesi, tarihçilerin faydalandığı en önemli mehazlar arasındadır.

Evliya Çelebi, gençliğinde, yakınlarının arzularına uyarak biraz da musiki dersleri almış, fakat, gezmek, dolaşmak ona, musikiden çok daha cazip gelmişti. Güzel sesini dinledikçe herkes «Usta bir hânende olacak» derken, Evliya Çelebi, memuriyete girince, musikiyi bırakmıştır...

Hayat Koleksiyonundan

EVLİYA ÇELEBİ

IV. Sultan Murat

1612 - 1640

ANARŞİST ve zorbaları ortadan kaldırmasıyle Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatında pek önemli bir rol oynayan ve «Bağdat Fâtihi» nâmıyle tarihe geçen Osmanlı Padişahıdır. Babası I. Ahmet' tır. 11 yaşında tahta çıktı. Anarşi ve zorbalığın hüküm sürdüğü imparatorluğun idaresini 21 yaşında eline aldı. Çok şiddetli tedbirlerle düzeni yerine getirdi. Revân seferi ile Tebriz'i aldı. İkinci büyük seferinde ise Bağdat'ı fethetti. 28 yaşında öldü.

OSMANLI tahtının onyedinci padişahı olan IV. Murat, 16 yıl 4 ay 8 gün saltanat sürmüştü. Bu müddetin büyük bir kısmı anası Mahpeyker Kösem Sultan'ın niyâbeti altında geçmiş bulunduğundan hakikî saltanat süresi 7 yıl, 9 ay 21 günden ibarettir. Ve bu kısa süre ise Osmanlı tarihinin en renkli olayları ile doludur.

Zorbaların tahakkümü altında geçen annesinin naibeliği yıllarından sonra Yeniçeriler'in Sadrâzam Hâfız Ahmet Paşa'yı gözleri önünde parçalamaları ve ihtilâlin baş teşvikçisi Damat Topal Recep Paşa'yı sadarete getirmeleri Dördüncü Murat'ın sabrını taşıran son damla olmuştu. Ablasının kocası olan Topal Recep Paşa, sırtını zorba Yeniçeriler'e dayadıktan sonra koskoca imparatorluğu çiftlik gibi idare etmeye başlamıştı. O kadar ki, Dördüncü Murat'a «Padişâhım abdest alıp öyle taşra çıkın» diye tehditlerde bulunacak kadar işi ileri götürmüştü. Eniştesinin sadaretinin üçüncü ayı dolmadan IV. Murat ilk çıkışını yapmak zorunda kaldı. Mağrur Sadrâzama «Gel beri topal zorba başı» diye hitâp ettiği anda Recep Paşa onun bakışlarında bir fevkalâdelik olduğunu anlamış ve «Hâşâ pâdişâhım» diye inkâra kalkışacak olmuştu. IV. Murat «Bre kâfir abdest al!» diye kükrediği anda ise sonunun geldiğini anlamıştı. Nitekim padişah arkasındaki zülüflü baltacılara dönüp «Tez başın vurun şu hainin» dediği anda ilmik Topal Recep Paşa'nın boğazına geçirilmiş ve oracıkta boğuluvermişti...

Bu çıkışı ile idareyi fiilen eline alan IV. Murat büyük bir zorba avına girişti. Bâzı tarihlere göre, memleketteki düzeni sağlamak için 50 bin kelle vurdurdu, fakat neticede asayişi iadeyi başardı.

Emsalsiz derecede kuvvetli bir bünyeye sahip olan IV. Murat, spora aşırı düşkünlük ve kabiliyeti ile de ün yapmıştı. Topkapı Sarayı'nda demir bir kapıyı okla delmesi, Timuroğlu Şâhı Cihân'ın, «Kılıç ve kurşun kâr eylemez» diye hediye olarak gönderdiği fil derisinden yapılma ve gergedan derisi ile kaplı kalkanı, elçinin gözleri önünde mızrak ile delmesi, Eski Saray (Bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binası, Beyazıt) bahçesinden attığı ciridi Beyazıt Camii minaresinin dibine düşürmesi, Halep Kalesi üzerinden fırlattığı okun şehir meydanına saplanması ve nihayet Okmeydanı'nda 1070 gez mesafeye isabet kaydederek adına taş dikilmesi, onun acı kuvvetinin olduğu kadar mızrak ve ok atmaktaki maharetinin de ifâdesidir.

Memlekette nîfak tohumlarının kahvehane gibi umumî yerlerde atıldığına kanaat getiren IV. Murat şehirdeki bütün kahvehaneleri kapattığı gibi toplantıları da yasaklamıştı. Bu arada İstanbul'un büyük bir kısmını kül eden yangından sonra tütün içilmesini de menetti. Geceleri sokaklarda tebdil gezdiği için, başına herhangi bir şeyin gelmesinden çekinerek fenersiz sokağa çıkma yasağını da koydu. Bütün bu yasakların tatbikinde öylesine şiddet gösterdi ki, tütün içenin de, fenersiz dolaşanın da, meclis kuranın da oracıkta kafalarını vurdurdu. Hattâ bu işte daha da ileri giderek, şüphelendiği evlerin damlarına çıkarak ocak bacalarını koklayıp tütün veya kahve içilip içilmediğini dahi bizzat kontrol etti.

Vehimler içinde bir insandı IV. Murat. Bir zamanlar pek sevdiği ve yanından eksik etmediği ünlü Şair Nef'i, «Siham-ı Kaza» isimli hicviyesini okurken sarayın pek yakınına yıldırım düşmesini bir uğursuzluk addedip Nef'iyi hiciv yazmaktan menetti. Bunun üzerine büyük şairi çekemiyenlerden biri şu beyti söylemişti:

Gökten nazîre indi sihâm-ı kazasına,
Nef'i diliyle uğradı Hak'kın belâsına

Ancak Nef'i verdiği sözde fazla durmayıp Sadrâzam Bayram Paşa hakkında hayli ağır bir hicviye yazmaktan kendini alamayınca, cezasını kellesiyle ödedi. Nef'i'yi, sarayın odunluğunda boğduran IV. Murat, cesedini de denize attırdı.

IV. Murat, içkiye aşırı düşkünlüğü ile de tanınan bir padişahtır. Bu yüzdendir ki, ayyaşlığı bugün dahi dillerde dolaşan Bekri Mustafa'ya sarayda görev verdiği ve işret sofrasında kendisiyle yârenlik ettiği söylenir. IV. Murat'ın şu beyti dahi renlik ettiği söylenir.

İçkiye karşı olanca düşkünlüğüne rağmen, içki yasağı da koyan IV. Murat, Bağdat'ın fethinden dönüşünde birden rahatsızlanmış, bâzı Osmanlı tarihçilerine göre «Goutte-Nikris», bâzı tarihçilere göre ise sirozdan, henüz 28 yaşında iken hayata gözlerini yumdu.

Hayat Koleksiyonundan

IV. SULTAN MURAT

Hezarfen Ahmet Çelebi

ONYEDINCI ASIR

TÜRK ve dünya tarihinde «İlk uçan adam» sıfatını kazanan kişidir. Dördüncü Murat devrinde yaşadığı bilinir. Ne çâre ki onun hakkında günümüze yeterli bir bilgi ulaşamamıştır. Birçok buluş ve yenilikleri sebebiyle «Hezarfen» adıyle anıldı. Galata Kulesi'nden kanat takıp atlayarak Üsküdar'a kondu. Bu maharetinden ötürü IV. Murat'ın takdir ve ihsânını kazandı, ancak tehlikeli görüldüğü cihetle Cezâyir'e sürüldü. Orada öldü.

RÜZGÂR kuzeyden hafif hafif esmekte idi, fakat hava yine de serin sayılmazdı. İstanbul'da her zamankinden farklı bir fevkalâdelik göze çarpmaktaydı o gün. Devrin Padişahı IV. Murat, Sarayburnu'ndaki Sinan Paşa köşkünün penceresi önünde oturmuş, merak içinde karşı sahilde yükselen Galata Kulesi'ni seyrediyordu. Ne o bir şey konuşuyor, ne de arkasında sıralanmış duran vezîrlerden bir ses çıkıyordu. Fakat Galata Kulesi'nin tepesine takılı kalan bütün bakışlarda bir merak ve heyecan okunmaktaydı.

Türlü icât ve yeniliklerinden ötürü halk arasında «Hezarfen» adıyle anılmakta olan Ahmet Çelebi, o gün kanat takıp Galata Kulesi'nden atlayarak uçup Üsküdar'a konacağını padişaha arzetmişti.

Bir insanın uçmasının özellikle o devirde ne kadar inanılmaz ve ilginç olacağı besbellidir. Bu yüzden yalnız padişah ile saray erkânı değil, bütün İstanbul halkı bu haberi öğrenip deniz kenarlarına ve İstanbul'un yüksek tepelerine koşmuş ve koca şehrin kıyıları ve sırtları bir mahşer yerine dönmüştü.

Hezarfen Ahmet Çelebi, sırtında boyundan büyük kanatlar olduğu halde Galata Kulesi'nin tepesinde görüldüğü zaman kıyı ve sırtlardaki kalabalıkta da, Sinanpaşa köşkündeki padişah ile vezîrlerinde de heyecan son haddini bulmuştu.

Kulenin tepesindeki cüretkâr adam, sırtına yapışık ve kollarına bağlı kanatları birkaç defa açıp kapadıktan sonra kendini boşluğa kapıp koyuvermişti. Şehrin her yanından heyecan dolu bir uğultu yükseldi o anda. Beşeriyet tarihinde ilk defa olarak bir insan kuş olup uçmaya başlamıştı gökyüzünde... Bir iki kanat çırpışından sonra karşıdaki sahile, Üsküdar'a doğru kanat açıp süzülmeye başlamıştı Hezarfen Ahmet Çelebi...

Olayı gözleriyle görmüş bir şâhit edâsıyle Evliya Çelebi şunları anlatır ünlü Seyahatnâme'sinde:

«Hezarfen Ahmet Çelebi, iptida Okmeydanı'nın minberi üzere rüzgârın şiddetinden kartal kanatlarıyle sekiz dokuz kerre havada pervâz ederek talim etmiştir. Bâdehu, Sultan Murat Han, Sarayburnu'nda Sinan Paşa köşkünden temâşa ederken Galata Kulesi'nin tâ zirve-i âlâsından lodos rüzgârı ile uçarak Üsküdar'da Doğancılar meydanına inmiştir...»

Batı kaynaklarından Cook'un «Havacılık», Wilkins'in «Yeni bir dünya buluşu» adlı eserlerinde de bu tarihî uçuşa dair kısa notlar vardır. Ama Hezarfen Ahmet Çelebi diye anılan bu ilk uçan Türk, daha doğrusu insan için fazla bir kayda rastlanamamaktadır. Evliya Çelebi, bu konudaki bölümüne şu satırlarla son vermektedir:

«Sultan Murat Han, kendisine bir kese altın ihsan ederek, bu pek hevl edilecek bir adamdır, her ne murât edinse elinden gelmektedir. Böyle kimselerin bekası câiz değildir, diye Cezâyir'e nefyetmiştir, anda merhum oldu.»

Hezarfen Ahmet Çelebi bu büyük teşebbüsüne hazırlanırken, İsmail Cevherî'nin tecrübelerinden de yararlanmıştı. İsmail Cevherî, bir insanın uçup uçamıyacağını uzun etütlerden sonra bizzat denemek istemiş, ancak bu heves ve denemesi hayatına mal olmuştu. Cevherî, iki düz sathı iple vücuduna kanat gibi bağladıktan sonra Nişâbur Camii'nin kubbesine çıkarak kendisini aşağıya bırakmış, ancak bilinmeyen bir sebeple, belki kanatlarının ağırlığından belki de rüzgârsızlıktan havada hiç uçamamış, kurşun hızıyle yere düşmüştü. Böylelikle İsmail Cevherî adındaki genç bilgin paramparça olarak ölmüştü. Bu nedenledir ki Hezarfen Ahmet Çelebi her şeyi kılı kırk yararcasına inceleyip hesaplamış ve Cevherî'nin düştüğü hatalara düşmemeye çalışmıştır. Bu nedenledir ki hesapları daha doğru çıkmış ve dünya tarihinde «Uçan ilk insan» adını da bu sâyede almıştı.

Evet, Hezarfen Ahmet Çelebi, bu büyük işi başarmıştı. Galata Kulesi'nin tepesinden kanat takıp atlayarak Üsküdar'a, Doğancılar mevkiinde konmuştu.

Sultan IV. Murat, bu büyük icraatı ile bütün İstanbul şehrinin takdir ve sevgisini kazanmış Hezarfen Ahmet Çelebi'nin derhal huzuruna getirilmesini emretti. Doğancılar Parkı'nda, konduğu yerde kartal tüyünden yapılmış kanatlarını çözüp Sinan Paşa köşküne geldi.

Padişah kendisine ihsanlarda bulundu. Fakat Dördüncü Murat gibi vehimli bir insanın, kuşlara meydan okurcasına havada uçan bir Türk delikanlısının tehlikeli bir insan olabileceği düşüncesiyle «Hezarfen»i sürdürdü. Dünyanın uçan ilk insanı olan Türk delikanlısı, nefyedildiği Cezayir'de öldü.

Tablo Cemal Dündar

HEZARFEN AHMET ÇELEBİ

Naima

1652 - 1715

NAİMA, ilk resmi vakanüvis ve Osmanlı tarihçileri arasında en ünlü kişidir. Halep'te doğdu. Babası, Halep eşrafındandı. İlk öğrenimini orada tamamlayan Naima, genç yaşta İstanbul'a geldi. Yüksek öğrenim gördü ve Divan Kalemi'nde memur olarak hayata atıldı. Hayatı çok dalgalı geçti. Bazan çok yükseldi, bazan gadre uğrayarak sürgün yaşadı ve 63 yaşındayken, Mora Yarımadası'nın Patias kasabasında vefat etti. Patias'ta gömüldü.

OSMANLI Tarihi'nde resmî olarak ilk vakanüvis Mustafa Naima Efendi, ilk öğrenimini, doğduğu şehir olan Halep'te tamamladıktan sonra, pek genç yaşta İstanbul'a geldi. Küçüklüğünden beri okuyup, yazmaya, özellikle tarihe ve edebiyata büyük merakı vardı. İstanbul'da Enderun'a devam etti. Sonra, Divan kâtipliğinde görev aldı.

Pırıl pırıl zekâsı, titiz çalışmasıyla kendini kısa zamanda gösteren Naima, Kalaylı Koz Ahmet Paşa'nın Divan Efendiliği'ne yükseldi. Daha sonra, ilim ve sanat adamlarını korumakla tanınmış Amcazade Hüseyin Paşa'nın hizmetine girdi. İşte, Naima'yı Naima yapan o ciddî çalışmalar, Hüseyin Paşa'nın yanındayken başladı.

Amca-zade Hüseyin Paşa, Naima'nın mükemmel tarih bilgisini öğrenince, ona, önemli bir görev verdi. Paşanın kütüphanesinde, «Şarih el-menarzâde Ahmet Efendi» nin yazdığı, fakat henüz düzene konulmamış, müsvedde hâlinde bir tarih kitabı vardı. Bu kitap, 1591 ilâ 1659 yılları arasındaki olayları naklediyordu.

Hüseyin Paşa, bu kitabın derlenip toplanması ve yeniden kaleme alınması işini Naima'ya verdi. Naima, çalışmalarını çok sıkı tuttu. Çeşitli kaynaklara dayandı. Uzun araştırmalar yaptı ve kitabın daha ilk bölümlerini henüz tamamlarken, Hüseyin Paşa'nın büyük takdirini kazandı.

Bu eser tamamlandığı zaman, artık eski müsveddelerle ilgisi kalmamış, baştan başa Naima'nın araştırması ve usta kaleminin ifadesi olmuştu. Bu yüzden, büyük eser Naima Tarihi olarak bilinir.

Naima Tarihi'ne konu olan yıllar, Osmanlı İmparatorluğu'nun en düşkün zamanlarına rastlar. Naima, canlı ve zarif uslûbuyla o yılları önümüze sererken, sadece tarihçiliğindeki ustalığı değil, yazarlığındaki kudreti de ortaya koymuştur.

Osmanlı tarihçileri, genellikle saray dahilinde cereyan eden olaylara pek nüfuz imkânını bulamadıkları ve kulaktan kulağa bir şeyler duysalar bile, hayatlarından korktukları için, sathî kalmışlardır. Oysa, Naima cesaretle davranmış, hattâ Üçüncü Ahmet'in, tahta geçer geçmez 19 erkek kardeşini nasıl idam ettirdiğini bile açık açık anlatmıştır:

«Padişâhı Cihanpenâh'ın biraderi olan on dokuz nefer şehzadei bîgünâh, nizam-ı âlem için, kemend-i cânistan ile şüheda zirvesine ilhak edilirlerken, yetişkin olmayanların, annelerinin kucağından alınıp canlarına kıyılmasını harem-i hümayûn vaveylâ ve göz yaşlarına gark olarak seyreylemiştir...»

İstanbul halkı da bu facianın üzüntü ve ıstırabını çekmiştir. Şehzadelerin en büyüğü Mustafa'nın son ânında şu beyti söylemiş olduğunu da, Naima, eserinde rahatça nakleder:

Nâsiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedüm
Ah, kim bu gülşen-i âlemde herkiz gülmedüm.

Naima Tarihi'nin bir başka bölümünde, Sultan Üçüncü Mehmet'in korkaklığı bile anlatılmıştır. Naima'dan öğrendiğimiz olay şudur: Padişah III. Mehmet zorla sefere çıkarılmış ve Osmanlı Ordusu, Hasova mevkiinde durmuştu. Tarihe, Hasova Zaferi olarak geçecek olan savaştan önce, padişahın, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya gönderdiği tezkere pek yüz kızartıcı oldu:

«Sen ki lalamsın, burda muharebe içün seni serdar idüp, ben buradan İstanbul'a revane olsam olmaz mı?...»

Naima, padişahın, ecdadının şânına yakışmayacak bir biçimde nasıl korkaklık gösterdiğini, herhalde bu belgeden daha iyi belirtemezdi.

Naima, devlet kapısında, Anadolu Muhasebeciliği'ne kadar yükseldi, fakat haksızlığa karşı göz yummadığı ve devrin ileri gelenleri hakkında tenkit edici sözler söylediği için 1706'da Hanya'ya sürüldü. Eşinin feryadı üzerine, sürgün yeri Bursa olarak değiştirildi ve sürgünde, çok sıkıntılı günler geçirdi. Koca bir yıl çekmediği çile kalmayan Naima, nihayet Çorlulu Ali Paşa'nın müsaadesiyle tekrar İstanbul'a geldi. Tekrar devlet hizmetine alındı. Hattâ Çorlulu Ali Paşa, onun gönlünü almak için Mora seferine beraberinde götürdü.

Lâkin bu sefer sırasında da tok sözlülüğünün cezasını çeken Naima, bir kısım görevlerinden affedildi. Haksız ve yersiz muamelelere maruz kaldı. Mora'nın Patias kasabasında muhasebeci olarak görevlendirildi. 63 yaşındayken, orada öldü. Patias'ta bulunan tek camiin avlusuna gömüldü. Bir süre sonra ne o cami kaldı, ne de Naima'nın mezarı...

Tablo: Cemal Dondar

NA MA

İbrahim Müteferrika

1674 - 1745

TÜRKİYE'de ilk matbaayı kuran ve ilk kitapları basan kişidir. Aslen Macar'dır. Kolojvar'da doğdu. Ruhban mektebinde bir süre tahsil gördü. Onsekiz yaşında iken Türklerin eline esir düştü ve İstanbul'da esir pazarında satıldı. Çok zâlim bir adam tarafından satın alındı ve elinden çok çektiği için İslâmiyet'i mecburen kabul edip hürriyetine kavuştu. Dergâh-ı Âli müteferrikalarından olduğu için «İbrahim Müteferrika» adıyle tanınır.

RİSÂLEİ İslâmiye» adlı eseriyle Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın dikkatini çekmiş ve o tarihlerde Rikâb-ı Hümayûn Kaymakamı bulunan bu hatırlı kişinin delâletiyle saray müteferrikaları arasına alınmıştı. İbrahim Efendi'yi Türk tarihinin unutulmaz isimleri arasına sokan olay, Sadaret mektupçuluğu kaleminde kâtiplik yapan Sait Mehmet Efendi ile tanışmasından sonra oldu. Babası Yirmi sekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa sefirliğine tâyini ile Paris'e giden ve orada bir süre kalan Sait Mehmet Efendi, yepyeni düşüncelerle yurduna dönmüştü. Paris'te gördükleri arasında özellikle kitap basan matbaa ilk sırayı işgal ediyordu. Bu matbaalarda basılan kitaplar pek çok sayıda olabildiği gibi gâyet ucuzlukla herkesin eline geçebiliyordu. İbrahim Müteferrika'nın da bu işe aklı yattı. Ve Türkiye'de ilk matbaayı kurmak üzere iki arkadaş paçaları sıvadılar.

Ancak baskı makinesi ile gerekli hurufatın temini ile iş halledilmiyordu. Muhafazakâr ve mutaasıp bir ülkede, aynı fikrin etkisi altındaki bir toplumda yaşıyorlardı. Böyle bir iş için izin lâzımdı...

İzin alabilmek kolay değildi. Her şeyden önce, bu işin faydasını ve önemini anlatmak, karşı çıkacak fikirlere karşı kuvvetli olmak, dayanmak, diretmek gerekiyordu. İki arkadaş bunu çok iyi biliyorlardı.

İbrahim Müteferrika'nın hâmisi bulunan Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın o sıralarda sadrazam bulunması işlerini çok kolaylaştırdı. Paşa, uyanık fikirli ve reformcu bir sadrazamdı. Bu bakımdan İbrahim Müteferrika'nın «Vesiletüttıbaa» adlı bir risâle ile vâki müracaatını derhal kabul etti. Ancak iş yalnız onun kabulü ile de bitmiyordu. Devrin mutaassıp zihniyetini de hesaba kattılar. Paşa, devrin Şeyhülislâm'ı Abdullah Efendi'den de «Dini eser basılmaması» şartı ile, matbaanın açılması yolunda fetva aldı.

Sadrazamın müsaadesi ve Şeyhülislâm'ın fetvâsı ile Viyana'dan gerekli alât ve edevatı getirttiler. İbrahim Müteferrika'nın Sultanahmet'teki evinin altında ilk matbaayı meydana getirdiler. Ve Viyana'dan gelen ustaların nezaretinde, 1726 yılında Türkiye'de basılan ilk kitabı çıkardılar. Bu kitap, Vankulu Mehmet Efendi'nin «Sıhah Tercemesi» adını taşıyan lûgatı olmuştu. Bin nüsha basılan bu kitabın gördüğü olağanüstü ilgi karşısında iki kafadar bu kez Kâtip Çelebi'nin «Tuhfetülkibar» isimli eserini bastılar. Türk denizcilik tarihini hikâye eden bu kitap da olağanüstü bir ilgi topladı.

Bizzat İbrahim Müteferrika'nın tercümesi olan «Tarih-i Seyyah», Emîr Muhammed ibni Hasanüssüûdi'nin «Tarih-i Hind-i Garbî» adındaki Amerika tarihi, Bağdatlı Nazmizâde'nin «Timurlenk Tarihi», bu matbaanın arka arkaya verdiği diğer eserler oldu.

Ancak ne var ki çok geçmeden Sait Mehmet Efendi ortaklıktan ayrıldı. Sonradan sadrazam olacak bu zât, büyük devlet memurluklarına namzet olduğu cihetle, bu işe daha fazla devam edemezdi. Her ne kadar o ana kadar matbaa hakkında bir çatlak ses çıkmamış idiyse de yine bu iş namzet olduğu mevkilerle bağdaştırılamazdı...

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da kellesine mal olan 1730 irtica ihtilâlinde matbaa kapanmak zorunda kaldı. Ancak çok geçmeden taht'a çıkmış bulunan I. Mahmut'un ihtilâlcileri sindirip duruma hâkim olmasıyle İbrahim Müteferrika tekrar matbaasını faaliyete geçirdi. Ve kitapları sıralamaya devam etti:

Süheyli'nin «Eski ve Yeni Mısır Tarihi», Bağdatlı Nazmizâde'nin «Gülşen-i Hülefî» adlı eseri, İbrahim Müteferrika'nın «Usul-ülhikem fî Nizâmülümen»i, yine İbrahim Müteferrika'nın «Füyuzât-ı Mıknatısıyye»si, Kâtip Çelebi'nin «Cihannümâ»sı, Kâtip Çelebi'nin «Takvim-üt Tevârih»i, Naima Tarihi, Râşit Tarihi, Çelebizâde Âsım Tarihi, «Ferheng-i Şuuri» birbiri ardından basıldı. Baskı işlerine bu konuda eni-konu ihtisas sahibi olmuş bulunan İbrahim Müteferrika bizzat nezaret etti. Bu kitapları basarken ihtiyacı olan kâğıdı temin etmek amacıyle yeni bir teşebbüse girişip Yalova'da bir de kâğıt fabrikası yaptırdı ve bu fabrikadan elde ettiği kâğıtla kitaplarını bastı.

Bir protestan papazı olmak için ruhban mektebinde tahsil gören, sonra kabul ettiği İslâm dininin koyu bir müdafii olan ve nihayet Türkiye'de ilk matbaayı kurmakla pek büyük bir reform yapan İbrahim Müteferrika, 69 yaşında İstanbul'da hayata gözlerini yumduğu zaman arkasında sadece ilk Türk matbaasını bırakmakla kalmıyor, yüzyıllar boyu saygı ile anılacak bir de isim bırakıyordu...

Hayat Koleksiyonundan

İBRAHİM MUTEFERRIKA

Levni

? - 1732

XVIII. YÜZYILIN büyük minyatür sanatçısı. Asıl adı Abdülcelil Çelebi'dir. Resimlerinde Levni (Renkçi) adını kullanırdı. Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Edirne'de doğmuş, küçük yaşta İstanbul'a gelmiştir. Saray Nakışhanesi'ne alınmıştır. Hevesi müzikle uğraşmaktaydı. Nakışta, yani resimde ve şiirde büyük istidat gösterdi. Nakkaşbaşılığa ve padişah musahipliğine kadar yükseldi. Eyüp'teki Sadiler Tekkesi'nde yatmaktadır.

HER ne kadar saray nakışhanesinden yetişme ise de Levni Abdülcelil Çelebi, aynı zamanda şairdi de. Üçüncü Ahmet'e sunduğu bir kasideden bu ünlü şairin yeterince rahat bir hayatı olmadığı, fakirlik ve sefaletten bir türlü kurtulamadığı anlaşılır. Müzikle uğraşmış olması da ona fazla bir şey sağlayamamıştır. Talihsiz sanatçı, saray musahipliğine, yani padişahın sohbet arkadaşlığına, hattâ nakkaşbaşılığa yükseldiği halde bu rütbeler, bu pâyeler sadece onun şöhretini artırmış, ama aynı durumdakilere sağlanan faydayı getirmemiştir.

Nitekim, 1732'de ölümünden sonra Levni'den bugüne yalnız tezhip ve minyatürleri kalmıştır. Çünkü nakış sanatında gerçekten eşsiz bir üstâttı ve Abdullah Buhâri gibi, Fasih Dede gibi, Fennî ve Eyyubî Derviş Hasan gibi birçok minyatürcüler onun buluşlarından yararlanmışlardır.

«Renkçi» anlamına gelen Levnî imzasıyla sadece Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde değil, daha o zaman bile Avrupalıların iyi tanıdığı büyük sanatçı, «Minyatür» sanatında çığır açmış, minyatüre, üçüncü boyutu, yâni derinliği getirerek, batı anlamındaki resme yaklaşmıştır.

Levni minyatürcülüğe, tezhip çalıştıktan sonra geçmiştir. Kitap kenarlarını renk ve yaldızla süslemek anlamına gelen tezhip (altınlama) sanatı göznuru ve sabır isteyen bir hünerdi. Buradan insan figürleri yapmağa geçen sanatçı, İran minyatürcüleri gibi sayfayı alabildiğine doldurmamış, teferruata önem vermemiş, tek figür yapmayı tercih etmiştir. Ancak bu tek figürün teferruatında son derece gerçekçi davrandığı gibi, gelenekçi minyatürün aksine, vücut hareketleriyle yüz ifadesinde ruh durumunu yine gerçeğe uygun bir şekilde belirtmeğe dikkat etmiştir.

Levni'nin eserleri çoğunlukla Topkapı Sarayı'ndadır. Sûrname minyatürlerinden başka albüm halinde eserleri de vardır ki, bunlarda, yaşadığı günlerin hayatından sahneler ve figürler tasvir etmiştir. Dansözler, sipahiler, şehzadeler, köçekler, sazendeler ve benzerleri gibi. Temiz renklerle dümdüz boyanan bu yapraklar, sonradan dikilerek albüm haline getirilmiştir. Her birinde Levni'nin ayrı ayrı imzasının bulunuşu bu fikri vermektedir. Üstelik, bazı resimlere kendisinin değil, o resmin Levni'ye ait olduğunu bilen bir başkasının imza attığı da tahmin edilmektedir.

Abdülcelil Çelebi'nin, XVIII. yüzyılda başlayan «Batılılaşma» hareketlerine yabancı olmadığının bir delili, Topkapı Sarayı Portreler Galerisi'nde bulunan Üçüncü Ahmet'le şehzadelerinden birini gösteren büyük boydaki eserdir. Buna, batı resmi tarzında bir portre demekten ziyade büyültülmüş bir minyatür demek daha doğru olur. Bu dev minyatürde zemin, duvar ve tahtın kumaşı, tıpkı bir tezhipçinin yapacağı şekilde süslenmiş, ama gerek taht, gerek bunda oturan padişahta perspektif kurallarına uyulmuştur. Öyleyken, şehzade, babasına nispetle çok küçük gösterilerek tâ Hititlerden, Sümerlerden beri bütün ilkel sanatlarda görülen boy hiyerarşisi, kudretlinin iri, zayıfın küçük ölçüde yapılması özelliğine uyulmuştur.

Sûrnâme minyatürlerine gelince, bunlar, devrin günlük yaşantısını, şehzadelerin sünnet düğünleri vesilesiyle yapılan şenlikleri sahne sahne tespit etmekte ve bu sahneler, olayların birbirlerini kovalayış sırasına uygun olarak gösterilmektedir. Teknik bakımdan değilse de gözlem bakımından Levni'nin ne kadar gerçeklere bağlı olduğu Sûrnâme'den daha iyi anlaşılmaktadır. Bu eser, İstanbul Üniversitesi Türk Edebiyatı Kürsüsü tarafından baştan sona kadar renkli olarak dokümanter filim halinde tespit edilmiştir.

Levni'nin minyatürlerindeki bir başka özellik de yüz karakterleridir. O zamana kadar insan yüzleri kalıplaşmış olarak çizilirdi. Minyatürcüler, belli bir yüz kalıbı öğrenir, onu tekrarlarlardı. Oysa Levni, figürün özelliğine göre yüzlerdeki biçim ve ifadeyi değiştirmiştir.

Levnî, 1732'de hayata gözlerini yumduğu zaman, bütün sanat dünyası, onun arkasından gözyaşı dökmüş ve nâ'şı, Otakçılar Camii yakınındaki Sadiler Tekkesi'nde toprağa verilmiştir. Hacı Hüseyin Ayvansarayî, «Camiler Bahçesi» adlı eserinde, onun kabrinin yerini tarif eder ve cenazesinin pek hazin kaldırıldığını belirtir.

Levnî'nin minyatürleri, günümüzde, tarih araştırmacıları için çok değerli bir kaynaktır.

Tablo. Cemal Dondar LEVNI

Nedim

1681 - 1730

İSTANBUL'da doğdu. Asıl adı Ahmet'tir. Medresede okuyup müderris (öğretmen) oldu. Sadrazam Damat İbrahim Paşa onu korudu. Lâle Devri'ni dile getiren şarkılarıyla ün saldı. Zamanında hep ikinci derecede bir şair sayıldığı halde İstanbul ağzını divan şiirine sindirmek gibi büyük bir üstünlüğü vardı. Patronalı İsyanı'nda Beşiktaş'taki evinden damdan dama kaçarken düşüp öldü. Türkçe ve Farsça divanı, birkaç tercümesi vardır.

44

SULTAN Üçüncü Ahmet'in sadrazamı Damat İbrahim Paşa konağında, onun kitaplarını tasnif ve muhafaza eden, aynı zamanda şair Nedim Ahmet Efendi, Müneccimbaşı Tarihi tercümesini tamamlayalı epey olmuştu. Lâle soğanının bir altına satıldığı bir devir yaşanıyordu İstanbul'da... Şair Nedim Ahmet Efendi, hafif çiçek bozuğu yüzünden eksik olmayan gülümseyişle, Beşiktaş'a yakın «Hane-i viran»ına gelmiş, samur kürkünü çıkarmış, kavuğunu gulâmına vermiş, henüz mindere kurulmuştu. İçinden, o cuma günü iskeleden üç çifte kayıkla nasıl Kâğıthane'deki Sa'dâbâd Köşkü'ne gideceğini, yeni ahbap olduğu civanlarla nasıl eğleneceğini kura kura el çırptı. Bunun anlamı açıktı. Sazendeler ve sakiler, yer minderinin etrafını aldılar. Hele sadrazamın hediyesi olan câriye, ipek sarısı saçlarını omuzuna dökmüş, duru mavi mahmur bakışlarını kafesin ardından denize dikmiş, oynama sırasının kendisine gelmesini beklerken Nedim, büsbütün çileden çıkıyordu.

Ayağın sâkınarak basma, aman sultânım,
Dökülen mey, kırılan şîşe-i rindân olsun..

diyordu. Hemen divit ve kâğıt getirtti. Oracıkta, sonradan şarkı haline getiriverdiği bir nâme düzenledi:

İzn alıp cüm'a namâzına deyü mâderden
Bir gün uğurlayalım çerh-i sitem-perverden
Dolaşıp iskeleye doğru nihan yollardan
Gidelim serv-i revânım, yürü, Sa'dâbâd'a...

Ve bunu hemen «Serv-i revân»a yürüttü. Vakit akşama yakındı. Nedim, hızını alamadığı için elinde divit ve kamış kalem, şarkıyı tamamlamayı düşünüyordu. Sevdiğini güle oynaya dünyadan kâm almaya davet eden bir şarkıydı bu. Mısralar birbiri ardınca su gibi gelip diziliyordu. O bittikten sonra, «Çengü çegane» başladı. Câriye, ince tüller arasından pembe teni görünerek tef ve şarkılara ayak uydurmuş, uçarcasına dönüyordu. Şair, dayanamadı;

Rakkas, bu hâlet senin oynunda mıdır?
Âşıklarının günâhı boynunda mıdır?

diye şiirle sordu câriyesinden işin aslını. Buna karşılık yüreğini delen bir tatlı gülümsemeyle teşekkür aldı. Hemen, kendisine içki sunan güzele seslendi:

Saki, duracak zaman değildir
Kaybetmeyelim dem-i şebâbı
Bir hâlete koy beni ki olsun
Sırtımdaki sof dahi şarâbî...

Ama buna pek fırsat olmayacaktı. Birdenbire uzaktan uzağa bir uğultu, yokuşta koşan ayak sesleri duyuldu. Nedim Ahmet Efendi: «Ne oluyor? Nedir bu gürültü?» diye adam salındırdı. Meseleyi öğrensinler istedi. Gönderilen çedikli çabucak dönmüştü: «Aman Efendimiz,» diye soludu, «Patronalı tayfası isyan etmiş. Ne varsa yakıp yıkıyorlar imiş. Haliç'teki köşkler alev alev yanar, kızıllığı bizim damdan bile görünür. İbrahim Paşa'ya yakın olanların hepsini topluyor, katlediyorlar imiş. Ola ki efendimize bir zarar irişe... Bir an kaybetmeden firar idesiz...» diyordu.

Çengü çegane berbat olmuş, herkes canının derdine düşmüştü. Nedim'in canından çok sevdiği câriyesi, ne yapacağını şaşırmış, perişan bir halde kalakalmıştı. Şair, derhal ortalığı toplattı. Kendisine ölünceye kadar bağlı kalacağını bildiği adamı Behlül ile câriyesini alıp üst kata çıktı. Levent takımı çoktan Beşiktaş'a erişmişti. Ellerinde palaları, önlerine geleni doğruyorlardı. Müderris ve kütüphane muhafızı Nedim Ahmet Efendi, şimdi canının derdine düşmüştü. Doğruca, evin damına çıktılar. Ortalık iyice kararmıştı. İçkinin tesiriyle şairin elleri titrer olmuştu. Başı da dönüyordu. Önce câriyesini karşıki evin, çok yakın olan damına atlattı. Sonra, onun uzattığı eli tutarak kendisi de geçmek istedi. Ama ne olduysa o anda oldu. Karanlıkta basacağı yeri iyi göremeyen Nedim Efendi, üç katlı konağının çatısından, sırtındaki sofun eteklerini yelpirdeterek çığlıklar arasında aşağıya uçtu.

Dostları, Nedim'in nâ'şını yaşlı gözlerle gizlice Üsküdar'a götürdüler. Orada, Tunusbağı mezarlığında toprağa verdiler. Hattâ anlaşılmasın, başlarına bu yüzden bir dert gelmesin diye, onun başucuna dikilen taşa, şairliğini bile yazdırmadılar. Nedim'in divanını şair Halil Nihat Efendi, birçok emekle derleyip toplayarak bastırdı...

Tablo: Cemal Dündar

NEDİM

Alemdar Mustafa Paşa

1750 - 1808

İKİNCİ Mahmut devri Sadrâzamlarındandır. 1750 yılında Rusçuk'ta doğdu. Bâzı tarihçilere göre ise 1765 yılında Holin'de dünyaya gelmiştir. Rusçuk Yeniçeri ağalarından Hasan Ağa'nın oğludur. Bayraktar olarak katıldığı savaşlarda gösterdiği yararlıktan ötürü «Alemdar» lakuvını aldı. Hazergrad ve Rusçuk âyanlıklarında bulunduktan sonra Kapıcıbaşı ve Mirahor rütbelerini aldı. 1806 yılında Vezir, iki yıl sonra Sadrazam oldu. 1808'de intihar etti.

TOPKAPI SARAYI'ndaki Arz Odasının kapısı büyük bir gürültü ile kırılıp açılmış ve içeri girenler feci bir manzara ile karşılaşmışlardı. Bâbüssaade hizâsındaki büyük kapının önünde bir şilte üzerinde, Üçüncü Selim'in kanlar içindeki naaşı yatmakta idi. Sağ şakağının derisi, kafasına indirilen bir pala darbesiyle, sakalı ile beraber çenesine kadar inmişti. Ayrıca vücudu da kanlar içinde idi.

— «Vah efendim benim... Seni tahtına tekrar çıkarmak için bunca yoldan geleyim de, gözlerim seni bu halde mi görsün?..» diye boğuk bir ses yükseldi. Ve elindeki kılıcı bir yana atan iri yapılı ve tok sesli bir adam kanlar içindeki naaşın üzerine kapanıp hıçkırarak ağlamağa başladı. Bir yandan da «Bütün Enderun halkını kılıçtan geçirip intikamını almazsam bana Alemdar Mustafa Paşa demesinler...» diye haykırıyordu hıçkıra hıçkıra.

Bir yeniçeri ağasının oğlu olmasına ve bu ocağın içinden yetişmesine rağmen Yeniçeri Ocağının uğradığı soysuzlaşma karşısında onların aleyhine dönmüş ve Üçüncü Selim'in orduda yapmak istediği büyük islahatta kendisine en büyük yardımcı olmuştu. Yeniçerilerin «Nizam-ı Cedid»e karşı ayaklanmaları sonucu Üçüncü Selim'in tahtından indirilmesiyle «Nizam-ı Cedîd» taraftarlarının bir kısmı isyânın elebaşısı Kabakçı Mustafa'nın elinden canlarını kurtarıp Rusçuk'a kaçmışlardı. Orada Üçüncü Selim'e ve «Nizam-ı Cedid»e inanmış Tuna Yalısı Serdar'ı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınmışlar ve «Rusçuk yâranı» adıyla anılan bir grup teşkil etmişlerdir.

Başlarında Alemdar Mustafa Paşa'nın bulunduğu «Rusçuk yâranı», 15 bin kişilik bir orduyla Rusçuk'tan İstanbul'a yürümüştü. Maksatları Üçüncü Selim'i tekrar tahta çıkarmak ve Nizam-ı Cedîd'i yeniden kurmaktı.

19 Temmuz 1807 günü İstanbul'a gelen Alemdar Mustafa Paşa önce Kabakçı Mustafa'nın evini bastırıp kellesini vurdurmuş, sonra da zorbalar arasında kanlı bir temizleme harekâtına girişmişti. Bu arada Bâbıâli'yi basıp Sadrâzam Çelebi Mustafa Paşa'nın elinden Mühr-ü Hümayûn'u almış, onunla birlikte yobaz Şeyhülislâm Ataullah Efendiyi de azletmişti. Alemdar'ın Topkapı Sarayına doğru yürümekte olduğunu haber alan Padişah IV. Mustafa büyük bir paniğe kapılmış ve tahtını koruyabilmek ve tek Osmanoğlu kalmak amacıyla amcası sâbık Padişah Üçüncü Selim ile kardeşi İkinci Mahmut'un öldürülmelerini emretmişti. Üçüncü Selim, Alemdar Mustafa Paşa saraya varana kadar öldürüldü, İkinci Mahmut ise birkaç yakınının himmetiyle canını güçlükle kurtarabildi.

Dördüncü Mustafa'yı tahttan indirip İkinci Mahmut'u tahta çıkartan Alemdar Mustafa Paşa, 22 yaşındaki genç padişah tarafından Sadrâzamlığa getirildi.

Üçüncü Selim'in katliyle uzaktan yakından ilgisi görülen binlerce kişinin kellesini vurdurtan Alemdar bu arada «Nizâm-ı Cedîd»in devamı olan «Sekbân-ı Cedîd» adlı yeni bir ordunun hazırlığına girişti.

Çok cesur ve mert olduğu kadar iyi kalpli bir insan da olan Alemdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ocağından yetiştiği cihetle doğru dürüst bir tahsil görmemişti. Cahil bir insan sayılırdı. Bu yüzdendir ki zamanın siyasî cereyanlarını, entrikalarını kavrayabilecek ve muhtelif menfaatleri telif edebilecek bir zekâ, bilgi ve olgunluğa sahip değildi.

Nitekim Dördüncü Mustafa da yeniçerileri gizliden gizliye teşvik ve tahrik etmekten geri kalmıyordu. Nihayet 1808 yılı Ramazanının Kadir Gecesine rastlayan 14 Kasım gecesi yeniçeriler Alemdar Mustafa Paşa'nın konağını bastılar. «Sekbân-ı Cedîd», Topkapı Sarayını ve Sultan Mahmut'u korumakta olduğundan Alemdar Mustafa Paşa bir avuç adamıyla birlikte dayanmak zorunda kaldı. Saatler geçtiği halde dışarıdan yardımın gelmekte geciktiğini gören Paşa selâmeti mahzene çekilmekte buldu. Başkadını ile Hadımağası kendisini bırakmamışlardı.

Durum çok vahimdi ve Alemdar Mustafa Paşa'yı bir an önce ortadan kaldırmak isteyen Yeniçeriler, «Sekbân-ı Cedîd»in Topkapı Sarayından hareket ettiğini öğrenince işi bitirmek için damı delmeye kalkıştılar. Tepesindeki kubbeden kazma seslerinin geldiğini farkeden Alemdar, tabancasındaki son kurşunu mahzendeki barut fıçısına ateşledi. Korkunç bir patlama oldu. Dam, üzerindeki 500 kadar yeniçeri ile birlikte havaya uçtu. Alemdar'ın hikâyesi de böyle feci bir şekilde son bulmuş oldu. Şimdi, İstanbul'da Sultanahmet'in yanındaki semt, onun adını taşır.

Tablo: Cemal Dündar

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA

III. Sultan Selim

1761 - 1808

OSMANLI Padişahlarının yirmi sekizincisidir. 24 Aralık 1761 günü İstanbul'da doğdu. Babası III. Mustafa, annesi Mihrişah Sultan'dır. Kudretli bir hükümdar olmaktan ziyade sanatkâr ruhlu bir insan ve devrimci bir padişah olarak ün yaptı. Ülkesini batı uygarlığına doğru itmek isterken karşısına dikilen dini taassubun kurbanı oldu. Kabakçı İsyanı ile Yeniçeriler tarafından katledildi (28 Temmuz 1808). Hükümdarlığı 18 yıl sürdü.

46

MÜNECCİMLER, oğlu Selim'in bir cihangir olacağını söyleyince, Sultan III. Mustafa buna tam mânasıyle itikat etmiş ve şehzadesini geleceğin büyük bir cihangiri olarak görmeye başlamıştı. Bu yüzden onu yanından ayırmamış, devletin mühim işlerini, büyük dertlerini hep ona anlatmış, onun fikrini aldıktan sonra kendi düşündüklerini söylemiş ve oğlu Selim'i her bakımdan mükemmel bir padişah olarak yetiştirmek için kendisi de bizzat çalışmıştı.

Ancak ne vardı ki, III. Selim 28 yaşında tahta çıktığı vakit ne Osmanlı Ordusu artık eski gücünde bulunuyordu, ne de kendisi o kadar cesurdu. Bilâkis tamamen tersine idi: III. Selim gevşek, yumuşak ve halim-selim bir insandı, can yakmaktan hiç hoşlanmazdı. Musikiyi sever, süslü besteler yapar, şiirler yazardı. Osmanoğullarının arasından pek çok bestekâr çıkmış fakat bunların hiçbiri III. Selim'in kâbına erişememişti. Engin musiki bilgisinin yanı sıra mükemmel ney ve tambur çalardı. Onun hâmiliği sayesinde, saltanat yılları sırasında Türk musikisi bir altın devir yaşamış ve başta Hamamîzade İsmail Dede Efendi ile Sadullah Ağa olmak üzere birçok büyük bestekâr ortaya çıkmıştı. Kendisi de bestekârlık yönünden devrinin en ünlü bestecilerinden hiç de aşağı değildi. 100'ün üzerinde bestesi bulunan III. Selim'in eserleri bugün dahi dillerde dolaşır:

Âb u tâb ile bu şeb hâneme cânan geliyor
Halvet-i ülfete bir Şem-i şebistân geliyor
Perçemi, zîver-i dûş ü nigehi âfeti hûş
Dil-i sevdâzedeye silsile-cünbân geliyor

Bu arada pek takdir ettiği bestekâr ve hânende Hacı Sadullah Ağa'nın, sarayda Mihribân adındaki en gözde câriyesiyle aşkı karşısında hiddete gelip bu büyük musiki üstadını zindana attırması hikâyesi de vardır. Ancak Hacı Sadullah Ağa'nın zindanda bulduğu Beyati-Araban makamıyle yaptığı bir beste ile kendisini affettiği gibi Mısırlı câriye Mihriban ile de evlendirmişti.

III. Selim'i büyük yapan, devrin akışını görerek ülkesinin artık eskimiş bulunan düzenini değiştirmek isteyişidir. Onun «Nizâm-ı Cedîd» adını verdiği «Yeni Düzen» memleketin batılılaşma yolunda en büyük hamlesidir. Yeni okullar açıp, batıdan öğretmenler getirtip yeni bir ordunun çekirdeğini ortaya çıkarırken yeterince haşin davranmayışı pek aleyhine oldu. Gericiler bu devrimci padişahı önce tahtından, sonra da başından ettiler.

Ayaklanma, Boğaz'daki Karadenizli Yeniçeri yamakları arasında başladı. Kastamonulu Kabakçı Mustafa adındaki neferi kendilerine reis seçen yamaklar önce Hâriciye Nâzırı Mahmut Raif Efendi'yi, sonra Boğaz Nâzırını parçalamışlar ve kumandanları Haseki Halil Ağa'yı şehit ettikten sonra mürtecilerin gerçek reisi olan Köse Musa Paşa'dan emir beklemeye koyulmuşlardı. III. Selim'in üzerine titrediği yeni ordusunu bu çapulculara karşı kullanmak istemeyişi büsbütün aleyhine oldu. 28 mayıs 1807 günü Nizâm-ı Cedîd'i zorla ilgaya mecbur edilen III. Selim, Topal Atâullah Efendi'nin fetvası ile tahttan indirildi. Ancak iş bu kadarla da bitmiyordu. Gözünü kan bürümüş olan Yeniçeri'ler tahtından indirilmiş bulunmasına rağmen III. Selim'den çekiniyorlardı. Devlet işlerinden elini-eteğini çekmiş olan bu sanatkâr ruhlu insanı ortadan kaldırmak gerektiğine inandılar.

Otuz kadar âsi, sâkıt padişahın Topkapı Sarayı'ndaki dairesini bastıklarında III. Selim ney çalmakla meşguldü. Üzerinde en ufak bir silâh olsun yoktu. Bu yüzden üzerine hücum eden âsilere, elindeki kamış ney ile mukabele ederek kendini korumaya çalıştı. Bu arada haremi Refet Kadınefendi ile hizmetçisi Pâkize Usta, gözlerini kan bürümüş bu zorbalara karşı III. Selim'i korumaya kalkıştılar. Fakat bu iki kadını saf dışı bırakmak hiç de zor olmadı isyancılar için.

Sonra hep birden, elindeki ney ile nefsini müdafaaya çalışan III. Selim'in üzerine çullandılar. O anda sağ şakağı üzerinde bir kılıç parladı. Sanatkâr ruhlu insan kanlar içinde yere yuvarlandı. O anda ölmüştü III. Selim.

Talihin garip bir cilvesiyle III. Selim'i tekrar tahta çıkartmak üzere büyük bir ordu ile İstanbul'a gelerek o gün sarayı işgâl eden Alemdar Mustafa Paşa, Arz odasının kapısı önünde III. Selim'in parçalanmış cesediyle karşılaşmıştı...

Lâleli'de, babasının türbesinde toprağa verildi. Arkasında «Büyük reformcu», «Büyük bestekâr» ve «Büyük şair» gibi ölümsüz namlar bıraktı III. Selim...

Topkapı Müzesinden

III. SULTAN [illegible]

İsmail Dede Efendi

1778 - 1846

ÜNLÜ Türk bestecisi. İstanbul'da doğdu, iyi bir öğrenim gördü. Yenikapı Mevlevihanesi'nde, genç bir yaşta «Dede» payesini kazandı. Daha ilk besteleriyle, devrin hünkârı III. Selim'in dikkatini çekti. Uzun yıllar, tam bir «Musiki Akademisi» anlamını taşıyan saray fasıllarında önemli mevkie sahip oldu, hattâ Başmüezzinliğe kadar yükseldi. Hacı olmak üzere gittiği Hicaz'da vefat etti. Mezarı aynı yerde, Hazret-i Hatice'nin ayakucundadır.

9 OCAK 1778 günü İstanbul'da doğdu Hamamîzâde İsmail Dede Efendi. O gün Kurban Bayramı'nın ilk günüydü. Bu yüzden İsmail adını verdiler. Babası Süleyman Ağa Rumeli göçmeni idi. Devlet kapısında yetişmiş, bir ara Cezzar Ahmet Paşa'nın mühürdarlığını yapmıştı. Sonra memuriyeti bırakıp İstanbul'a geldi, Şehzâdebaşı'ndaki Acemoğlu Hamamı'nı satın aldı ve burasını işletmeye başladı. İsmail Dede'nin «Hamamîzâde»liği buradan gelir.

Sesinin güzelliği annesi Rûkiye Hanım'a çekmişti. Hekimoğlu Ali Paşa Camii yanındaki Çamaşırcı Mektebi'nde tahsile başladığı zaman güzel sesiyle ilâhici oldu. Sonra da ilâhicibaşılığına getirildi.

İlk musiki bilgisini usta bir musikişinâs olan Uncuzâde Mehmet Emin Efendi'den aldı. Bu derslerde gösterdiği büyük başarı karşısında Mehmet Emin Efendi, kalkıp babası Süleyman Ağa'ya giderek «Oğlunla iftihar edebilirsin. Musiki bahçesinde nâdide bir gül yetişiyor. Ancak dersleri bir nizama bağlamak gerek» dedi. Bundan sonra İsmail, ciddî bir musiki öğrenimine başladı. Dersler tam 7 yıl sürdü.

Uncuzâde, Maliye Nezaretinde hatırlı bir memurdu. İsmail'i memur vekili olarak bu daireye aldı. Ancak o memuriyet hayatına bir türlü ısınamadı. Bir gün Yenikapı Mevlevihanesi'nde Şeyh Ali Nutkî Dede'nin semâlarını gördükten sonra ona büyük bir muhabbetle bağlandı. Haftada iki defa bu dergâha gelip ders görmek için Ali Nutkî Dede'den el öpüp izin aldı. Ney çalmasını bu dergâhta öğrendi, musıkî bilgisini yine bu dergâhta kuvvetlendirdi. Kendini tamamen bu dergâha verebilmek için memuriyet hayatını bıraktı, derviş oldu. O yaşta kimsenin kolay kolay girişemeyeceği «Binbir gün süren dervişlik çilesi»ni kabul etti. Bu çile hücresinde kendisini tamamen musikiye vermişti. «Bûselik» makamındaki ünlü şarkısını orada besteledi:

Zülfündedir benim baht-ı siyâhım
Sende kaldı gece gündüz nigâhım
İncidirmiş seni meğer ki âhım
Seni sevdim, odur benim günâhım

Bu şarkıyı dinleyip pek beğenen ve kendisi de usta bir bestekâr olan devrin hünkârı III. Selim, bestecisinin huzuruna getirilmesini istemişti. Saraydan derhal Yenikapı Mevlevihânesi'ne haber salınmış ve hücresinde dervişlik çilesini doldurmakta bulunan 20 yaşlarındaki Hamamîzâde İsmail Efendi, derhal bir ata bindirilerek Topkapı Sarayı'na gönderilmişti. Genç bestekâr, o günlerden kalma kayıtlara göre «Huzurda en güzide saz heyetiyle beraber meşkettiği şarkısını, hünkârın irâdesiyle tam üç defa tekrarladı ve büyük iltifata mazhar oldu...

21 yaşında iken çilesini tamamlayıp «Dede» unvanını alan genç bestekâr bundan sonra III. Selim'in musahipleri arasına katıldı. Haftada iki defa sarayda, hünkârın huzurunda kurulan fasıllara devam etti, bir süre sonra da «Başmüezzin» oldu.

Tam kırk yıl süre ile saraydaki görevine devam etti Hamamîzâde İsmail Dede. Yüzlerce beste verdi bu sürenin içinde. III. Selim'den sonra tahtta çıkan II. Mahmut da Türk musikisinin bu büyük ustasına özel bir değer verdi. Ancak II. Mahmut'tan sonra tahta çıkan I. Abdülmecit, batı musikisini tercih eden ilk hükümdar olmuştu. Saraydaki musiki faaliyeti daha ziyade batı musikisine dayanmasına rağmen, o da babasıyla amcasının büyük hürmet ve sevgisini kazanan usta bestekârı meclislerinden ayırmadı.

Avrupa'dan gelen bir musiki heyetinin sarayda verdiği konserde çaldığı valslerden pek hoşlanan Abdülmecit, yanında bulunan Dede Efendi'ye hitapla: «— Baka Dede, frenkler nasıl makamlar bulup çıkarırlar» dediği zaman yaşlı bestekâr «Kulunuzun da yabancısı değildir bu makam» cevabını vererek padişahın hayretini uyandırmıştı. Yabancı musiki heyetinin saraydaki çalışmaları sırasında pencereden gelen melodileri dinleyen Hamamîzâde İsmail Dede, valsi Türk musikisine mükemmelen adapte ederek bir beste yapmıştı. Bunu okudu:

Yine bir gülnihâl aldı bu gönlümü
Sim ten, gonca fem, bîbedel ol güzel
Âteşin ruhleri yaktı bu gönlümü
Pür edâ, pür cefâ, pek küçük, pek güzel

Türk musikisinde ilk kez vals ikaı, bu rast şarkının nağmelerinde dile geliyordu Büyük Dede Efendi, Türk musikisindeki büyüklüğünü bir kez daha göstermiş ve Avrupaî melodi kuruluşunu Türk müziği ile kaynaştırmıştı.

Tablo Cemal Dündar

İSMAİL DEDE EFENDİ

II. Sultan Mahmut

1785 - 1839

REFORMLARI ve tarihimize «Vaka-i Hayriye» adıyle geçen Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmasıyle ün yapan Osmanlı Padişahı'dır. Amcası Üçüncü Selim'in öldürülmesi üzerine tahta çıktı (1808). Otuz bir yıl süren saltanatı boyunca batılılaşma hareketine öncüllük etti, birçok yenilikler soktu yurda. Besteci ve ozan oluşunun yanısıra mükemmel bir hattattı. 54 yaşındayken vefat etti. Türbesi İstanbul'da «Türbe» adıyle anılan semttedir.

AMCASI Üçüncü Selim'in öldürülmesi üzerine tahta oturan II. Mahmut, amcasının başladığı devrim hareketine sahip çıkmaya hazırdı, ama ne çâre ki karsısında devrin diktatörü Alemdar Mustafa Paşa ile sinmiş gibi görünmesine rağmen henüz gücünden bir şey kaybetmemiş olan bir Yeniçeri Ocağı vardı. Ülke ise karma karışıktı. Arnavutluk'tan Yemen'e, Mısır'dan Manisa'ya kadar bütün yurtta mütegallibe âdeta birer hanedan kurmuş gibiydi. Sınır boyları ise savaşla doluydu. İkinci Mahmut böyle zor bir durumda çıktığı tahtta, amcasının yarıda bıraktığı işi tamamlamasını bildi. Bu arada askerlik sanatını bir yana bırakıp dışarıda hamallık kayıkçılık gibi işlerle uğraşan, ayrıca devletten ulûfe (üç aylık maaş) alan yeniçerilerin başıboş düzenlerini de dağıtıp bu ocağın yerine muntazam ve batılı anlayış içinde bir ordu kurmayı başardı.

İkinci Mahmut, başta yeniçeriler olmak üzere Kapıkulu Ocakları'nı ortadan kaldırmak için tam onyedi yıl büyük bir sabır içinde bekledi. Yunanistan ayaklanmasiyle dahi başa çıkamayan ve kumandanlarının da tüm güvenini yitirmiş olan yeniçerilerin pek yakında bulunan bir harp vukuunda hiç bir işe yaramıyacakları besbelliydi. İkinci Mahmut bu ocağın ortadan kaldırılması konusunda amcasının yolunu tuttu. Ancak ne var ki III. Selim'in başına gelenler ona gâyet iyi bir ibret dersi olduğundan basiretli hareket etti. Önce kumandanlıklara, yeni bir ordunun kurulmasına taraftar kimseleri getirdi, sonra dolambaçlı bir yol seçerek «Eşkinci Ocağı» adı altında modern bir asker ocağı kurulacağını ve bu ocağa yeniçerilerin de gönüllü olarak girebileceklerini ilân etti (25 Mayıs 1825). Tam bir serkeşlik içinde bulunan yeniçeriler bunu bile hoş karşılamayıp 14 Haziran 1825 akşamı ayaklandılar. Ertesi sabah Etmeydanı'na çıkarak «İstemezük» diye bağırışıp kazan kaldırdılar.

Sadrâzam Benderli Selim Paşa, İzzet Ağa ve Hüseyin Paşa'lara emirlerindeki askerleriyle şehre gelmeleri emrini verirken, Şeyhülislâm Tahir Efendi de Sultanahmet Meydanı'nda Sancak-ı Şerif açtı, etrafına belli başlı bütün ulema ile yüksek medrese talebesini topladı. Kazan kaldıran âsilerin aleyhinde ateşli nutuklar söylemeye koyuldu. Tophane'den çıkartılan topçu birlikleri de Etmeydanı ile Aksaray'daki yeniçeri kışlalarına sevkedilmişti. Tarihte ilk kez yeniçeri kışlaları topa tutuldu. Ağa Hüseyin Paşa, emrindeki asker ve ondan daha kalabalık bir halk kitlesi ile kışlalara hücum etti. Aralarında Tophane İmamı Hacı Hâfız Ahmet Efendi'nin de bulunduğu asker ve halk topluluğu cebren kışlalara girdi. Kanlı bir boğuşma başladı. O gün daha güneş batmadan her şey bitmişti. 6000 yeniçeri öldürülmüş, en az 20000 yeniçeri de tevkif olunup uzak yerlere sürgün edildiler. Böylelikle Yeniçeri Ocağı tarihe karıştı. Şan ve şeref dolu yıllardan sonra bir çapulcu yatağı halini almış bulunan 465 yıllık Yeniçeri Ocağı yerini «Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye» adını taşıyan yeni orduya terketti. Ağa Hüseyin Paşa ilk Serasker (Savunma Bakanı) olarak bu yeni orduyu kurmaya memur kılındı. Eski Saray (Bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez binası) seraskerlik, Süleymaniye'deki Yeniçeri Ağalık Sarayı da Şeyhülislâmlık binası yapıldı. Vak'a-i Hayriye adıyle anılan bu hareket ile memlekette reformlar devri başlamış oldu. Önceleri halk arasında «Gâvur Padişah» adı verilmesine rağmen işe kıyafet kanunu ile girişti (3 Mart 1829). Din adamları dışında kalan bütün devlet memurlarına fes, ceket ve pantolon giydirtti. Sarığı, cüppeyi ve kaftanı ilk atan da kendisi oldu. Sonra bu yeni kılık içindeki resimlerini resmî dairelere astırdı. Saray teşkilâtının yanısıra devletin işleme düzeni de tamamen değiştirildi. Yurtta başdöndürücü bir imâr hareketi başlarken buharlı gemiler ile makineler getirtildi. Yeni matbaalar açıldı, 1 Kasım 1831 gününden itibaren devlet tarafından Türkçe, Fransızca ve Arapça olarak hazırlanan «Takvim-i Vekâyi» gazetesi yayınlanmaya başladı. Batı musikisi, bando, orkestra, opera ve tiyatro yurda girdi. Harbokulu ile Tıp Fakültesi kuruldu.

Bütün bunları başardı ve bütün bir millete zorla da olsa kabul ettirdi. Fakat bunların başarılması yolunda karşılaştığı gaileler sağlık durumunu hayli bozmuştu; Verem denilen o amansız illete yakalandı. Hekimlerin bütün ihtimamına rağmen, günden güne eridi gitti. Nihayet 54 yaşındayken, hayata gözlerini yumdu.

Topkapı Müzesinden

II. MAHMUT

Reşit Paşa

1799 - 1857

ONDOKUZUNCU Yüzyıl'ın en önemli şahsiyetlerinden biri. Tanzimat devrimini yapan, bununla ünlü olan, devrimini canla başla tatbike çalışan devlet adamıdır. İstanbul'da doğdu. Çok iyi yetişti. Paris ve Londra Elçiliklerinde bulundu. 1836'da Hariciye Nâzırı oldu. Abdülmecit'in tahta çıkışında Tanzimat Fermânı'nı kendisine kabul ettirmeyi başardı. 1845 yılında Sadrâzam oldu. Türkiye'de ilk üniversite ve akademiyi kurdu. İstanbul'da vefat etti.

MUSTAFA Reşit Paşa, fevkalâde zeki, gâyet güzel konuşan ve eline aldığı her işi en mükemmel şekilde yapma yeteneğine sahip yaradılışta bir insandı. Bütün icraatıyle devrinin en büyük bir devlet adamı olduğunu ispatladı. Tanzimat devrimini yaparken, koyu mutaassıp bir zümreye karşı ölümü bile göze alacak derecede medenî bir cesaret göstermesini bilmişti. İşte Mustafa Reşit Paşa'ya «Koca» unvanını kazandıran ve adını Türk tarihine altın harflerle yazdıran da bizzat okuyarak ilân ettiği «Tanzimat Fermanı»dır. Osmanlı Devleti'ne batılı yön veren bu ferman, 3 Kasım 1839 günü Gülhane Parkı'nda toplanan mahşerî bir kalabalığa hitâben okunduğundan «Gülhane Hat-tı Hümayûnu» adıyle de tarihimize geçti.

Türk tarihinin en büyük günlerinden birini teşkil eden 3 Kasım 1839 günü Gülhane Parkı'na mahşerî bir kalabalık toplanmıştı. Vekiller, devlet ileri gelenleri, hattâ yabancı sefirlerin de hazır bulundukları bu önemli toplantıyı padişah da hemen oradaki köşkten tâkip etmişti. O gün İstanbul en heyecanlı günlerinden birini yaşamıştı. Üstelik, Mustafa Reşit Paşa'ya düşen iş çok büyüktü. Ancak «kelle koltukta» yapılması gereken bir işti bu.

Mustafa Reşit Paşa o tarihlerde Hâriciye Nâzırı idi. Ve parkın bir köşesine konulan kürsüye, vasiyetnâmesini de cebine koyup çıkmıştı. Tanzimat Fermânı'nın getireceği yenilikler, muhafazakâr ve mutaassıp cevreyi tatmin etmeyecek, çıkarcı zümrenin ise işine gelmeyecekti. Birisi çıkıp da «Eyvahlar olsun, din elden gidiyor» diye bağırsaydı, kırk yaşındaki Hâriciye Nâzırının orada linç edilmesi işten bile olmayacaktı. Üstelik etrafta toplanan kalabalık arasında böyle kimseler de çoktu.

Reşit Paşa bu bakımdan büyük bir heyecan içinde fermânı okudu. Osmanlı devleti idaresi altında yaşıyan insanların cins ve din farkı gözetilmeksizin kanun karşısında eşit haklara sahip bulunduğu o gün bütün dünyaya ilân edilmişti. Tanzimat Fermânı ile Reşit Paşa ayrıca yurda pek çok yenilikler getiriyordu.

Suç ve ceza, kanunlarla tespit edilecek, keyfî olarak kimse kimseyi öldüremiyecekti. Askerlik kur'a yoluyla celp ve belirli bir süreye bağlanacaktı. Vergi meseleleri birtakım esaslara bağlanacak, vergi borcundan ötürü kimse işkenceye mâruz kalmayacaktı. Yeni mektepler açılacak ve belirli bir maarif sistemi kurulacaktı. Kıyafet ve yaşayışta bâzı değişiklikler olacak, devletin mâliye ve diğer teşkilâtı kadrolarla tespit edilecekti. Her Osmanlı vatandaşı tabiî hak ve hürriyetlerinden faydalanabilecek, şirketler kurabilecekti...

Koca Reşit Paşa, ayrıca Vali Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyânı ile başlayan Mısır meselesinde dirâyetli ve basiretli politikasıyle İngiltere ile Fransa'yı da lehimize çevirmeye muvaffak olmuştu. Kırım Harbi'nde Rusya'nın Avrupa üzerindeki siyasî nüfuzunun kırılmasında da önemli rol oynamıştı bir diplomat olarak.

Tarihimize «Koca» lâkabıyle geçen Mustafa Reşit Paşa altı kez sadarete getirilmişti. Son getirilişinden üç ay sonra, Tarabya'daki sefarethanelere yaptığı ziyaret dönüşünü müteakıp o sıralarda yeni almış bulunduğu bir odalığın oturduğu eve uğramış, oradan da Emirgân'daki yalısına gelmişti. Yıkanmak üzere yalıdaki hamama giren 59 yaşındaki koca sadrâzam orada bir kalp krizi sonucu hayata gözlerini yumdu.

Görüşmek üzere Paşa'yı beklemekte olan Sarraf Kamanto'nun elîm haber karşısında büyük bir teessüre kapılarak «Paşa gitti, Paşa gitti» diye bağırıp koşması ve Paşa'nın nereye gittiğini soranlara da «Cennete gitti, cennete gitti» diye bağırarak devam etmesi pek meşhurdur.

Yine aynı gün yalıda bulunan Meclis-i Vâlâ Reisi Yusuf Kâmil Paşa, bu büyük devlet adamının vefatı karşısında şu kıt'a ile tarih düşürmüştü:

Oniki yılda altı def'a Sadrı eyleyip teşrif
Sadârette nihayet azmi ukbâ eyledi eyvâh
Dem-i fevtinde gördüm, ağladım, Kâmil, dedim tarih
Reşid Paşa'yı câh-ı adne ıs'ad eyleme Allah

Koca Mustafa Reşit Paşa, Beyazıt Camii bitişiğindeki türbesinde medfun bulunmaktadır. Bu türbede ayrıca Cemil ve Ali Galip Paşalar ile Salih Bey de medfundur. Koca Reşit Paşa'nın eşi Âdile Hanımefendi de türbenin hemen yanında demir parmaklık ile çevrili mezarda yatmaktadır.

Topkapı Müzesinden

BÜYÜK REŞİT PAŞA

Âli Paşa

1825 - 1871

GEÇEN yüzyılın Osmanlı politikacılarındandır. Beş defa Sadrazam, yedi kere Hâriciye Nazırlığı etmiştir. Mehmet Emin Âli Paşa, İstanbul'da doğdu. Babası Mısırçarşılı Âli Rıza Efendi'ydi. On beş yaşında Divan-ı Hümayun kalemine girdi. 1835'te Viyana Elçiliği Kâtipliğine atandı. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra veremden öldü. Süleymani'ye Camii'nin yanında büyük törenle toprağa verildi. Hayatı, diploması tarihimizde önemle okunuyor.

50

MEHMET Emin, on beş yaşında devlet memurluğuna başlayınca kısa zamanda kendi kendine Fransızca öğrenmiştir. Adının Mehmet Emin Âli'ye çevrilişi bu büroda olmuştur. Bir buçuk yıl Viyana'da elçilik kâtipliği yaptı. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa kendisini koruyordu. Âli'nin yazdığı notaları Fransızlar çok beğeniyorlardı. Kaligrafisi güzeldi. Divan-ı Hümayun tercümanlığına alındıktan sonra Londra'ya sefaret müsteşarı olarak gönderilmiştir. Daha sonra Hariciye Müsteşarlığında bulunmuş, 1841'de, Londra Büyükelçiliği'ne getirilmişti. Üç yıl bu görevde kaldı. Koca Reşit Paşa Sadrazam olunca 1846'da Hariciye Nâzırlığı'na tayin edildi. Kaderi, Paşa'ya bağlıydı sanki. Paşa Sadrazam olunca Âli'ye de iş veriyor, onun yerine başkası Sadrazam olursa Âli de işinden atılıyordu. Nitekim, Reşit Paşa'nın koruyuculuğunu görmüş Keçecizade Fuat Paşa da, Şinasi de aynı muameleyle karşılaşmışlardır.

Çok genç yaşta ileri mevkilerde bulunan Âli Paşa, aynı zamanda Encümen-i Dâniş adıyle kurulan bilim kurulunda da görev almıştır. Reşit Paşa ölünce, henüz otuz iki yaşındayken, 1857'de Sadrazam olmuştur. Bir yıl sonra ise o zamanın âdeti üzerine, Sadrazamlıktan azledilenlere valilik verilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldıkları için o da Bursa Valiliği'ne getirilmiştir. İzmir Valiliği, Tanzimat Meclisi Reisliği, Paris Kongresinde birinci murahhaslık gibi önemli işlerde bulundu. Abdülmecit zamanında bir daha Sadrazamlığa getirildi. Sultan Abdülâziz tahta çıkınca iki defa daha Sadrazam tâyin olundu.

Mehmet Emin Âli Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek kritik günlerinde Sadrazamlık yaparak gemiyi batmaktan korumağa çalışmış değerli devlet adamlarındandı. Ama bilhassa Sultan Aziz'in tam manasıyle despot yönetimine karşı başlamış olan meşrutiyet idaresi isteklerini bağdaştırmayı başaramamış, gizli ihtilâl cemiyetlerinin doğmasına, Yeni Osmanlılar'ın mücadelesine yol açmıştı. Aslında bu hareket, asıl, Mısır'daki «Hidivlik» meselesindeki usul değişmesinden doğmuşsa da hedef, gayet tabiî olarak padişah ve Sadrazamdı. Âli Paşa, temkinle bunlara karşı koymağa ve idare etmeğe, biçimine getirip hepsini İstanbul'dan uzaklaştırmağa çalıştıysa da Avrupa'ya kaçmalarını önleyemedi. İstanbul'da yabancı, bağımsız postaneler vardı ve yurt dışındakiler, bu kanaldan içeriye her türlü evrakı sokuyor, buradakilerle bağlantı kurabiliyorlardı. Bu üzüntüler, sonunda paşayı verem edip yataklara düşürmüştür.

Tarihî kayıtlara göre, veremden yüzü sapsarı, zaman zaman ateşler içinde yanarak gene işinin başına gelen ve durup dinlenmeden çalışan Âli Paşa, bu enerjisiyle de, diğer devlet adamlarına daima örnek oluyordu. Hattâ, son nefesini verinceye kadar çalıştığı da gerçektir.

Yabancı ülkelerle yapılacak anlaşma ve kongrelerdeki siyasî tutumu Paşa'ya haklı bir politika şöhreti kazandırmıştı. Ama bu şöhret onun dinamik bir politikacı olmasından çok zekâsını, bilgisini oyalayıcı yolda kullanmaktaki hünerinden ileri geliyordu. Yoksa Tanzimat Devrinin ikinci yarısında verilen tavizlerin büyük kısmında onun mührü bulunacaktı.

Mehmet Emin Âli Paşa'yı yıpratanlar arasında, Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa başta gelmektedir. Hıdivlik ümidini kaybeden Fazıl Mustafa Paşa, servetini bu yolda harcayarak Padişahı ve Sadrazamını devirmek maksadıyle Avrupa'ya kaçan Yeni Osmanlıları beslemekten bir an geri durmamıştır.

Çok bilgili bir insan olan Âli Paşa, devlet idaresinde olduğu kadar savaş idaresinde de beceriksizlikler yaptı. Girit'in elden çıkmasına yol açan isyanı bir türlü bastıramadı. Bu sebeple, «Girit'i Yunanlılara peşkeş çekti» diye aleyhte propagandalara hedef oldu. Rakibi Ziya Paşa: «Ömründe askerlik etmediği halde başkomutanlık kılıcı kuşandı, bir yıl Girit'i abluka etti ama sonunda bir külüstür Yunan gemisi esir alabildi» gibi küçültücü sözlerle dolu mükemmel bir hiciv eseri olan «Zafernâme»yi yazmış, boyunun kısalığından kinaye «Allah boyu kadar ömrünü uzun etsin» diye bir duâ ile şiirini bitirmişti. Bu da, Mehmet Emin Âlî Paşa için son darbe oldu. Bununla beraber Girit'e kadar kışta kıyamette gittiği halde, Rusya'nın kışkırttığı isyancılarla bir türlü anlaşamamıştı.

Âli Paşa, son sadrazamlığında, kendisine muhalif olanlar hakkında af çıkartmış, ama bunların bir kısmı, o ölmedikçe memlekete dönememişlerdir.

Âli Paşa, 56 yaşında yani en verimli çağında veremden vefat ettiği zaman Türk Diplomasi Tarihi, büyük bir şahsiyeti kaybetmiş oldu.

Topkapı Müzesinden

ALİ PAŞA

Keçecizade Fuat Paşa

1815 - 1868

TANZİMAT devrinin en ünlü bir simâsıdır. Köklü bir aileden gelmedir. İstanbul'da doğdu. Medrese öğreniminden sonra yeni açılan Askerî Tıbbiye'ye girdi ve buradan mezun oldu. Askerî tabiplik yaptı. İki kez Sadrazamlıktan başka Seraskerlik, Hariciye Nâzırlığı, Büyükelçilikler gibi önemli vazifelerde bulundu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrinin en büyük devlet adamlarından biridir. En verimli çağındayken Fransa'da vefat etti.

51

İKİNCİ MAHMUT devrinin, zarafeti ve nüktedanlığı ile mâruf ulemasından Şair Keçecizade İzzet Molla'nın oğlu olan Keçecizade Fuat Paşa, babasından zarafet ve nüktedanlığın yanı sıra engin bir zekâ da tevarüs etmişti. Gerek yabancı ülkelerdeki temsilcilik görevleri, gerek Dışişleri Bakanlığı ve gerek Sadrâzamlığı sırasında dünya diplomasisinin birçok ünlü şahsiyetini mat edişi pek meşhurdur.

Onun yetişmesinde en büyük âmillerden biri de devrin büyük devlet adamı Mustafa Reşit Paşa olmuştu. Bâbıâli Tercüme Kalemi'ndeki memuriyeti sırasında tanıdığı genç Keçecizâde Fuat Bey'de büyük bir zekâ ve kabiliyet sezen Mustafa Reşit Paşa onu diplomaside yetiştirmek istemiş ve Londra Büyükelçiliği Başkâtipliğine tâyin etmişti. Altı yıl kadar İngiltere'nin başşehrinde kalan Fuat Paşa'nın dünya görüşü burada tamamen değişmiş ve batılaşmanın şart olduğuna inanmıştı. Ve ömrü boyunca bu uğurda çalıştı.

Beyrut'ta, sonra da Şam'da Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki geçimsizlik kanlı kavga şeklini alıp yağmalar, yangınlar başladığı zaman Fuat Paşa Hariciye Nâzırıydı. Başta Fransızlar olmak üzere bütün batılı sömürgecilerin gözlerini diktikleri bu yurt bölgesinde başgösteren iç kargaşalık bir dış müdahaleye sebep olabilirdi. Bu yüzden Hariciye Nâzırı Fuat Paşa, yanında 3000 kişilik bir ordu olduğu halde Ortadoğu bölgesine gönderildi. Paşa, buradaki sert davranışı ve amansız hareketleriyle ortalığı sindirmiş, bu arada 150 kadar insanın da idamını emretmiş, neticede bir dış müdahaleye fırsat kalmadan ortalığı yatıştırmıştı.

— «Ben ki ömrümde bir tavuk kesmemiş, bir kuş vurmamış insanım. Allah beni devleti kurtarmak için nelere âlet etti...» diye hayıflanmaktan da kendini alamamıştı.

Fuat Paşa, lâtifeciliği ve hazır cevaplığı ile de meşhurdu. Yabancılarla yapılan bir sohbet sırasında devletlerin kuvvet ve kudretlerinden bahsolunurken Fuat Paşa, en kuvvetli devletin Osmanlı İmparatorluğu olduğunu ileri sürünce orada bulunanlar biraz tebessüm ve biraz da hayretle kendisine bakmışlardı. Zira koca imparatorluğun elde kalan kısmı da büyük çatırtılar içinde bulunuyordu. Yabancıların bu bakışları karşısında Keçecizade Fuat Paşa tarihe geçen şu meşhur sözünü söylemişti:

— «Elbette en kuvvetli devlet bizim devletimizdir. Zira siz yabancılar dışarıdan, bizler içeriden yıkmaya çalıştığımız halde bir türlü yıkamıyoruz...»

Sultan Abdülaziz'in Mısır'a yaptığı gezide Padişaha refakat etmekte idi. Mısır Hidivi İsmail Paşa kendisini artık bir vali gibi değil de âdeta bir sultan gibi görmeye başlamıştı. Bu nedenledir ki karşılama törenine üç at getirtmişti. Bunların birine Padişah, ötekilerine de Fuad Paşa ile kendisi binecekti. Fakat Fuat Paşa, padişahın altının yanında yaya yürümek istemiş ve böylece Hidiv de Sultanın yanında yaya yürümek zorunda kalmıştı.

Uzun boylu, zayıf, seyrek sakallı bir zattı. Öldüğü zaman henüz 55 yaşında olmasına rağmen ağır ve çok üzücü devlet hizmetlerinin altında ezildiği için seksen yaşındaymış gibi gösteriyordu. Son derece bilgili, parlak zekâlı, iyi konuşan, cesur, cerbezeli, tuttuğunu koparır, ileriyi görür, doğru ve namuslu bir devlet adamı olan Fuat Paşa'nın Fransızcası, Fransızları bile hayran bırakacak kadar mükemmeldi. Taassuptan uzak, devrimci ve ilerici olduğu için «ziyade alafranga»lık ile itham edilirdi, bu yüzden taşlamalara mâruz kalırdı. İstanbul caddelerine ilk Arnavut kaldırımlarını döşetirken, «Bu yolları bana atılan taşlardan yapıyorum» demişti.

Sultan Abdülaziz'in Paris ve Londra gezilerinde bütün seyahat boyunca padişahın bir türlü kaprisini önlemeye çalışmak, hattâ zaman zaman onun hakaretlerine bile mâruz kalmaktan başka bunları hazmetmeye de mecbur olmak onu pek bitirmişti. Esasen kalbinden rahatsız bulunan Keçecizâde Fuat Paşa bu yüzden yurda pek bitkin bir halde dönmüş ve derhal Yakacık'ta istirahate çekilmişti. Ancak durumunun kötüye gitmesi karşısında hem dinlenme, hem de tedavi maksadıyle Nis'e giden Fuat Paşa orada hayata gözlerini yumdu. İstanbul'a getirilen cenazesi Divanyolu'ndaki türbesine defnedildi.

Devrin Padişahı Sultan Abdülaziz'e hitaben yazdığı meşhur vasiyetnâmesinde Fuat Paşa, Osmanlı Devletinin batmaktan kurtulması için bir an önce bütün müesseselerinin batılaştırılmasının elzem olduğunu çok açık bir dille kaleme almıştı.

Tablo: Cemal Dündar

KEÇECİZADE FUAT PAŞA

Mithat Paşa

1822 - 1884

BÜYÜK devlet adamı, meşrutiyet inkılâbının lideri olan büyük devrimci. İstanbul'da doğdu. Ulemadan Kadı Rusçuklu Hacı Eşref Efendi'nin oğludur. Asıl adı Ahmet Şefik'tir. Pek genç bir yaşta Bâbıâli'deki Divân-ı Hümayûn Kalemi'ne kâtip oldu. 62 yaşında Tâif'e sürgün edilip orada boğduruldu ve gizlice İbni Abbas Mezarlığı'na gömüldü. Kemikleri, 1950 yılında anavatana getirildi. Hürriyet Tepesi'ndeki Şehitlik Mezarlığına defnedildi.

SULTAN ABDÜLHAMİT büyük bir vehim ve heyecan içinde idi. Meşrutiyetin lideri ve büyük devrimci Mithat Paşa'yı Sadrâzamlıktan azlettiği yetmiyormuş gibi, çok geçmeden amcası Abdülaziz'in intiharına cinayet süsü vererek, onu hal'edenlerin bu cinayeti işlediklerini ileri sürmüş ve Yıldız Sarayı'nda kurdurduğu mahkemede Mithat Paşa ile birlikte birkaç kişiyi daha ölüm cezasına çarptırmıştı. Ancak Mithat Paşa'nın ne kadar sevilen bir şahsiyet olduğunu bildiği için başına bir iş açılmaması için cezasını müebbet hapse çevirtip kendisini Arabistan çöllerindeki Taif kalesine sürdürmüştü. Fakat bütün bu olup bitenlere rağmen yine de içi rahat değildi; vehim içinde kıvranıyordu. Mithat Paşa'nın İngilizler tarafından Tâif'ten kaçırılacağı vehmindeki Sultan Hamit, tek selâmetin onun vücudunun ortadan kalkmasında olduğuna inandı. 63'ncü Alay Kumandanı ve sâdık bendelerinden Mehmet Lütfü Beyi, Tâif'e gönderdi.

Hürriyet kahramanı Mithat Paşa, bu kaledeki odasında mahpus iken yanında bir de sâdık adamı bulunuyordu. İstanbul'dan «Mithat Paşa'nın vücudunun ortadan kaldırılması» fermânını alıp gelen askerî birliğin yüzbaşısı İbrahim Ağa, bu işin sessizce halledilmesi için önce Mithat Paşa'nın sâdık adamı Arif Ağa'yı çağırtmış ve Paşa'nın zehirlenmesi hususunda yardımını istemişti. Yüzbaşı: «Mithat Paşa'yı bu gece bitireceğiz. Sen odasının kapısını bize açacaksın, açmadığın takdirde sonun pek fena olur!» demişti. Ancak Arif Ağa derhal Paşa'ya vaziyeti bildirmiş ve bunu gören askerler tarafından alıp götürülmüştü.

7 mayıs 1384 çarşamba gününü perşembeye bağlayan gece Mithat Paşa'nın yattığı odanın kapısı kırılarak açıldı. 62 yaşındaki büyük devlet adamı gelenleri büyük bir sükûnet içinde karşılamıştı. En ufak bir mukavemet dahi göstermedi. Edirneli Berber İsmail adındaki askerin boynuna geçirdiği ilmikle orada ruhunu teslim etti.

Mithat Paşa'nın na'şı gizlice kaleden çıkarılıp civardaki İbni Abbas Mezarlığı'nda sabah güneş doğarken toprağa verildi. Yayınlanan resmî rapor, Mithat Paşa'nın şir-i pençe ve kasığında çıkan hıyarcıktan vefat ettiğini bildirmekteydi.

İmparatorluğun çeşitli eyâletlerinde çeşitli görevlerde bulunan Mithat Paşa, Tuna Valiliği sırasında büyük ün yapmıştı. Üç yıllık görevi sırasında asayişi tesis etmiş, yollar, köprüler, kanallar yaptırmış, ıslahevleri açmıştı. «Emniyet Sandığı» ile Ziraat Bankası da onun meydana getirdiği büyük eserler arasında idi. Böylelikle tefeciliğin önüne geçmişti.

Tuna Valiliğinden sonra Bağdat Valiliğine atandığı zaman ayni müspet icraatı orada da göstermiş ve 1872 yılında Sultan Abdülaziz kendisini Sadrâzam yapmıştı.

İki buçuk ay sonra azledilmiş olmasına rağmen ülkede artık meşrutiyetin kurulmasını isteyen Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi değerli vatan gençleri Mithat Paşa'yı kendi ülküleri için tabiî bir lider sayıyorlardı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde olduğu kadar akılca hasta olan V. Murat'ın yerine Abdülhamit'in getirilmesinde de başrolü oynayan Mithat Paşa bu arada ilk anayasayı da hazırlayıp, bunu tahta çıkardığı Abdülhamit'e kabul ettirmişti.

Ancak çok geçmeden Abdülhamit, kendisini tahta çıkartan Mithat Paşa'yı tasfiye etmek istemiş ve Rusya savaşını bahane ederek kendi görüşlerine tamamen zıt görüşlere sahip bulunan Sadrâzamını vapura bindirtip Avrupa'ya sürgün ettirmişti.

Anayasa bir taraftan kazaya uğrarken, demokrasinin babası sayılan adam da yurttan uzaklaştırılmıştı. Ancak Sultan Abdülhamit, kendinden önceki iki padişahı tahttan indirten bu «tehlikeli adam»dan tam mânasıyle kurtulabilmek için yeni yeni hainlikler düşünmekten geri kalmıyordu.

Sultan Abdülhamit önce kendisini affetmiş, sonra da Suriye'ye vali tâyin etmişti. Fakat bu, fırtınalardan önceki sükûnetten başka bir şey değildi. Nitekim çok geçmeden Abdülaziz'in intiharına cinayet süsü vererek Yıldız Sarayı'nda kurdurduğu özel bir mahkemeye sevketmiş ve onu ortadan kaldırtmayı becermişti.

Kemikleri 1950 yılında Suudî Arabistan topraklarındaki İbni Abbas Mezarlığı'ndan alınarak anavatana nakledilen Hürriyet Kahramanı Mithat Paşa, büyük bir merasimle İstanbul'daki Hürriyet Tepesi Şehitliği'nde toprağa verildi.

Emniyet Sandığı Arşivinden MİTHAT PAŞA

Ahmet Vefik Paşa

1823 - 1891

DEVLET adamı ve oyun yazarı. Fransız sahne şairi Molière'in eserlerinden on altısını 1869'dan itibaren tercüme ve adapte etmekle, Bursa'da tiyatro yaptırmakla şöhret kazanmıştır. Vefik Paşa lise tahsilini Paris'te tamamlamış, orada ve Tahran'da elçilik, Londra'da sefaret kâtipliği yapmış, iki defa Maarif Nâzırı, iki defa Başvekil olmuştur. Başvekil sözünü ilk olarak o kullanmış, Tahran'da elçilik binasına bayrak çektirerek bu geleneği kurmuştur.

AHMET Vefik Paşa, çok çalışkan ve tuhaf huylu bir adamdı. Fransızca, İngilizce, İtalyanca, eski Yunanca bilirdi. Arapça ve Farsça'yı çok iyi okur, anlardı. Türklük bilinci, çağına göre onu yepyeni bir tarih ve dil anlayışına götürmüştü. Çok okuduğu için yabancılar kendisinden «Devrilmiş kütüphane» diye söz ederlerdi. Onun için en doğru hükmü Keçecizade Fuat Paşa vermiş ve: «O, binek taşı büyüklüğünde bir pırlantadır; ne yüzüğe takılır, ne kaldırım yapmaya yarar!» demiştir.

Vefik Paşa, siyaset hayatında devletin onurunu büyük bir titizlikle korurdu. Şam ayaklanmaları sırasında Fransa'nın asker çıkarmak istemesi üzerine Paris Elçisi olduğu için orada yapılacak müzakerelere katılması emredilmişti. Vefik Paşa, hükümet, ayaklanmaları bastırmak için Şam'a asker yetiştirinceye kadar, elçi olduğu halde, ortalarda görünmedi ve müzakerelerin gecikmesini sağladı.

Bir toplantıda Üçüncü Napolyon, Ahmet Vefik Efendi'ye: «Osmanlı İmparatorluğu çöküyor, çatırtılarını işitiyorum!» demişti. Vefik Efendi, tam bir elçiye yaraşacak süslü cümlelerle: «Bizim memleketimiz buraya uzaktır, işittiğiniz çatırtılar Fransa'ya ait olsa gerek...» cevabını vermişti.

Yine Paris'te, Müslümanlık aleyhine bir piyes oynanacağını öğrenince bunu önlemek istemiş, ama resmî makamlar aldırış etmemişlerdi. Bunun üzerine ilk gece tiyatroya giden Vefik Efendi, oyun başlamadan sahneye çıkıp eserin oynanmasını önlemişti.

Ahmet Vefik Paşa'nın «garip» sanılan huyları, aslında, yaşadığı zamanın gereklerine göre ilerici olmasından doğuyordu. Meselâ Bursa'da tiyatro yaptırdıktan sonra «Fasulyacıyan Topluluğu»na kendi tercüme ve adaptasyonlarını oynatması, İstanbul'da hoş karşılanmamıştı. Çünkü, koskoca vali, her gün provalara gidiyor, bir rejisör gibi, oyuncuları dinleyerek yanlışlarını düzeltiyor, ondan sonra hükümet memurlarını bu oyunları seyretmeğe mecbur tutarak tiyatronun yaşamasını sağlıyordu. Hükümetin birçok memuru değiştirmek için Bursa'ya tayin ederek gönderdiği kalabalık bir memur topluluğunu «Benim size ihtiyacım yok» diye vapura bindirip geri yollamıştı.

Hatta yine hükümetin başka yere naklettiği Vizental Efendi'yi: «Ben senden memnunum, vazifene devam et» diye Bursa'da alıkoymuştu. Sait Paşa İçişleri Bakanı olduğu zaman bakanlığa açık bir tezkere yazarak: «İkide bir Sait imzalı bazı telgraflar geliyor. Kimdir bu adam?» diye sormuştu.

Bu gibi olaylar sonunda, Bursa Valiliği'nden alınan Vefik Paşa, İstanbul'da, Rumelihisarı'ndaki konağına çekilerek tercümeyle uğraşmaya devam etti. İkinci başvekilliği sadece iki buçuk gün sürmüştür. Bursa Valiliği'nden alındıktan sonra yaptıkları için tahkikat açılmıştı. Yapılan suçlamalardan biri de «Kadınlara mahsus matineler tertipleyerek ırz ehli hatunları tiyatrohaneye doldurmak»tı.

Bugün, yurt dışındaki bütün temsilciliklerimiz, bayrağımızı çeker. Âdettir bu. İşte bu âdeti, ilk defa ihdas eden de Ahmet Vefik Paşa olmuştu. Tahran'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Büyükelçi'si olarak görevliyken, Osmanlı toprağı olarak ilân ettiği elçilik binasına, törenle Osmanlı bayrağını çektirmişti. Sonra bu âdeti diğer elçilikler de uyguladılar.

Gerek siyaset hayatında, gerek idare hayatında memlekete büyük hizmetleri dokunmuş olan Vefik Paşa, ilk defa Türk dilinin sözlüğünü yapmıştır. Türk tarihinin bütünlüğü, sanıldığı gibi bu tarihin yalnız Osmanoğulları soyuyle kurulup başlamadığı fikrini de ilk ortaya atıp savunanlardandır. Nitekim yıllar sonra, Kaşgarlı Mahmut'un «Divanû Lügât-it Türk» adlı ünlü eseri bulununca Ahmet Vefik Paşa'nın ortaya attığı iddialarda ne kadar haklı olduğu ortaya çıktı.

Ahmet Vefik Paşa'nın Molière'den yaptığı çeviri ve adaptasyonlara gelince bunlardan bilhassa ikinci gruptaki eserler, gerçek birer telif eserdir, yani kendi malı gözüyle bakılmak gerekir. Nasıl Molière'in kendisi konularının çoğunu Lâtin, İspanyol ve İtalyan sahne şairlerinin eserlerinden almış, ama bunlara kendi damgasını vurarak kendisine maletmişse, Vefik Paşa da, adaptasyon diye bilinen eserlerini tamamiyle kendine özgü hale getirmiştir. Bunun en güzel örneği ise «Zor Nikâhı»ndaki skolâstik düşünceyi temsil eden Üstâd-ı Sâni ile Hakim Senâî'dir ki bunların Molière'deki asılları Lâtince konuşan Ortaçağ kafalı filozof ve bilginler olduğu halde Vefik Paşa, toplumumuzdaki karşılıkları olarak «medrese kafalı», Arapça konuşan bilgin ve filozofu tercih etmiştir.

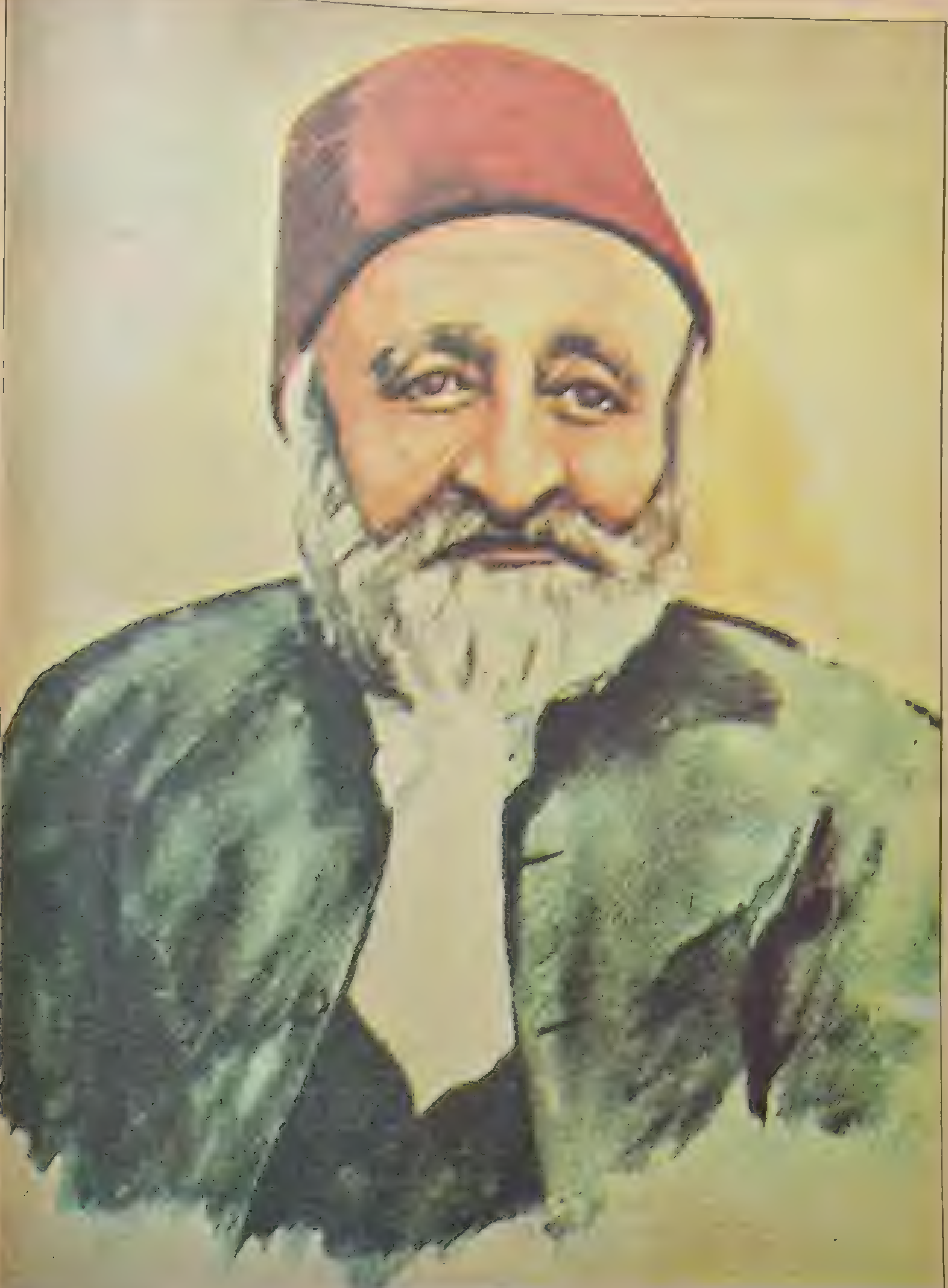

Hayat Koleksiyonundan

AHMET VEFİK PAŞA

Uzun Mehmet

1808 - 1829

TÜRKİYE'de mâden kömürünü bulan kişidir. Zonguldak'a bağlı Karadeniz Ereğlisi'nin Kestaneci köyündendir. Bahriye'de askerlik yaparken görüp tanıdığı maden kömürünü köyü çevresinde arayıp bulan ve yurdumuzun en büyük bir tabiî zenginliğinin ortaya çıkmasında başrolü oynayan kişidir. Bugün Zonguldak'taki en büyük kömür ocağı onun ismini taşımaktadır. Uzun Mehmet, şöhretini çekemeyenlerin kurbanı oldu ve zehirlenerek öldürüldü.

ONDOKUZUNCU Yüzyıl'ın ilk çeyrek yılı içinde Türk bahriyesinde pek önemli bir yenilik olmuş ve buharla işleyen ilk gemi olan «Serâc-ı Bahri» Osmanlı filosuna katılmıştı. Buharla çalışan bu tek kalyon, Türk bahriyesinin gözbebeği olduğu cihetle en seçkin kumandanlar ve en seçkin askerler bu gemiye verilmişti. Dolayısıyle «Serâc-ı Bahri» kalyonunun da onun mürettebatının da özelliği pek büyüktü. Kaba yelken yerine buharla çalışan bu teknede bahriyenin en seçkin askerleri vazife alabilirdi ancak.

«Serâc-ı Bahri»yi yürüten buhar, taşkömürü ile elde edilmekte idi. Ve «Kara elmas» adı verilen bu cevher de yurt dışından ithâl edilebilmekteydi ancak.

«Serâc-ı Bahri» gemisinin genç ve çok değerli bir kumandanı vardı. Bu değerli kumandan, her terhis devresinde tezkere alan mürettebatı geminin güvertesinde toplar, kendileriyle son bir konuşma yapıp, bundan sonra atılacakları hayatta onlara «Baba nasihatı» verirdi. Ve bu konuşmanın sonunda da elinde tutmakta olduğu o pırıl pırıl parlayan «Kara elmas»ı tezkereci bahriyelilere gösterip:

«— Arkadaşlar, şu gördüğünüz, gemimizi yürüten buharı temin için suyu kaynatan taşkömürdür. Yalnız bu gemide değil, pek çok işde kullanılır bu kömür. Avrupa'nın pek çok yerinde vardır bu kömür. Toprağın altından çıkar. Avrupa'da bu kadar bol bulunan bir kömür bizim memleketimizde neden bulunmasın? İşte tezkerelerinizi alıp köyünüze dönüyorsunuz artık. Köylerinize gittikten sonra dağlarda, bayırlarda, tarlalarda araştırın bakalım sizler de. Mutlaka ve mutlaka bizim memleketimizde de vardır bu kömürden. Ve elbette bir gün içinizden biriniz bulacaktır bunu...» derdi.

İnanmıştı genç kumandan er geç bu memlekette taşkömürünün bulunacağına. Ve tezkereye gidenlere teker teker inceletirdi bu cevheri. İyice görsünler ve görür görmez de tanısınlar diye...

Zonguldak'ın Karadeniz Ereğlisi Kestaneci köyünden olup boyunun uzunluğundan ötürü «Uzun Mehmet» diye anılan bahriye eri de «Serâc-ı Bahri» gemisinden tezkere aldığı gün güvertede, kumandanın söylediği bu sözleri dinlemişti. Bu sözler genç askeri öylesine bir etkilemişti ki, köyüne döner dönmez paçaları sıvayıp aramaya koyulmuştu.

Mehmet bu işe öylesine sarılmıştı ki düşlerine kadar girmeye, uykularını kaçırmaya kadar varmıştı bu sevdâ. Yıllar boyu aradı. Büyük bir sabır içinde karış karış gezmeye başladı köyünün havalisini. Eline geçen her esmer taşı inceledi, kara gözlü Şirin'ine kavuşmak isteyen bir Ferhat gibi dağları, taşları deldi.

Nihayet Köseağzı mevkiinde kapkara bir taş buldu Uzun Mehmet. Kumandanın gösterdiği ve «Kara elmas» dediği taşkömürüne öylesine benziyordu ki. Onun gibi pırıl pırıl yanıp sönen bir hâli vardı bu taşın. «Acaba buldum mu?» diye yüreciği hop etti ve nefes nefese koştu, elleri titreye titreye bu kara taşı ocağın içine attı. Çok geçmeden o kara taşın kıpkırmızı kor hâline geldiği zaman sevincinden çıldıracaktı âdeta. «— Taşkömürü bu... Taşkömürü!.. Buldum nihayet onu...» diye yerinden fırladı, Köseağzı'na doğru delice koşmaya başladı.

Köseağzı'nda o karataşı bulduğu yerden topladı, heybesine doldurdu yine böyle kara kara taşları. Ve tuttu İstanbul'un yolunu. Kumandanını buldu önce. «Serâc-ı Bahri»nin genç kumandanı «Uzun Mehmet»in getirdiği o kara kara taşları görünce, büyük bir sevinç ve heyecana kapıldı. Sarıldı öptü bu yiğit askerini:

«— Buldun, başardın Mehmedim...» diye kutladı onu. Taşlar derhal darphaneye gönderildi, tahlili yapıldı. Netice müspetti. Uzun Mehmet'in Köseağzı mevkiinde bulduğu o kara kara taşlar maden kömürünün ta kendisi idi. «Zonguldak'ta maden kömürü bulundu» müjdesi tüm yurdu sarıverdi. Bu kömürü bulan Uzun Mehmet de bir kahraman oluverdi tabiî.

Köyünde krallar gibi karşılandı Uzun Mehmet. Yurdu bu büyük zenginliğe kavuşturmakla kendisinin de servet ve refaha kavuşacağı besbelliydi. Ancak gelgelelim onu çekemiyen bir kişi vardı ortada. Bu da Ereğli'nin mütesellimi idi. Bütün Ereğli'nin sevgisini kazanan bu şahsın bir gün bütün Ereğli'ye de sahip çıkacağını düşündü. Selâmeti, kendisini ortadan kaldırmakta buldu. Adamlarını ortaya sürüp zehirletti o koca Uzun Mehmet'i.

Böylece memleketimizde kara elması bulan Uzun Mehmet, bulduğu kömürün de tarihimizdeki ilk kurbanı oldu maalesef.

Tablo: Cemal Dündar

UZUN MEHMET

Ziya Paşa

1825 - 1880

ŞAİR, tiyatro yazarı ve devlet adamı. İstanbul'da doğdu, valiliği sırasında Adana'da öldü. Medrese tahsili görerek yetişti. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilirdi. Sonradan Fransızca da öğrendi. Saray kâtipliği yaptı. Yeni Osmanlılar gizli cemiyetine girdi. Şinasi ve Namık Kemal'le arkadaşlığı yüzünden İstanbul'dan vali muavinliğiyle uzaklaştırılmak istenmesi üzerine Kemal'le Fransa'ya kaçtı. Londra'da Hürriyet gazetesini çıkardı. 55 yaşında öldü.

55

1869 yılının bir bahar günüydü. Cenevre'nin Leman gölüne bakan kır kahvelerinden birinde, başında bol püsküllü fesi, önü boydan boya ilikli setresiyle uzunca yüzlü, esmerce, kırk dokuz, elli yaşlarında kadar görünen bir yabancı oturuyor, ara sıra göldeki tekneleri seyrediyor, zaman zaman da önündeki kâğıtları karıştırarak notlar alıyor, acaip bir yazıyle, alt alta mısralar düzüyordu. Garson, kendisini tanıdığı için istediklerini verdikten sonra, yanına hiç uğramamıştı. Patronuna: «Monsieur Lumière yine masasında» demekle yetinmişti. Garson, Lumière'in ışık, yani ziya anlamına gelen bir ismin karşılığı olduğunu biliyordu. Bu sebeple, Ziya Paşa'nın adını Fransızca'ya çevirmek daha kolayına gelmişti.

Ara sıra da kendi kendine gülümsüyordu Ziya Paşa.. İki yılı aşkın bir zamandan beri gurbet diyarında dolaşıp duruyorlardı. Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın yardımı kesilmişti. Arkadaşlarından, yani Genç Osmanlılar'dan bir kısmı, affa uğrayacaklarını öğrenince memlekete dönmüşlerdi. Ama, Sadrazam Mehmet Emin Âlî Paşa o mevkide kaldıkça Ziya'nın dönmesine imkân yoktu. Bu sebeple bir süreden beri Cenevre'de oturuyor, tercüme ve benzeri şeylerle uğraşıyordu. Rouseau'nun meşhur «Emile» adlı eğitimle ilgili eserini çevirmiş, ona benzer çocukluk hâtıralarını bir deftere yazmış ve adına «Defter-i a'mâl (İşlediklerimin defteri)» demişti. Şimdi ise, kendisine en büyük düşman bildiği, hürriyetçi fikirleri yüzünden onu diyar diyar dolaşmak zorunda bırakmış olan Âlî Paşa aleyhinde zehir zenberek bir taşlama yazmaya başlamıştı. Âlî Paşa'nın adamlarından, cahilliğiyle tanınmış İzmit Mutasarrıfı Mustafa Fâzıl Paşa'ya kasideyi, karantina kâtipliğinden emekli Hayri Efendi'ye bunun beşlemesini, Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'ya da yorumunu, yani şerhini yazdırarak nefis bir mizah şaheseri ortaya koymuştu. Zafernâme'yi taş baskısı olarak İstanbul'a gönderttiği zaman Hüsnü Paşa telâşa kapılmış, sadrazama giderek bunu kendisinin yazmadığını söylemişti. Âlî Paşa, bilgisiz zaptiye müşirine karşı: «Üzülme paşa, zaten senin böyle bir şey yazamayacağını biliriz» demişti.

Ziya Paşa'nın, Nâmık Kemal tarafından ağır hücumlara uğrayan üç ciltlik bir şiir antolojisi de vardır. Bu antoloji de pek ünlüdür.

Kemal'in hücumlarına sebep, yenilik taraflısı Ziya Paşa'nın bu eserde hep eski edebiyatçılardan örnek göstermesidir. Ayrıca, Molière'den Tartuffe'ü kafiyesiz hece vezniyle dilimize çevirmiş ve Vefik Paşa'yı örnek alarak başka tiyatro tercümeleri de yapmıştır.

Ziya Paşa, hem eski edebiyatı iyi bildiği için, hem de batıyı tanıdığı için, sosyal açıdan çok değerli tenkitlerle dolu, ama eski tarzda şiirler bırakmıştır Mısralarının çoğu, atasözü değeri kazanmıştır:

Ayinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.

*

Milyonla çalan mesned-i izzette serefrâz
Birkaç kuruşu mürtekibin câyı kürektir

*

Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir
Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir

*

Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu rehgûzerinde
(geçtiği yerde)

*

Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler kâşaneler gördüm
Dolaştım mülk-i islâmı bütün viraneler gördüm.

Ziya Paşa'nın en önemli yazılarından biri de «Şiir ve İnşâ (Nazım ve nesir, düzyazı)» adıyla yayınlanmış makalesidir. Bu uzunca makale, yüzyıllardanberi dilimizi ve yazış tarzımızı kemiren öyle bir konuya ilk defa parmak basıyordu ki Paşa'ya hemen şöhret sağlamağa, ya da şöhretini pekiştirmeğe yetti.

«Şiir ve İnşâ» makalesinde Ziya Paşa dilimizin ve bilhassa düzyazının sadeleştirilmesi için gerekli yolları gösteriyordu. Örnek olarak da bizim asıl şiirimizin halk şiiri olduğunu, asıl yazımızın XV. yüzyılda kullanılan yazış tarzına götürülmesi gerektiğini ileri sürüyor, «Bizde yazı bilmek başka, kâtip (yazar) olmak yine başkadır» diye dilimize karışmış bol Arapça ve Farsça kelime ve imlâ kuralları, dilbilgisi kuralları yüzünden Türkçe'nin içinden çıkılmaz bir hale getirildiğinden yakınıyordu.

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

ZİYA PAŞA

Şinasi

1826 — 1871

İLK Türk yazarlarından ve düzyazı ıslâhatçısı, gazeteci, şair, tiyatro yazarı. İbrahim Şinasi Efendi İstanbul'da doğdu. Tophane Rüştiyesi'nde okudu. Koca Reşit Paşa'nın korumasıyle Paris'e Maliye tahsiline gönderildi. Dönüşte önemli görevler aldı. Tercüman-ı Ahval (1860)den sonra yalnız kendi hesabına Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkardı. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne girdi. 1865'te Paris'e kaçtı. Âli Paşa'nın ölümünden sonra İstanbul'a döndü.

56

PARİS'te bulunduğu sırada Şinasi, Voltaire rıhtımına dikey olan Bac sokağındaki bir evde oturuyordu. Sabahları sekizde kalkar, işe başlar, Jacob sokağında Madam Berthe'in lokantasında öğle yemeğini yer, sonra Millî Kütüphane'ye giderek dil üzerindeki araştırmalarına koyulurdu. Defterler dolusu notlar alır, bunları yine kütüphanedeki masasının çekmecelerinde saklardı. Oradan çıkınca bir saat kadar Voltaire rıhtımında dolaşır, hava alırdı. Akşam üzeri, Tuileries Bahçesi'ne geçerek orada ünlü sözlük yazarı Littré'yle buluşurdu. Uzun uzadıya, kelime türetimi üzerinde görüşürler, sonra, yeniden kalkar, ertesi gün buluşmak üzere dil bilgininden ayrılır, akşam yemeğini Berthe'te yerdi. Bu yemek, hemen hiç değişmezdi: Çorba, et ve salata.

Memleketinden ve evinden yıllarca ayrı kalmak, Şinasi'yi epey rahatsız etmiş, karakteri üzerinde iz bırakmıştı. Gitgide politikadan kaçar oluyor, kimseyle görüşmek istemiyordu. 1867 yılında bir gün, kendisine Tasvir-i Efkâr'ın çıkarılışında yazılarıyle büyük yardım etmiş, manevî öğrencisi olan Namık Kemal'in de, Reşat Bey'le birlikte Paris'e kaçtığını öğrendi. O zamandan sonra da rahatı büsbütün kaçtı. Zaten az konuşan bir insandı. Söyliyeceği her sözün kendi aleyhine kullanılabilmesi ihtimali, yardım gördüğü insanlarla arasının açılması korkusu, beynini tırmalayıp duruyordu.

Kemal Bey, Paris'e ilk geldiği günlerden birinde, Reşat Bey'i de yanına alarak, Şinasi Efendi'nin Bac sokağındaki adresine gitti. Görüşmeyeli birkaç sene olmuştu. Kemal Bey, kendilerine kapıyı açan Şinasi'yi görünce hayretler içinde kaldı ama, hiç belli etmedi.

Gerçi arkadaşlar, Şinasi'deki değişikliği ona haber vermişlerdi. Ama Kemal, bu kadarını tahmin etmiyordu, edemezdi de... Onun kendisine sevgi ve teşekkür borcu bir yana, görünüşündeki değişiklik, dışarısını görmüyormuş da kendi içine bakıyormuş gibi duran gözleri, Kemal'e ürpertiler vermişti.

— Ruhsatınız olursa, çekilelim, çünkü görülecek işleriniz vardır, sizi daha ziyade rahatsız etmeyelim... diye Reşat Bey'le canlarını dışarı dar attılar.

Şinasi, gerçi onları kırmak istememişti. Ama beş dakikada bir kelime şöyleyen, sorulara cevap vermeyen, politika haberleri söz konusu oldukça yerinde kıvranan bu heykelle Kemal'in bir alış verişi olamazdı. Paris'e indikleri zaman Reşat Bey'e:

— "Comédie Française'de Molière'in eserleri oynandıkça hiçbirini kaçırmadığını işitmiştim. Şinasi Efendi'nin bu mizaç ile Molière'den nasıl zevk aldığına hayret ederim. Allahüâ'lem, tiyatrohanede gülmesini bile unutmuştur..." demişti.

Oysa, kendisinin « Şair Evlenmesi » adında bir fasıllık bir komedya kaleme aldığını Kemal Bey biliyor ve o küçük eserden hoşlanıyordu da. Şinasi, o yolda da kendilerine yol gösterici olmuştu.

Bütün görüşmeleri sırasında Şinasi Efendi'nin ağzından «evet» yahut «hayır»dan başka kelime çıkmamış gibiydi. İşine gelmeyen veya hoşlanmadığı sözler karşısında ise kuşkulu kuşkulu başını sallamış, gülümsemekle yetinmişti. Böyle bir adamın nikâhlı eşine nasıl tahammül edeceği anlaşılır gibi değildi. Zavallı eşinin ona nasıl tahammül ettiği ise akla bile gelemezdi. Çünkü hatun, Şinasi Efendi'nin yüzünü görmüyordu senelerdir. Yalnız bir ara İstanbul'a kadar gittiği, kendisinin Paris'e kaçmasına yardım eden «Courrier d'Orient» yazarı Jean Pietri' nin idarehanesinde kaldığı, bir şahit ve imam getirterek kırk bin kuruş mihrini verip karısını boşadığı duyulmuştu.

Onlar çıkar çıkmaz, Şinasi Efendi de, arkalarından fırlamıştı. Kemal ve Reşat Beyler'in böyle bir takibe ihtimal vermeyeceklerini bilmesine rağmen, kendisi aleyhinde bir teşebbüste bulunup bulunmayacaklarını anlamak üzere peşlerine düşmüş, ancak onların, Seine kıyısında bir kahveye oturduklarını gördükten sonra içi rahat ederek Tuileries Bahçeleri'ne doğru yürümüştü.

Son derece vehimli oluşu, Âli Paşa tarafından affedilmiş olmalarına rağmen Şinasi'nin İstanbul'a dönüşünü geciktirdi. Ancak sadrazam öldükten sonra memlekete dönebildi. Çok geçmeden beyin tümörü sonucu vefat etti.

Nereye gömüldüğü kesin bilinmeyen Şinasi'nin mezarının yeri de epeyce tartışma konusu olmuştur. Gümüşsuyu'ndaki Teknik Üniversite'nin Dolmabahçe tarafındaki yamacın üstüne gömülmüş olduğu bilinmekteyse de kabri sonradan kaybolmuştur.

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

ŞINA

Agâh Efendi

1832 — 1885

GAZETECİ ve devlet adamı. İstanbul'da doğdu, elçiliği sırasında, Atina'da öldü. Yusuf Agâh Efendi, tıp tahsilini yarıda bırakarak Tercüme Odası'na memur olmuştu. Fransızca, İngilizce ve İtalyanca öğrendiğinden önce Paris'e Elçilik Kâtipliği'ne gönderildi. 1860 yılında Tercümân-ı Ahval gazetesini Şinasi'yle birlikte kurdu. Ertesi yıl Posta İdaresinin başına getirildi. İzmit ve Midilli Mutasarrıflığında bulundu. Son görevi ise Atina Elçiliğiydi.

ÇAPANZADE Yusuf Agâh Efendi, çok iyi yetişmiş bir gençti. Tercüme Odası'ndayken tanıştığı İbrahim Şinasi ile birlikte Tercüman-ı Ahval adıyle, özel kişilere ait ilk Türkçe gazeteyi kurduğu zaman henüz yirmi sekiz yaşında bulunuyordu. Ertesi yıl, çalışkanlığına ve ciddiliğine karşılık onu Posta İdaresi'nin başına getirdiler...

O devirde memlekette posta işleri gayet yavaş gidiyordu. Atlı tatarlar ve posta arabalarıyle bir yerden bir yere eşya ve mektupların taşınması, resmî yazıların ulaştırılması uzun zaman alıyordu.

O sabah, yeni Posta Nâzırı Yusuf Agâh Efendi, fesini biraz arkaya yıkmış olarak makamına geldiği zaman bu seyrek, sivrice sakallı, «Alafranga görünuslü» genç âmiri karşılayan sermümeyyiz, Posta İdaresi'nin en kıdemli büro şefi kendisine İngiltere'den gönderildiği anlaşılan bir mektup verdi. Agâh Efendi, birkaç lisan bilir bir kimse olduğu için, setresinin düğmelerini çözerek koltuğuna geçti, otururken bir yandan da kâğıda göz gezdirdi.

Birdenbire karşısında ayakta bekleyen başmümeyyize, büro şefine mektubun zarfını gösterdi:

— Görüyor musunuz efendi? Bu nedir, zarfın üstündeki?

Büro şefi, oraya yapıştırılmış bir küçük, resimli kâğıt parçası görüyordu. Üzeri de mühürlenmiş, damgalanmıştı. Agâh Efendi, izahat vermeği uygun buldu:

— Buna İngilizler «Stamp», İtalyanlar «Stampa», Fransızlar «Estampe» derler. Bir taşıma işi için hükümetin aldığı ücret miktarını gösterir. Bir çeşit para veya makbuz gibidir. Zarfın üzerine yapıştırılır. Böylece, kaç kuruş vergi veya ücret alındığı anlaşılır. Ücret değiştikçe ıstampanın da rengi, biçimi, resmi ve üzerinde yazılı rakam değişir. Bunu ilk defa 1837 yılında İngiliz Parlâmentosu bir kanunla kabul etmiştir. Vergi alındığına dair damga yapılması için kabul edilen bu kanun posta nakliyatına da 1840 tarihinden itibaren tatbike başlandı. Şimdi bir mucip tezkiresinin müsveddesini kaleme alınız. Sadaret makamına arzedelim ve müsaade alarak bu kolaylığı biz de tatbike başlayalım.

Başmümeyyiz efendinin ağzı bir karış açık kalmıştı. Ne cin fikirli adamdı şu yeni Posta Nâzırı...

Böylece, bedeli önceden ödenecek ıstampalarla değişmez posta ücretleri tatbik edilecek, para külfeti ortadan kalkacaktı. Bilhassa posta şubeleri bundan çok yararlanacaklardı.

Tabiî Agâh Efendi, memuruna bunları anlatırken Hicret yılı tarihlerini söylüyordu. Bulduğu usulün kolaylığını, Tanzimat Fermanı'ndan beri batıya dönük işlerin faydalılarını almakta hükümetlerce gösterilen anlayışı bildiği için hiç tereddüt etmeden Sadrazam hazretlerine bu teklifi yaptırmıştı. Yalnız, ıstampa (baskı) gibi yabancı bir deyim kullanmaktansa, onun yerine «Posta pulu» demeyi uygun gördüler...

Aradan daha bir yıl bile geçmeden, posta pulu usulü yayıldığından, Agâh Efendi'nin çıkarmakta olduğu Tercümân-ı Ahval gazetesinde şuna benzer ilânlar görülmeğe başlanmıştı: «Refik Bey tarafından ayda bir defa çıkarılan Mir'ât adlı resimli gazetenin.... eyâlât (vilâyetler) ve ecnebi memleketler için posta pulu ücretine zam yapılır».

Agâh Efendi gerçi Posta Nazırlığı'nda çok uzun bir zaman kalmadı. Çünkü, ona daha başka resmî görevler de veriliyordu ve bu çalışkan, gayretli genç, hepsinin üstesinden geliyordu. Ne var ki, Yeni Osmanlılar gizli cemiyetinden Ziya Bey'in (Ziya Paşa) arkadaşı olduğu, onunla temas halinde bulunduğu için gazetesi kapatıldı, resmî görevleri üzerinden alındı. Sonraki sürgün hayatında da, Avrupa'ya kaçtığı sırada da, yazılı haberleşmelerinde mektuplar üzerine yapıştırılan posta pulları, ilk defa onun tarafından memlekette tatbik edilmişti.

Agâh Efendi, son derece yakışıklı bir gençti. Bu sebeple, girdiği her yerde görünüşüyle dikkati çeker, karşısındakilerin gönlünü kazanırdı. Bunun gerek gazeteciliği sırasında, gerek nâzırlığında çok faydasını görmüştür. İyi tesir bırakmanın maksadı elde etmek için yarı yarıya kazanç sağladığını bilmekle beraber, Agâh Efendi, yalnız Yeni Osmanlılarla ilişkilerinde zarara uğramış, efendiliğine rağmen sadrazamın muhabbetini kazanamamıştı.

Hattâ yakın zamanlara kadar sadece bir devlet memuru, büyük mevkilere geçmiş «Tanzimat Efendisi» olarak bilinirdi, Gazeteciliğimize hizmeti yeni yeni ortaya çıkarılmış, şimdilerde takdir edilmiştir.

Basın Sarayından

AGAH EFEND

Gazi Osman Paşa

1832 — 1900

«PLEVNE Kahramanı» diye anılan ünlü büyük askerdir. Tokat'ta doğdu. Küçük yaşta İstanbul'a gelerek Beşiktaş Askeri Rüştiyesi'nde okudu ve 1852' de Harbiye'den mezun oldu. Ömrünü savaş alanlarında geçirdi. 1876'da Zayçar'da Sırplar'a karşı zaferi ile Müşir (Mareşal) rütbesine ulaştı. Osmanlı - Rus savaşında Plevne'yi müdafaasında gösterdiği kahramanlıktan ötürü «Gazi» unvanını aldı. Fatih Camii avlusundaki türbesinde medfundur.

ADI yüz yıldan beri dillerde dolaşan destanlaşmış bir kahramandır. Gazi Osman Paşa'nın Plevne'de yarattığı şanlı sayfayı bilmeyen yok gibidir.

Tuna nehri akmam diyor
Etrafımı yıkmam diyor
Şânı büyük Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor...

Osman Paşa, Plevne'nin Ruslar'a karşı müdafaası emrini alarak Vidin'den kalkıp geldiği o tarihlerin isimsiz şehri Plevne'nin stratejik bakımdan fukaralığı ile karşılaşmıştı. Doğru dürüst bir kalesi dahi bulunmayan Plevne'yi elde mevcut imkânsızlıklar içinde mümkün mertebe takviye etmeye çalıştı.

Ruslar 20 temmuz 1877 günü Plevne'ye, bu doğru dürüst tahkim edilememiş şehre ilk taarruzlarını yaptılar. Gazi Osman Paşa elindeki 23 bin asker ve 58 top ile yaman bir direniş gösterdi; Ruslar 2.847 ölü vererek uzaklaştılar.

Uzaklaştılar, fakat gitmediler. On gün sonra bu kez 50 bin asker ve 184 top ile saldırdılar Plevne'ye. Bu ikinci hücum Ruslar için ilkinden çok daha ağır bir yenilgi olmuştu. Bu kez Plevne kapılarında 7.305 ölü vererek çekildiler.

Osman Paşa on gün içinde kazandığı bu iki büyük başarı ile adını bütün dünyaya duyuruvermişti. Bunu 11 eylül günü üçüncü zafer izledi. Üçü general olmak üzere 350 subay ile 15.553 asker kaybetmişlerdi Ruslar bu kez. Tekrar geri çekildiler. Fakat bu yaman vuruşmada Osman Paşa kuvvetlerinden 3.500 şehit vermişti.

Bu muhteşem zaferiyle «Gazi» unvanını almıştı Osman Paşa. Askerlik tarihinde topraktan meydana getirdiği istihkâmlarıyle mûcizeler yaratan bu Türk kumandanı bütün dünyanın hayranlığını kazanmıştı. Böylesine kahramanlıklar gösterip hayranlık kazanan Türk kumandanı, beklediği yardıma bir turlu ulaşamıyordu. Osmanlı Ordusu'nun içindeki kumandanlar rekabeti ve kıskançlık, Gazi Osman Paşa'yı o toprak istihkâmların arkasında bir avuç askeri ile baş başa bırakmıştı. Geçen günler büsbütün aleyhe sonuçlandı. Yardıma gelebilecek ordular da yenilgilere uğradılar. Bütün etraf bitip tükenmek bilmeyecek bir düşman ordusu tarafından sarılmıştı. Avrupa'daki Rus Orduları Başkumandanı Grandük Nikola 30 ekimde bir mesajla durumu bildirdi.

Nikola mesajında, Osmanlı kuvvetlerinin mutlaka yenileceğini belirtiyor, daha fazla kan dökülmemesi için «teslim» olmalarını istiyordu. Gazi Osman Paşa'nın cevabı «Hayır» oldu. Her çareyi denemeden teslim olmayı bir zül kabul ediyordu. Diretmeye kararlıydı. Fakat düşman, karşıda bir umman gibi uzanıyordu.

Tek kurtuluş ümidi bir «Çıkış hareketi»ne bağlı kalmıştı artık. 9 aralık 1877 günü, Plevne müdafileri «Allah Allah» nidaları arasında çıkış harekâtına girişti. Fakat bir avuç yorgun asker ile başarılacak şey değildi bu. Hele askerinin önünde ilerleyen Gazi Osman Paşa dizinden ağır bir kurşun yarası alıp düştüğü anda her şey bitmişti...

Plevne civarında ufak bir kulübede kılıcını General Graneşki'ye teslim ederken; «— Askerlik nâmusunu yerine getirmediğimizi kimse inkâr edemez.» diyordu Osman Paşa. Rus generali gözyaşlarını tutamamış kahraman kumandanın uzattığı kılıcı alamamıştı.

Ertesi gün Plevne'ye gelen Rus Çarı, yanına getirilen Gazi Osman Paşa'yı ayakta karşılayıp elini sıkmıştı. «Neden teslim olmadınız?» sualine kahraman kumandan şu cevabı verdi: «— Devletim bana düşmanı gördüğün zaman silâhını terkedip teslim ol demedi. Beni Plevne'ye savaşmak için gönderdi...»

Çar onu heyecanla dinlemiş ve aynı heyecanla kutlamıştı:

«— Tebrik ederim sizi Mareşal... Sizin gibi kahraman bir kumandanın kılıcı alınmaz. Siz askerlik tarihinin en şanlı bir sayfasını yazan kahramansınız. Kılıcınızı şerefle taşıyabilirsiniz...»

Osman Paşa, kollarına giren Türk subaylarının yardımı ile arabasına bindirilirken Başkumandan Grandük Nikola kendisini tebrik ediyor, Romanya Kralı'nın da aralarında bulunduğu yüksek rütbeli subaylar şapkalarını çıkartıp onu selâmlıyorlardı. Bu arada bir Rus kurmay albayı da kahraman Türk kumandanına çiçek veriyordu. Gazi Osman Paşa'ya karşı savaşan Rus Generali Skoblef'in dediği gibi:

«Askerlik tarihi Gazi Osman Paşa'ya çok şey borçludur...»

Topkapı Müzesinden

GAZİ OSMAN PAŞA

Namık Kemal

1840 — 1888

ŞAİR, romancı, tiyatro yazarı, gazeteci ve idare adamı. Tekirdağ'da doğdu. Dedesinin terbiyesi altında özel eğitimle yetişti. Tercüme Odası'nda çalışırken Şinasi ile tanıştı. Küçük yaşta şiire başlamıştı. Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr adıyle çıkardığı gazetede yazarlığa başladı. Yeni Osmanlılar gizli cemiyetine girdi. 1867'de Paris'e, oradan Londra'ya kaçtı. 1870'ten sonra İstanbul'a dönerek Gelibolu Mutasarrıfı oldu. Sakız Mutasarrıfı'yken vefat etti.

1 NİSAN 1873 akşamı, Gedikpaşa'daki Osmanlı Tiyatrosu, fevkalâde zamanlara vergi bir heyecan içinde kaynaşıyordu. Bir yıl önce Gelibolu'da mutasarrıf bulunduğu sırada Kemal Bey'in yazdığı «dram», «Vatan-yahut-Silistre» ilk defa temsil olunacaktı. Gedikpaşa Tiyatrosu'nun beş kat locasında saray mensupları, hatırlı, tanınmış kimseler yer yer göze çarpmaktaydı. Nazırlardan, vezirlerden bazıları da gelmişti.

Beş yıldan beri Güllü Agop'un metne dayanarak eser oynatma tekelini padişahtan alması üzerine, İstanbul'da başka tiyatro kalmadığından, Vatan piyesi, bu sahnede oynanacaktı. Salon, at nalı şeklinde, kırmızı kadife koltuklar ve aynı renkte kadife kaplı localarla kat kat yükseliyordu. Her yer tıklım tıklım doluydu. O sırada İbret gazetesini çıkaran Kemal Bey'in şöhreti ise herkesin bildiği bir şeydi.

Daha perde açılıp da İslâm Bey ve Zekiye Hanım'ın vatanı yücelten sözleri, sahneye yakışır bir yiğitçe tavırla söylenmeğe başlar başlamaz, seyircilerde coşkunluk alâmetleri belirmişti. Zekiye'yi Yeranuhi Karakaşyan oynuyordu. Halk kendini unutmuş, «Aferin!..» diye takdirini belirtiyor, «Eksik olma Kemal!» diye yüksek sesle sahneye bağırıyordu. İkinci ve üçüncü perdelerde coşkunluk daha da arttı. Tiyatronun içinden yükselen sesler, «Yaşa Kemal... Varolsun milletin Kemal'i.. Murat'ımızı isteriz.. » haykırışları sokaktan geçenlerce bile işitilir oldu. Sultan Abdülâziz yönetiminden bezmiş olan halk, Şehzade Murat'ın tahta çıkarılması için Vatan piyesini vesile yapmak istiyordu.

Temsil, coşkun alkışlar, dakikalarca süren haykırışlar arasında sona erdiği zaman halk, tiyatroyu terketmek istemedi. Kemal Bey'in sahneye çıkması arzu olunuyordu. Neden sonra kendisinin tiyatroda bulunmadığı anlaşılınca, İbret gazetesi idarehanesine gidilmeğe karar verildi. Elliden fazla itibarlı kimse, o zamanlar henüz İstanbul sokakları aydınlatılmadığı için, ellerinde fenerler ve meşalelerle bir fener alayı ihtişamı içinde ve yollarda yüksek sesle «Varolsun Kemal!» diye haykırarak Gedikpaşa'dan Galatasaray'daki Haçopulo Pasajı'na, İbret gazetesine geldiler. Gazetenin sahibi Aleksan Efendi'yi uykudan uyandırdılar. Meramlarını anlattılar. Kemal Bey orada yoktu. Bunun üzerine övgü dolu bir tezkere bırakarak ayrıldılar.

Ertesi günü, İbret gazetesinde olaylar anlatılıyor ve bu tezkere de yayınlanıyordu. Halkın arzusu üzerine tiyatro idaresi, 2 nisan akşamı da piyesi oynatma iznini kopardı. Bu defaki temsil, Zekiye'yi canlandıran Karakaşyan yararına verilecekti.

4 nisan akşamı ise, tiyatroda, Teodor Kasap'ın «Pinti Hamit» adlı adaptasyonu oynanacaktı. Tiyatronun edebî heyetinde bulunan Namık Kemal ve Mustafa Nuri, idare odasında oturmuş, olayları görüşüyorlardı. İbret, bir gün önce süresiz olarak kapatılmıştı. Sebep, olayları anlatış tarzıydı. Halkı, padişaha karşı isyana kışkırtır görülmüştü. O sırada kapı açıldı, içeriye bir yabancı girdi. Kemal Bey'in orada olup olmadığını sordu. Kendisini Zaptiye Müşiri Paşa istiyordu. Kemal'i alıp gitti. Az sonra bir zaptiye (askerî polis) binbaşısı geldi. Mustafa Nuri'yi alıp götürdü. O gece, temsil sırasında Ahmet Mithat Efendi'yi de aldılar. Ebüziyya Tevfik ve diğerleri birer birer toplandı. Namık Kemal, Kıbrıs'a, Magosa zindanına gönderildi. Memlekette vatan bilincini uyandırmak için tiyatrodan yararlanan ilk adam, böylece, Abdülâziz'in Tanzimat Fermanı'na aykırı düşen emriyle, mükâfatını görmüş ve sürgün edilmiş oldu. Diğerleri de, «Hürriyet taraftarı» olmak suçlarıyle, çeşitli yerlere sürüldüler, hapsedildiler.

Namık Kemal, en büyük eserlerini Magosa'da yazdı. 1876'da Sultan V. Murat'ın tahta çıkmasıyla affedilerek İstanbul'a döndü. Çok geçmeden, Sultan II. Abdülâziz'in tahta çıkmasıyle, yeniden tevkif edildi. Mahkemeye sevkedildi. Beraat etti. Fakat yine de İstanbul'da kalması önlendi. Bu yüzden çeşitli mutasarrıflıklara tâyin edildi. En son Sakız Mutasarrıfı'yken, 2 Aralık 1888'de, tutulduğu zatürreeden kurtulamıyarak, hayata gözlerini yumdu. Rumeli Fatihi Şehzade Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki türbesi yanında toprağa verildi.

Namık Kemal, birçok önemli yeteneklere sahipti. Meselâ birkaç kişiye, birkaç ayrı metni aynı anda yazdırdığını oğlu Ali Ekrem Bolayır, «Ruh-u Kemal» adlı eserinde yazar. Keza, işittiğini hemen hafızasında tutmak gibi üstünlükleri, onun genç yaşta gelişmesine yardım etmiştir.

NAMIK KEMAL

Osman Hamdi Bey

1842 — 1910

ULUSLARARASI değerde bir ressam, arkeolog ve müzecidir. İstanbul'da doğdu. Sadrâzam Ethem Paşa'nın oğlu, Halil Ethem Eldem'in ağabeyidir. Hukuk tahsili için gönderildiği Paris'te güzel sanatlar, arkeoloji ve resim ile uğraştı. Memlekete döndükten sonra aldığı tüm görevlerde büyük başarı sağladı. İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni, Güzel Sanatlar Akademisi'ni kurdu, yıllarca müdürlüğünü yaptı. Mezarı Gebze'ye bağlı Eskihisar'dadır.

ALMAN İmparatoru I. Wilhelm, İstanbul'u ziyareti sırasında gezdiği Arkeoloji Müzesi'ne; hele bu müzedeki bir tarih ve sanat şaheseri olan «İskender lâhdi»ne hayran kalmıştı. Kayzer Wilhelm bu lâhdi öylesine beğenmişti ki; «Siz bunun kıymetini bilemezsiniz, onu gerektiği gibi muhafaza edemezsiniz, verin onu biz saklıyalım.» demekten kendini alamadığı gibi bu lâhdi alabilmek için ayrıca büyük bir para da teklif etmişti. Bereket versin Sultan Abdülhamit bu konuda basiret göstermiş, ihtisasına ve bilgisine saygı duyduğu Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'in fikrini almak istemişti. Osman Hamdi Bey, bu tarih ve sanat şaheserini toprak altından binbir emekle çıkartan şahıstı. Lâhdi İstanbul'a gemi ile getirirken köhne teknenin kaptanı bu çok ağır hamûleyi gemisine almayı tehlikeli bulunca, kendisini bu eşsiz lâhide telle bağlatarak gemiye o şekilde bindirmiş ve yol boyunca da bu tarih ve sanat şaheserinin yanından bir an olsun ayrılmamıştı. Osman Hamdi Bey, Alman Kayzeri'nin bu niyetini öğrendiği zaman büyük bir hiddetle «Bu lâhit ancak benim cesedimin üzerinden geçirilerek bu kapıdan dışarı çıkabilir!» diye bağırmıştı Ve lâhit böylece yerinde kalmıştı.

1887-1888 yıllarında Sayda Krallar Nekropolü'nü keşfi ve bunu gün ışığına çıkartması ile dünya çapında bir ün yapan Osman Hamdi Bey, 1882 yılında hazırladığı «Âsar-ı Atika Nizamnâmesi» ile eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasına set çeken şahıs olması bakımından da Türk arkeolojisi ve müzeciliğinin en büyük bir ismi oldu. 1898 yılında Atina Fransız Enstitüsü, 1904'de «Berlin Keiser Friedrich Museum», 1908'de «İspanya Ovideo Müzesi» kendisini madalyalarla taltif ettiler. Institut de France, Berlin, Londra, Viyana, Philadelphia ve Boston Arkeoloji Enstitüleri kendisini şeref üyeliğine seçtiler. Almanya'daki Bonn, Heidelberg ve Leipzig Üniversiteleri ile İngiltere'deki Aberdeen Üniversitesi ona fahri doktorluk unvanını verdiler.

Osman Hamdi Bey, eserleri Viyana ve Paris'te sergilenmiş ve oralarda da takdir kazanmış çok değerli bir ressamdı da. «Sanayi-i Nefise-i Şâhane» adı altında kurduğu Güzel Sanatlar Akademisi'ne hem mudürlük yapmış, hem de öğretmen olarak pek çok talebe yetiştirmişti. Türk resim sanatının ünlü isimlerinden Ahmet Ziya Akbulut onun öğrencilerindendi ve bu okulda imtihan kaybeden ilk talebe olmuştu. Hamdi Bey son derece titiz bir öğretmendi; bitirme ödevi olarak Ahmet Ziya'ya «Sultanahmet Camii»ni vermişti. Ahmet Ziya, günlerce «Defter-i Hâkani» denilen bugünkü Tapu Dairesi'nin civarındaki kahvelerde oturup çalıştı. Perspektif kurallarına son derece bağlı bir gerçekçi gözüyle ödevini hazırlamaya koyuldu. Osman Hamdi Bey olsaydı, cami kapısına muhakkak birkaç insan koyardı, bunlar erkekse, muhakkak yüzlerini kendi portresi olarak yapardı, bu onun resim sanatındaki bir özelliği idi. İstanbul'u, bir batılının, bir Pierre Loti'nin gördüğü gözle görür, çevresine öyle bakardı. Paris'te iken ders aldığı Boulanger ve Gérome gibi hocaların renk anlayışı, nesnel gerçekçiliği ona çok tesir etmişti. Amma aradan hayli zaman geçmiş ve Ahmet Ziya gibi gençler, kompozisyon konusunda kendilerine özgü görüşlere sahip olmuşlardı; olaylara daha başka gözle bakıyorlardı. Nitekim Ahmet Ziya, yaptığı tabloda camiin dış avlu kapısı üzerinde fazlaca boşluk kaldığını görünce, bunu solundaki kafesli pencerelere uyacak şekilde bir cumba ile süslemek ve doldurmakta sakınca görmedi, böylece resimdeki dengeyi daha sağlam hale getirdi.

Osman Hamdi Bey, öğrencilerinin mezuniyet tablolarını incelemeye başladı. Sıra «Sultanahmet Camii»ne geldiği zaman, kaşlarını çattı, siyah şerit kurdeleli kelebek gözlüğünü düzeltti. Çatık kaşlarla biraz daha baktı tabloya. Hamdi Bey'in «Şehzade Camii'nde Kadınlar» ve diğer eserlerini bilenler, onun gerçeğe ne kadar bağlı olduğunu gayet iyi bilirlerdi. İstanbul'un bütün camilerini gerek bir müzeci, gerek bir ressam olarak incelemişti, bütün detaylarını gayet iyi bilirdi.

«— Sultanahmet Camii'nde böyle bir cihannümâ yoktur!» diye söylendi. Ve Ahmet Ziya'nın eserini, «Güzel işlenmiş olduğunu» bildiği halde, sırf gerçeklere aykırılığı yüzünden başarılı saymadı, Gerçi Ahmet Ziya eninde sonunda yine okulu bitirdi. Çünkü Sanayi-i Nefise'de son sınıfa geldiği halde dönmek ve mezun olamamak nahoş bir durumdu; Ahmet Ziya bu durumdan güç kurtuldu.

Tablo: Vâlâ Somalı

OSMAN HAMDİ BEY

II. Abdülhamit

1842 — 1918

OSMANLI Padişahlarının 33.cüsüdür. 1876'dan 1909 yılına kadar 33 sene hükümdarlık etmiştir. Abdülmecit'in ikinci oğluydu. Annesinin adı Pir-i Müjgân idi. Beşinci Murat sinir hastası olduğu için yerine tahta çıkarılmış, ama, kendisini tahta çıkaranlara verdiği sözde durmayarak meclisi kapatmıştı. Selânikte başlayan ihtilâl hareketi sonucu, II. Meşrutiyet'i ilân etmiş, 31 Mart vakasından sonra da sürgüne gönderilmiş, dönüşte ölmüştür.

İKİNCİ SULTAN ABDÜLHAMİT, gerçekten ünlü bir hükümdardı. Hakkında pek çok şey yazılmış ve bunlar çoğaldıkça, kişiliği gitgide belirsizleşmiştir. Leyhinde ve aleyhinde yazılanların hepsinin doğru olduğu söylenemez. Rusya Çarı Birinci Nikola'nın «Hasta Adam» adından sonra, Abdülhamit de «Kızıl Sultan» adını Avrupa'da meşhur etmiştir.

Kanun-u Esâsi (Anayasa) Encümeni'nin kararı ve padişahın uygun görmesiyle kabul edilen, Birinci Anayasa'nın 113. cü maddesi «Memleket ağır tehlike altına girdiği zaman, padişaha mebuslar meclisini kapama yetkisi» veriyordu. Abdülhamit, 1877 Türk - Rus savaşını bahane ederek, bu maddeden yararlanmış ve meclisi dağıtmıştır. Osmanlı Ordusu bu savaşta yenilmişti ve II. Sultan Abdülhamit de, bu yenilginin sorumluluğunu, Meclis-i Mebusan'a yüklemişti. Oysa, çoktan beri Meclise karşı tutumu iyi değildi. Dağıtacağı, çeşitli hareketlerinden zaten belli oluyordu.

Osmanlı devleti, onun zamanında, tarihinin en uzun barış devresini yaşamıştır. Oyalamayı, siyasette başarı saydığı için, memleketi bir daha savaşa sokmamış, Avrupa'yı çeşitli vaadlerle aldatmış, ama memleket aleyhine pek çok taviz de vermiştir.

Tunus'un işgali onun zamanına rastlar. Türk - Rus savaşı sırasında ağır şartlarla 10 milyon altınlık bir borca girilmesi de onun zamanındadır. Yine onun zamanında 1881'de, Osmanlı Maliyesinin ıslah zorunda olduğuna karar verilerek Avrupaca, bir konsolidasyona gidilmişti...

Memleketin her tarafında «Hamidiye» kışlaları, «Hamidiye» çeşmeleri yaptırarak, adını perçinleyen padişah, Avrupa'nın iktisadî hayatta, sanayide ilerlemesine karşı, en ufak bir tedbir bile alınmasına önayak olmadı. Tıbbiye-i Şahane adıyle Askerî Tıp Okulu'nu kurdurdu ama, oradan yetişenlerin gözleri açılarak, memleketin içinde bulunduğu duruma karşı, siyasi faaliyete girişmelerine imkân bırakmadı. Denildiğine göre, bir çok ocağı söndürdü. 33 yıllık saltanatında, «jurnalcılık» ve «hafiyelik» âdetinin memlekette yerleştiği bir gerçektir. Devlet yönetimini, yalnız kendi elinde bulundurmakta ısrar etmesi yüzünden, pek çok aksaklık ortaya çıktı. Lâkin bunlar, Sultan Abdülhamit'e yansıtılmadı.

Padişahın yaptığı müsbet işler arasında ise, Müze ve «Sanayi-i Nefise»nin, bir kısım yüksek okulların kuruluşu da gösterilebilir. Aydınlar üzerindeki baskısı çok sertti. Meselâ, Ali Suavi gibi bir düşünür, V. Sultan Murat'ı kurtarıp, tahta çıkarmak için Çırağan Sarayı'na hücum ettiği zaman sopa altında can vermişti...

Yıldız'da hiç Türkçe bilmeyen Arnavut ve Çerkez askerlerine güvenerek muhafız taburu kurmak ve kendi milletine karşı kendini korumak da yine bu padişahın işidir. Sultan Abdülhamit, bu muhafız birliğini kurarken, kendi aleyhine yapılan dedikoduları anlayamasınlar, halkla kolayca temas edemesinler ve kışkırtanların tesiri altında kalmasınlar diye, Türkçe bilmeyen askerler istemişti.

Ortaya yakın boylu, iri burunlu, içerlek, simsiyah gözlü ve kambur olan Abdülhamit, 1908 hareketiyle II. Meşrutiyet'i kabul etmek zorunda bırakıldı, 31 Mart vakasından sonra 1909'da tahttan indirildi. Selânik'teki Alâtini Köşküne sürüldü. Balkan Savaşı patlayınca, İstanbul'a getirilerek, Beylerbeyi Sarayına kapatıldı ve orada öldü. Kabri, İstanbul'da Divanyolu'nda Sultan Mahmut Türbesi müştemilâtındadır.

Geceleri, heyecanlı romanlar okutup dinleyen, özel atelyesinde gayet güzel ağaç oymaları yapan Kızıl Sultan, haremindeki cariyelerin istidatlılarından bir de oda orkestrası kurdurmuştu.

Bunca istibdatın yanında son derece merhametliydi de... Bu yüzden tehlikeli gördüğü kimselerin çoğunu, bol maaşlarla İstanbul'dan uzaklaştırır, İmparatorluğun Yemen gibi, Fizan gibi uzak bölgelerinde oturmaya zorlardı. Gayet soğukkanlıydı. Yıldız Sarayından çıkıp, Cuma Selâmlığı'na giderken arabasının yoluna konulan saatli bomba, camiden çıkışın gecikmesi yüzünden erken patladığı zaman, büyük bir soğukkanlılıkla dizginleri alıp, duruma hâkim olmuştu.

Yazısında, Fransız İhtilâli kelimeleri geçtiği için, Hüseyin Cahit yüzünden, Servet-i Fünun dergisinin süresiz olarak kapatıldığı nasıl doğruysa, yazarların, hattâ padişah huzurunda Karagöz oynatan sanatçıların, «Yıldız» ve «Burun» kelimesini kullanmaktan korktukları da o derece doğrudur...

Ahmet Mithat Efendi

1844 — 1912

GEÇEN yüzyılın gazetecilerinden ve ilk roman yazarlarından. Halk hocası. İstanbul'da doğdu. Henüz altı yaşındayken babası ölünce Mısırçarşısı'nda dükkân süpürmeğe başlayarak hayata atıldı. Vidin'e, ağabeyisinin yanına gitti. Çeşitli şehirlerde orta öğrenimini yaptı. Rusçuk'ta Fransızca öğrendi. Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği'nde onun yanına girdi. Onunla Bağdat'a gitti. İstanbul'a gelince Tercüman-ı Hakikat gazetesini kurdu. 1912'de öldü.

62

AHMET MİTHAT Efendi yokluk içinde büyüdüğü için çalışanları değerlendirmeyi çok iyi bilirdi: Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi gibi halkçı yazarları ilk takdir eden o olmuştur.

Efendi, gayet babayani bir insandı. Ama evinde, o devrin İstanbul'u için yenilik olan çok şey vardı: Çatal-bıçakla masada yemek yenir, piyano çalınır, tiyatro oynanırdı. Bununla beraber, kendi kurduğu matbaasında entariyle, başında takkeyle çalışır, adamları gelmezse yazılarını hem dizer, hem basar, hem satardı.

Mithat Efendi, Şinasi'nin başlattığı düzyazıda sadelik akımını halk diline ve sohbet ifadesine kadar götürmüştür. Bu yüzden de romanlarında konu birliğinden eser kalmazdı. Bir yerde olayı bırakır, okuyucusu için yeni olarak gördüğü bir kelime için sayfalarca açıklamalara girişirdi. Hele: «Ne dersiniz, bu hain ölümü haketti değil mi? Soralım bakalım, kırk katır mı ister kırk satır mı?» diye okuyucuyu da işe karıştırması, zamanında çok tutulurdu. Nitekim, eski İstanbul konaklarında, uzun kış geceleri, mangal başına toplanılır, Efendi'nin forma forma çıkan romanlarından o hafta hangisi yayınlandıysa, okuma bilen evin büyüğü onu yüksek sesle okur, hane halkı da merakla dinlerdi.

Bu bakımdan Ahmet Mithat Efendi'nin memlekete hizmeti büyüktür. Azınlıktaki aydınlar için değil, çoğunluktaki halk için yazmıştır. «Kırkanbar», «Dağarcık», «Letâif-i Rivâyat (Söylentilerin en güzelleri)» gibi isimlerde yayınladığı küçük kitapçıklar sabırsızlıkla beklenir olmuştu. Bunlar, sistemsiz ansiklopedik bilgi veren eserlerdi. Her okuduğu, her öğrendiğini okuyucusuna da aktarmak, Efendi'nin başlıca işiydi.

Romanlarında gözleme önem vermekle beraber Aleksandr Dumas tarzında aşırı mübalâğalara, his ve hayali gıcıklayıcı, hattâ sırasında açık saçık tasvirlere çok rastlanır. Sağlam bir ahlâk öğretisi vardır: İyiler mutlaka muradına erer, kötüler de cezalarını bulur. Roman anlayışı, çağına göre hayli geri ve masalla karışık olduğu halde toplumumuzun içinde bulunduğu durum dolayısıyle çok sevilmiştir.

Mithat Efendi'nin önemli bir yanı da gazeteciliğidir. Naci ve benzeri gibi şairleri tutar, Tevfik Fikret ve arkadaşları gibi yenilikçileri beğenmez, alay ederdi. Onun için edebiyatın gayesi halka hayrı dokunmaktı. İçine dönük ve sadece sanatı amaç edinen bir edebiyatı anlamıyor, batı taklitçiliğini ancak teknikte ve pratik hayatta faydalı görüyordu. Ona «Hâce-i evvel (İlk öğretmen)» denilmesinin sebebi de budur.

«İlk öğretmen» unvanını haketmiş olmakla beraber, edebiyatta yenilik taraftarlarını tutmaması Mithat Efendi'nin şöhretine gölge düşürmüştür. Ama faziletli bir insan olduğu için daima haklıyı haklı çıkarırdı. Nitekim «Décadent»lık meselesinde de böyle olmuştur. Servet-i Fünun edebiyatı mensupları hakkında «Décadent'lar (Yozlaşmışlar)» başlığıyle yazdığı yazılarda bu kelimeyi çeşitli şekillerde yorumlayarak onlara hücum etmiş, ama karşılaştığı sert tepki ve yapılan açıklamaları görünce «Bizim Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit Beyler gibi değerli gençlere sözümüz yoktur. Bizim sözümüz yeni edebiyat yapıyoruz diye saçmalayanlaradır» diye soldan geri etmiştir.

Siyasî hayatı itibariyle bazı resmî görevlerde bulunmuş, hattâ İkinci Meşrutiyet'ten sonra Darülfünun'a Tarih Felsefesi öğretmeni olmuştu ama, belirli bir görüşü yoktu. Bununla beraber, 1873'te, Namık Kemal'in «Vatan - yahut - Silistre» dramından çıkan sürgüne gönderme olayları sırasında o da Rodos adasına uzaklaştırılmıştı. İlk romanlarını ve piyeslerini orada yazmağa başlamıştır. Ancak Abdülâziz tahttan indirildikten sonra, yani 1876'da İstanbul'a dönebilmiştir. Tercüman-ı Hakikat gazetesini de bundan sonra çıkardı.

Mithat Efendi'nin eserleri, toplam olarak iki yüzü bulur. Bunlar arasında hikâye, roman ve tiyatrodan başka çeşitli konularda tercümeler büyük yer tutar. Evinde kendi yazdığı tiyatroları oynatır, kendisi de bunlarda rol alırdı. Musikiye meraklıydı. Bazı besteleri de vardı ama, bunlar tanınmamıştır. Mithat Efendi, tam anlamıyle kendini yetiştirmiş (Autodidacte) ve ansiklopedik bilgi sahibi bir yazardı. Ancak, yazıları «nükte»den yoksundu.

Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâh, Yeryüzünde Bir Melek, Süleyman Musulî, Dürdâne Hanım gibi romanları, 40'dan fazla tercümesi vardır.

Topkapı Müzesinden

GAZİ OSMAN PAŞA

Abdülhak Hâmit Tarhan

1852 — 1937

GEÇEN yüzyılın ortasında doğmuş, bu yüzyılın ortalarına kadar yaşamış şair, sahne şiiri yazarı. Okul öğrenimi yarım kalmış, ama özel şekilde öğrenimini geliştirmiştir. Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce öğrenmiş. Dışişleri görevlerinde bulunmuş, milletvekilliği yapmıştır. İlk eşi Fatma Hanım'ı kaybettikten (1885) sonra yazdığı Makber, ona büyük şöhretini sağladı. Kırkı aşan eserlerinin yarıdan fazlası piyes olarak kaleme alınmıştır.

ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN, saray hekimbaşısı Abdülhak Molla'dan aldığı ilk okuma zevkinden sonra Farsça'yı babası Tahran'da elçiyken, Fransızca'yı ağabeysi Nasuhi Bey Paris'te elçilik kâtibiyken bir Fransız lisesine giderek, İngilizce'yi de Londra'da elçilik kâtibiyken, yani her yabancı dili kendi ülkesinde öğrenmişti. Brüksel sefiriyken tanıdığı ikinci eşi Lucienne Hanım 1944'te Vakit gazetesinde tefrika edilen hâtıralarında, Hâmit hakkında ilgi çekici bilgiler vermektedir.

Günlük hayatında son derece tertipli ve şık giyinen Hâmit, şiirlerinde hiç de öyle değildir. Zengin kafiyeyle, aruz vezni, onun başlıca tasalarıdır, bir de yüksek duyguları, yüksek düşünceleri tezatlarla ifade etmek. Bunun dışında, şiirlerinde büyük çoğunluğu, sırasında saçma denilecek sözler teşkil eder, ama hayranları bunları deha sahiplerinin ıstırap dolu hayatları icabı saymışlardır.

Hayatının önemli bir kısmını yurt dışında geçiren Hâmit, Hindistan'dan Londra'ya kadar birçok şehir ve memleket tanımıştır. Bu sebeple, İstanbul'daki polemiklere hiç katılmamış, Lâstik Sait Bey'e iki mısra ile mukabele ettiği beyitteki ağır hücumu dışında bir şey yazmağa tenezzül etmemiştir.

Humkun zekâya karşı takdiri şöyle dursun
Takrizi bir inayet, tahkiri bir senâdır

Yani ahmak insanların zekâ sahiplerini övmesi bir yana, onlardan ödünç fikir almaları bir lûtuf, hakaretleri ise övgü yerine geçer.

Şinasi ve Namık Kemal'in başlattığı yenilik hareketini, edebiyatta batılılaşmayı, Hâmit büyük ölçüde ileri götürmüş, buna karşılık Shakespeare gibi, Victor Hugo gibi İngiliz ve Fransız şairlerinin taklit derecesinde tesiri altında kalmıştır. Tek bir şiirden ibaret kitap (Makber), oynanmayacağını bilerek ve söyleyerek tiyatroyu bir form diye kabul etmek ve öyle bir çok eser yazmak, Fransızların «vers libre» ve «vers blanc» dedikleri vezinsiz, ya da kafiyesiz mısralarla serbest nazım şeklini kullanmak, kendisinden sonrakilerin gideceği yolları işaret etme bakımından Hâmit'in başlattığı yeniliklerdir. Bunlardan Avrupalı kılık ve kıyafetine ait olan bir tanesi de tek gözlük (monocle) kullanmasıdır.

Tiyatrolarının konularını çoğu zaman Ortaçağ veya İlkçağ Mezopotamya, Türk ve Arap tarihinden almıştır. Trajedi tarzında yazdığı için eserlerindeki kişileri öldürmekten pişmanlık duymuş, bunların ölüm sonrası hayatlarını anlatan «Tayflar Geçidi» ve «Ruhlar» gibi diyaloglar yazmıştır. Hece vezniyle piyes yazmayı ilk defa akıl eden de odur (Nesteren). Ama bunlarda kısım kısım Corneille'in «Le Cid», «Horace»; Shakespeare'in «Hamlet» ve «Macbeth», Hugo'nun «Notre-Dame de Paris» gibi eserlerinin tesirine rastlanır.

Büyük şairin tiyatro, şiir, makale ve hâtıra türlerindeki eserlerinin bir kısmı hâlâ kitap halinde yayınlanmamıştır. Özdeyiş ve atasözü niteliğindeki sözleri de çağında çok tutulmuştur. «Bir milletin medeniyet derecesi, kadınların okur - yazarlığından anlaşılır» gibi. Bunlar arasında mizahî olanlar da vardır. Meselâ, çalışırken odasına girilmesine hiç tahammül edemeyen şair, «Sâfiye» isimli hizmetçi bir gün içeri giriverince şöyle demiştir:

Geldi Sâfiye,
Gitti kafiye.

Hâmit'in nükteleri, kibarlığı ve soyluluğu yanında şakacılığı da çağında meşhurdu. Hicivlerinden, eşi Lüsiyen Abdülhak Hâmit bile kurtulamamıştır. Lüsiyen Hanım, Belçikalı olduğu halde ismini yeni Türk harfleriyle yazmaktan hususî bir zevk duyar ve kendisini Hâmit'e son derece bağlı bir Türk kadını gibi hissederdi. Ondan Fransızca konuşurken bile «Le Bey» diye sözederdi. İşte Abdülhak Hâmit, bu Lüsiyen Hanım'ı tek bir mısra ile hicvetmişti:

«Sensiz de seninle de yaşanmaz»

Lüsiyen Abdülhak Hâmit, 1930'larda yayınlanan «Letres à Abdülhak Hâmit» adlı eserinin kapağına, şairin kendisi hakkındaki taşlamasını, aslıyle beraber koydurtmuştu.

Yeni Türk harfleri kabul edildikten sonra şaire bu konuda fikrini sordukları zaman da «Ne olacak, sonunda kuyruğumuza bir (it) taktılar» sözü çeşitli yorumlara yol açmıştı. Çünkü şair, adını daima «d» ile, «Hâmid» diye yazardı.

En tanınmış eserleri Makber, Eşber, Finten, Tezer, Nesteren, İbn-i Mûsa, Tarık, İlhan, Tarhan ve Hakan'dır.

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN

Koca Yusuf

1857 - 1898

ÜNÜNÜ bütün dünyaya yayan büyük pehlivan. Şumnu'nun Karalar köyünde doğdu. Ufacık bir çocukken köyde danalarla boğuşmaya başladı, sonra kispeti ayağına geçirip güreşmeye koyuldu. Ünü önce Deliorman'ı, sonra Kırkpınar'ı kapladı. Türk güreşinin gelmiş geçmiş en büyük bir pehlivanı olarak ortaya çıktı. Avrupa ve Amerika'da yaptığı bütün güreşleri kazandı. Amerika'dan dönüşte bindiği vapurun batması sonucu öldü. Mezarı dahi yoktur.

64

KOCA Yusuf yalnız Türk güreşinde değil, güreş dünyasında dahi büyük bir zirvedir. Er meydanları Koca Yusuf'u, güreş tarihimizin en büyük pehlivanlarından biri olan ve 26 yıl Kırkpınar'ın Başpehlivanlığını elinden bırakmayan ünlü Kel Aliço'nun karşısında tanıdı ilk kez. 27'nci yılda da başpehlivanlığı rakipsiz alacağını umarak Kırkpınar'a gelen Kel Aliço burada «Başa güreşeceğim» diyen Deliormanlı Yusuf isminde körpe bir çocukla karşılaştı.

Herkes er meydanlarının pek yaman kurdu Kel Aliço'nun bu «tüysüz kızan»ı, karşısına çıktığına pişman edeceğini umuyordu. Ancak Deliormanlı Yusuf öylesine yaman bir güreş çıkarıyordu ki, buna Kel Aliço da şaşırmış ve güreş âlemindeki meşhur gaddarlığını dahi ortaya koymaktan çekinmemişti. Ancak saatler uzayıp gittiği halde Aliço neticeyi lehine çeviremiyordu. Üstelik ilerlemiş bir yaşta bulunan ünlü pehlivanda yorgunluk alâmetleri baş göstermeye başlamış ve durumu tehlikeye düşmüştü. 26 yılın başpehlivanı Aliço'nun böyle toy bir pehlivana yenilerek güreş dünyasındaki tahtını kaybetmesine kimsenin içi râzı gelmiyordu. Havanın kararmasını fırsat bilenler güreşi yarıda bıraktırmak istediğinde Aliço'nun gür sesi er meydanını kapladı:

«— A be burası Kırkpınar'dır... Er meydanıdır buncağaz. Burada yenişene kadar güreş tutulur. Zift fıcıları, cıralar ne güne duruyor? Tutuşturun oncağazları... Pişmiş güreş bırakılır mı hiç?.. Bu kızancağıza yenilmek kaderimde varsa, bırakın yensin beni... Hem ben artık bu meydanlardan çekileceğim. Alico'yu yenmek talihini bir daha bu Yusufcağaz nerede bulacak?..»

Aliço'nun bu sözleri Yusuf'u öylesine duygulandırmıştı ki, gözyaşlarını tutamadı ve büyük ustanın eline sarılıp öptükten sonra titrek bir sesle ona âdetâ yalvardı: «— Ustaların ustası, pehlivanların pehlivanı, koçyiğit ağam benim. Gel bırakalım şu güreşi. Sözlerinle yendin sen beni. Elimde ayağımda derman komadın. Bu söylediklerinden sonra ben seni tutamam gayri. İstersen sen tut beni, vur sırtımı yere...» Aliço da meydanı çevreleyen kalabalığı teşkil edenler gibi çok duygulanmıştı. Nerede ise ağlayacaktı. Deliormanlı Yusuf'un alnına sıcak bir bûse kondurdu: «— Bu meydan bundan sonra senindir artık. Senin gibi bir pehlivan ortaya çıktıktan sonra gözüm arkada kalmadan ayrılacağım buralardan. Ödül de, başpehlivanlık da senindir. İkisine de güle güle sahip ol, ikisi de sana helâl olsun oğul...» dedi.

Ve o günden sonra Türk güreşinde Koca Yusuf'un devri başladı. Er meydanlarında kasırgalar yaratıp rakip tanımayan bir kuvvet olarak ortaya çıkan ve yalnız cüssesinden ötürü değil, güreş değerinden ötürü de «Koca» sıfatını alan büyük Türk pehlivanı yenecek rakip bırakmadı. Bunu fırsat bilen açıkgöz organizatörler onu Avrupa'ya götürdüler.

Avrupa'dan sonra Amerika'da yaptığı bütün güreşleri de kazanan ve dünyanın en ünlü pehlivanlarını sıraya dizen Koca Yusuf'a Amerika'da milyoner bir kadın âşık olmuştu, bu kuvvet ilâhından çocuk sahibi olmak istiyordu. Yusuf bunu işittiği zaman «Ben buraya damızlık gelmedim» diye kükredi.

Avrupa ve Amerika'daki güreşlerinden 800 altın kazanmıştı Koca Yusuf. Bunları kemerine yerleştirip Fransız bandıralı «La Bourgogne» vapuru ile yurda dönerken, bindiği gemi Atlas Okyanusu'nda sis yüzünden İrlanda bandıralı «Cromartyshre» gemisiyle çarpıştı. 721 yolcunun bulunduğu «La Bourgogne» kaşla göz arasında sulara gömülüvermişti. Bu kez denizin içinde bir panik başlamıştı. Denize dökülenler, filikalara atlayıp canlarını kurtarmak istiyorlardı. Koca Yusuf da can havli ile bir filikanın kenarına yapışmıştı. Filikada bulunanlar, onun heybetli vücudu ile sandalı devirmesinden korktular. Önce yüzüne, kafasına kürekle vurmayı denediler. Fakat dev yapılı adamın çelik pençeleri sanki filikaya kilitlenmişti. Yarılan kafasından ve suratından akan kanlar posbıyıklarının üzerine doğru iniyordu. Onun bu hâli filikada bulunanlara daha büyük bir dehşet vermişti. İçlerinden canavar ruhlu birisi, filika içinde bulunan ipleri kesmek için kullanılan ufak bir baltayı kaptığı gibi o çelik pençelere vahşî bir ihtiras içinde rastgele indirmeye başladı. Bileklerinden kesilip kopan o çelik pençeler gevşedi ve Koca Yusuf'un o dev vücudu Atlantik Okyanusu'nun derinliklerine doğru gömülüp gitti...

Hayat Koleksiyonundan

KOCA YUSUF

Nene Hatun

1857 - 1955

TARİHİMİZE «93 Harbi» adıyle geçen Türk - Rus savaşında Erzurum'un Aziziye Tabyası'nda gösterdiği kahramanlıkla adını tarihe yazdıran Türk kadını. Erzurum'da doğdu, tam doksansekiz yıl orada yaşadı. Bir kahramanlık sembolü olarak tanındı ve anıldı. Ömrünün son demlerini «Üçüncü Ordu'nun annesi» olarak geçirdi. 1955 yılında «Yılın Annesi» seçildikten sonra, 22 Mayıs 1955 günü Erzurum'da zatürreeden vefat etti. Aziziye Şehitliğine gömüldü.

1877 yılı kasım ayının 7'sini 8'ine bağlayan gece, civarda bulunan iki Ermeni köyünden gizlice harekete geçen kalabalık bir çete, sinsi sinsi yaklaşıp Erzurum'un meşhur Aziziye Tabyası'na girmeyi başarmıştı. Türk - Rus harbinin kanlı ve karanlık günleriydi; tabyayı savunan bir avuç Türk askeri derin uykuda idi. Yataklarında bastırıldılar ve uykuda kılıçtan geçirildiler kahpece... Ve arkadan gelen Rus kuvvetleri de hiç bir mukavemet görmeksizin Aziziye Tabyası'na yerleştiler.

Bu kahpe baskından yaralı olarak kurtulan bir asker koşa koşa Erzurum'a varıp kara haberi yetiştirdi. Minarelerden sabah ezânı yerine «Moskof Aziziye'ye girdi!» sesleri yükselmeye başladı.

Bir anda bütün Erzurum duymuştu bu kara haberi. Ve bir anda bütün Erzurum şahlanıvermişti. Tüfeği olan tüfeğini kaptı, olmayan eline ne geçirdi ise; tırpan, kazma, kürek, sopayı alıp sokaklara döküldü. Erkekli kadınlı bütün Erzurum halkı Aziziye'ye doğru koşmaya başladı.

Şehrin kenar bir mahallesindeki mütevazı bir evde oturan tâze bir gelin vardı. Bir gün evvel ağabeyi Hasan cepheden ağır yaralı olarak eve getirilmiş ve birkaç saat önce bu tâze gelinin kolları arasında ruh teslim etmişti. Kocası cephede idi. Minarelerden yükselen «Moskof Aziziye'ye girdi» seslerine, seferber olup koşanların uğultuları karışıyordu. Tâze gelin, bu kara haberi duymuş gibi ağlamaya başlayan üç aylık bebeğini emzirip uyuttu. Usulca onu beşiğine bıraktı ve heyecan dolu bir sesle:

«— Seni bana Allah verdi, ben de seni Allah'a emanet ediyorum yavrum...» diye mırıldandı.

Sonra şehit kardeşinin döşeğine seğirtti. Ölüyü alnından öptü: «— Seni öldüreni öldüreceğim ben de...» dedi, kin dolu bir sesle.

Ve masanın üzerinden satırı kapmasıyle kapıdan dışarı fırlaması bir oldu. O da çılgınca Aziziye'ye doğru koşmakta olan kadınlı - erkekli, taşlı - sopalı kalabalığın arasına karıştı.

Bütün Erzurum, o Dadaşlar diyârı şahlanmıştı. Erzurum halkı bir sel gibi akıyordu canından aziz saydığı Aziziye Tabyası'na doğru..

Aziziye'ye yerleşmiş bulunan Moskof, tabyaya yaklaşmakta olanlara karşı yaylım ateşine geçince bir hayli Erzurumlu kırıldı. Onların kırılışını görmek ayakta kalabileni büsbütün şahlandırmış ve tabyanın demir kapılarına gülle gibi yüklenen kalabalık bir anda içeri doluvermişti. Demir kapılar bile dayanamamıştı bu olağanüstü imân karşısında.

Aziziye'de boğaz boğaza kanlı bir dövüştür başladı. Balta, tırpan, kazma ve sopası olmayan pençeleriyle Moskof'un gırtlağına yapışıyordu. O toplu tüfekli ordu, tam bir bozguna uğramıştı bu ilâhî şahlanış karşısında. Türk demeye dili dönmeyen Moskof askerleri Osmanlıyı da kısaltıp sâdece «Osman»a çevirmişlerdi. Başı dara gelen «Osman teslim» deyip canını kurtarmaya bakıyordu. Başka bir zaman olsaydı, Türk'ün merhameti galebe çalardı, belki. Fakat bu zaman başka zamanlardan çok farklıydı. Aziziye'nin dışında ve içinde kadınlı, ihtiyarlı, çocuklu yüzlerce Erzurumlu kanlar içinde yatıyordu. Onlara ateş açanlar acımışlar mıydı?.. Ne «Osman»ı dinleyen oldu, ne de «Teslim»e kulak asan.. Tâze gelin de elinde satırı, karşısına çıkan Moskof'un kafasına, suratına indiriyordu. Şehit düşen ağabeysinin acısını, bin Moskof'u öldürse içinden atamazdı...

2000'e yakın Moskof askeri öldürülmüş ve Aziziye kurtarılmıştı. Düşmanın geri kalan kısmı selâmeti atlarına atlayıp kaçmakta bulmuştu. Onları tâkip etmek için Erzurumlu'nun atı yok, fakat ne lâzım, ruhlar kanatlıdır. Kaçan atlıyı kovalayan yaya yine de onu yakalayıp haklamayı biliyordu.

Yaralılar arasında tâze gelin de vardı. Elinde satırı ile döğüşürken aldığı bir yaranın tesiriyle o da kanlar içinde yere yıkılmıştı. Fakat yaralı olarak baygın halde bulunduğu zaman dahi elindeki kanlı satırını sıkı sıkıya kavramış, bırakmıyordu hırs dolu pençelerinin arasından...

Adı Nene idi tâze gelinin. O günden sonra o da bütün Erzurum'un tanıyıp saydığı kişilerin arasına katıldı. Doksansekiz yıllık ömrü boyunca bütün Erzurumlulara Moskof'un Aziziye'de nasıl tepelenişini anlattı. Fakat kendinden birkaç kelime ile bahsetti. Ölümünden bir yıl önce kendisini ziyaret eden NATO Başkumandanı'na «Ben o zaman icâbeden şeyi yapmıştım. Bugün de icâp ederse aynı şeyi yaparım...» demiş ve Amerikalı generali kendine hayran bırakmıştı...

Tablo: Rahmi Pehlivanlı

NENE HATUN

Hüseyin Rahmi Gürpınar

1864 - 1944

HALK romancısı. İstanbul'da doğdu, yine burada öldü. Doğru dürüst bir okul eğitimi görmedi. Ama kendi kendini yetiştirdi. Memurluğa da girmedi. Kalemiyle hayatını kazandı. Yazarlığa 1887'de Ahmet Mithat'ın Tercüman-ı Hakikat gazetesinde başladı. Ölünceye kadar da roman, hikâye, oyun ve makale yazdı. Hüseyin Rahmi, birçok bakımdan Ahmet Mithat ve Ahmet Rasim'le bir üçlü meydana getirir. 80 yaşında öldü. Kabri Heybeliada'dadır.

66

HÜSEYİN Rahmi Gürpınar, bu soyadını bilerek almıştır. Çünkü, bir romanının önsözünde söylediği gibi kendisi için yazı yazmak, roman tasarlamak belki su içmekten bile kolaydı. Herhangi bir günlük polis olayı hemen kafasında şekillenir ve romancı bunu birkaç gün, bazan da birkaç saat içinde koskoca bir eser haline getirirdi.

Bu çalışma tarzının gayet tabiî sonucu, eserlerinin birlik ve bütünlükten yoksun olmasıdır. Tıpkı Ahmet Mithat gibi o da, bir yerde anlattığı olayı bırakır, o sıralarda okuduğu felsefeyle ilgili bir bahis üzerinde oldukça derinlemesine açıklamalara girişir, okuyucunun ne duyacağını, ne düşüneceğini hiç hesaba katmazdı. Bu yüzden, romanlarını derli toplu hâle getirebilmek için hemen yarısını çıkarıp atmak gerekir. Ama Atlas Kitabevi tarafından başlatılmış ve 1965'ten bu yana hemen tamamiyle bitmiş olan «Sadeleştirilmiş» eserlerinde bu yola gidilmemiş, yazarın yalnız bazı kelimeleri bugünün diline çevrilmekle yetinilmiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar bir karakter romancısı değildir. Pek çevre romancısı da sayılmaz. Onun eserlerine hâkim olan özellik olay'dır. Olayları en tuhaf ve en garip olanlardan seçer. Mizah ve karikatür, insanları gülünçleştirme, onun eserlerinde belki en canlı noktayı meydana getirir. İkinci büyük özelliği de diyaloglarının hârikulâde tabiî oluşudur. Hemen her eserde işaret edildiği gibi, Hüseyin Rahmi, İstanbul'un kenar mahalle halkını, bilhassa kadınlarını, onlara mahsus konuşma tarzıyle mükemmel şekilde tespit etmiştir. Devrin züppelerini, şıpsevdilerini, alafranga heveslilerini, bilgisizlerini, ahlâksız ve yobazlarını eşsiz bir başarı içinde çizmiştir. Ancak bunlar, gerçek kişilerden, yani karakterlerden ziyade herkeste bulunan niteliklerin suni olarak derlenip toparlanmasından doğma, uydurma kişiler olmuştur.

Çevresine iyimser bir gözle bakan romancı, insanları mutlaka düzeltmeğe kararlıdır ve edebiyatın da görevinin bu olduğuna inanır. Bu sebeple de, okuyucuyu elinden geldiği kadar aydınlatmaya gayret eder. Roman, onun elinde, halkı oyalamak ve eğitmek için bir vasıtadır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın defalarca basılmış, filme çekilmiş, radyoya adapte olunmuş, hattâ piyes haline getirilmiş romanı çoktur. Bunlar içinde en tanınmışları şunlardır: Şık (1889), Mürebbiye (1899), Metres (1899), Nimetşinas (1901), Şıpsevdi (1911), Kuyrukluyıldız Altında Bir İzdivaç (1912), Gulyabani (1912), Hakka Sığındık (1919), Son Arzu (1922), Cehennemlik (1924), Kokotlar Mektebi (1928) v.s. Hikâye kitapları arasında en popüler olanı İki Hödüğün Seyahati (1933) dir.

Kendisi hakkında açılan bir dâvayı bile roman konusu yapacak kadar eseriyle günlük hayatını biraraya getiren Hüseyin Rahmi Gürpınar, insan içine fazla karışmayan, kırk yıla yakın oturduğu Heybeliada'daki köşkünde yaşayan, ama konularını bu yüzden İstanbul ve çevresinden seçen güleç yüzlü, zayıf, ortaya yakın boylu bir insandı. Yakınlarının verdiği bilgiye göre çocukluğu hep köşk ve konak kadınları arasında geçtiği için onlara ait cümle kuruluşlarını bütün özellikleriyle öğrenmişti.

1942'de ilk yazıları çıkalı elli yıl olmuş yazarlar için 1943 yılında yapılan jübile dolayısıyle Hakkı Tarık Us'un hazırladığı albüme o da el yazısını göndermişti. Hüseyin Rahmi'nin bu vesileyle gönderdiği yazı, dünyaya ne gözle baktığını güzel ifade eder: «Moda tarihinde kadın şapkaları hiç bir zaman bugünkü kadar maskara şekiller almamıştır. Hokkabaz Salamon'un baratası, soyları külâhı, maymun takkesi onlardan daha az gülünçtür. Her yumurta tavuk olaydı dünya geniş bir kümese dönerdi.»

Hüseyin Rahmi Gürpınar, 1936 - 1943 yılları arasında milletvekili olarak TBMM'ne girdi. Fakat, milletvekilliği ve politika ile uğraşmak, ona, yazarlıktaki hazzı vermemişti. Bunu, sırası geldikçe dostlarına söylerdi.

Seksen yaşında hayata gözlerini yuman ünlü romancı, hiç evlenmemişti. Bunun nedenini soranlara, «Evlilik çağında bulunduğu sıralarda, kendini durup dinlenmeden kalemine verdiğini» söyler ve «tam evlenmeyi düşünecek sırada da, bu çağın çoktan geçtiğini farkettiğini» ilâve ederdi.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kabri İstanbul'da Heybeliada'dadır. Ayrıca, Heybeliada iskelesinde, bir de büstü vardır.

Basın Sarayından

HÜSEYİN FAHMİ GÜRPINAR

Ahmet Rasim

1864 - 1927

ÜNLÜ yazar, gazeteci, şair ve besteci. İstanbul'da doğdu. Tahsilini Darüşşafaka Lisesi'nde yaptı. 1891 yılında Ahmet Mithat Efendi'nin teşvikiyle gazeteciliğe başladı. Türk basınının gelmiş geçmiş ve ünlü kalemlerinden biri olarak temayüz etti. «Şehir Mektupları» adını taşıyan dört ciltlik eseri ile yine dört ciltlik «Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi» ölümsüz eserleri arasındadır. Aynı zamanda 65 kadar bestesi de vardır. 1927 yılında vefat etmiştir.

TÜRK edebiyatında da, Türk musikisinde de başlı başına bir zirve olan Ahmet Rasim'in 68 yıllık yaşantısı da en az eserleri kadar renklidir.

Ahmet Rasim, daha doğmadan evvel annesi Nevber Hanım'ı boşayan ve hiç bir vakit kendisini arayıp sormayan babası Kıbrıslı Bahaeddin Efendi'yi tanımak dahi istemedi, bu bakımdan onun adını asla anmadı bile. Buna karşılık anasına sonsuz bir sevgi ve saygı ile bağlandı. Zengin bir babanın çocuğu olmasına rağmen çocukluğu fakirlik içinde geçti. Anacığının söylediklerini ömür boyu unutmadı.

«— Bak Rasim'im, dünyada iki dalım var benim Biri sen, biri Yusuf. Fakat o babasının yanında. O zengin, bak ben fakirim. Oku, adam olmaya çalır yavrum. Ben de ölürsem sefil kalırsın yoksa...»

Ahmet Rasim, onbir yaşında iken Darüşşafaka Lisesi'ne girdi, anasının nasihatını daima aklında tutarak okudu, 1883 yılında birincilikle mektepten mezun oldu. Hayata memuriyet ile atıldı; Posta Telgraf Nezareti'nin Fen Kalemi'nde birbuçuk yıl çalıştıktan sonra ayrıldı. Kuvvetli bir kalemi vardı. Devrin üstadlarından Ahmet Mithat Efendi, büyük bir istidat gördüğü bu genci, çıkarmakta olduğu «Tercüman-ı Hakikat» gazetesine aldı. Ve böylece intisap ettiği basın hayatında bütün ömrünü tüketti.

Tatlı sohbeti ve güzel musikisi ile daima sofralara renk katardı. Bu yüzden öyle zamanlar olurdu ki; haftalar, hattâ aylarca evinde bir akşam yemeği yiyemediği olurdu. Böyle nâdir akşamlardan birinde evinde tam sofraya oturacağı sırada, devrin ricâlinden birinin uşağı kapıya dayanarak efendisinin kendisini beklediği haberini getirmişti. Ahmet Rasim'e büyük bir sevginin yanı sıra hudutsuz bir saygı ile de bağlı bulunan eşi, bu haber karşısında üzülmüş, fakat kocasına belli etmemeye çalışmıştı. Yalnız Rasim Bey sıkkın bir tavırla evinden çıkarken boynu bükük eşinin ağzından mırıltı hâlinde «Sakın geç kalma bey, erken gel» sözlerinin döküldüğünü işitmişti. Karısının bu hâli ve ağzından dökülen bu sözler onu öylesine etkilemişti ki, dâvetli bulunduğu konağa gidinceye kadar kulaklarında uğuldayan bu sözleri bir «kıtaya» döküvermişti:

Bu akşam gün batarken gel
Sakın geç kalma erken gel

O akşam sofrada devrin büyük bestekârlarından Tatyos Efendi de vardı. Yeni bir bestesine henüz güfte bulamamıştı. Ahmet Rasim Bey'in satırları, Tatyos Efendi'nin melodisiyle birleşti ve günümüze kadar olanca tâzeliği ile dillerde dolaşan ünlü şarkı ortaya çıkıverdi.

Cumhuriyetin ilânından sonra vükelâ ve ricâl konaklarının bol ahenkli sofraları da tarihe karışmıştı. Ahmet Rasim Bey, Bâbıâli'den kıt kanaat nafakasını çıkarmaya çalışıyordu ilerlemiş yaşına rağmen.

Bir gün Ankara'ya gitti. Orada, mebus olan eski bir ahbabına rastladı. Milletvekili dostu «— Hayrola üstat, senin Ankara'da ne işin var bakalım?..» diye sorduğu zaman. Ahmet Rasim, kelebek gözlüklerinin altından muhatabına şöyle bir bakıp lâkayt bir şekilde «— Ekmekler dört köşe değil de yuvarlak çıktığı için geldim buralara kadar...» cevabını verdi. Milletvekili ahbabı bir şey anlamamıştı onun bu sözlerinden, Rasim Bey bunu gâyet iyi anladığından ilâve etti «Fırından ekmek almak istedim, elimden düştü, başladı yuvarlanmaya, ben de düştüm peşine, böylece buraya kadar geldik işte...» Muhatabı yine bir şey anlamamıştı bu sözlerden. O akşam tesadüfen Atatürk'ün yemeğine dâvetli idi; sofrada Rasim Bey'in bu sözlerinden bahsettiği zaman Büyük Atatürk birden yerinden doğruluverdi: «— Bu memleketin kültürüne bunca yıldır hizmet eden Ahmet Rasim gibi bir insan, sana ekmek aramak için geldiğini söyler de nasıl anlayamazsın...» diye söylendi. Ve derhal Ahmet Rasim'in bulunması için emir verdi. Ankara'nın bütün otelleri arandı o gece ve Rasim Bey bulundu, Çankaya'ya getirildi. Büyük Atatürk sofrada hemen yanıbaşındaki yere buyur etti onu, iltifatlarda bulunduktan sonra: «— Rasim Bey, önümüzdeki seçimlerde İstanbul'dan namzetliğinizi koymanızı istiyoruz, kabul eder misiniz?» diye sordu. Ahmet Rasim pek mütehassis olmuştu. Bu teklifi memnuniyetle kabul etti ve «— Paşam, şimdi daha iyi anladım ki, ekmek hakikaten arslanın ağzında imiş...» dedi. Bu sözler de Ata'nın ayrıca pek hoşuna gitmişti...

Ahmet Rasim, arkasında 140'ı aşkın eser ve 65 beste ile bunlar gibi ölümsüz bir isim bırakarak 22 Eylül 1927'de Heybeliada'daki evinde vefat etti.

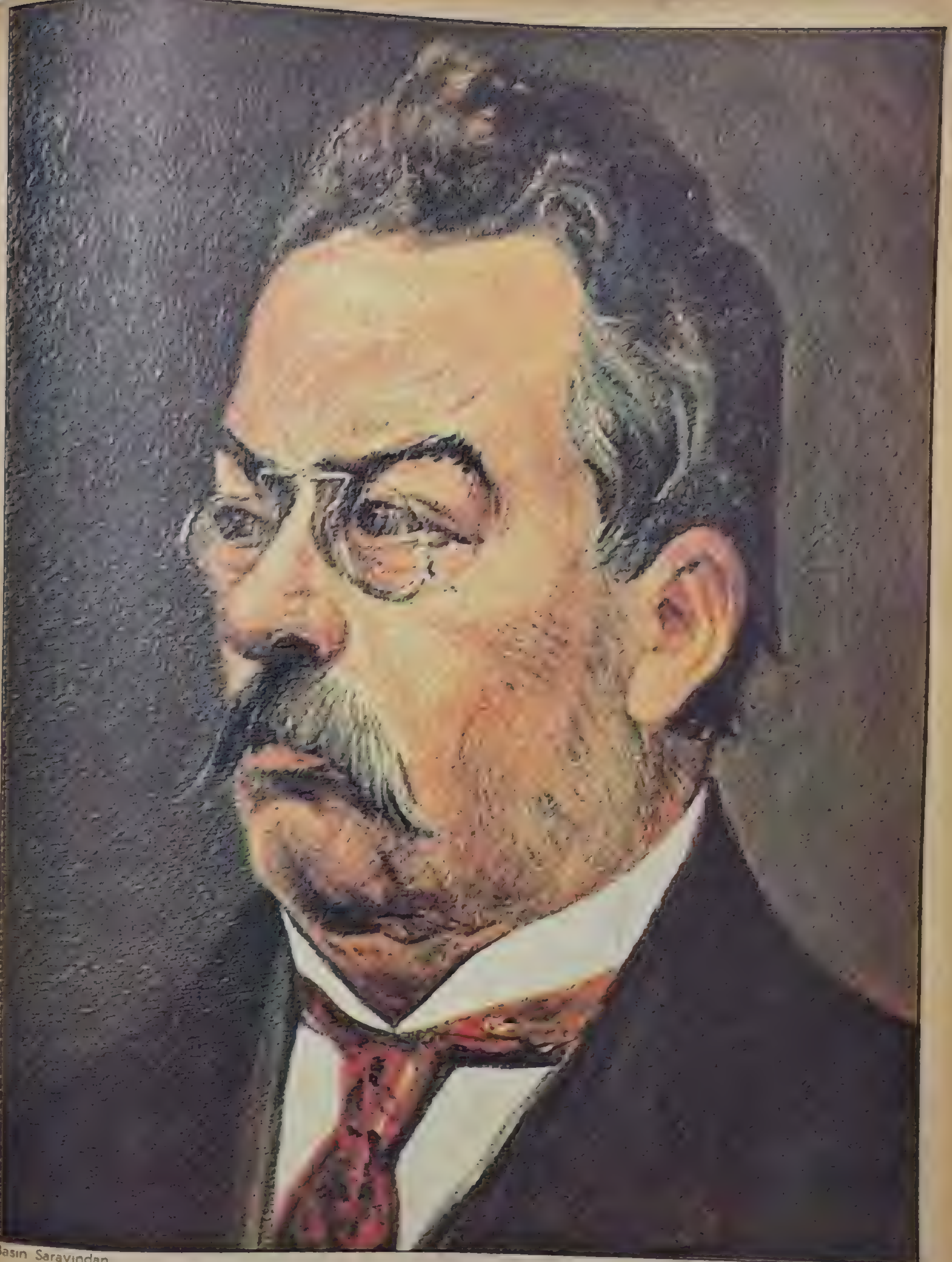
Basın Sarayından

AHMET RASİM

Halit Ziya Uşaklıgil

1869 - 1945

68

HİKÂYE, roman ve makale yazarı. İstanbul'da doğdu ve burada öldü. Öğrenimine İstanbul'da başladı, babasının işi dolayısiyle İzmir'de bir papaz okulunda devam etti. Sonra orada Fransızca öğretmenliğine, tercüme yapmağa, gazeteciliğe başladı. 1893'te Reji İdaresi'ne başkâtip olarak İstanbul'a geldi ve Servet-i Fünun dergisine roman yazdı. Saraya kâtip olarak girdi. Darülfunun'da Batı Edebiyatı okuttu. 1945 yılında vefat etmiştir.

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL, Türk romancılığının ilk ve büyük üstadıdır. İstanbul'da, Eyüp'te dünyaya gelen Halit Ziya, çocukluğunu İstanbul'da ve İzmir'de geçirdi. Babası, tüccardan Halil Efendi'nin çok titiz davranmasıyla, iyi bir öğrenim gören Halit Ziya, 25 yaşındayken edebiyata merak sardı. Bir yandan batı edebiyatını çok iyi incelemiş olması, bir yandan eski Türk yazarları hakkında geniş bilgi sahibi olması, kısa zamanda ünlü eserler vermesini sağladı.

Uşşakizade Ailesinin adını yurt içinde ve yurt dışında duyurmuş bir mensubu olarak, Halit Ziya, daima yüksek çevrelerde yaşamış ve toplum olaylarını yakından gözlemekle beraber fikir hayatını tercih ederek aktif politikaya hiç karışmamış gerçek bir edebiyatçıdır. Her konuyu merak etmekle, «Sanskrit edebiyatı» tarihinden «Gebelik ve doğum»a kadar çeşitli kitaplar tercüme etmekle beraber kişiliği uslûp sahibi bir romancı olarak tanınır.

Halit Ziya Uşaklıgil, nesir dilimizde önce cümle yapısını değişik ve kıvrak bir hale getirmek üzere Fransız dili gramerini örnek alınış ve çok başarılı olmuştur. Bunu yaparken sadeleşmeye gideceğine Arapça ve Farsça çeşitli tamlama şekilleriyle, benzetme ve istiarelerle aksine, dilini ağdalaştırmıştır.

Servet-i Fünun dergisi çevresinde toplanan romancıların lideri olarak bilinir. Roman tekniğinde Porust ve Goncourt gibi, Paul Bourget gibi Fransız tahlilcilerini örnek aldığından, konuları yerli bile olsa yine de bir kapalı çevre romancısı olmakla suçlanmıştır. Bununla beraber, teknik bakımdan kompozisyonu en mükemmel, en sağlam ve en dengeli eserleri o vermiştir. Romanlarına ister istemez kendi hayatından parçalar da katmıştır. Meselâ İstanbul'a geldiği zaman yerleştiği Yeşilköy'deki evine piyano aldığından ve kendisi de piyano çaldığından, birçok hikâye ve romanında, kişileri piyano çalar.

Uşaklıgil, çok muntazam konuşan ve gayet kolay yazan bir sanatçıdır. Kendi dediğine göre, «Yazı yazmak için herhangi bir kâğıt ve kalemden başka âlete ihtiyacı» yoktu. Dirseğini dayayacak bir yer bulur bulmaz hemen yazardı. Sabah veya akşam olması, yazıhane, kütüphane karşısı, kâğıdın düzgün oluşu, ilham ve benzeri şartlar aramaz, yazdığını da bir daha gözden geçirmezdi. Buna rağmen, nasıl uzun uzun, dolambaçlı ve ağdalı, ama çok düzgün bir dille konuşuyorsa, aynen konuştuğu gibi de yazardı. Halit Ziya Uşaklıgil'in «Sanatlı uslûbu» aslında sanatlı düşünmekten ileri geliyordu, nitekim konuşması bunu ispatlardı.

Halit Ziya Uşaklıgil, gerçekleri gören bir sanatçıydı. 1910 yılında bir gün Recaizade Ekrem Bey'le yolda karşılaştı. «Üstad Ekrem» kendisine:

— Fecr-i Âti (Geleceğin gündoğusu) adı altında toplanan gençleri izliyor musunuz? diye sordu.

— Evet, dedi Halit Ziya.

— Lisanları çok güzel ve elbette sizinkinden daha güzel, daha düzgün.

Halit Ziya buna da «Evet, öyle» diyerek cevap verdi. Daha sonraları, o topluluktaki yazarların daha sade, daha güzel yazdıklarını da görmüştü. Çünkü, her yeni topluluğun bir öncekinden daha iyi olmaya doğru gideceğine, edebiyatta ilerlemenin böyle olacağına inanan, sosyoloji hakkında derin bilgisi olan bir insandı. «Otuz şu kadar yıl içinde yazdığım şeylere dönüp bakarken bunları hep ayrı ayrı zamanlarda ayrı ayrı adamların yazıları gibi görüyorum ve elbette ben bugün yazı yazarken Mai ve Siyah'ın, Aşk-ı Memnû'un müellifi değilim» diyen sanatçı, 1930'dan sonra oturup bu romanlarını kendi eliyle sadeleştirmiş ve günün diline indirerek yeni birer eser halinde yayınlatmıştır. Ama bunu yaparken, bazılarının sandığı gibi sadece yabancı kelimelerin yerine Türkçelerini koymağa kalkmamış, cümle yapısını koruyacak, yani uslûbunun özelliğine zarar vermeyecek bir sadeliğe ulaşmıştı.

Halit Ziya'nın hikâye ve romanlarındaki kişiler İstanbul'un zengin sınıfından, gazeteci çevresinden, ya da fakir mahalle halkı ve çalışan insanlar arasından seçilmiştir.

Halit Ziya, romanlarında seçtiği kişileri, âdeta bir fotoğraf objektifi gibi ortaya koyar, etraflıca tanıtır, müphem hiçbir taraf bırakmazdı. Olayların geçtiği yerlerde, mahallî havaya da çok dikkat eder, herşeyi, teferruatına kadar titizlikle anlatmak başarısını gösterirdi. Türk romancılığı, gerçi Halit Ziya'dan önce Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi ile başlamışsa da, gerçek roman anlayışıyla ona, Türk romancılığının babası demek gerekir.

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL

Tevfik Fikret

1870 - 1915

SERVET-İ Fünun devrinin en güçlü şairi. İstanbul'da doğdu ve burada öldü. Aksaray'da ilköğrenimini yaptıktan sonra Galatasaray Sultanisi'ne girdi ve burayı birincilikle bitirdi. Birkaç yıl memurluktan sonra bu okula önce öğretmen, sonra müdür oldu. Çok titiz ve dürüst bir insan olduğu için Maarif Nazırı Emrullah Efendiyle geçinemeyip istifa etti. Robert Kolej'deki dersiyle yetindi. Rumelihisarı'nda «Aşiyan» adını verdiği evinde öldü.

TEVFİK Fikret Aksaray'daki evlerinde, daha çocukluğunda kılıç çekip minderleri delik deşik etmekten hoşlanan didişken bir insandı. Bu didişkenliği zamanla çekingenliğe dönüşmüş ve ahlâk prensiplerinden zerresini feda etmektense her şeyden elini, eteğini çekmeyi tercih etmiştir. Bununla beraber döneklik eden yakın arkadaşlarına olsun, prensiplerine aykırı emirler veren üstlerine olsun en ağır mektupları yazacak kadar cesaretlidir. Fikret, devrinde fazilet ve ahlâk örneği, temizlik ve titizlik hastası olarak şöhret yapmıştır.

Müdürlükten ayrıldıktan sonra, alacağı olan aylıklarını, artık ayrılmış olduğu gerekçesiyle kendisine gönderdikleri zaman ilk sorduğu: «Bütün arkadaşlar maaşlarını aldılar mı» olmuştur. O devirde aylıklar düzenli verilmezdi. Okuldan gelen adam: «Hayır» deyince, pek de parasız olduğu halde maaşlarını kabul etmemiş, geri göndermişti.

Hiç bir zaman haklının hakkını verdirmemezlik etmemiş, zayıfı ezdirmemiş, davranışlarıyle öğrencilerine örnek olmuştur. O istifa ettikten sonra öğrencilerin ayaklanması bundandır.

Fikret, toplum ahlâkı bakımından iyi bir nesil yetiştirmek için çok çalışmıştır. Rousseau pedagojisine bağlı olarak Çamlıca'da bir ilkokul kurmayı düşünmüş, ama parasızlıktan gerçekleştirememiştir. «Şermin» orası için yazılmış deneysel eğitim şiirleridir. Buna karşılık İsveç'e elektrik mühendisi olsun diye yolladığı oğlu Halûk, bir daha dönmemiş, din değiştirmiş ve yakın yıllarda bir papaz olarak Birleşik Amerika'da ölmüştür.

Tevfik Fikret, şiire erken başladı. Temiz bir dili vardı. Fakat, babası Urfa Mutasarrıfı Hüseyin Efendi, Beyrut'tan geçen bir Türk diplomatı oğlunu methedince: «Sormayın» demişti, «O kadar istedim ama Tevfik bir türlü adam olamadı. İşittim ki şair olmuş». Babasına oğlunun değerini kabul ettirmek güç olmamış ama, adam hayretler içinde kalmıştı. Her ay, Fikret'e dokuz altın gönderirdi. Koca şair de maaşına ekleyerek bu parayla geçinmeğe çalışırdı.

Fikret, meşrutiyet taraflısıydı. Yıldız Camii'ndeki bomba hâdisesi üzerine Abdülhamit hakkında «Bir lâhza-i teehhur (Bir anlık gecikme)» şiirini yazmıştır. Birkaç kere tevkif edilmiş, fakat şöhretinden korkularak kendisine bir kötülük yapılamamıştır.

Şiirlerinde toplum hayatına dönük görünür. Balıkçılar, sarhoşlar, aile şiirleri dışında her konuyu işlemiş, çok güzel tabiat tasvirleri yapmış, ama aşktan pek az bahsetmiştir. Çünkü, görgüsü itibariyle iyi bir aile babası olarak yetişmiştir. Günahkâr aşkı tanımamıştır. Hüseyin Cahit gibi politikaya atılan arkadaşları Tanin gazetesini çıkarınca önce onlara yazı yardımı yapmışsa da gazetenin ve İttihat ve Terakki'nin siyasetini beğenmediği için bundan vazgeçmiştir.

Tevfik Fikret'in dili, gerçekten çok temiz bir İstanbul Türkçesidir. Servet-i Fünun edebi okulunun gereği olarak Farsça tamlamalar çoktur, ama bunlar zevkle seçilmiştir. Şiirde konuşma uslûbunu ustalıkla denemiş, kıvrak ve cümle yapısı bakımından sade yazmıştır. «Tarih-i Kadim» (İlkçağ tarihi) adlı uzun şiiri Mehmet Akif'le arasının açılmasına yol açmıştı. Gerçekte Müslüman bir şair olmakla beraber, Fikret, dinini Akif tarzında anlamıyordu ve batılılaşmadan yanaydı. Tartışma uzun sürmüş ve şairi üzmüştü.

Tevfik Fikret, aynı zamanda ressamdı. Recaizade'nin ölen oğlu için yazdığı «Nijat Ekrem»i «art nouveau» uslûbunda resimlemiş, kendi kitapları için de dekoratif resimler yapmıştır. Ayrıca yağlıboya resimleri bugün Aşiyan Müzesi'ndedir. Mizah yanı olan şair, zengin kafiye meraklısı şair İsmail Safa sürgünde ölünce şu beyti söylemişti:

Lâz idi önce, dönüp kürd oldu
İllet-i kafiyeden mürd oldu

Büyük Şair Tevfik Fikret, Rumelihisarı'ndaki evine «Aşiyan» yâni «Yuva» adını vermişti. Buradan, Boğaz'ın mavi sularını, karşı yakanın doyulmaz güzelliklerini seyrederken, bambaşka bir ilham bulduğunu söylerdi.

1915'te, henüz 45 yaşındayken hastalanarak işte bu evde hayata veda etti. Ölüm haberi, bütün İstanbul'da elim bir haber olarak yayıldı. Arkasından, öğrencileri günlerce göz yaşı döktüler.

Geride bıraktığı eserleri arasında «Rübâb-ı Şikeste», yâni «Kırık Saz», «Halûk'un Defteri» ve çocuk şiirlerini ihtiva eden «Şermin»i, en ünlü olanlarıdır.

Galatasaray Lisesinden

TEVFİK FİKRET

Mehmet Akif Ersoy

1873 - 1936

ŞAİR ve makaleci. İstanbul'da doğdu, burada öldü. İlk tahsilini Fatih Rüştiyesi'nde, orta öğrenimini Mülkiye'nin idadi (lise) kısmında, yüksek öğrenimini de yatılı olarak Halkalı Sivil Baytar Okulu'nda yaptı. Baytarlıkla Edirne'ye gönderildiyse de sonra İstanbul'a gelerek edebiyat öğretmenliğine başladı. Bir ara Darülfünun'da edebiyat dersleri verdi. Anadolu Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Cumhuriyetten sonra İstiklâl Marşı'nı yazdı. 1936'da öldü.

MEHMET Akif'in asıl adı Ragıyf'ti. Bir çeşit ekmek demek olan bu Arapca kelime, harfleri «Ebced» sayılarına vurulunca onun doğum tarihini gösteriyordu ama, babasından başka kimse bu adı kullanmadı.

4 yaşında okumaya başlayan, orta öğrenimi sırasında hâfız olan, Farsça'yı bir hocadan, Fransızca'yı da kendi kendine öğrenen Akif, daha Baytar Okulu'ndayken şiir yazıyordu. İlk şiiri «Kur'ân'a hitâb» dır ve 1895'te Resimli Gazete'de çıkmıştır.

Mehmet Akif, heyecanlı, hareketli, pehlivan yapılı, güreş seven, taş atmayı, spor haline getirmiş bir adamdı. Uzun zaman yürüyebilmesi, Anadolu'ya geçtiği sırada araç bulamayınca köyden köye yaya gidebilmesini sağlamıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra bir ara İttihat ve Terakki genel merkezinde akşamları Arapça dersleri vermişti. Ama Ziya Gökalp'ın milliyetçi fikirlerini benimseyemediğinden bu işi bırakmak zorunda kaldı. Ona göre milliyetçi fikirler, bölücüydü. Önemli olan, toplumları birleştirici bir temeli yaymaktı ki bu da ancak din olabilirdi. Bu sebeple, Eşref Edip'in çıkardığı «Sırat-ı Müstakim»de yazmağa başladı. Daha sonra kendisi Sebilürreşâd'ı çıkardı. Akif'in bu siyasî düşüncelerinde Mısırlı bilgin Muhammed Abdûh'un açık tesiri vardır.

Ancak, Mehmet Akif'teki din anlayışı o zaman çok yaygın olan yobazların softaca din anlayışından farklıdır. O, İslâmiyetin ilk devirlerindeki saf ahlâk prensiplerine gidilmesini istiyordu. Onun anladığı tevekkül, halk arasında yaygın olan her şeyi miskince Allah'tan beklemek değil, aksine çalışmaktı.

Akif, bu fikirlerini makale ve şiirleriyle yayıyordu. Ama cumhuriyet ilân edilip de hükümet lâyiklik prensibini kabul edince, ülküsünün çöktüğünü gördü. Küstü ve Mısır'a giderek orada yaşamayı tercih etti. Gerçekçi yirminci yüzyıl, Akif'in Ortaçağ düşüncesine bağlı, insan topluluklarını din inancı altında toplayarak yönetme ilkesiyle çelişki halindeydi.

Şair olarak Akif'in «Konuşma diliyle vezinli sözler» yazdığını görürüz. Aruz vezniyle yazılmış olan birçok eseri, Nasrullah Camii'nde verdiği ahlâk vaazından farklı değildir. Çünkü Akif de şiiri toplumun yararına bir araç sayanlardandır. Bununla beraber, din heyecanını konu olarak aldığı zaman «Mesih Paşa İmamı», «İstiklâl Marşı», «Çanakkale Şehitleri» gibi pek çok eserinde coşkun ve mistik bir lirizm görülür.

Akif'in şiirleri, genellikle hikâye plânı üzerinde yazılmıştır. Bunlar ya «Küfe», «Hasır», «Hasta»da olduğu gibi kısadır, ya da «Süleymaniye Kürsüsünde», «Fatih Kürsüsünde» olduğu gibi iç içe geçerek uzar gider. Tevfik Fikret'teki en kaba konuyu bile şairce görme eğilimi onda mevcut değildi. Bu bakımdan Akif, gözlem gücü fazla olan bir gerçekçi roman yazarı gibi davranır. Şirazlı Hafız Sadi'nin çok tesirinde kalmış, ondan pek çok tercüme yapmış, ayrıca Kur'an'daki önemli âyetleri şerheden, yorumlayan manzumeler meydana getirmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı, 1921'de bir İstiklâl Marşı yarışması açmıştı. Buna herkes katıldığı halde Akif'in katılmamış olması dikkati çekti. Kendisine yakın arkadaşları sebebini sordular. Kazanırsa ödül kabul edemeyeceğini bildirdi. Bu şart kabul edildi ve Akif şiirini gönderdi. Aynı yıl mart ayının birinci toplantısında Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), kürsüye gelerek İstiklâl Marşı'nı okudu. Mehmetçiğin aziz ruhuna ithafını taşıyan şiir üç kere tekrarlatıldı. Üçünde de ayakta dinlendi ve alkışlandı. 12 mart toplantısında, Akif'in şiiri Millî Marş'ın sözleri olarak kabul edildi. Şair, eserini millete malettiği için Safahat'a almadı...

Mehmet Akif'in İstiklâl Marşı şiiri, ünlü bestecilerimizden Osman Zeki Üngör tarafından bestelendi. İlk çalındığı zaman, büyük heyecanla karşılandı ve millî marş olarak kabul edildi.

Büyük şair, 1925'te Kahire'ye gitti. Orada, Kahire Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı Kürsüsü'nün başına geçti. Onbir yıl orada kaldı ve ölümüne yakın günlerde İstanbul'a geldi ve 27 Aralık 1936'da hayata gözlerini yumdu. Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verildi. Her yıl büyük ihtifallerle anılan millî şairimiz, millî marşımız çalındıkça hatırlanacaktır.

Mehmet Akif'in şiirlerinin toplandığı Safahat, yedi ciltir. Her cilt, bir kitap özelliğini taşır. Bunlar sırayla «Safahat», «Süleymaniye Kürsüsü'nde», «Hakk'ın Sesleri», «Fatih Kürsüsü'nde», «Hatıralar», «Asım» ve «Gölgeler»dir. Şair, sonradan bunları «Safahat» adı altında 7 ciltlik tek kitapta toplamıştır.

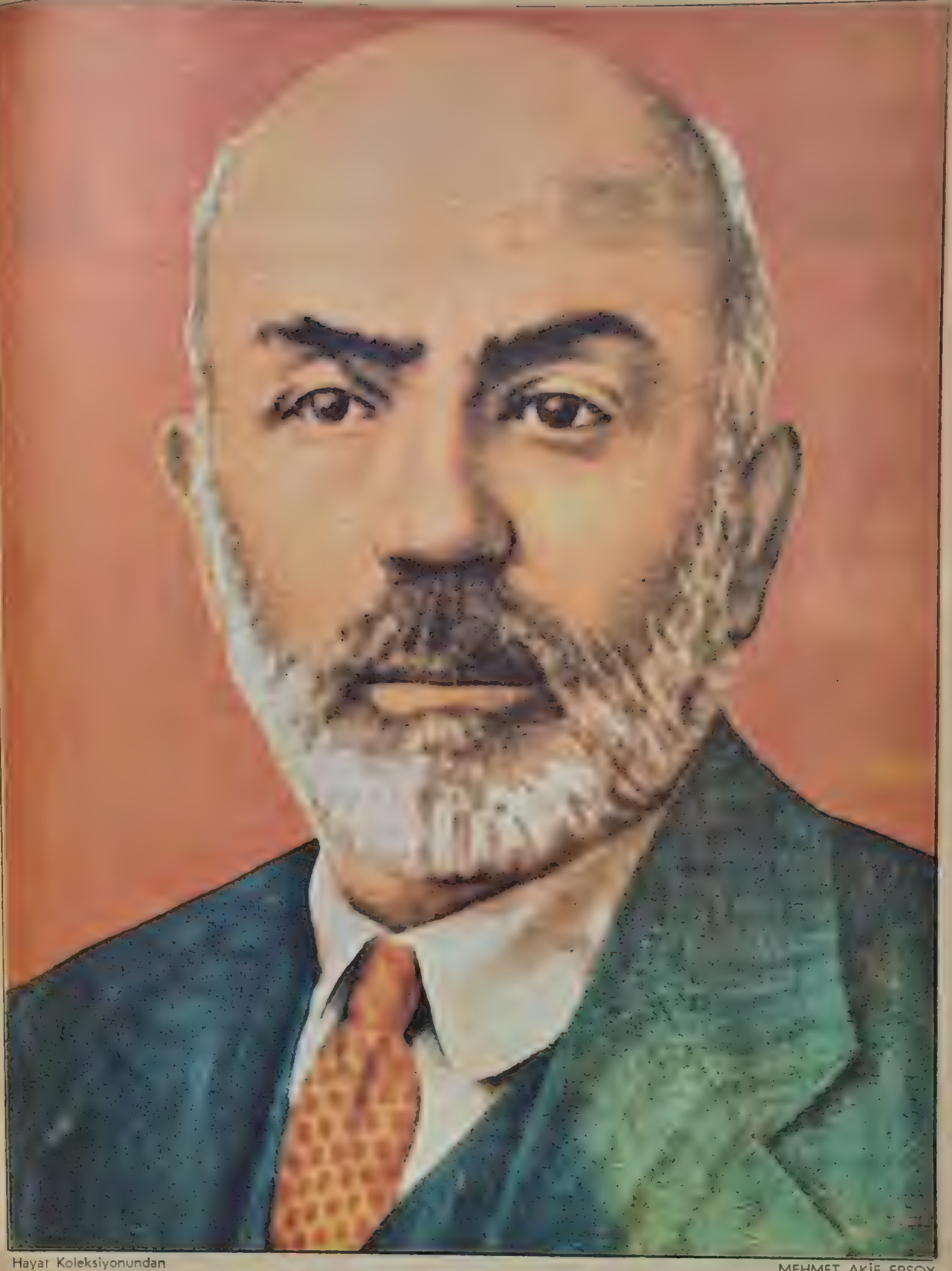

Hayat Koleksiyonundan

MEHMET AKİF ERSOY

Talât Paşa

1874 - 1921

MEŞRUTİYET inkılâbı kahramanlarından biri, İttihat ve Terakki devrinin son sadrâzamıdır. Edirne'de doğdu. Fakir bir ailenin çocuğu idi. İlk ve orta tahsilini Edirne'de yaptı. İki yıl kadar Fransız Alyans Okulu'na devam ederek Fransızcasını ilerletti. Selânik'teki Hukuk Mektebinde okudu. Edirne Posta İdaresinde memuriyete atıldı. İttihat ve Terakki'nin kuruluşuyla sivrildi. Sadrazamlığa kadar yükseldi. 1921 yılında da Berlin'de öldürüldü.

POLİTİKA hayatına Posta İdaresi'nde memur iken çok genç bir yaşta atılmıştı. Ancak politikaya karışmış olması kendisine pek pahalıya mal olmuş, üç yıl kalebendliğe mahkûm edilmişti. İki sene sonra affedilen Talât Bey, 1898 yılında Selânik ile Manastır arasında seyyar posta memurluğu yaptı, sonra Selânik Posta Müdürlüğü kâtipliğine tâyin olundu. 1903 yılında ayni idarede başkâtip oldu.

Bu sıralarda gizli olarak çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne intisap eden Talât Bey bunun meydana çıkmasıyle görevinden azledildi.

Politika yüzünden başına hayli işler açılan Talât Bey, 1908 devriminden sonra İttihat ve Terakki'nin Edirne mebusu olarak Parlâmentoya girdi ve Meclis Reis Vekilliğine getirildi.

İttihat ve Terakki, İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra bir siyasî parti gibi taazzuv edememiş bulunduğu cihetle kurulan hükûmetler yine eski devlet adamlarına dayanmıştı. Ancak Balkan Harbinden sonra Edirne'nin kurtarılması bahane edilerek tertiplenen Bâbıâlî baskınından sonradır ki Talât Paşa ve arkadaşları hükûmette görev almaya başlamışlardı.

1909 yılında Enver Bey, Bâbıâli'de yaptığı darbe neticesi Sadrâzamdan istifânâmesini alıp saraya Padişaha götürmüş, Talât Bey de orada kalarak bütün vilâyetlere, Dahiliye Vekili imzasını kullanarak telgraflar göndermiş, iktidar değişikliğini bildirmişti. Sadrâzam Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikast sonucu vurularak öldürülmesi üzerine kurulan yeni kabineye Dahiliye Nâzırı olarak giren Talât Paşa daha sonra Posta ve Telgraf Nâzırlığına getirildi. Mecliste İttihat ve Terakki'nin reisliğine de seçilen Talât Paşa daha sonra tekrar Dahiliye Vekili oldu.

Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına katılmasında Enver ve Cemal Paşalar ile birlikte Talât Paşa'nın da büyük rolü olmuş ve harbe katılmamız ile bunun doğurduğu büyük felâketin bütün sorumluluğu bu üç kişiye yüklenmişti.

İttihat ve Terakki'nin merkez binasında kendisine sadrâzamlık teklif edildiği zaman arkadaşlarına samimiyetle söylediği şu sözler pek meşhurdur:

— «Doğrusu ben kendime güvenemiyorum. Sadrâzamlık kolay bir iş değil. Bu yer için daha liyâkatli birini bulalım arkadaşlar.»

Talât Paşa'nın bu yoldaki direnmesine rağmen arkadaşlarının ısrarı karşısında sadrâzamlığı kabul ettiği bilinir.

Mevki ve para hırsı olmayan Talât Paşa'nın son derece dürüst ve namuslu bir insan olduğu da gerçektir. Savaş yılları boyunca diğer vükelâ ve devlet ricâli francala yerken o vesika ekmeği yemiş ve bütün ailesi efradına da bunu yedirmişti.

Sadrâzam bulunduğu günlerde, Sultan Reşat'ın kendisine armağan ettiği altın cep saatini rehin vererek ay başını bununla getirdiği de kesinlikle bilinen bir hakikattir.

İlerici ve reformcu bir görüşe sahip olan Talât Paşa, geçmişin geleneklerini, gelecek uğruna fedaya her zaman için hazırdı. Memleketin ilerlemesi için ferden olgunlaşmak ve batının yeniliklerini tereddütsüz kabul etmek, ilme ve ahlâka sarılmak gerekeceğine daima inanmıştı.

Birinci Dünya Savaşının sürdüğü günlerde bir kongrede söylediği şu sözler pek ilginçtir:

— «Bu savaşın bize telkin ettiği en büyük ders, bir milletin bilhassa ilim ve ahlâk ile yükselebileceği kanaati olmuştur...»

Belki yeterince tahsil yapabilmiş bir devlet adamı değildi ama zekâsıyle başarıya ulaşmasını bilmiş, dürüstlüğü ile de tanınmış ve sevilmişti.

Sevimli, faal ve vatanperver bir idealist olan Talât Paşa Fransızca ve Rumca konuşur, Arapça ve İngilizceden de anlardı.

Mütarekeden sonra İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri yurt dışına kaçarken Talât Paşa da Berlin'e gitti ve orada yerleşti.

15 mart 1921 günü Berlin'de dolaşırken sokakta Tayliryan adında bir Ermeni komitecinin kurşunlarına hedef oldu ve kanlar içinde yuvarlandığı kaldırımlar üzerinde son nefesini verdi...

Vefatından sonra en ufak bir serveti dahi çıkmayan Talât Paşa'nın büyük bir maddî sıkıntı içinde yaşadığı anlaşıldı. Koskoca Osmanlı İmparatorluğunu Almanya'nın yanında savaşa sokmasına rağmen, kendisini vuran Ermeni komitecisini Alman hâkimleri beraat ettirdiler. Bu da «İttihat ve Terakki»nin son sadrâzamı olan Talât Paşa'nın talihinin bir diğer hazin tecellisi olmuştu şüphesiz...

Tablo: Cemal Dündar

TALÂT PAŞA

Hüseyin Cahit Yalçın

1874 - 1957

YAZAR ve fikir adamı, gazeteci. Balıkesir'de doğdu, İstanbul'da öldü. 1896 yılında Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. İdadî (Lise) müdürlüklerinde bulundu. 1908'de Tanin gazetesini kurarak memurluğu bıraktı. Politikaya atıldı. İstanbul mebusu oldu. İttihatçıların sesi görevini yaptı. Mütarekede Malta'ya sürüldü. Yurda döndükten sonra yazılarından dolayı Çorum'da sürgüne yollandı. Sonra yeniden milletvekilliği yaptı. 1957'de vefat etti.

72

DAHA lise öğrencisiyken 1892'de Nadide adlı bir roman yazıp bastırdı. Servet-i Fünun dergisi yazarları arasına makaleci ve polemikçi olarak katıldı. İkdam'ın Paris muhabirliğini yapan Ali Kemal'i hırpalayan «Kavgalarım» adlı tartışma kitabında, Servet-i Fünun'a çatanları da perişan etmiştir.

1908 Meşrutiyetiyle Tanin'i kurduktan sonra da siyasî kavgalarına devam etti ve en yakın ülkü arkadaşı Tevfik Fikret'le bozuştu. Ama Hüseyin Cahit, «Hak bellediği yolda yalnız yürüyen» cinstendi. O devirde yayınladığı «Hayat-ı Hakikiye Sahneleri» adlı kitabıyle «Hayat-ı Muhayyel» adlı hikâyeleri ve «Hayal İçinde» adlı romanından sonra o sayfaları kapadı. Bütün bunların nedenlerini 1953'te yayınladığı «Edebî Hâtıralar»da açıklamıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin'de başmakaleler yazarak meslek hayatına, yani gündelik gazeteciliğe girdi. Oldüğü zaman ise Ulus gazetesinin başyazarıydı. Son derece duru, akıcı bir uslûpla gayet inandırıcı şekilde fikirlerini öne sürer ve okuyucusuna kabul ettirirdi. Tanin'in her iki devresinde olsun, Fikir Hareketleri dergisinde ve Ulus'ta olsun, yazıları daima bu özelliği taşır. Tanin'i ikinci defa çıkardığı zamanki en büyük hizmetlerinden biri de, İttihatçıların, sonradan Atatürk'e İzmir Suikasdi dâvasında asılan Maliye Nazırı Cavit Bey'in hâtıra defterini aynen yayınlamasıdır ki siyasî tarihimiz içinde eşi bulunmaz bir belgedir.

Hüseyin Cahit Yalçın, ilk eseri olan «Çürük Temel»le İstanbul Şehir Tiyatrolarının kuruluşuna hizmet etmiş, ağabeyi Doktor Hüseyin Suat Yalçın gibi tiyatroya iltifat etmemiştir. O, hayalden çok gerçeklere önem veren ve siyasetin tadını tatmış bir yazardır. Bu yüzden birkaç kere ölüm tehlikesi atlatmış, yine bu yüzden İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılmış, bu yüzden sürgün edilerek yokluk içinde bırakılmıştır. Hayatının en kötü yılları sayılabilecek olan 1933-1940 arasında, Fikir Hareketleri dergisini tek başına çıkararak o zamanın gençliğine yalnız politika alanında değil, gerçek fikir hareketleri üzerinde de yol göstermiş, bu derginin geliriyle geçinmiştir. Hüseyin Cihat Yalçın, bu dergiyi onbeş günde bir yayınlar ve baştan sona kadar bütün yazılarını kendi usta kalemiyle yazardı. Dostları, onun böyle bir dergiyi tek başına nasıl çıkarabildiğini daima hayretle ve ibretle konuşurlardı.

«Oğlumun Kütüphanesi» adlı seri yayınından başka Vakit Gazetesi'nce kurulan «Dün ve Yarın» serisi için de pek çok tercüme eser hazırlamıştır. Çalışmaktan başka bir şey bilmiyor görünen Yalçın'ın bu karakteri, onun seksen üç yıllık ömrüne yüze yakın eser sığdırmasına imkân vermiştir. Yaşlandığı zaman bile dinç kalışının sebebini «İşleyen demir ışıldar» atasözüyle açıklardı. Bazan, yazı masasının başında sabahladığı ve ertesi gün, gene mütebessim bir cehre ile ve sanki bir gece evvel kağıtlar arasında göz nûru döken o değilmiş gibi zinde davranan Yalçın' daima etrafına çalışkanlık sembolü olmuştu. Üstelik son derece cesur bir insandı. İttihat ve Terakki'yi ateşli bir dille müdafaa eden yazıları yüzünden tehdit mektupları alıyor, linç edileceğini biliyor, fakat yolundan dönmüyordu. Nitekim, 31 Mart olayında matbaası tahrip edilmiş, kendisi çok ciddî bir ölüm tehlikesi bile geçirmişti.

1901'de Servet-i Fünun dergisinin hükümetçe kapatılmasına onun hukuka dair bir makalesindeki «Ve nihayet ihtilâl-i kebîrle (büyük ihtilâlle) Fransa'da talâk (boşanma) teessüs etti» cümlesi sebep olmuştu. İttihatçılar memleketi bıraktıktan sonraki bütün hükümetlere ve gruplara muhalif, yani tam mânasıyle bağımsız kalmayı tercih eden Yalçın, 1933 te toplanan Tarih Kurultayı ve Dolmabahçe Sarayı'ndaki büyük Dil Kurultayı'nda da Mustafa Kemal'in tezine karşı tezleri savundu. İnançlarından hiç bir taviz vermeğe yanaşmadığı için de güç durumda bırakıldı, hattâ uydurma bir dâva ile sürgüne bile gönderildi. Ama Hüseyin Cahit Yalçın, bilhassa politika hayatında pek çok dalgalanmalarla karşılaştığı için boyun eğmemesini öğrenmişti. Hele fikir yanının kuvvetli oluşu, karşısındakileri hayli terletiyordu. Nitekim, her şeye rağmen ayakta kalabilmesi de yine bu yönünden dolayıdır.

Politikadaki tutumu ne olursa olsun, Hüseyin Cahit Yalçın, yurt içinde ve yurt dışında tanınmış, memlekete hizmet etmiş değerli bir yazar ve gazetecidir. Yalçın, 1957'de İstanbul'da hayata gözlerini yummuş ve cenazesi büyük törenle kaldırılmıştır.

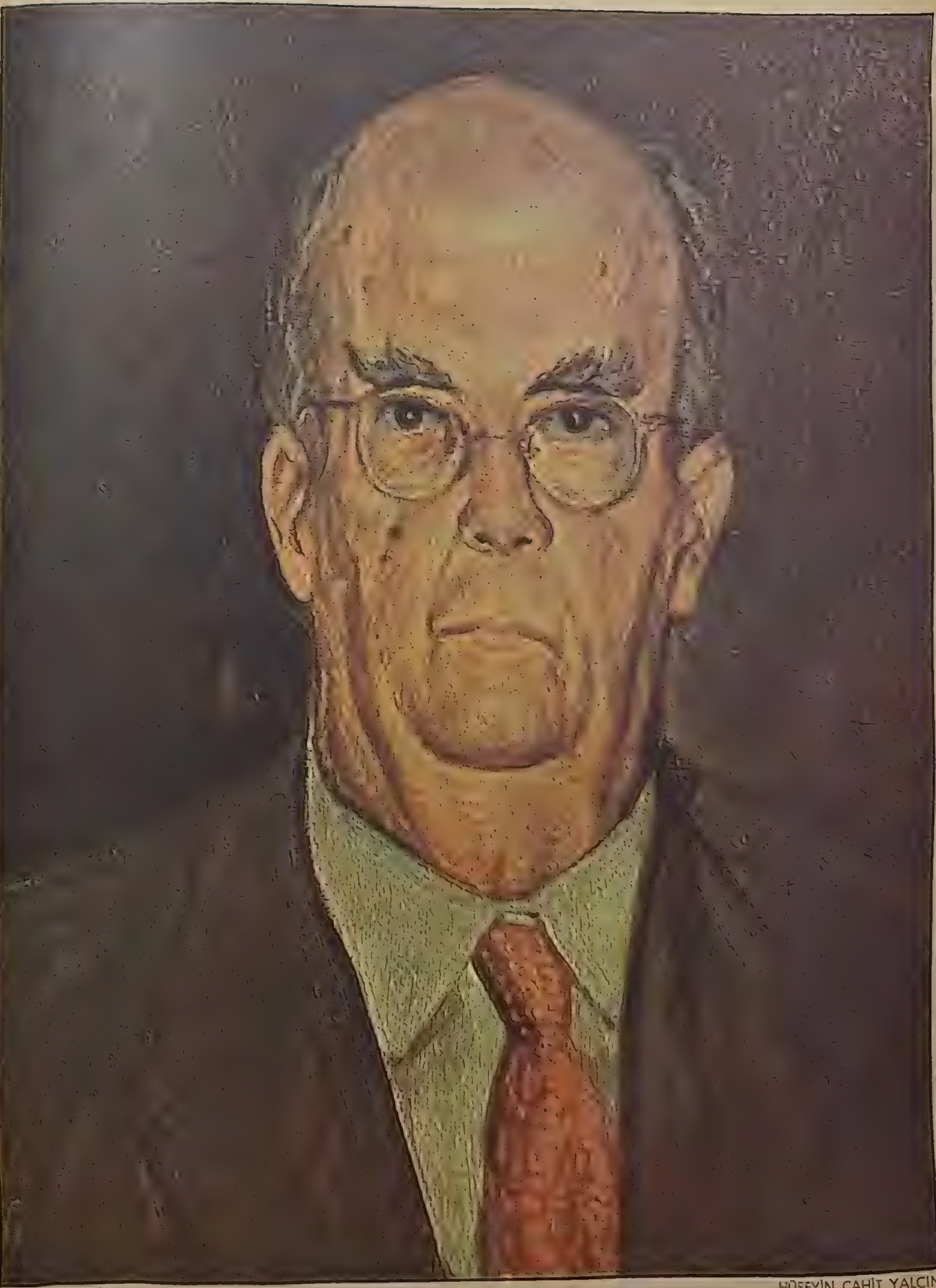

Basın Sarayından

HÜSEYİN CAHİT YALÇIN

Ziya Gökalp

1876 - 1924

FİKİR ve sanat adamı, şair. Diyarbakır'da doğdu, İstanbul'da öldü. Baytar Okulu'nun son sınıfındayken gizli cemiyet kurmaktan tutuklandı. 9 ay hapis yattıktan sonra Diyarbakır'a sürüldü. İkinci Meşrutiyet ilân edilince İttihat ve Terakki Partisinin orada şubesini açtı. Sonra Selânik'e geldi. Genç Kalemler dergisine yazılar yazdı. Meşrutiyetten sonra partinin genel merkez kurulu üyesi oldu. 1924'te TBMM'ne girdi. Büyük bir Türkçü idi.

73

ZİYA Gökalp, memleketimizde modern sosyoloji ilminin kurucusu olarak tanınmış ve Fransız bilgini Emile Durkheim'in prensiplerini uygulamak ve öğretmekle şöhret yapmıştır. Bu, onun ilim tarafıdır. Tarihe bakısı da bu bütünleyici görüşe uygundur. Türk tarihini Osman Bey'den değil, Milât öncesinden başlatan bu bütünleyici görüşte en önemli yan, bütün Türk devletlerinin aynı dil ve aynı soydaki insanlar tarafından, aynı görenek ve geleneklerle yaşayan toplumlar tarafından kurulduğu, başka toplumları yönettiği, devlet unvanındaki değişmenin gerçekteki bütünlüğü etkilemeyeceği inancı yatar. Tek aksayan nokta, çağdaş gerçekçiliğe aykırı olarak, artık dil farkları, lehçe farklarını da aşan, töre ve yasaları iyice ayrılmış bu toplumları tek bayrak altında toplayabilmek hayalidir. «Kızıl Elma», «Yeni Turan» gibi panturanist ülküyü savunan şiirler, bu sebeple, netice vermemiş, daha doğrusu tek acı son, Enver Paşa'nın Türkistan çöllerindeki bir ayaklanmaya katılarak öldürülmesi olmuştur.

Şair olarak Ziya Gökalp, lirizmden yoksun, dili sade ve tabiî, eğitici yanı güçlü eserler vermiştir. Halk masallarına eğilerek bunları duru bir uslûpla herkesin ve bilhassa çocukların anlayacağı şekilde yeniden şiirleştirmiştir. Bir yandan:

Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan

veya:

Atanın içtiği köpüklü kımız
Arpa suyu içme dedi bir Kırgız

derken Sèvres paçavrasından, Mondros ve Lausanne'dan sonra, o yolun çıkar yol olmadığını anlamış ve Türk Medeniyeti Tarihi'ni yazmağa koyulmuştu.

Aslında politika adamı olmayan Ziya Gökalp, sadece İttihat ve Terakki Partisi'ne erişilmesi uzak bir ideal göstermiş, partinin fikriyatını, ideolojisini yapmıştı. Bu ideoloji iflâs edince gerçekleri görmekte gecikmedi.

Ziya Gökalp, Diyarbakır'a sürgün edildiği zaman son derece üzgün ve karamsardı. Memleketin hali ona ürküntü veriyordu. Hayatta hiçbir gayesi ve düzenli bir eğitim geçmişi yoktu. Bunun üzerine, kendi de yazmıştır, tabancayla intihara teşebbüs etti. Mermi, alnını sıyırıp geçtiği için ölmeyen Ziya, bunda Rahmânî bir işaret gördü ve kendini Hak yoluna adadı. Darülfünun'da öğrencisi olmuş bazı yazarlar ise Ziya Bey'in alnında hiçbir mermi izi bulunmadığını söylemişlerdir.

Ünlü mütefekkir, 1923 yılında, Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Dairesi reisliğine atanarak Ankara'ya gitti. Ertesi yıl, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci seçim devresinde, Diyarbakır mebusu seçildi. Fakat, 48 yaşına rağmen, çok yorgun ve hastaydı. Mebusluk görevi pek az sürdü. Rahatsızlıkları arttı ve tedavi için İstanbul'a geldi. Fransız Hastanesi'ne yatırılan Ziya Gökalp, hekimlerin bütün ihtimamına rağmen, o yıl, yani 1924'te hayata gözlerini yumdu. Çemberlitaş'ta, Sultanmahmut Türbesi etrafındaki kabristanda toprağa verildi. Diyarbakır'da oturduğu ev ise, kendi adına bir müze haline getirildi. Şimdi bu müze Diyarbakır'ı ziyaret edenlerin mutlaka uğradıkları bir fikir ve kültür yuvasıdır.

Ziya Gökalp, bilimsel çalışmalarıyle memlekette az da olsa uyanık bir kuşağın yetişmesine ve kendisinden sonra üniversite eğitimini yürütmesine yol açmıştır. Yeni Mecmua, Türk Yurdu gibi dergilerde yazdığı yazılar onun bir sisteme varma çabasını gösterir. Dilde, ekonomide, güzel sanatlarda, ahlâkta, siyaset ve felsefede Türkü ve Türkçeyi esas alarak kurtuluş yollarını gösterdi. Tesiri, on yıl içinde, büyük bir sadeleşmeye yönelen dilde görüldü. Sanatta ve edebiyatta görüldü: millî müzik, millî sanat akımları gelişti. Ömer Seyfettin, Halide Edip, Reşat Nuri gibi yazarlar, Yahya Kemal gibi şairler güçlerini onun «Türkçülüğün Esasları»ndan almışlardır.

Ziya Gökalp, tombul, ablakça yüzlü, düşük bıyıklı, badem gözlü bir adamdı. Uygur minyatürlerine benzerdi. Konuşması yavaş ve sakindi. Düşüne düşüne söyler, ama karşısındakileri mutlaka tesir altına alırdı. Çünkü her söylediği akıl ve mantığa olduğu kadar bilimsel gerçeklere de uygun görünürdü. Verdiği dersler, herkese açık olur, büyük ilgiyle takip edilirdi. Ziya Gökalp, bunlardan bilhassa «Türk Medeniyet Tarihi»ne büyük önem veriyor ve bu eseri, mutlaka bitirmek istiyordu. Fakat tamamlayamadan aramızdan ayrıldı...

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

ZİYA GÖKALP

Mareşal Fevzi Çakmak

1876 - 1950

BUYUK asker, cumhuriyet ordumuzun Atatürk'ümüzden sonraki tek mareşali. İstanbul'da, Cihangir'de doğdu. Asker bir ailenin çocuğudur. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi, Kuleli İdadisinde okuduktan sonra 1898'de kurmay yüzbaşı olarak tahsilini tamamladı. Ordunun çeşitli kademelerinde görev aldı, müteaddit savaşlara girip çıktı. Sakarya zaferi ile mareşal rütbesini aldı. 1944 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığı görevindeydi. 1950'de öldü.

BİR asker çocuğu idi. Babası, Miralay Sırrı Bey'di. Çakmakoğulları'ndan Sırrı Bey'in üç oğlu da onun yolunda yürümüşlerdi. Biri Manastır'da, diğeri Çanakkale'de şehit düşmüştü; bu kardeşlerin üçüncüsünün adı Fevzi idi. Kurmay yüzbaşı rütbesiyle kahraman ordumuz saflarına katıldığı zaman önce Erkânı Harbiye Dördüncü Şubesi'ne atandı, sonra da Rumeli'ye tayini çıktı. Balkanlarda geçen sekiz yıllık başarılı hizmet sonunda albaylığa yükseldi Çakmakoğullarından Fevzi Bey. 1908'de Hürriyet ilân edildiği zaman Taşlıca Mutasarrıfı ve 35'nci fırkanın kumandanı idi. Ancak gülünç bir iddia ile, albaylığa terfiinin bir «saray iltiması» olduğu ileri sürülerek rütbesinden iki yıldız geri alındı. Bu düpedüz bir haksızlıktı. Fakat Fevzi Bey mert bir asker ve olgun bir insandı, uğradığı bu haksızlık karşısında dahi bir infiâl göstermedi.

Fakat haksızlıkla elinden alınan yıldızlarını pek kısa bir zamanda yine alnının teri ile geri almasını bildi. 1910 yılında Kosova Kolordusu Kurmay Başkanlığına, kısa bir süre sonra da Garp Kolordusu Kurmay Başkanlığına tayin edildi. Balkan Harbinde Vardar Ordusu Erkânı Harbiye Harekât Şubesi Müdürlüğü görevinde idi, harpten sonra merkezi Ankara'da bulunan Beşinci Kolordu Kumandanlığına getirilirken rütbesi büyümüş ve adı da Fevzi Paşa olmuştu...

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Fevzi Paşa, emrindeki kolordu ile Çanakkale'nin savunmasına katıldı. Oradan İkinci Kafkas Kolordusu Kumandanlığına tayini çıktı. Koca bir ömür harp savaşlarında geçiyordu. Balkanlar'dan Kafkaslar'a kadar uzayan bu savaş hayatı daha sonra Suriye'de devam etti. Burada ferikliğe (Korgeneralliğe) terfi etti.

Mütarekeyi müteakip İstanbul'a tayini çıktı. Bir süre İstanbul Büyük Erkânı Harbiye Reisliğinde bulunduktan sonra 1920 yılı başlarında Harbiye Nâzırlığına getirildi. Böylelikle Salih Paşa'nın kurduğu hükümette kısa bir süre Nâzırlık da yapmış oldu. Bu makamı işgal ederken, Anadolu'ya askerî eşya ve cephane göndermek suretiyle Millî Mücadele'ye büyük katkılarda bulundu. Bu millî harekât aleyhinde şiddetli tedbirler almak üzere iktidara getirilen Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulmasından önce Harbiye Nâzırlığı görevinden ayrıldı. Doğruca Ankara'ya giderek millî harekete katıldı.

1920 yılı nisan ayında Ankara'ya gelen Fevzi Paşa, bir ay sonra Ankara Hükümetinin Millî Müdafaa Vekilliğine getirilirken Vekiller Heyetine de reis oldu.

İkinci İnönü Zaferini müteakip orgeneral rütbesi verilen Fevzi Paşa 1921 yılında Erkânı Harbiye Reis Vekili oldu. 1922 yılı temmuz ayına kadar on bir ay süre ile bu vazifede ve Vekiller Heyeti Reisliğinde kaldı.

Sakarya'da kazanılan büyük zaferdeki üstün hizmetlerinden ötürü Birinci Ferik (Orgeneral) Fevzi Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Müşir (Mareşal) rütbesini aldı.

Kahraman ordumuzun Büyük Atatürk'ten sonraki tek mareşali olmuştu.

Büyük zafer ve cumhuriyetin ilânını müteakip Genelkurmay Başkanı oldu Mareşal Fevzi Çakmak. Yalnız kahraman ordunun değil, bütün bir milletin en sevip saydığı bir insandı da. Benliğini saran engin tevazu, sürdüğü alabildiğine sade ve tertemiz özel hayatı ona ayrı bir özellik vermekteydi. Bir sembol, bir bayrak olmuştu milletin kalbinde.

12 ocak 1944 günü yalnız binbir şan ve şerefle dolu askerlik yaşantısının değil, hayatının da en hazin gününü yaşadı Mareşal Fevzi Çakmak. O gün, emekliye sevkedilmişti. 55 yıl sırtında şerefle taşıdığı üniformasına vedâ günüydü o gün...

Genelkurmay Başkanlığı görevine ve vücudunun bir parçası olmuş bulunan üniformasına veda etti. Bir süre evinde sakin bir hayat yaşadı. Memleket çok partili bir devreye girince, o sıralarda teşekkül etmiş bulunan Millet Partisi'ne intisap etti... Demokrasi mücadelesine katıldı.

Sembolleşmiş insan, büyük asker Mareşal Fevzi Çakmak, 10 nisan 1950 günü İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Vefatı memlekette öylesine içten kopup gelen büyük bir üzüntü yaratmıştı ki, İstanbul Radyosu'nun müzik neşriyatını kesmemesi yüzünden radyoevi önünde iki gün süre ile büyük nümayişler yapıldı. Ve cenazesi, 12 nisan 1950 günü, mahşerî bir kalabalığın da iştirakiyle kaldırıldı. Eyüpsultan kabristanında toprağa verildi.

Beyazıt Devlet Kütüphanesinden

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK

Enver Paşa

1881 - 1922

OSMANLI İmparatorluğu'nun son devrinin en önemli bir kişisi ve İttihat Terakki'nin ileri gelen bir simâsıdır. Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşına sokan kişi olarak da tanınır. İstanbul'da doğdu. 1903 yılında kurmay yüzbaşı olarak Harbiye'den çıktı. Bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dâhil oldu. Harbiye Nâzırlığı yaptı. Harbi müteakip bazı arkadaşlarıyle Almanya'ya gitti, oradan Türkistan'a geçti. Bolşeviklerle yapılan savaşta öldü.

ADI tarihe, Osmanlı İmparatorluğu'nu Birinci Dünya Savaşı'na sokan kişi olarak geçmiştir. O tarihlerde Harbiye Nazırlığında bulunan 33 yaşındaki Enver Paşa'nın, bu emrivakisine Dahiliye Nazırı ve iktidardaki İttihat-Terakki Fırkasının lideri Talât Paşa ile Bahriye Nazırı Cemal Paşaların boyun eğmek zorunda kaldıkları bir gerçektir. Nitekim Meclis-i Mebusan (Millet Meclisi) da, Âyan (Senato) da, Sadrazam Prens Said Halim Paşa da, Heyeti Vekilenin (Bakanlar Kurulu'nun) diğer üyeleri de, hattâ Padişah Sultan Reşat da Türkiye'nin harp ilânından ancak harbe girildikten sonra haberdar olmuşlardı. Haberi Dolmabahçe Sarayı'nda öğrenen 70 yaşındaki Padişah Sultan Reşat'ın hayret ve teessürden dili tutulmuş, Yeniköy'deki yalısında harp haberini alan Sadrazam Prens Said Halim Paşa da derhal istifaya kalkışmıştı.

Şüphesiz ki Enver Paşa'nın niyeti, Türkiye'nin bu harp sonucu mağlûp ve yıkılmış bir hale gelmesi değildi. Müfrit bir Alman taraftarı olan Enver Paşa, Almanların zaferine muhakkak nazarıyle baktığı için, bu harpte onlarla müttefik olmakla Türkiye'nin de büyük istifadesi olacağına inanıyordu. Böylelikle son zamanlarda kaybedilen birçok toprakların yeniden Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine alınacağı düşüncesinde idi.

Enver Paşa'nın bir emeli de Rusya'nın mağlûp olmasıyle Kafkasya ve Türkistan'daki Türkleri de Osmanlı toplumuna katmaktı.

Savaşta her şeyin Almanya - Avusturya - Macaristan aleyhine dönmeye başladığı bir sırada, Almanlara karşı olan aşırı tutkusu nedeniyle bunu göremediğinden, onların safında harbe katılma basiretsizliğini göstermişti Enver Paşa.

Enver Paşa, 1903 yılında kurmay yüzbaşı olarak ordu saflarına katıldıktan kısa bir süre sonra Selânik'te kurulan İttihat ve Terakki örgütüne dahil olmuş ve ordu vasıtasıyla sarayı sıkıştırıp meşrutiyeti ilân ettirebilmek için girişilen harekette en önemli rollerden birini oynamıştı. «Talât - Enver - Niyazi» üçlüsünün bir parçası olan Yüzbaşı Enver Bey, arkadaşlarıyle dağa çıkmışlar ve halkın nazarında bir «Hürriyet kahramanı» olmuşlardı. Neticede İkinci Meşrutiyet ilân edilmiş ve İttihatçılar adıyle anılan bu cemiyet mensupları birden ön plâna geçivermişti. 1913 yılında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikaste kurban gitmesiyle paşalığa terfi eden Enver Bey Harbiye Nezaretinin başına geçmişti.

Hemen ertesi yıl Şehzade Süleyman Efendi'nin kızı Naciye Sultan ile evlenerek saraya damat olan Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın durumu bir kat daha kuvvetlenmişti. Belki bunun da etkisi iledir ki, Enver Paşa'nın davranışlarında bundan sonra bazı basiretsizlikler görülmeye başlamış; 1914 yılında, devleti şuursuzca 1. Dünya Harbi'ne sokan kişi olarak itham edildiği gibi Sarıkamış mağlûbiyetinin mesuliyeti de onun üzerine yıkılmıştır. İkinci Meşrutiyet öncesinin gözde simâsı Binbaşı Enver Bey 1914'den sonraki karanlık günlerin baş sorumlusu halini almıştı. Bunu, ünlü şair ve yazar Süleyman Nazif şu sözüyle en veciz şekilde ifade etmişti: «Enver Paşa, Enver Bey'i katletti!»

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta Talât Paşa olmak üzere bazı arkadaşlarıyle birlikte Almanya'ya giden, bazı iddialara göre ise «Türkiye'den kaçan harp mesulleri» arasında bulunan, Enver Paşa orada kısa bir süre kaldı.

Almanların safında Türkiye'yi harbe sokarken düşündüklerinin ilk kısmı, ağır yenilgi yüzünden tahakkuk edememişti. Kaybedilen toprakların değil yeniden geri alınması, bilâkis elden pek çok vatan parçası kopup gitmişti. Onun diğer emeli ise Kafkasya ve Türkistan'daki Türklerin Osmanlı toplumuna katılması idi. Bunu tahakkuk ettirebilirse, 1. Cihan Savaşı'ndaki hatasını telâfi edebilecekti hiç değilse. Bu emelle Almanya'dan Türkistan'a geçti.

4 ekim 1921 günü yanında birkaç güvendiği arkadaşı olduğu halde Buhara'ya giden Enver Paşa, orada Bolşevik Rusya'ya karşı ayaklanan Türkistanlıların arasına katıldı, daha doğrusu başlarına geçti. «Yeni Turan» yolunda «Moskof» ile amansız bir mücadeleye giriştiler hep birlikte.

Tam on ay sürdü bu yaman mücadele. Bir bayram sabahı olan 4 ağustos 1922 cuma günü Abdere mevkiinde Ruslarla yapılan bir çete harbi sırasında Derviş isimli atının üzerinde yalın kılıç döğüşe döğüşe Moskofları kovalarken kalbinden vurularak şehit düştü.

Askerî Müzeden

ENVER PAŞA

ATATÜRK

1881 - 1938

BÜYÜK kurtarıcımız Mustafa Kemal ATATÜRK 1881'de Selânik'te doğdu. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanımdır. Askerî öğrenimini 1904'te tamamladı ve kurmay yüzbaşı olarak, orduya katıldı. 34 yaşında general «mirliva» oldu, Anadolu'da, Türk Ulusu'nun başına geçerek, büyük Kurtuluş Savaşımızı başardı. Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu. Bütün dünyaya, bir ulusun nasıl yoktan var olabileceğini gösterdi. 57 yaşında vefat etti.

HÂTIRASI, her Türk'ün gönlünde anıt gibi yükselen, hayatı, tarihimizin en şanlı sayfalarıyla dolu, Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, 1881 yılında, Selânik'te doğdu. Babası, Gümrük İdaresi'nde memur Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanımdı.

Bir başak demeti örneği altın sarısı saçları, çelik gibi parlayan mavi gözleriyle küçük Mustafa, daha okul sıralarındayken, diğer çocuklardan çok farklı olduğunu göstermişti. Bu yüzden, Askerî Rüştiye'de bir öğretmeni «İkimiz de Mustafa'yız. İsimlerimiz karışıyor. Bundan sonra sen Mustafa Kemal olacaksın» diyerek O'na bir de «Kemal» adını verdi. Böylece Dünya Tarihi'ne Mustafa Kemal olarak geçen Ulu Önder, Sakarya Zaferi'nden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararıyle «Gazi» ünvanını aldı. Soyadı kanunu çıktıktan sonra, gene Meclis, O'na verilecek en uygun soyadını kabul etti: Atatürk...

Askerî öğrenimini 1904'te, «Kurmay Yüzbaşı» olarak tamamladı. Devrin müstebit hükümdarı II. Sultan Abdülhamit'e ve onun kötü idaresine karşıydı. Bir görevle Şam'a gönderildi, böylece İstanbul'dan uzaklaştırılmış oldu.

Mustafa Kemal, Türk ulusunun acı bir sona doğru nasıl sürüklendiğini görüyor ve yurdumuzu kurtarmak için büyük plânlarını daha o günlerde hazırlıyordu. Nitekim Suriye'de gizli ve ihtilâlci bir cemiyet kurdu. Bir süre sonra Selânik'e geçti. Orada, «İttihat ve Terakki»nin çalışmalarına katıldı.

Çok geçmeden patlak veren Birinci Dünya Savaşı, Mustafa Kemal'e de yeni ve güç görevler yüklemişti. Nitekim, Büyük Gazi Anafartalar'da gösterdiği üstün kahramanlıkla, adını Türk Tarihi'ne «Anafartalar Kahramanı» olarak yazdırdı. Bu zaferden sonra, rütbesi miralaylığa yükseltildi. Düşman Çanakkale'den çekildikten sonra, Miralay Mustafa Kemal, Kafkas Cephesi'ne de gönderildi ve henüz 34 yaşındayken general (mirliva) oldu. Bu sırada Osmanlı Hükümeti, Mondros Mütarekesi'ni imzaladığı için, yeni görevinde, âdeta eli kolu bağlı kalan büyük insan Türkiye'nin artık bir batağa saplandığını görüyor, içi kan ağlıyordu. Gece gündüz, benliğini saran tek düşüncesi vardı: Vatanı kurtarmak..

İstanbul'dan «Bandırma» vapuru ile yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı gün, artık bir devir kapanıyor, bambaşka bir devir açılıyordu. Mustafa Kemal Paşa, hızla faaliyete geçerek, önce Erzurum Kongresi'ni, sonra Sıvas Kongresi'ni topladı. O sırada, İstanbul düşman çizmesine boyun eğmiş, Osmanlı Meclisi Mebusan'ı dağıtılmış, ordunun elinden silâhları alınmıştı.

İşte o çetin günlerde, büyük kurtarıcımız Sivas'tan Ankara'ya geçti; kısa bir süre sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni topladı. Çünkü Anadolu, artık İstanbul'da, düşmanın oyuncağı haline gelen ve iflâs eden Osmanlı idaresini reddetmişti. Kendine, kendi içinden ve kendi gücüne dayanan bir yönetim şekli arıyordu. Evet 23 Nisan 1920'de büyük törenle açılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi, artık milletin kaderinde söz sahibi idi. Böylece bugünkü genç Türkiye'nin temeline ilk harç konuldu. Artık büyük Kurtuluş Savaşı'mız başlayacaktı.

Anadolu, her ferdiyle bu savaşa hazırdı. Artık bir destan başlayacaktı. Bu destan 9 Eylül 1922'de düşmanı İzmir'de denize döktüğümüz güne dek sürdü. İşte o günler, Dumlupınar'dan Sakarya'ya kadar, nice nice büyük kavgalarla ve mehmetçiğin peşpeşe kazandığı nice nice büyük zaferlerle Türk Tarihi'nin altın harflerle yazılı sayfalarıdır.

Evet nihayet, vatanımızın üstündeki kara bulutlar dağıldı. Kurtuluş Savaşı kazanıldı. Şimdi de sıra, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın adını yıllarca önce düşündüğü ve o güne kadar kutsal bir sır gibi sakladığı Cumhuriyet'in ilânına gelmişti. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilân edildiği gün, Türk Tarihi'nin en önemli dönüm noktası oldu. Ve o gün bütün dünya «Bir milletin nasıl yoktan var olabileceğini» büyük bir örnek ve ibretle gördü. İşte genç Türkiye için, savaştan barışa uzanan, devrimden devrime ulaşılan pırıl pırıl aydınlık, ışık dolu bir yol o tarihte başladı. Bu yol, modern Türkiye'yi yaratan yol, yâni Atatürkçülük yolu oldu. Ulu Önder, bir insan ömrüne sığmayacak kadar büyük işleri başarmış, fakat kendini, milletine adarken artık yorgun düşmüştü. Kendisinden çok şeyler beklenilen çağda, 57 yaşında hayata gözlerini yumdu.

Bugün O, Anıtkabir'de ebedî uykusunu uyurken, adı, tek bir ülkü, tek bir ruh olarak hepimizin kalbinde meşâle gibi parlar...

Tablo: Cemal Dündar

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

EY TÜRK GENÇLİĞİ! Birinci vazifen, Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazinenden mahrum etmek istiyecek, dahilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok nâmüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakrü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir. Ey Türk İstikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen, Türk İstiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

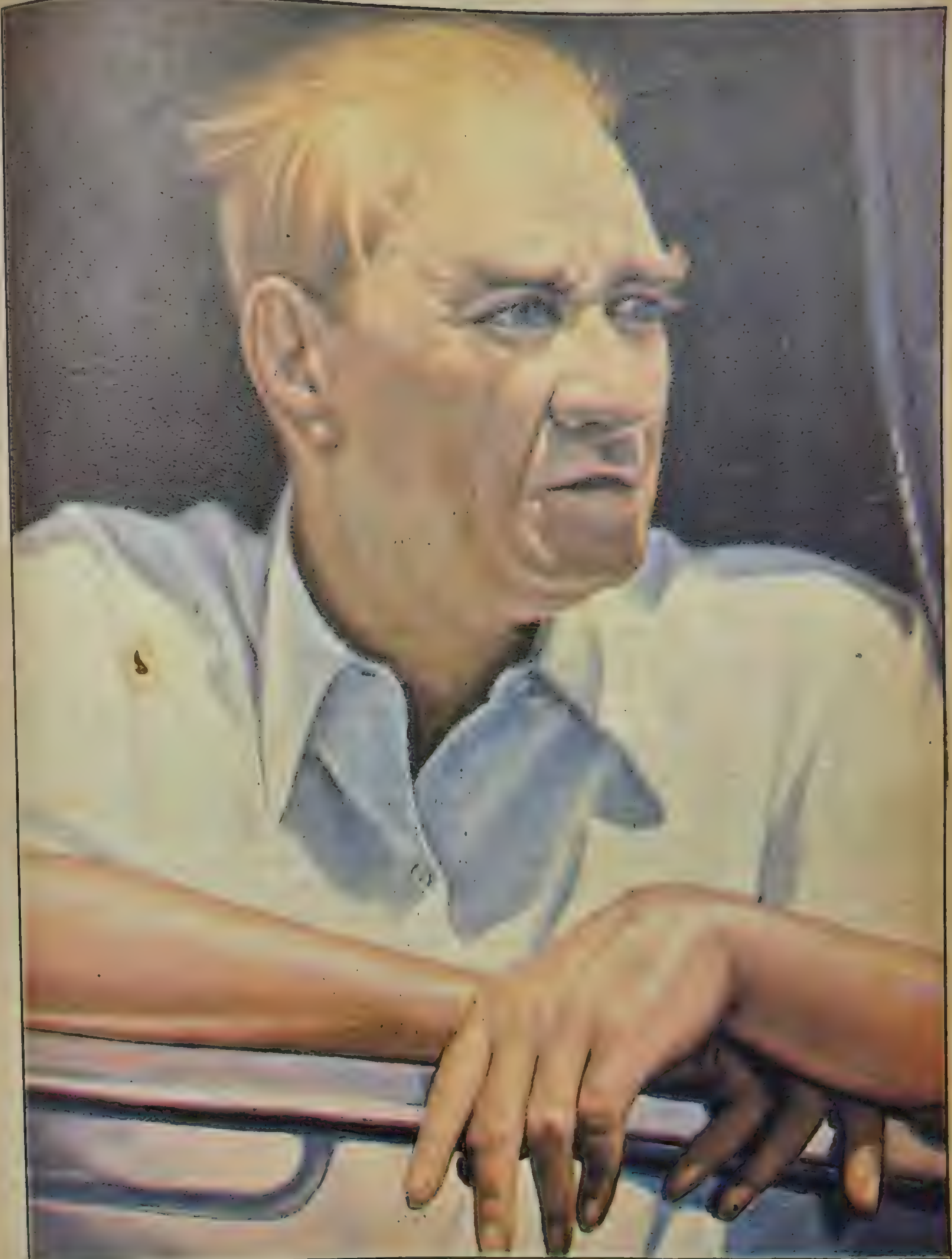

Hayat Koleksiyonundan

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İbrahim Çallı

1882 - 1960

BÜYÜK Türk ressamı. Çal kasabasında doğdu, İstanbul'da öldü. Küçük yaşta memleketinden ayrıldı. İstanbul'da kendisine yardım eden Şeker Ahmet Paşa tarafından Akademi'ye yerleştirildi. 1910'da orayı bitirince Paris'e gönderildi. Dört yıl kaldı ve Cromon'un atelyesinde çalıştı. Savaş patlayınca İstanbul'a dönerek Akademi'ye öğretmen oldu. 1947' ye kadar bu görevde kaldı. Yaş haddi dolayısıyle emekliye ayrıldı. 1960'da, 78 yaşında vefat etti.

BU usta sanatçının İstanbul'a gelişi ve Akademiye girişi başlı başına bir maceradır. Çal'dan çıktığı zaman kemerindeki altınları, Çemberlitaş'ta kaldığı han odasında, daha ertesi sabah çaldırdı. Handaki kahve ocağına çırak olarak girdi. Bir müddet de ayakkabı boyacılığı yaptı. Ama İzmir Mülki İdadisi'nde, yani sivil ortaokulunda okuduğu için sonunda, o zaman Sultanahmet'te cezaevinin yanında bulunan Adliye'ye kâtip oldu. İyi bir tesadüfle ondaki resim istidadı Şeker Ahmet Paşa'nın dikkatini çekti. 1906'da İbrahim'i Sanayi-i Nefise-i Şâhâne'ye, yani Akademiye aldılar. İbrahim, çalışkan, zeki ve istidatlıydı. Yalnız bir kusuru vardı: Burnunun dikine gitmek... Ruhu özgürdü adamın. Bu yüzden onu bir yıl geç mezun ettiler. Ama, yine de bilgisini artırsın diye, koruyarak Paris'e yolladılar. Çallı İbrahim, Paris'te kaldığı yıllar süresince Fransızca öğreneceğine: «Arkadaş, ben Türk evlâdıyım!» diyerek kaldığı otelin sahibi kadınla gittiği kahvenin garsonuna yeteri kadar Türkçe öğretmeyi tercih etti.

Paris'te Cromon gibi son derece akademik çalışan bir ressamın atelyesinde bile, İbrahim «Empresyonist» tekniğine göre resim yapabiliyordu. Etrafındaki değişiklikleri gören bir insandı. Ama İstanbul'dan geldiği için »Kübizm» gibi aşırı görüşler henüz onu etkileyememekteydi.

Birinci Dünya Savaşı patlayınca İstanbul'a dönmek zorunda kalan İbrahim Bey, mezun olduğu okula öğretmen tayin edildi. O tarihten sonra da bir daha, yaş haddinden emekliye ayrılıncaya kadar bu görevi bırakmadı. Atelyesi, yeniliklere açıktı. Cumhuriyetin ilânından sonra açılan ilk Galatasaray Sergisinde açılış nutkunu o söylemişti. Gazi'nin Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından okunan tebrik telgrafı, sanki Çallı'ya bir cevaptı. Ondan sonra yılda bir Galatasaray Lisesi salonlarında sergi açmak âdet oldu. 1924'teki sergiye Çallı, Millî Mücadele'yi canlandıran, zeybekleri tasvir eden büyük kompozisyonlarla katılmıştı. Ama eski bir öğrencisi: «Yalnız Çallı dört tane çiçek resmi teşhir ediyordu. Bunları o zaman, belki bu yıl atelyesinde bahar var, bu çiçekler döküldükten sonra Çallı'nın olgun meyvalarını bekleyebiliriz diye karşılamıştım, ama o zamandan beri Çallı bize bir armut bile vermedi» demişti.

Oysa ressam, tabiî, armut ağacı değildi. Nitekim Edgar Degas'nın atelyesinde, klâsik bir kompozisyonun yanında küçük bir armut resmini görenler kendisine bunu ne diye astığını sordukları zaman Degas: «Cézanne'ındır, bazan bir armut bile resim olarak bir şaheseri öldürebilir» cevabını vermişti.

İbrahim, 1934'ten sonra, soyadı kanunu çıkınca kendisine verilen lâkabı, soyadı olarak kabullendi ve Çallı İbrahim diye anılırken İbrahim Çallı oldu. Zekâsı ve zehir gibi nükteleri bütün canlılığını muhafaza ediyordu.

İçkinin yasak olduğu yıllarda bir gece geç vakit, Taksim'de yürürken Çallı'nın çakırkeyf olduğundan şüphelenen polisler, onu karakola davet etmişlerdi. Nöbetçi komiser «Adın ne?» diye sorunca ressam, sadece «Çallı» demişti. «Ne iş yaparsın?» diye sorduğu zaman da «Profesörüm» cevabını vermişti. Adres olarak da o zaman Güzel Sanatlar Akademisi'nin bulunduğu yeri gösterip de «Fındıklı Sarayı'nda» cevabını verince, nöbetçi komiser, sanatçıyı getiren memura dönmüş ve «Ne sarhoşu yahu, bu zavallı delinin biri, salıverin gitsin» diye yakasını bırakmıştı.

Sanatçı her yıl, ortak açılan sergilere katılıyordu ama hiç kişisel sergi açmamıştı. Bunu, ölümünden bir yıl sonra, Ankara'daki Türk - Amerikan Derneği'nde kızı Belma Çallı yaptı.

1947'de emekliye ayrıldığı zaman: «Sanatkâr emekliye ayrılmaz. Bu, sen artık resim yapamıyorsun demektir. Böyle düşünenler atelyeme gelsinler, resim yapıp yapmadığımı görsünler» diye feryat etti ama, kimseye sesini duyuramadı. Bununla beraber, Çallı, o tarihten sonra da verimli çalışmalar yapmıştır. Şöhreti portre ressamlığında olmakla beraber manzara ve natürmortları da daimî bir tazelik ve heyecan görüntüsündedir. Bilhassa çok serbest tuşları, fırça sürüşleriyle benzerlerinden ayrılır. Öğrencilerine tesir etmekten daima dikkatle kaçınmış olan sanatçı, bazı arkadaşlarını taklit denecek derecede tesiri altına almıştır.

İbrahim Çallı'nın günümüze kalan en önemli eserleri arasında Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunan ve maalesef, canlı modelden çalışma imkânı bulamadığı için, fotoğraftan yaptığı büyük Atatürk portresiyle, İsmet İnönü'nün portresi başta gelir.

Hayat Koleksiyonundan

İBRAHİM ÇALLI

Kâzım Karabekir

1882 - 1948

İSTANBUL'DA doğmuştur. Babası Mehmet Emin Paşa'dır. 1905'te kurmay subay olarak orduya girmiş, 31 Mart gericilik isyanını bastırmaya katılmıştır. Çeşitli cephelerde bulunduktan sonra Millî Mücadele'de Şark Orduları Komutanı oldu. Kurtuluştan sonra Edirne Milletvekili olarak Meclis'e girdi. 1924'te generallikle Ordu Müfettişliğinden çekildi. «Terakkiperver Fırka»nın Meclis'te başkanlığını yaptı. 1927'de emekli oldu. 1948'de öldü.

KARABEKİR Paşa'nın en büyük hareketi, Mustafa Kemal Osmanlı Ordusu'ndan çıkarılmış, Padişah tarafından idama mahkûm edilmiş olarak Erzurum'a geldiği, hattâ rütbesizliğinden dolayı yâveri bile kendisini terkettiği sırada kolordusuyle onun emrine girmiş olmasıdır. Mustafa Kemal'in dâvasına inanıyordu ve doğu cephesinden emin olmasını istiyordu. Bunu temin de etti ve başarılı harekâtından dolayı Ermenistan Fatihi unvanını kazandı.

Ancak savaş ilerledikçe işlerin Ankara'dan yönetilmesi Kâzım Karabekir'i terkedildiği, bir kenara itildiği hissine sürükledi. Mütemadi şifrelerle durumu soruşturuyor, kendisinin fikrine başvurulmadığı halde, askerlik disiplinine tamamiyle aykırı olarak düşüncelerini Ankara'ya bildiriyor, hükümet yönetimine müdahale ediyordu. Hattâ bir aralık, Erzurum milletvekili ve Adliye Vekili Celâlettin Arif Bey'e uyarak «Bağımsız Eyâlât-ı Şarkiyye» hükümeti kurma fikrine kapıldığı şüphesini bile uyandırmıştı.

Kâzım Karabekir Paşa çok temiz, dürüst, mert ve saf bir askerdi. İyi niyetinden hiç kimse şüphe edemezdi. Bu sebeple, yerli yersiz müdahaleleri dikkate alınmayınca güceniyordu da. Kendi başına da olsa, müspet işler gördüğü muhakkaktır. Ermenilerin öldürdükleri ailelerden toplanan altı bin yetimi okutmak üzere Darül'eytam'lar kurması, bunları giydirip okutması, sıfat ve makamıyle dengeli olmasa bile çocuk ve okul marşları yazarak bunları kendisi bestelemesi, zamanın mizah gazetelerinde karikatür konusu da olsa, aslında verimli, sosyal çalışmalardı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Başkomutan Enver Paşa'yı:

— Mademki savaş ilânı düşünülüyor, o halde Genelkurmay'daki Alman subaylarını uzaklaştırın!

diye sıkıştıran Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'e karşı da bu tutumunu değiştirecek değildi. Mustafa Kemal ise, kendisinin Millî Mücadele'deki payını gayet iyi bildiğinden, tatbik etmese bile tavsiyelerini hoş karşılamıştı. Ancak, onun, Rauf Bey, Ali Fuat ve Refet Paşalarla bir olarak girdiği tertibi affetmemiştir. 26 Ekim 1934'te Ordu Müfettişliğinden istifa ederek Meclis'e dönmek istediğini bildiren Karabekir Paşa'yla, Ali Fuat Paşa'nın aynı maksatla müfettişlikten 30 Ekimde istifası ve mebusluğu bırakmak isteyen Refet Paşa'nın istifasının, Rauf Bey tarafından geri aldırılması Atatürk'te bir komplo hazırlandığı fikrini uyandırmıştı. Tam o sırada İngiltere'nin verdiği bir ültimatom, savaş tehlikesini ortaya atmıştı. Atatürk böyle bir zamanda orduların başsız bırakılmasını uygun görmediğinden Meclis'i fevkalâde toplantıya çağırdı. Beş kolordu komutanıyle Mareşal Fevzi Çakmak'ı mebusluktan istifa ettirerek genelkurmaya ve kuvvetlerin başına gönderdi. Böylece hükümet, orduya hâkim duruma geçmiş bulundu. Meclise girmiş bulunan Kâzım Karabekir ve Fuat Paşalar dışarı çıkarılarak yeni müfettişe devredinceye kadar görevleri başına gönderildi. Bu suretle bir darbe ihtimali önlenmiş oldu.

Şüphesiz, komutan olarak Kâzım Karabekir Paşa, savaş alanında ve harekât sırasında, Ermenistan Fatihi unvanını hak edecek derecede başarılıydı. Ancak siyaset hayatında aynı başarıyı gösterememiş olması, birtakım haksızlıklara uğradığına inandırarak kendisini küstürmüştü. Milletvekilliği sırasındaki tutumu, ciddî çalışmalar yerine politika oyunlarına katılması, Mustafa Kemal'in sağlığında daha ileri mevkilere geçmesini önlemiştir.

Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra, İstanbul'dan milletvekili seçilerek Meclis'e girdi ve Meclis Başkanlığı'na getirildi.

Karabekir, orta boylu, tıknaz, hareketleri yumuşak, konuşması ağır, sesi güzel ve güzel sanatlara kabiliyeti olan bir insandı. Ahlâkı itibariyle daima emrindekilere örnek olmuştu. Eğitim alanında da istidadını, yaptıklarıyle ispatlamıştı. Ordudan ayrıldığı halde askerlik ruhunu hiçbir zaman kaybetmemişti. Kendisinden beklenmeyecek bir gurur sahibiydi. Kurtuluş Savaşı sıralarındaki fedakârlık ve çabalarının, başarılarının unutulduğu, hattâ Mustafa Kemal tarafından unutturulmak istendiği vehmine kapılmıştı. Meclis'ten ayrıldıktan sonra Erenköy'de, tren yolu üzerindeki köşküne kapanmış, uzun bir zaman âdeta sürgün hayatı yaşamıştı. Bu arada, Atatürk'ün Büyük Nutuk adlı eserine benzer tarzda hâtıralarını kaleme almış, adını da «İstiklâl Harbimiz» koymuştu.

Türk Kurtuluş Savaşı'nı bütün ayrıntılarıyla anlatan bu hatıralar, 1960 yılında merhumun kızları tarafından bastırıldı.

Askeri Muzeden

KÂZIM KARABEKİR

Celâl Bayar

1884

TÜRKİYE Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı. Gemlik yakınındaki Umurbey'de doğdu. Ortaokulu okuduktan sonra Bursa'da banka memurluğuna girdi. Daha sonra İttihat ve Terakki'nin «Rehber» kadrosunda ve İzmir bölgesinde çalıştı. Galip Hoca adını takınıp imam kıyafetine girerek Yunan işgalinden sonra bölgede çete hareketleriyle uğraştı. Cumhuriyet hükümetlerinde görev aldı. İktisat Vekili, Başvekil ve Cumhurbaşkanı oldu.

79

MUSTAFA KEMAL, Erzurum Kongresi delegeleri arasında bulunan Mahmut Celâl Bey'i «Bu zata dikkat ediniz» diye daima tedbir ve ihtiyatla karşılamış, onun kapanık durumundan ancak kendisine İş Bankası Umum Müdürlüğü, İktisat Vekilliği gibi vazifeler verdikten sonra emin olmuştu. Celâl Bayar'a emniyet ve itimadı, Bayar'ın bir ihtisas adamı olmasından ve politika görüşünde kendi direktifleri dışına çıkmamasından doğuyordu. Nitekim bu Celâl Bayar, İnönü'den sonra, Atatürk'ün ilk örneğini verdiği Cumhurbaşkanlığı makamını da, uzun mücadelelerin ardından, işgal edecekti.

Bir göçmen ailesinin çocuğu olan Celâl Bayar, dünyaya yayılan ününü iyi başlatmış, ama siyaset hayatında kısa görüşün tipik bir örneğini vererek Cumhurbaşkanlığı makamını bir ihtilâl neticesinde bırakmak bahtsızlığını görmüş, Yüce Divan'da yargılanmıştır. Ancak, yargılama sırasındaki tutumu, mevkiini kaybetmiş bir insanın tutumu olmadığı için herkes gözünde değerini yükseltmiştir.

Bayar, akademik tahsili tam olmadığı halde asıl öğrenimini hayat okulunda yapmış bir bankacıdır. Gençliğinde çeşitli bankalardaki memurluğu sırasında çok çalışarak bu alanda sağlam bir ihtisas yaptı. Nitekim, Gazi Mustafa Kemal, millî iktisat hayatını kalkındırmak için Türkiye İş Bankası'nı kurdurmak istediği zaman başına Celâl Bey'i getirmiştir. Daha sonra bu bankanın uzun zaman genel müdürlüğünü de yapan Bayar, politika hayatına genç yaşta atıldığı için İttihatçılıktan gelme komitacı alışkanlığından kurtulamamış, mebusluk ve vekillik ettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin değil, Türkiye devletinin başına geçmek isteğiyle, birkaç arkadaşını alıp Demokrat Parti'yi kurmuştur. 1920'de son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Saruhan (Manisa) milletvekili olarak girdikten tam otuz yıl sonra bu emeline ulaşmıştır.

Bayar'ın bu çabasında dikkati çeken noktalar vardır: İlk bakanlığı 1924'teydi: Mübadele, İmar ve İskân Bakanı. Aynı yılın 20 temmuzunda ise İş Bankasının kuruluşuna memur edilmiştir. 1932'de İktisat Vekili olarak yeniden kabineye girdi. İsmet İnönü'nün 1937'de «izinli sayılması» üzerine Başbakan Vekili, istifası üzerine de Başbakan oldu. Emrinde çalıştığı sabık Başbakan, Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanı seçilince, Bayar, bu sefer de onun Başbakanı olarak kalmayı kabul etti.

Bir Halk Partili olarak Celâl Bayar'ın bu dalgalanışı bol kabine hayatını sürdürmektense, partiden çekilip bağımsız hareket etmesi normaldir. Menderes, Koraltan ve Köprülü'yle Demokrat Parti'yi kurarak kısa zamanda teşkilâtı geliştirdiler. İkinci Dünya Savaşı'nı güçlükle tarafsız atlatan İnönü devri hükümetlerinin bir türlü önleyemediği iktisadî buhranlar, Demokrat Parti'nin gelişimini hızlandırdı. Halk, bu partinin vaatlerine inanmaktan çok, ötekinden bezdiği için onları destekliyordu. Nitekim, hâdiselerle dolu geçen 1946 seçimlerinden sonra 1950'de Demokrat Parti kesin zaferi kazandı ve Celâl Bayar da, on yıl sürecek bir Cumhurbaşkanlığına getirildi.

Ancak kısmen kendisinin sebep olduğu siyasî hatalar, kısmen seçtiklerinin yol açtığı suiistimaller, bu partiyi halkın yararına çalışan bir parti olmak durumundan uzaklaştırmıştı. Tüzüğü esasen Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzüğünden pek farklı değildi. Siyasî beceriksizlikler silâhlı bir hükümet darbesiyle sonuçlanınca Bayar da, on yıllık çöküntü devresinin baş sorumlusu olarak yargılandı. Bugün de geri verilmemiş olan siyasî haklardan yoksun bırakılmakla beraber, idam cezasından yaşının ileri oluşu sayesinde kurtulmuştu.

Bir süre kendini unutturmasını bilen Bayar, hatıralarını yazmakla oyalandı. 1960'tan bu yana gelip geçen hükümetler «Yassıada Mahkûmları»nın tahliyesi kararını alınca o da evine dönmüştü. Bu arada oğullarından Refii Bayar'ı kaybetmişti. Ama kızı Nilüfer'le torunları kendisi için yeteri kadar teselli kaynağı olmaktaydılar.

Siyasî hayatının muhasebesini kendi vicdanı ve tarih karşısında yapacağı tabiî bulunan Celâl Bayar, «Ben de Yazdım» adını verdiği hatıralarıyle bu işe başlamış bulunmaktadır. Karakter itibariyle son derece sebat sahibi olduğundan altı cildi yayınlanmış bulunan bu eseri tamamlamağa çalışmaktadır.

Bayar'ın gerek Galip Hoca, gerek İzmir Mebusu Mahmut Celâl Bey, gerek İktisat Vekili Celâl Bayar olarak bu memlekete büyük hizmetleri dokunmuştur.

Hürriyet Arşivinden

CELÂL BAYAR

İsmet İnönü

1884

ÜNLÜ devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanıdır. İzmir'de doğdu. Baba tarafından Malatyalı olup köklü Kürümoğlu ailesindendir. Ana soyu ise Razgrad'lıdır. İlk öğrenimini Sıvas'ta yaptı, daha sonra Askeri Rüştiye'yi, Harbiye'yi ve Harp Akademisi'ni bitirdi; kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı. Başarılarla dolu askerlik yaşantısının yanısıra yarım yüzyılı aşkın bir süreden beri politika dünyasının içindedir.

80

İNÖNÜ'nün politika hayatı, 1908'de henüz kolağası iken İttihat ve Terakki'nin Edirne teşkilâtını kurmasıyle başlar. Meşrutiyetin ilânını müteakip Mustafa Kemal ile birlikte İttihat ve Terakki'nin kongresinde askerlerin siyasete karışmamaları tezini savunarak siyaset ile ilgisini bir süre kesti.

Bundan sonra askerlik hayatına devam etti. 31 Mart ayaklanmasını bastırmak için İstanbul'a gönderilen Hareket Ordusu'nda görev alan İsmet Bey daha sonra Yemen'e gitti. Balkan Savaşı sırasında İstanbul'a döndü ve Bulgarlarla yapılan barış müzakerelerine askeri müşavir olarak katıldı. Kafkas, Filistin ve Suriye cephelerinde savaştı. Kurtuluş Savaşı'nın başladığı günlerde İstanbul'da bulunan Albay İsmet Bey, Atatürk'ün daveti üzerine Anadolu'ya geçti. Birinci Millet Meclisine Edirne Milletvekili olarak katıldı.

Millet Meclisi tarafından Genelkurmay Başkanlığına getirilen İsmet Bey kısa bir süre sonra Batı Cephesi Kumandanlığı görevini de üzerine aldı. Çerkes Ethem'in bertaraf edilmesinde gösterdiği başarıdan sonra 10 ocak 1921 günü Birinci İnönü zaferini kazanan kumandan oldu. Bu zaferi müteakip Büyük Millet Meclisi tarafından generalliğe terfi ettirilen İsmet Paşa, 27 mart 1921 günü İkinci İnönü zaferini de kazanarak başarılı askerlik hayatına ölümsüz bir zafer daha hediye etti.

İkinci İnönü zaferini müteakip Atatürk, kendisine tarihe geçen şu sözleri tellemişti: «Yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yenmiş oldunuz.»

İnönü zaferlerinin başarılı kumandanı İsmet Paşa'ya «İnönü» soyadı, Atatürk tarafından verilmişti.

Daha sonra Umum Garp Cephesi Kumandanlığı'na getirilen İsmet Paşa, 30 Ağustos zaferini müteakıp ferik rütbesine terfi ettirildi ve zaferi müteakıp toplanan Mudanya Konferansı'nda Türkiye'yi temsil ederek Mudanya Andlaşması'na imzasını koydu.

Cumhuriyetin ilânının ertesi günü Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen İsmet Paşa, Hariciye Vekilliği de uhdesinde kalmak üzere Başvekil oldu.

31 ekim 1922 günü Hariciye Vekilliğine tayin edilmiş bulunan İsmet Paşa, Lozan'da toplanan büyük sulh konferansına başmurahhas olarak katılmış ve siyaset alanının ilk büyük zaferini bu konferans sırasında, siyaset dünyasının en ünlü politikacılarına karşı kazanmıştı.

30 Ağustos 1926 günü «Birinci Ferik»liğe terfi ettikten sonra askerlik hayatını kapatarak emekliye ayrılan «Lozan Kahramanı» İsmet Paşa bundan sonra kendisini tamamen politikaya verdi.

Bu tarihten sonra on beş yıl süre ile Atatürk'e Başvekillik yapan İsmet İnönü, bu arada kısa bir süre bu makamdan uzak kalmıştı.

Atatürk'ün vefatını müteakip Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanlığına seçilen İnönü, bu arada basiretli politikasıyle Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında bırakmasını becererek ününü bir kez daha ulusal sınırların dışına taşırdı.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Başkanlığı görevini de uhdesinde bulunduran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1950 seçimlerinde partisinin seçimleri kaybetmesiyle iktidardan düştü ve bundan sonra siyaset hayatına «Muhalefet Lideri» sıfatıyle devam etti.

27 Mayıs 1960'a kadar «Muhalefet Lideri» olarak başarılı politika hayatını sürdüren İsmet İnönü 27 Mayıs Devrimi'ni müteakip Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni anayasadan sonraki koalisyon hükümeti sırasında tekrar Başbakan olarak görev aldı.

İnönü daha sonra koalisyondan ayrı olarak kurduğu hükümetin başında iken ve Amerika'yı ziyareti sırasında Meclis'te yapılan oylama sonucu iktidardan düşürüldü.

O tarihten sonra tekrar «Muhalefet Lideri» ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olarak siyasî hayatını sürdürmeye devam etti.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden bu yana milletvekili bulunan ve teşrii hayatta erişilmez bir rekora ulaşan İnönü, yarım yüzyıldan beri aralıksız milletvekilliği yapmakla dünya siyaset hayatında rekor kırmıştır şüphesiz ki.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin seksen sekiz yaşındaki lideri İsmet İnönü, dünya siyaset sahnesinin en ünlü ve en yaşlı siyaset adamlarının başında yer almaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Fotoğraf: Mehmet Biber

İSMET İNÖNÜ

Halide Edip Adıvar

1884 - 1964

ROMANCI. İstanbul'da doğdu ve öldü. Üsküdar Amerikan Kız Kolejini bitirdikten sonra Rıza Tevfik, Salih Zeki gibi şöhretlerden felsefe, sosyoloji ve matematik dersleri aldı. Çeşitli okullarda öğretmenlik, müfettişlik yaptı. Üniversitede Batı Edebiyatı dersleri verdi. Anadolu hareketlerine katıldı. Onbaşı ve çavuş oldu. İkinci kocası Dr. Adnan Adıvar'la Amerika'ya gitti. Onbeş sene gurbette dolaştı. 1964 yılında 80 yaşında vefat etti.

HALİDE Edip, kendisine öğretmenlik etmiş olan Matematikçi Salih Zeki Bey'le evlenmişti. İlk yazıları «nesir-şiir» halindedir. İlk romanları basit, biyografi romanlarıdır. Kadın ruhunu «Handan»da çok iyi anlatır. «Kalb Ağrısı», «Zeynonun Oğlu», «Mev'ut Hüküm» bu tipte eserlerdir. Sonra, Kurtuluş Savaşı'yle ilgili «Vurun Kahpeye», «Ateşten Gömlek» gibi sosyal amaçlı, Gökalp'ın fikirleriyle yuğrulmuş «Yeni Turan» gibi romanlar da yazmıştır.

Mütareke yıllarında, Sultanahmet Meydanı'ndaki Kadınlar Birliği'nin tertiplediği büyük mitingte söylediği heyecanlı nutukla halkın içine kurtuluş uğrunda savaş ateşini salmıştı. Bunu hem «Sinekli Bakkal» romanında, hem «Türkün Ateşle İmtihanı» adlı hâtıralarında gayet canlı bir dille anlatmıştır. Oysa, o sıralarda Türkiye'yi Amerika koruyuculuğu altına sokacak bir «mandat» yönetimi taraflısıydı. Anadolu'ya katıldıktan sonra bu fikirleri değişmiş ve Atatürk'ün yakınlığı ona gerçekleri göstermiştir. Ancak, Adnan Adıvar'la evlendikten sonra, cumhuriyetin ilk devirlerinde yapılanları beğenmedikleri, Atatürk'e söz geçiremedikleri için yurt dışına çıktılar ve on beş yıl, Avrupa ve Amerika'da, Türk devrimlerini tanıtacak konferanslar, dersler verdiler. Ne var ki, bunların hepsi de gerçekten övücü ve tanıtıcı olmadığı için memlekete ancak Atatürk'ün ölümünden sonra dönebildiler. Yurt dışındaki çalışmalarının en güzel ürünü, Londra'da yayınlanan «The Daughter of the clown (Soytarının Kızı)» adlı romanı oldu. Daha sonra da eseri genişleterek Türkçe olarak yazdı: «Sinekli Bakkal» Bu eser, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun «Kiralık Konak»la başlattığı çevre romanı tarzının dilimizde en başarılı örneğidir.

Halide Edip Adıvar, edebiyatımızda ilk opera librettosu yazan kadın sanatçıdır. 1918'de yayınlanan ve Hazret-i Yusuf hikâyesini konu edinen «Ken'an Çobanları», daha sonra bestelenmiştir.

Hikâye ve romanlarının en önemli nitelikleri heyecanlı, sürükleyici bir üslûpla yazılması, gözlemlerinin gerçekçi ve doğru olması, kompozisyon sağlamlığıdır. Kadın karakterleri birbirine benzer: hep aynı kuvvetli kişiliği olan kadını ele almıştır ki bu da tamamiyle kendisinin portresidir. Yalnız, üslûbu oldukça düzensizdir. Yazdıklarını bir daha okumadığıni, kendisi söylemektedir. Daha 1918'de, Ruşen Eşref Ünaydın'ın «Diyorlar ki» isimli anketine verdiği cevaplarda Fâzıl Ahmet Aykaç, onun için şu doğru teşhisi koyuyordu:

«Halide Hanım, sizi vaat ettiği güzel bir manzaranın karşısına götürüyor. Fakat oraya kadar ayaklarınız ve ayakkabılarınız sağlamsa yürüyebilirsiniz. Çünkü yol o kadar taşlı, o kadar çapraşık, o kadar dikenli ki. Üslûp gayet karışık, fakat arkasında yeni, uyanık bir ruh var. Nasıl söyleyeyim? Halide Hanım'ın kitapları lezzetli, ama kılçığı bol bir sardalya gibidir.» Yazarın burada söylediği o «yeni ruh», gerçekte, o zamana kadar Fransız romanı tahlilciliğine alışmış olan edebiyatımıza, ruh tahlillerini yansıdıkları olaylarda gösteren Anglo-Amerikan roman tekniğinin tatbik edilmiş olmasıydı ki, eğitiminin tabii bir sonucu olarak, Halide Edip Adıvar, bizde bu çığırı ilk deneyen sanatçıdır.

Halide Edip Adıvar, ikinci eşi Dr. Adnan Adıvar ile birlikte, 1926-1939 arasında İngiltere ve Fransa'da yaşamıştır. Bu arada, Amerika'ya davet edilerek, Amerika'nın başlıca üniversitelerinde «Yakın Şark Fikir Tarihi»ne dair konferanslar vermiş, hattâ 1931 - 1932 arasında, Columbia Üniversitesi'nde misafir profesör olarak dersler vermiştir. 1935'te de Hindistan'da, Delhi Üniversitesi'ne misafir profesör olarak davet edilmiş, Kalküta, Benares, Haydarabat, Aligar, Lahur ve Peşaver üniversitelerindeki konferansları büyük ilgi uyandırmıştır. Gerek Amerika'da, gerek Hindistan'daki konferansları, üniversiteler tarafından kitap halinde bastırılan büyük edip, 1939'da İstanbul'a dönmüş, ertesi yıl da Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Edebiyatı Kürsüsü'nün başına geçmiştir.

Romancı, 1942'de «Sinekli Bakkal»la CHP Roman Ödülü'nü kazanmıştı. Eserlerinden «Ateşten Gömlek» 1923 ve 1949'da iki defa (Aktris Bedia Muvahhit, ilk defa bu filmde sinemaya başlamıştır), «Vurun Kahpeye» 1949 ve 1955'te, «Yolpalas Cinayeti» 1956'da, «Sinekli Bakkal» 1967'de filme alınmıştır. Bu son eser, 1968 yılına kadar yirmi altı defa basılarak rekor kırmıştır. Öte yandan, «Sinekli Bakkal» romanının İngilizce'ye, Norveç ve Felemenk dillerine tercümeleri de, batı ülkelerinde büyük ilgi uyandırmış, takdirle okunmuştur.

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

HALİDE EDİP ADIVAR

Mazhar Osman Usman

1884 - 1951

AKIL hastalıkları dalında büyük bir ün yapmış hekimimizdir. Sofulu'da dünyaya geldi. Askeri Tıbbiye'den mezun oldu. Almanya'da asabiye ve akıl hastalıkları üzerinde ihtisas yaptı. Yurda dönünce Gülhane Hastahanesi'nde hocalığa başladı. 1924'de Bakırköy Akıl Hastanesi'ni, daha sonra Yeşilay Derneği'ni kurdu. 1933 yılında ordinaryüs profesör oldu. Pekçok değerli öğrenci yetiştirmiş ve hekimlikte çok kıymetli eserler vermiştir.

82

MAZHAR Osman, adını yurdun en ücrâ köşelerine kadar yaymış, ününü bütün millete kabul ettirmiş bir hekimimizdir. Denilebilir ki, Lokman Hekim dahi onun kadar popüler olmamıştır Türk cemiyetinin yaşantısı ve dilinde. Deli-dolu davranışları görülenlere «Seni ancak Mazhar Osman paklar» veya «Mazhar Osman'ın gözü kör olsun, seni görmediği için» denilmesi, anormal hâl ve davranışları bulunanlardan «Mazhar Osmanlık» diye bahsedilmesi birer deyim olarak Türk diline yerleşmiş, hattâ folklorumuza girmiştir.

Mazhar Osman, Türk tıp tarihinde büyük bir zirvedir. Yüzlerce yılın klâsikleşmiş köhne tedavi usullerini kökünden yıkarak sinir ve ruh hastalıkları konusuna modern tedavi sistemini sokan Mazhar Osman, bu cemiyetin yaşantısında «deli» ve «tımarhane» mefhumunun yerine «Akıl hastası» ve «Akıl hastanesi»ni sokan ve bunu bütün cemiyete kabul ettiren kişi olması bakımından da büyük bir değer taşır hiç şüphesiz ki.

Mazhar Osman'ın 1920'lerdeki bu büyük reform hamlesi olağanüstü bir cesaretti. Nitekim bu yoldaki cesurâne davranışı ile yaptıkları, kendisini çekemeyenlerin nazarında onun adını «Pek sağlam akıllı değildir»e çıkarmıştı.

Bir gün samimî bir dostunun kendisine «— Yâhu hoca, bazı kimseler senin için delidir, diyorlar...» demesi karşısında üstât hekimin alabildiğine bir serinkanlılık ve kendisine has yüksek espri gücü içinde verdiği şu cevap pek meşhurdur:

«— Onların benim için deli, demeleri hiçbir şey ifade etmez dostum. Yeter ki ben onlar için delidir, demiyeyim...»

Bu esprinin altında büyük bir gerçek de gizli bulunmaktadır. Zira bu memlekette Mazhar Osman'ın «delidir» dediği bir insanın akıllı bulunduğunu ispata imkân ve ihtimal olamazdı.

Mazhar Osman, yurt içini baştan başa kaplayan büyük şöhretinin yanısıra, sinir ve akıl hastalıkları üzerinde uluslararası bir üne de sahipti. Bu konudaki büyük değerini bütün Avrupa'ya kabul ettirmiş değerli bir Türk hekimi idi.

Köhnemiş usullerin tatbik olunduğu Toptaşı Bimârhanesi'nden bugünkü modern Bakırköy Akıl Hastanesi'ni ortaya çıkartan Mazhar Osman Usman, hoca olarak da son devirlerin en ünlü asabiyecilerini yetiştirmiş ve meydana getirdiği Bakırköy Akıl Hastanesi'ni onların eline tevdi etmişti. Onun öğrencileri, onun açtığı yoldan yürüyerek hocalarının eserine yeni katkılarda bulunmuşlar ve bu tesisi Avrupa'daki birçok akıl hastanesinden üstün bir müessese haline getirmişlerdir.

Esprileri yıllardan beri dillerde dolaşmakta olan Mazhar Osman'ın ünlü bir öğrencisi hakkındaki şu sözleri de pek meşhurdur:

«— O, aklına koyduğunu yapar. Ancak yaptığı ile de yetinmez. Mebus olacağım der, hakikaten olur. Sonra vekil olacağım der, bakarsınız olmuştur. Bu sefer başvekil olacağım diye tutturur, ona da erişir, reisicumhur olmak ister sonra, bir bakarsınız ki olmuştur. Bununla da yetinmez, bu sefer peygamber olmak hevesine kapılır. Kendine göre bunu da başarır. Fakat yine tatmin olmaz; bu sefer de Allah olmak ister. Ve işte o zaman alıp bana getirirler kendisini...»

Ordinaryüs Profesör Mazhar Osman Usman, meslekî yönden birçok eser ve makale yayınladıktan başka «Sıhhî Sahifeler» ve «İstanbul Seririyatı» adlarında iki de dergi çıkarmıştı.

Meslekî değerinin yanısıra son derece teşkilâtçı ve cemiyet adamı idi de Mazhar Osman. Yeşilay Cemiyeti'ni şahsî gayretiyle meydana getirdikten sonra uzun seneler reisliğini yapmış, bu arada Akıl Hastalıkları Cemiyeti'ni de tesis ederek yirmi beş sene müddetle başkanlığı görevinde bulunmuştu. Meşrutiyetin ilânını müteakip Türkiye Kızılay Derneği'nin kurulması yolundaki ilk teşebbüs ondan gelmiş, ayrıca uzun seneler Beyoğlu Türk Tıp Cemiyeti'nin de başkanlığı görevinde bulunmuştu.

Türk tıp âleminin en değerli ve en renkli bir simâsı olan Mazhar Osman Usman, 1 eylül 1951 günü İstanbul'da hayata gözlerini yumarken arkasında birçok eserler ile birlikte ölümsüz bir de isini bıraktı. Ünlü hekimin akıl ve sinir hastalıklarına dair pek çok eseri vardır. Ayrıca, Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre, İtalya, İngiltere ve Danimarka'daki tıp kongrelerinde sunduğu tebliğler, dünyanın büyük tıp dergilerinde yayınlanmıştır.

Tablo: Vâlâ Somalı

MAZHAR OSMAN USMAN

Yahya Kemal Beyatlı

1884 - 1958

GÜNÜMÜZ şiirinin en güçlü sanatçısı. 1884'te Üsküp'te doğdu. 1958'de İstanbulda öldü. Balkan hasretini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişam devirlerini hiçbir zaman unutamadı. Gençken Paris'e giderek Siyasal Bilgiler Okulu'na girdi. Dokuz yıl sonra İstanbul'a döndü. Varşova, Madrid, Karaşi elçiliklerinde bulundu. Tekirdağ ve İstanbul'dan milletvekili seçildi. Şiirlerini sağlığında bastırmadı. Eserleri ölümünden sonra yayınlandı.

YAHYA Kemal Beyatlı'nın asıl adı Agâh'tır. Şehsüvar Paşa torunlarından olduğu için Beyatlı soyadını almıştır.

1903 yılında Paris'e gitmiş olan Yahya Kemal, böylelikle kendisinden önce Türk şiirine damgasını vurmuş olan Abdülhak Hâmit ve Tevfik Fikret'in tesiri altında kalmaktan kurtulmuştur. Ama, gittiği Siyasal Bilgiler Okulu'nda Avrupa tarihi öğreten Albert Sorel'in Osmanlılardan hemen hiç sözetmemesi, ondaki millî gururu zedelemiştir. Bu hızla, kendi tarihinin yükseliş devrine eğilen Yahya Kemal, sonunda İstanbul şairi olmuştur. 1912'den sonra, ilk şiirlerini «Bulunmuş Sayfalar» başlığı altında yayınlamış, ama bunu pek seyrek yapmıştır. 1912'de Paris'te yazdığı «Açık Deniz» şiirinin yayım tarihi 1925'tir. Böyle davranmasının sebebi, görüştüğü Fransız şairlerinden edindiği titizlik ve alışkanlıktır. Şiirde kelimelerin ses yapısında ve aruz âhengine önem verdiği için mısralarını mütemadiyen değiştirmiş, oluşturmuştur. Ancak ömrünün son on beş yılı içinde sık sık şiir yayınlamağa başlayabilmiştir.

İyi bir kültürle yetişen Yahya Kemal, Paris'ten İstanbul'a dönünce 1915'ten 1923'e kadar Üniversite'ye intisap etmiş «Batı Edebiyatı Tarihi» ve «Medeniyet Tarihi» derslerini okutmuştur. Bu arada, 1922'de Lozan Sulh Heyeti'nde müşavir sıfatıyle bulunan büyük şair, 1923'te, İkinci Büyük Millet Meclisi'ne Urfa milletvekili seçilmiş, 1926'da Varşova, 1929'da Madrit Büyükelçimiz olmuştur. Daha sonra, tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giren Yahya Kemal Beyatlı, yedinci seçim devresine kadar milletvekilliğinde kalmıştır.

Beyatlı, bir süre Üniversite'de Garp Edebiyatı da okutmuştur. Ancak, bu tarzdaki eğitime hazırlıklı olmadığı için bunu sürdürememiştir. Daha ziyade Sokrates tarzında canlı sohbetleriyle bilgilerini ve duygularını başkalarına aktarmıştır. Emirgân sohbetleri, yıllarca sürmüştür.

Şiirden başka makale ve sohbet tarzında nesir yazıları da olmakla beraber sanatçının asıl kişiliği şiirden gelir. Eserleri, bu bakımdan üç grup teşkil eder: Eski şiirin rüzgârıyle meydana getirdiği gazel ve benzeri şiirler, gerçek İstanbul şiirleri, bir de ölüm ve sonrası gibi metafizik ya da felsefi temaları işlediği yalın şiirler. Tarih zevki bilhassa İstanbul şiirlerinde kendini göstermiş ve tarih bilgisi İstanbul'un fethi üzerinde derinleşmiştir.

Yahya Kemal Beyatlı kendine inanmış bir sanatçıydı. Kendinden başka sanatçıları da kolay beğenmezdi. Çevresinde hayranlarının bulunmasından mutlu olurdu. Kendi şiirlerini belirli bir melodiye göre, o şiir o âhengi kaldırsın kaldırmasın, okumaktan zevk alırdı. Karakteri itibariyle neşeli, o nispette de kuruntulu, vehimli bir insandı. Ailesiyle ilgisini tamamiyle kesmişti. Kişiliğinden başka dayanağı yoktu. Onun, Atatürk'ün sofrasında söylediği bir söz, çok şöhret kazanmıştır. Atatürk,

— Yahya Kemal Bey, Ankara'nın en çok nesini beğendiniz?

diye sormuştu. Yeni milletvekili de hemen cevap vermişti:

— İstanbul'a dönüşünü, Paşam...

Yahya Kemal Beyatlı, Atatürk hakkında tek mısra yazmamıştır. Ama gençliğinde âşık olduğu Celile Hanım için «Vuslat» şiiri gibi bir anıt bırakmıştır. Melek Celâl Sofu'nun (ressam) bir hâtırasına göre, Celile Hanım'la evlenemeyişi Yahya Kemal'i ömrü boyunca bir yuva kurmaktan yoksun bırakmış, hiçbir kadın, ona bu aşkı unutturamamıştır. «Erenköyü'nde Bahar» gibi, «Geçmiş yaz» gibi birçok şiir, bu sevginin neticesidir.

Bununla beraber, şairi, çok sıkıntıya düştüğü yıllarda, Kavaklıdere Şarap Fabrikası'na iki mısralık bir reklâm şiiri yazdığını da görüyoruz:

Biz vedâ etmek üzreyiz kedere
Getir ahpâba bir Kavaklıdere...

Yahya Kemal'de, alelâde bir sözü şiir haline getirme gücü vardı, Süleyman Nazif'in İbnül'Emin Mahmut Kemal hakkında söylediği:

Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine

mısraını hemen bir mısra ilâvesiyle gerçekten şiir haline getirmişti:

Hezâr gıbta o devr-i kadîm efendisine
Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine

Kırk yılı aşan edebî hayatının mahsulü, belki küçüklü büyüklü kırk parça eseri aşmaz, ama, hepsi de seçkin, hepsi de birbirinden güzeldir.

Hayat Koleksiyonundan

YAHYA KEMAL BEYATLI

Ömer Seyfettin

1884 - 1920

ÜNLÜ bir hikâyecidir. 1884'te Gönen'de doğdu. Harp Okulunu bitirdikten sonra jandarma subayı olarak görev aldı. 1910'da askerlikten ayrılıp Selânik'te yerleşti ve Genç Kalemler dergisini kurdu. Balkan Savaşında yeniden subay oldu ve Yunanlılara esir düştü. Bir yıl sonra İstanbul'a geldi. Askerliği bıraktı. Yazarlık ve Kabataş Lisesi'nde edebiyat öğretmenliğiyle hayatını kazanmaya başladı. 1920'de, 36 yaşında İstanbul'da vefat etti.

84

ÖMER Seyfettin edebiyatımızda milliyetçi akımın, Türkçülüğün kurucularındandır. Daha Selânik'teyken Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp'le birlikte, Turancılığa kadar varan bir milliyetçilikle yazı hayatında şöhret yapmıştı. Ama daha sonra, gerçekçi bir milliyetçi görüşü tercih ederek Ziya Gökalp'in izinden ayrıldı.

Ömer Seyfettin'in o zaman koyduğu ilkeler, Ziya Gökalp'in de «Türkçülüğün Esasları»nda, bu kitabın dilde Türkçülük bölümünde prensiplerini ortaya koyduğu fikirlerdi: O zaman dilimizde bol bol kullanılan Arap dili ve Fars dili kurallarını kaldırmak, o dillerin gramerlerine uymamak, Arap ve Fars dilbilgisi kurallarına göre yapılan tamlamaları çözmek. Dilde Türkleşmenin bir başka yanı da halka maloldoktan, Türk fonetiğine uyduktan sonra kelimenin kökenini aramamaktı. Ömer Seyfettin, kendi yazılarının hepsinde bu ilkeleri baştan sonuna kadar uygulamıştır. Böylece, İstanbul ağzını temel olarak ele alan, günlük konuşma ve gazete diline benzer sadelikte bir hikâye uslûbu sağlamıştır.

Ömer Seyfettin'in hikâyeleri gerçeklere uygun bir hayatı ve kişileri canlandırır. «Benim dehâm komiktir» diyen yazar, hikâyelerinde çoğu zaman mizaha yer vermiştir.

Aslında, İstanbul'a geldikten ve gazeteciliğe başladıktan çok sonra, büyük bir kolaylıkla hikâye yazmağa başlayan Ömer Seyfettin, 1917-1920 arasında on kitap dolduran 125 hikâye vermiştir. «Efruz Bey»le «Yalnız Efe» adlı roman denemelerine «Harem» de ilâve edilebilir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığınca yayınlanmış «İlyada» gibi özet yardımcı kitapları da vardır.

Yazar, konularını günlük hayattan alır ama, zaman zaman kendi tarihimizin kahramanlık sayfalarına da döner: Başını Vermeyen Şehit, Bomba, Hürriyet Bayrakları gibi hikâyeleri tarihimizin acı, tatlı, yiğitçe, ya da düşündürücü safhalarını anlatır. Ama «Gizli Mabet», «Yüksek Ökçeler» gibi pek çok hikâyesinde şehirli hayatının çeşitli görüntüleri alaycı bir dille tespit edilmiştir. Ömer Seyfettin'in hikâyelerini toplayan ilk seride şu eserleri çıkmıştır: İlk Düşen Ak, Yüksek Ökçeler, Bomba, Gizli Mabet, Efruz Bey, Beyaz Lâle, Mahçupluk İmtihanı, Dalga.

Yaşadığı devir gözönüne alınınca Ömer Seyfettin'in önemi bir kat daha anlaşılır. Çünkü o zamanlar memleket korkunç bir düşman baskısı altındaydı. Kimse ne olacağını bilmiyordu. Böyle kâbuslu günlerde bir yazarın, gayet sade, gayet coşkun bir dille kendi milletinin kahramanca geçmişinden hikâyeler anlatması ilgiyle karşılanacak bir olaydı.

Kendisi son derece mütevazı, alçak gönüllü, ama bilgili bir insan olan Ömer Seyfettin, çevresi tarafından çok sevilirdi. Zamanla biraz kuşkulu bir karakter özelliği kazanmıştı. Onun bu huyunu bilen bir arkadaşı, her sabah yazı yazdığı gazeteye geliş saatini kollayarak üç başka arkadaşı yoluna diker ve Köprü'de, Eminönü'de, Sirkeci'de, birbirlerinden habersizmiş gibi görünen bu arkadaşlar, Ömer Seyfettin'le karşılaşınca hemen: «Geçmiş olsun, pek fena görünüyorsun, rengin de çok bozuk, hasta mısın?» diye ciddî ciddî endişelerini bildirirler. Üçüncüsünde Ömer Seyfettin, gerçekten hasta olduğuna inanarak evine gidip yatmak üzere geri döner ve gazeteye gitmekten vazgeçer.

Hikâyecinin, başkalarını konu alırken kendisinin de birtakım anekdotlara konu olacağı muhakkaktır. Ömer Seyfettin, başından geçen bazı olayları, çeşitli hikâyelerinde ele almıştır, «Gizli Mabet» bunlardan biridir ve yazarın evini ziyaret eden bir Fransız arkadaşının, sandık odasını gizli bir ibadet yeri zannedişini hoş bir dille anlatır.

Ömer Seyfettin'in diline pelesenk ettiği bir söz de «Cancağzım»dır. Her tanıdığına böyle hitap etmesi, daha ziyade yazarın herkese açık bir insan oluşundan, alçak gönüllülüğünden ileri gelir.

Değerli ediplerimizden Ali Canip Yöntem, onun en yakın arkadaşıydı. «Ömer Seyfettin'in Hayatı ve Eseri» adıyle, ünlü hikâyecimizin hayatını, mizacını ve sanatını anlatan, en kuvvetli hikâyelerini ihtiva eden bir kitap hazırladı. Bu kitap 1935'te yayınlandı. Kısa bir süre sonra da Ömer Seyfettin'in bütün hikâyeleri, bir kitap serisi halinde bastırıldı. Bu hikâyeler, her zaman aynı zevk ve heyecanla okunmaktadır.

1920'de 36 yaşında hastalanarak yatağa düşen ve kurtarılamayan ünlü sanatçı, Kuşdili'nde Mahmutbaba kabristanında yatıyor.

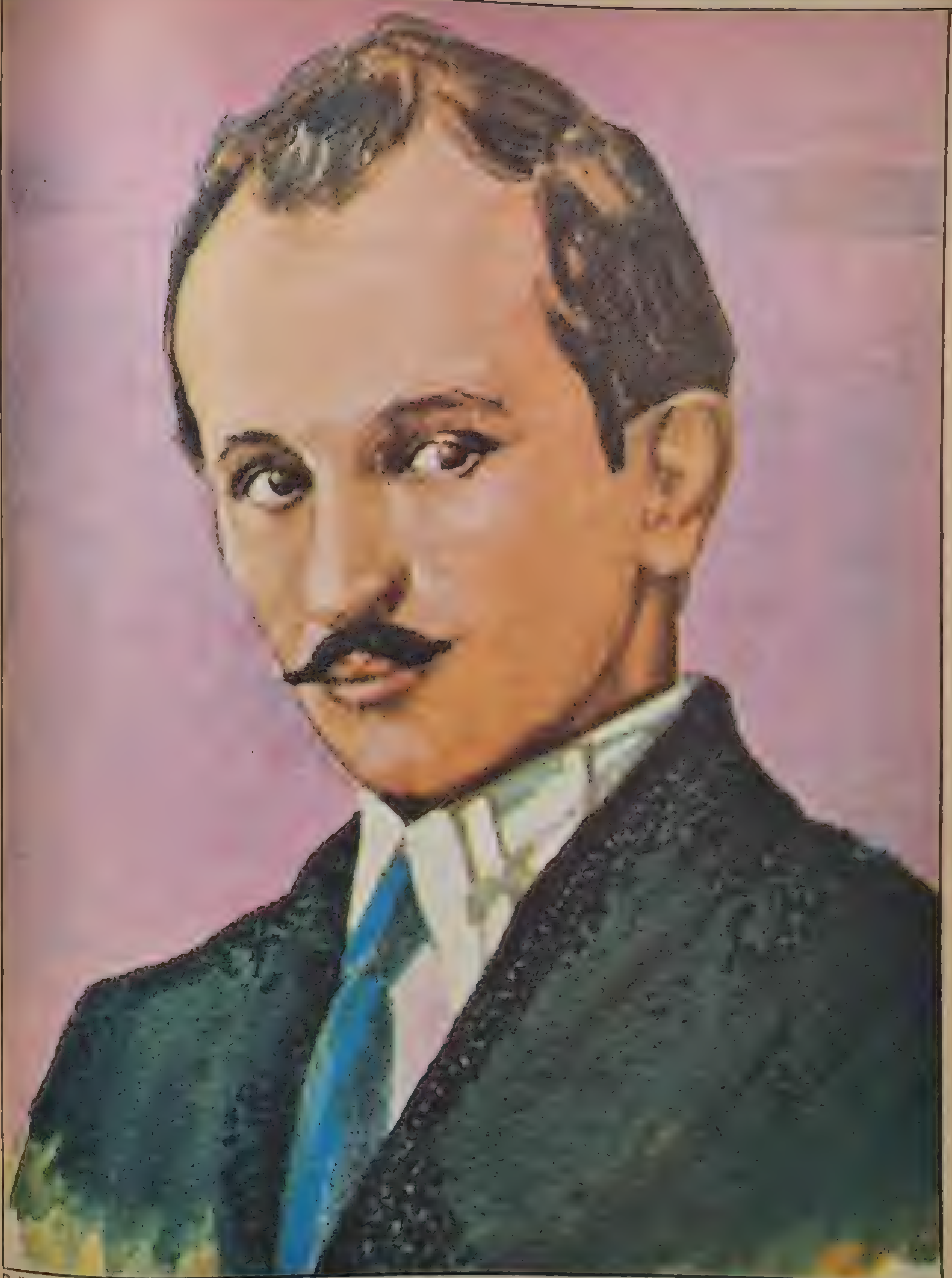

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

OMER SEYFETTİN

Reşat Nuri Güntekin

1889 - 1956

HİKÂYE, roman ve oyun yazarı. İstanbul'da doğdu, Londra'da öldü. Zincirlikuyu Mezarlığı'na gömüldü. Orta öğrenimini babasının işi dolayısıyle çeşitli şehirlerde yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Fransızca, edebiyat öğretmenliği, Millî Eğitim Müfettişliği, milletvekilliği, kültür ataşeliği gibi çeşitli devlet memurluklarında bulunurken gazetecilik de yaptı. Çeşitli roman, oyun ve hikâyeleri vardır.

REŞAT Nuri Güntekin'e önce «İstanbul Kızı» adıyle piyes şeklinde yazıp sonra vazgeçerek «Çalıkuşu» adıyle romana çevirdiği eser ilk büyük şöhreti kazandırmıştır. Bu romanın başlıca kahramanı Feride, günün şartları içinde, öğretmen olarak Anadolu'ya giden bir aydın Türk kızını canlandırır. Türk kızlarının Anadolu'da görev alması tabiî hale gelince bile «Çalıkuşu», gerek Ömer Seyfettin'in daha sadesi olan dili ve uslûbuyle, gerek duygulu hikâyesiyle başarısını sürdürmüştür. Bu yumuşak gazeteci dili, temiz Türkçe, birçok romanına sürükleyicilik kazandırmıştır.

1889'da İstanbul'da dünyaya gelen Reşat Nuri Güntekin, doktor Nuri Bey'in oğluydu. İzmir'de Fransız Koleji'nde ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde okuyan ve iyi bir kültürle yetişen ünlü romancımız, liselerde uzun süre edebiyat öğretmenliği ve Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişliği yapmıştı. Bir ara, Çanakkale Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de görev alan Reşat Nuri, 1956 yılında, 67 yaşındayken Londra'da vefat etti. Cenazesi, İstanbul'a getirildi ve büyük törenle Zincirlikuyu Kabristanı'nda toprağa verildi.

Güntekin'in kendi yazdığı on dokuz romandan başka yedi hikâye kitabı, çeşitli konularda birçoğu tercüme olmak üzere yüze yakın eseri vardır ki, bunlar arasında en önemli yeri piyesler tutar. Okul piyeslerinden komedi ve dram türüne kadar her tarzı denemiştir. Piyeslerinin büyük kısmı kitaplaşmamıştır. «Anadolu Notları» adlı gezi notlarıysa klâsik bir değer taşır. Ölümünden sonra eşinin izniyle bazı romanları filme de çekilmiştir.

Romanlarının en tanınmışları: Çalıkuşu (1922, on beşinci basımı 1969), Damga (1924), Dudaktan Kalbe (1925), Akşam Güneşi (1926), Bir Kadın Düşmanı (1927), Acımak (1928), Yaprak Dökümü (1930), Kızılcık Dalları (1932), Miskinler Tekkesi (1946) dır. Gerek bunlar, gerek öteki romanları ya kendisi, ya başkaları tarafından piyes haline konulmuş (Eski Hastalık, Yaprak Dökümü, Çalıkuşu), filme çekilmiş ve radyoya uygulanmıştır. 1961'de yalnız romanlarının seri halinde basılmışı 24 cilt tutmuştu.

Reşat Nuri Güntekin, her iki mesleği bakımından da insan ruhunu, çocuk ruhunu çok iyi tanır, çevre şartlarını bilir, toplumun dertlerine rahatlık ve doğrulukla parmak basabilecek bir yeteneğe ulaşmış bir yazardı.

Çok zeki ve dikkatli olduğu için insan karakterlerine ait, eşya ve çevreye ait objektif gözlemleri sayesinde her yazdığını doğru gösterirdi. Ancak, acılıkta fazla ileri gitmeyerek daima, hayatta olduğu gibi, göz yaşı ve gülümsemeyi bir arada verişi, romantik aşırılıklarını hoş görmeye zorlardı. Bazı eserleri birçok konularda çözüm yolları getirmiştir: «Acımak»ta ana-babaların bencillik yüzünden çocuklarını tanımadıklarını, çocuklarınsa onları hiç tanımadığını ortaya koymuştur.

Ancak, Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında bile oyun yönü ağır basar. Romanlarının en başarılı yanları diyaloglarla sürüp giden sahnelerdir. Tasvirden ziyade aksiyon ve dram hâkimdir yazılarına. Buna karşılık oyunlarında hikâyenin, olayın karakterden daha yoğunlukla işlendiği görülür. Yazarın üstün bir yanı da makaleciliği ve gazete hikâyeleridir. Mizahımızın ölmez eserlerinde örnekler bırakan Reşat Nuri Güntekin, bir fikri derleyip toplayarak en özlü haliyle okuyucuya verme tekniğini kusursuz şekilde tatbik ederdi. Yıllarca, Sedat Simavi'nin «Karikatür» dergisinde, daha önce «Yedigün»de makale ve sohbetler yayınlamış, mizah hikâyeleri yazmıştır. Çoğunda da takma isimler kullanmıştır.

İstanbul şivesinin güzel örnekleriyle yazan bu usta sanatçı, ayrıca, güçlü bir ahlâkçıdır da. Kötüleri bile kötülemeğe kıyamaz da, bir yerde onları hoşgörmeğe, affetmeğe yönelir. Meslek hayatındaki bağışlayıcı tutumu, sanat hayatında bu yolda kendisini göstermiştir.

Reşat Nuri Güntekin, yabancı edebiyatlardan, bilhassa Fransız edebiyatından da birçok eser çevirmiştir. Bunlar arasında mitologyayla ilgili olanlar, Fransız Edebiyatı tarihine ait eserler ve tercüme romanlar önemli bir yer tutmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin, Servet-i Fünun devri romancılarıyle Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi İstanbul'a takılıp kalan yazar neslinden sonra edebiyatı Anadolu'ya ilk açan, konu olarak memleketi ele alan sanatçılardandır.

Hayat Koleksiyonundan

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

Nâşit Özcan

1889 - 1943

TURK tiyatrosunda, «Halk Sanatkârı» payesini kazanmış ünlü komedyen. İstanbul'da dünyaya geldi. Pek küçük bir yaşta sahneye çıktı. Tulûat tiyatromuzun en gözde bir yıldızı olarak parladı. Adını taşıyan tiyatrosunda bütün ailesiyle birlikte oynadı. Kırk yıl süren başarılı sahne yaşantısında ortaoyunu, komedi ve operetlerde rol aldı, kanto ve düetlere çıktı. Türk sahnesinde büyük bir isim yaptı. 1943 yılında İstanbul'da vefat etti.

ŞEHZADEBAŞI gibi, devrin eğlence ve tiyatro yerinin göbeğinde dünyaya gelen ve orada büyüyüp yetişen bir çocuğun sahneye karşı ilgi duymamasına imkân olmadığı içindir ki, Miralay Ahmet Bey'in oğlu Nâşit de bu sevdaya genç bir yaşta kendisini kaptırıvermişti.

Devir, tiyatro sanatçısına «oyuncu» gözüyle bakıldığı, mahkemelerde şahitliğinin dahi muteber sayılmadığı bir devirdi. Dolayısiyle Miralay Ahmet Bey, oglunun bu aşırı sahne sevdasından hiç hoşlanmadı, kendisine müsaade etmek şöyle dursun, onu bu yoldan ayırmak, bu sevdadan vazgeçirmek için elinden geleni yapmaktan da geri kalmadı.

Bu yüzdendir ki Miralay Ahmet Bey'in oğlu Nâşit, bir gün kendisini Askerî Baytar (Veteriner) Mektebi sıralarında buluverdi. Ahmet Bey, «Hem tiyatro muhitinden uzaklaşır, hem de askerî bir disiplinin altına girer» düşüncesiyle bu kararı vermişti. Fakat gelgelelim Nâşit Bey'in içini saran sahne aşkı öylesine bir karasevdâ idi ki, ne babasının tehditleri para etmiş, ne de askerî mektebin disiplinini gözü görmüştü. Baytarlığı da, mektebini de bir tarafa bırakıp soluğu sahnede alıverdi. Aslında, onu sahneye götüren yol, esaslı bir temele dayanıyordu. Çünkü Viyolonselit Zeki Bey'den müzik, Kuklacı Halim Bey'den tiyatro dersleri almıştı. Yani, sahne hayatına hazırlıklıydı.

Nâşit Bey, Türk sahne hayatına ilk adımını ortaoyunu ile attı. Devrin ve ortaoyununun en büyük iki ismi olan Kavuklu Hamdi ile Küçük İsmail Efendiler onun bu yoldaki ilk ustaları oldular. Kavuklu Hamdi ile Küçük İsmail, büyük bir istidat gördükleri Nâşit'i bizzat yetiştirince pek kısa zamanda ortaoyunu meydanında bir yıldız olarak parladı.

Ortaoyunu meydanından tulûat sahnemize atladı Nâşit Bey, çok geçmeden. İçini kaplayan engin sahne aşkı, kendisini tiyatronun her türüne doğru çekiyordu. Bu yolda da, mesleklerinin eşsiz birer ustası olan Kel Hasan ile Abdürrezzak (Apti) Efendilere çırak olmuştur. Tulûat sahnesinde bir yıldız olarak parlayiverdi Nâşit Bey. O kadar ki, bu iki eşsiz ustanın arasında ezilmeden oynamaya başladı...

Daha sonra kendi adına bir tiyatro kurup burada sahne yaşantısını sürdürmeye başladı. «Nâşit'in tiyatrosu» çok geçmeden halk arasında tutunuverdi ve Nâşit ismi yediden yetmişe kadar herkesin sevgisini topladı.

Nâşit Bey, kendi adını taşıyan bu tiyatroyu yürütürken, kantocusu Amelya Hanım'a gönlünü kaptırdı ve çok geçmeden aynı sahnenin bu iki gözde yıldızı hayatlarını birleştiriverdiler.

Amelya Hanım, sülâleden tiyatrocu idi. Annesi Küçük Verjin Hanım devrinin en gözde bir kantocusu, babası Yorgi Efendi tiyatroların en usta ve en yakışıklı bir kemancısıydı. Amelya Hanım'ın kardeşi Niko Efendi de ablasıyle düetlere çıkardı. Böylece Nâşit Bey, adını taşıyan tiyatrosunda bütün aile erkânı ile birlikte oynamaya başlamış oldu.

Tam kırk uzun yıl kaldı sahnede Nâşit Bey. Bu süre içinde ortaoyunu, tulûat, komedi, vodvil, operet, kanto diye bir tefrik yapmadan her türde oynadı ve her türde aynı başarıyı göstermesini bildi. Tiyatro kendisinde «Allah vergisi» bir özellikti; yalnız «Komik Nâşit Bey» olmadığını göstermek için bir ara Shakespeare'in en ağır bir trajedisi olan «Hamlet»te dahi sahneye çıktı. Bu piyesteki mezarcı rolünde çıkardığı oyunla pek büyük bir takdir kazandı, ve dört başı mâmur bir sanatçı olduğunu, gerekirse dram, hattâ trajedi bile oynayabileceğini ispatladı.

Nâşit Bey, sanatının büyük gücü ve sahnelerimizde kırk yıl süre ile döktüğü alın terinin mükâfatı olarak, halkın kendisine taktığı «Halk Sanatkârı» pâyesini kazandı. Yedisinden yetmişine kadar, kadın - erkek, çoluk - çocuk, genç - ihtiyar bütün bir milletin gönlünde taht kurdu. Emsalsiz taklitleri ve nefis esprilerinin yanısıra güçlü ve sevimli oyunları ile zihinlerde ve hâtıralarda ölümsüz bir yer işgal etti.

1939 yılının sonlarında ağır bir hastalık sonucu yatağa düşen Nâşit Bey, tam dört yıl yatmak zorunda kaldı. Ve 26 nisan 1943 günü hayata gözlerini yumdu.

Arkasında iki küçük evlât bırakmıştı Nâşit Bey. İkisi de analarının karnında sahneye çıkmışlardı ve büyüdükleri zaman babalarının yolunu tuttular. Kızı da, oğlu da artist oldular. Böylelikle Nâşit Bey'in kurduğu «tiyatrocu aile» düzenini değerli birer sanatçı olan kızı Âdile Nâşit (Keskiner) ile oğlu Selim Nâşit Özcan devam ettirmekteler bugün.

Tablo: Cemal Dündar

NAŞİT ÖZCAN

Muhsin Ertuğrul

1892

TURK tiyatrosunun kurucusu. İlk defa 17 yaşındayken Erenköy'de Burhanettin (Tpesi) kumpanyasının oynadığı Sherlock Holmes dramında sahneye çıktı. Bir yıl sonra üçü yerli, ikisi Shakespeare'e ait on eserde rol aldı (1910). Hamlet'i ilk defa 1912'de sahneye koydu. Ondan sonra Antoine'ın kurduğu Darülbedayi'de (Şehir Tiyatrosu) görev aldı. İki defa Devlet Tiyatroları'nın başına geçti. 1951'de büyük gayretlerle Küçük Sahne'yi kurdu.

MUHSİN Ertuğrul, tiyatroya inanmış, hayatını bu sanata adamıştır. Tiyatro dışında, film dışında hiçbir şey yapmamıştır. Memleketin en zengin tiyatro kitaplığı onun evindedir. Türk Tiyatrosu'nun gerçek anlamıyle kurucusudur. Birçok «ilk teşebbüs» ondan gelmiştir; defalarca topluluklar kurmuş, defalarca Şehir Tiyatrolarını, Devlet Tiyatrosu'nu düzene sokmuştur. Ömrü mücadeleyle geçmiştir ve geçmektedir. Türk tiyatro yazarlarını tanıtmış, gençleri teşvik etmiş, aktör ve rejisör olarak birçok kimsenin yetişmesine önayak olmuş, onlara imkânlar hazırlamıştır.

Hemen her yıl Shakespeare festivalleri için İngiltere'ye, Stradfordupon-Avon'a giden Muhsin Ertuğrul, meslek incelemeleri için Birleşik Amerika dahil, hemen bütün ülkeleri gezmiştir.

Kendisi eser tercüme ettiği gibi, klâsik ve çağdaş birçok yazarı ilk defa, bazan kendi memleketlerinden önce Türkiye'de eserlerini oynatarak onların memleketimizde tanınmasına, seyirci ve oyuncuların o millet edebiyatı ve o yazar hakkında fikir edinmesine yardım etmiştir.

Muhsin Ertuğrul'un altmışıncı sanat yılı dolayısıyle resmî ve özel tiyatrolar çeşitli gösteriler yapmışlar ve geçen yıl, ilk Devlet Kültür Armağanı ona verilmiştir. Sanatçı, altmış yıl öncesine ait hâtıralarını şöyle anlatmaktadır:

«Babam hariciyeciydi. Benim de hariciyeci olmamı isterdi. Bütün çocukluğum tiyatroya yakın geçti. Ablam Kurbağalıdere'de otururdu. Kuşdili Tiyatrosu karşımızdaydı. Tiyatro boşken bile gider, tek başıma otururdum salonda. Daha ilkokuldayken babamla temsillere giderdim. Sonra okulda oyunu çocuklara anlatır, rol dağıtımı yapardım. Oynamaya başlardık».

Öğrenimini önce Askerî Rüştiye'de, sonra Mercan İdadisi'nde yapan Muhsin Ertuğrul, içindeki büyük arzu ile sahneye çıkmak isterken, ailesi buna mâni olunca, 16 yaşında baba ocağını terk ederek yurt dışına gitti. Viyana, Berlin, Paris, Stockholm ve Moskova'da tiyatro ve sinemayla uğraştı. Almanya'da Ufa Stüdyolarında çalıştı. Memlekete döndüğü zaman Darülbedayi (Şehir Tiyatrosu) de tercüme ve telif eserler oynatmağa ve aktör olarak sahneye çıkmağa başladı. Öte yandan yeni yeni filizlenmeğe başlayan Türk filimciliğinin denemelerine de katılıyordu. Muhsin Ertuğrul sonra Dârülbedayi'den ayrılarak başka bir tiyatro topluluğu kurdu ve daha sonra tekrar yurt dışına çıktı. Almanya ve Fransa'ya gitti. 1924-1927 yılları arasında birkaç filim çevirdi. «Kız Kulesi Faciası» ve «Ateşten Gömlek» filimleriyle büyük bir ün yaptı.

Muhsin Ertuğrul, aynı zamanda güçlü bir yazardır. Kitap olarak yedi tercüme ve adaptasyonu yayınlanmıştır ki bunlar içinde en tanınmışları «Yasin Efendi (1918)», «İhtilâl (1926», «Uçurum (Tarihsiz)». Cehennem (1926)», «Renkli Fener (1926)», «Baba (1937)» dir. Bunlardan başka kitap halinde yayınlanmamış, ama oynanmış adaptasyonları da vardır: Halk Düşmanı (İbsen), Bir Macera (Tolstoy'un Kroyçer Sonat'ından), Kâşif Efendi, Hamlet, v.s. Bu kitapların dışında, kendi kurduğu Türk Tiyatrosu (Şehir Tiyatrolarınca yayınlanır) dergisinde, Devlet Tiyatrosu dergisinde, kendi çıkardığı Perde ve Sahne'de, çeşitli gazetelerde imzalı, ya da «Perdeci» imzasıyle yüzlerce makale yayınlamıştır.

Aktör olarak tiyatro hayatına başlayan Muhsin Ertuğrul, hemen ardından rejisörlük çalışmaları yapmış, buna paralel olarak Reşat Nuri Güntekin, Ahmet Kutsi Tecer gibi değerli yazarları tiyatro eseri vermeğe yöneltmiş, bir yandan da Tobis-Klangfilm malzemesi üzerinde Alman Ufa şirketiyle anlaşarak İpek Film stüdyolarının kurulmasına yardımcı olmuştur. Şehir Tiytarolarında oynattığı operetleri filme de çektiren Muhsin Ertuğrul, birçok filmde baş rolü almıştır. Hattâ 1953 yılında Türkiye'de çevrilen «Halıcı Kız» isimli ilk yerli renkli filmimiz onun eseri olmuştur. Dolayısıyle, ülkemizde renkli sinema için yolu açan, önder olan yine Muhsin Ertuğrul'dur.

1940'tan sonra daha ziyade teşkilâtçılık ve rejisörlük üzerinde duran sanatçı, memleketin tiyatro politikası üzerinde büyük tesiri olan teşebbüsler yapmıştır. Ancak, her zaman kendi doğru bildiğince hareket ettiğinden, bazı anlaşmazlıklar, bilhassa tiyatroyla, sanatla alışverişi olmayan politika adamlarıyle anlaşmazlıklar yüzünden işini bırakmak zorunda kalmıştır. Muhsin Ertuğrul, didişken bir hayatın verimini, memlekette tiyatro sevgisinin arttığını görmekle yeni yeni almaktadır.

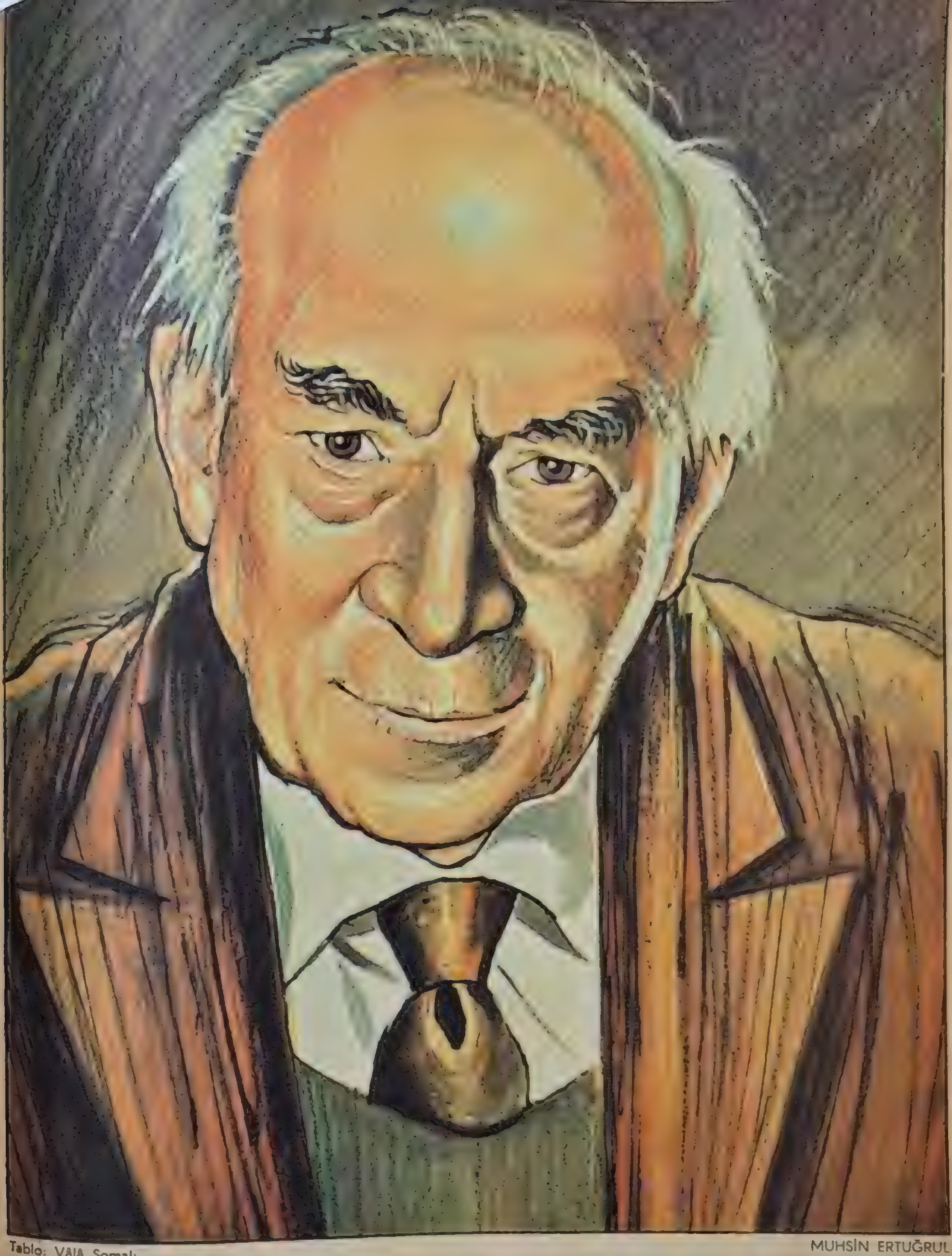

Tablo: Vâlâ Somalı

MUHSİN ERTUĞRUL

Âşık Veysel

1894

ÜNLÜ halk ozanımızdır. Sıvas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Sıvrıalan köyünde doğdu. Genellikle bu köyde yaşar. Henüz yedi yaşındayken, çiçek hastalığı ile gözlerini kaybeden Veysel, avunsun diye eline verdikleri sazla ünlü bir ozan olmuş ve bugüne kadar eserleri, gönülden gönüle coşarak büyük ün kazanmıştır. Günümüzün pek çok halk ozanına örnek olan, onlara Yunus'ların, Emrah'ların yolunu yeniden açan Âşık Veysel, 77 yaşındadır.

ÂŞIK VEYSEL'e sormuşlardı: «Usta - sazın iyisi nasıl olur?» Şöyle cevap vermişti: «Nasıl mı? İyi saz dediğin, sapı gürgen, teknesi duttan, döşü çamdan olur...» Hemen ardından: «Ya iyi sazın, iyi sözü nasıl olur?» denilince bakır rengi, kırışık yüzünde olgun bir tebessüm dolaştı: «Sazı, eline yakıştıran bilir...»

Yıl 1933 idi. Cumhuriyet'in «Onuncu Yıl»ı kutlanacaktı. Büyük şölen vardı Ankara'da. İşte o günlerde, Atpazarı'ndaki hana, ayağında çarığı, sırtında sazıyle iki gözü kör bir ozan inmişti. Adını soranlara: «Veysel» diyordu «Şatıroğlu Veysel». Köyünü, kentini soranlara anlatıyordu: «Sıvas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Sivrialan köyündenim. Anam beni koyun sağarken doğurmuş. Babam, rençperden Karaca'ların Ahmet Efendi'dir. Anam da, babam da rahmetli oldu...» Ve gözlerini soranlara acı acı gülümsüyordu: «Yedi yaşında çiçek aldı götürdü. Sonra, avunmak için bu sazı verdiler elime. Ben ona söyledim, o bana söyledi...»

Uzun ince bir yoldayım
Gidiyorum gündüz gece
Bilmiyorum ne hâldeyim
Gidiyorum gündüz gece

Ama, kimse o gün Veysel'e «Ne'yle geldin» diye sormamıştı. Kara trenle mi? Kamyon sırtında mı? Kağnı üstünde, at terkisinde mi? Hayır. Veysel, Cumhuriyet'in buyük şölenine katılmak için, azığını çıkın etmiş, köyden bir yiğitin yanına düşüp, yürüye yürüye yola koyulmuşlardı. Evet, tam üç ayda gelmişlerdi Ankara'ya...

O günlere kadar, «Tezene»yi sazın «Döş»üne sadece köy kahvelerinde vuran Veysel, sesini bütün yurda ilk defa işte o büyük şölende duyurdu. O günden sonra coştu. Herkes «Karacaoğlan'lar, Emrah'lar bitti...» diyordu. Herkes, halk ozanlarının yüzyıllarca süren altın devri kapandı sanıyordu. İşte Veysel, o devrin bittiği yerde, pırıl pırıl, bir başlangıç oldu.

Karnın yardım kazma ilen, bel ilen
Yüzün yırttım tırmığınen, el ilen
Gene beni karşıladı gül ilen
Benim sadık yârim kara topraktır...

Anadolu delikanlısı sıkılgandır. Saygılıdır. Şamata bilmez. Bu yüzden, nice halk ozanı ıssız dağ başlarında kaynayan, fakat vadiye varmadan kaybolup giden pınarlar gibidir. Bilinmez. Veysel, günümüzdeki bütün bu pınarlara da bir başka gürleyiş, bir başka ses kazandırdı. Şimdi güzel Anadolu'yu dile getiren bunca halk ozanı, hep onun aydınlığında buluyorlar yollarını...

Bir sohbet sırasında Veysel'e, «Hani mümkün olsa, gözlerini açtırmak ister misin?» diye sormuşlardı. Başını iki yana sallamış, «Hayır» demişti. «İçimde bir dünya kurdum. Onu yıkmak istemem...» Sonra bir çift söz daha eklemişti buna: «Hem ben görüyorum,» demişti: «Âşık, gözüyle değil, gönlüyle gören adamdır...» Veysel, gözleri görmediği halde, görenlerden daha çok çalışan bir köy çocuğudur. Sivrialan'ın «Çoraktır, emeği inkâr eder» dedikleri sarı toprağında, meyve bahçeleri kurmuştur. Kaplan Dere'deki köprü, onun gayretiyle yapılan köprüdür. Hem de iki defa yapılmıştır bu köprü. Köy köy dolaşıp, Kaplan Dere köprüsüne para toplayan Veysel, köprünün açıldığı gün pek coşmuştu:

Kolay geçmek için Kızılırmak'tan
Alındı paralar, cemoldu halktan
Gayret köylülerden, izin Allah'tan
Yaptırdı köprüyü, güldürdü bizi...

Kaplan Dere, Kızılırmak'ın dalıdır. Delifişek bir deredir. O güne kadar salla adam geçirip, para alanlar köprüye kızmış, çileden çıkmışlardı. Çok geçmeden kundaklayıp, köprüyü yaktılar. Herkese derin bir üzüntü çökmüş, Veysel hüngür hüngür ağlamıştı:

Fakir fukaradan alındı para
Yandı kömür oldu gitti sulara
Memlekete düşman, bir yüzü kara
Yaktı köprümüzü, yandırdı bizi...

Sonra yine önayak olmuş, yine yaptırmıştı köprüyü. Görmedi ama, gönlünce hazzını duydu. Seyretmedi ama, hissetti. Tıpkı şiirleri gibi. Okumadı ama, okutmasını bildi.

Bugün 77 yaşında bulunan Âşık Veysel, kendi kendini yetiştirmiştir. Hattâ 1942-1944 arasında Arifiye ve Hasanoğlan, sonra da bir süre Çifteler Köy Enstitülerinde «Halk Türküleri Öğretmenliği» vardır. Şiirleri en çok «Ülkü» dergisinde yayınlanmıştır. Ünlü ozanımız evli olup 6 çocuk babasıdır.

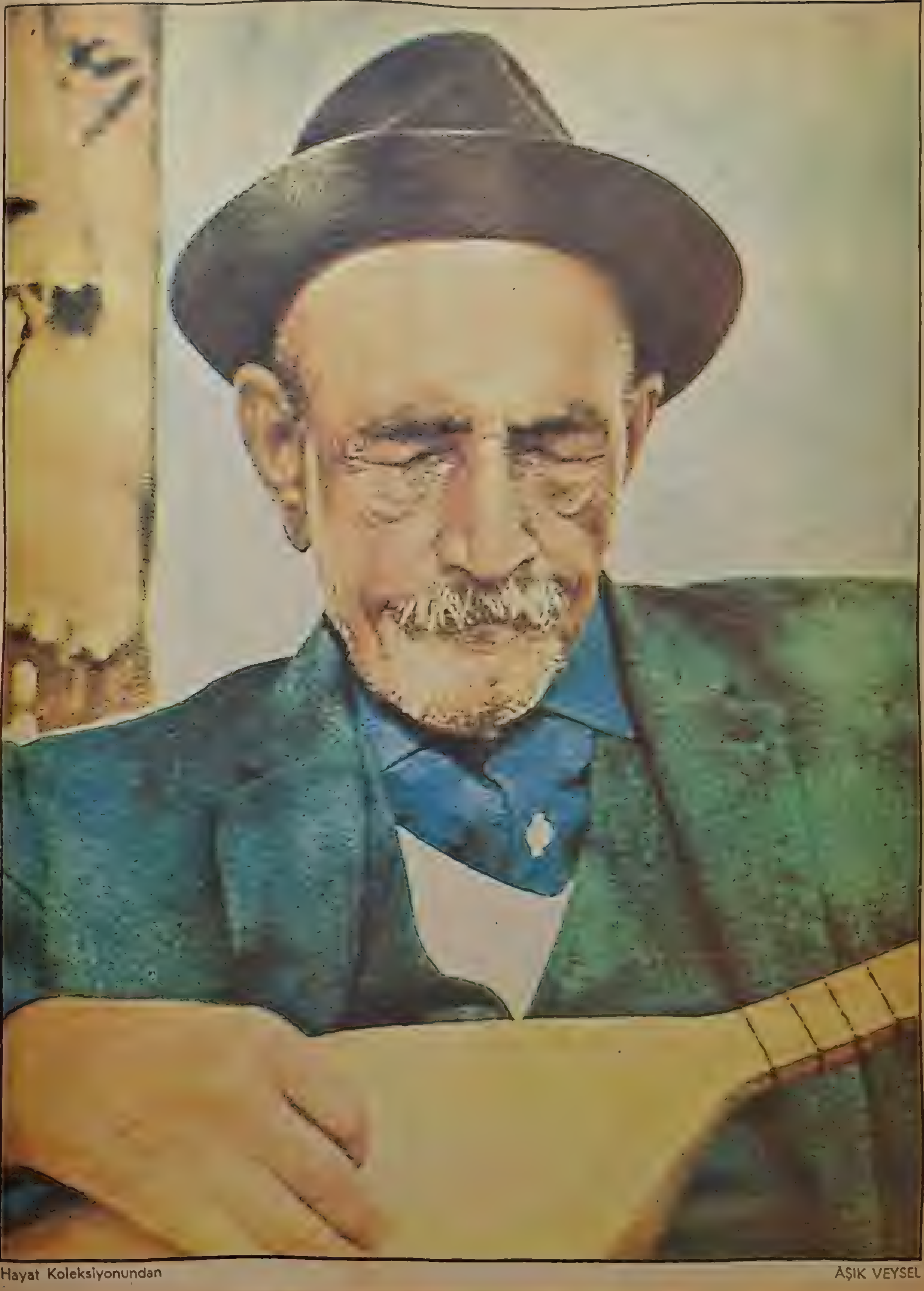

Hayat Koleksiyonundan

AŞIK VEYSEL

Cemal Gürsel

1895 - 1966

27 MAYIS Devrimi'nin lideri, değerli asker ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanı. Asker bir babanın oğlu olarak Erzurum'da doğdu. Kuleli'nin son sınıfındayken Çanakkale Savaşları'na gönderildi. İstiklâl Savaşı'na katıldı. Ordunun çeşitli kademelerinde görev aldı. 1959'da Kara Kuvvetleri Kumandanlığı'na getirildi. 27 Mayıs Devrimi'yle cumhurbaşkanı oldu. Uzun bir hastalık devresini takiben 1966'da Ankara'da vefat etti.

ÖMRU savaş alanlarında geçen bir babanın çocuğu idi, onun da baba mesleğini seçmesinden daha tabiî ne olabilirdi ki?.. İlk tahsilini yaptıktan sonra Erzincan Askerî Rüştiyesi'ne yazıldı. Çocukluğunda alabildiğine yaramazdı, fakat mektep hayatında öylesine bir durulmuştu ki, bu hâliyle bütün arkadaşları kendisini olgun çağda bir adam gözüyle görmeye başladılar. Ve bunun tesiri iledir ki kendisine «Aga» ismini verdiler. Ve yarım yüzyıl bu isimle anıldı...

Kuleli Askerî Lisesi'ne geldiği gün arkadaşları adını sorduklarında, o saf ve tertemiz hâliyle «Erzincan'da bana Aga derlerdi» cevabını vermişti. Yadırgamıştı bunu o koca sınıf. Hattâ bir hayli iddialı bir isim de bulmuşlardı. Aradan bir ay geçmemişti ki, bütün arkadaşlarının adına onun yanına yaklaşan temsilci «Burada da sana Aga diyelim» dedi. Alçakgönüllüğü, mert karakteri, efendi hâli ile bütün sınıfı Aga'lığına inandırmıştı...

Kuleli Askerî Lisesi'ni bitirdiği sene Büyük Harp patladı. Harbiye'ye gönderilmesini bekleyen bütün sınıf ile birlikte o da cepheye gönderildi. Cebel-i Lübnan'da sekiz ay kaldı. Oradan Gazze Savaşları'na gitti. Batarya kumandanı olarak, son yıkılışa kadar burada vazife gördü. Tropikal malaryadan bitkin bir halde iken yıkılış sırasında esir düştü. Kaderinde esaret hayatı çekmek de varmış ki, iki sene on gün Mısır'da esarette kaldı.

Yurda dönüşünde Anadolu teşkilâtlanmaya başlamıştı. O da koştu Anadolu'ya. Yeni kurulan ordunun birinci tümenine bir batarya kumandanı olarak verildi. Bu bataryasıyle Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya Savaşları'na katıldı.

Büyük zaferden sonra Harbiye'ye gidebildi ancak. Bir yıl okudu ve resmen yıldızını taktı omuzuna ve oradan da doğruca Harp Akademisi'ne yazıldı.

Filistin cephesinde savaşırken tanıdığı Yüzbaşı Nizamettin Bey'in kızkardeşi Melâhat Hanım'a tâlip oldu. Hamidiye zırhlısının eski çarkçıbaşısı idi müstakbel kayınpederi. 27 Ocak 1927 günü evlendiler Melâhat Hanım'la. Ve Kasımpaşa'daki eve içgüveyi girdi genç subay...

Sonra yıllar ve yıllarla birlikte rütbeler de birbirini kovalamaya başladı. Kahraman ordunun çeşitli kademelerinde çeşitli görevler aldı. Her gittiği yerde «Aga» deniliyor da, başka bir şey denilmiyordu. Orduda, askerin içinde öylesine seviliyor ve sayılıyordu. Soyadı Kanunu çıktığı zaman bütün arkadaşları «Aga al» diye ısrar ettiler. Fakat o «Beni herkes Aga olarak tanır zâten, soyadım ayrı olsun bari» dedi; «Gürsel» soyadını aldı. Fakat bu soyadı resmi evrakta ve resmî ağızlarda kullanıldı sâdece.

Ordunun candan sevdiği, içten saydığı «Aga Cemal», «Orgeneral Gürsel» olarak 1959 yılında Kara Kuvvetleri Kumandanlığı'na atandı. Bu tâyin bütün orduda sevinç uyandırmıştı. Fakat bu sevinç çok sürmeyecekti. 11 Nisan 1960 günü Kara Kuvvetleri Kumandanı olarak katıldığı Başbakanlıktaki bir toplantı, dönüm noktası oluverdi. Ordunun hükûmeti desteklemesi isteniyordu bu toplantıda. Politikayı sevmeyen mert asker, «Ordu milletin emrindedir, politikacıların değil!» diye gürledi.

Politikacılara boyun eğmeyen tutumundan dolayı zâten «Hoşlanılmayan adam»dı, bu son sözü, bardağı taşıran son damla oldu. Bütün şimşekler üzerinde toplanıverdi. Ve sonunda normal süresinden üç ay önce emekliye sevkettiler ordunun «Aga Cemal»ini... Kara Kuvvetleri Kumandanı olarak bütün ordu birliklerine bir veda mesajı yolladı Orgeneral Gürsel. Hükûmet bunun gazetelerde yayınlanmasını bile istemeyip «Neşir yasağı» koydu. Fakat teksir makineleri durup dinlenmeden çalışarak bu vedâ mesajını binlerce, yüzbinlerce basıp yaydı.

Sivil elbiselerini giyen «Aga Cemal», İzmir'e gitti. Karşıyaka'nın Denizbostanlısı semtinde ufacık bir evi vardı, oraya yerleşti. Eşi Melâhat Hanım ve oğlu Özdemir ile sâkin bir hayata koyuldular.

Ve 1960 yılının o unutulmaz 27 Mayıs günü sesi Türkiye radyolarında duyuldu: «...Bu feci gidişe son vermeye karar verdim ve devletin idaresine el koydum.» diyordu. Ordunun mert «Aga Cemal»i, Türk Silâhlı Kuvvetleri Başkumandanı olarak girdiği büyük mücadeleyi kazanmıştı. 30 Mayıs 1960 gününden itibaren Millî Birlik Komitesi Başkanı, Devlet ve Hükûmet Reisi görevlerini aldı. Sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü cumhurbaşkanı oldu. Fakat 71 yıllık ömrü boyunca «Aga» kaldı hep. Gönüllerde «Aga» olarak taht kurdu.

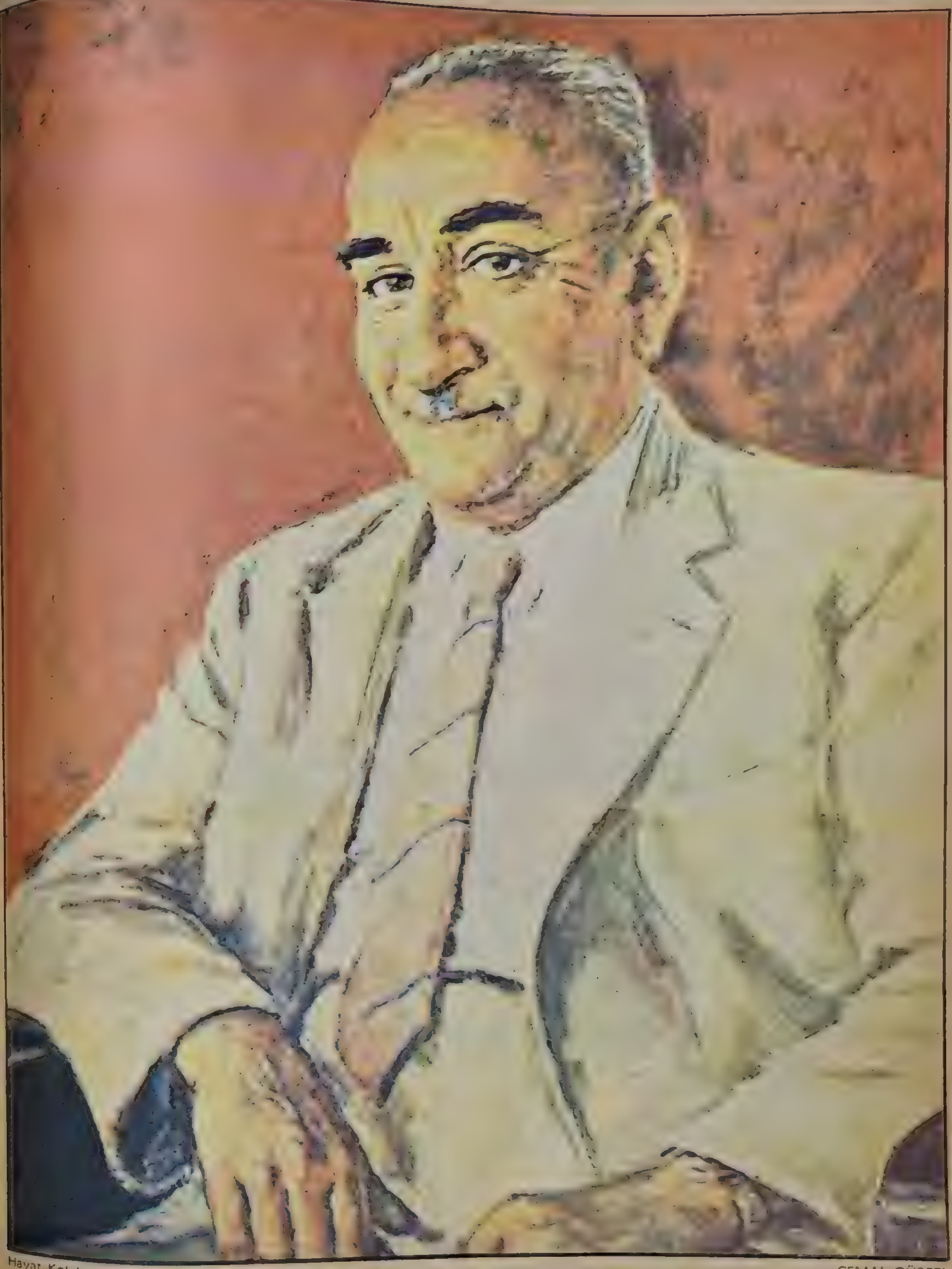

Hayat Koleksiyonundan

CEMAL GÜRSEL

Kâzım Taşkent

1895

TÜRK Bankacılık Tarihi'nde devrim yaratan ünlü bir müteşebbis, sevk ve idarecidir. 1894'te Preveze'de doğdu. Yüksek öğrenimini Almanya'da tamamladı ve yüksek kimya mühendisi olarak, 1924'te yurda döndü. Mecburi hizmeti dolayısıyle, Ticaret Bakanlığı kadrosundan «Boyacılık Öğretmeni» olarak hayata atıldı. Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü'ne yükseldi. 1944'te Doğan Sigorta Şirketi'ni, daha sonra Yapı Kredi Bankasını kurdu.

TÜRK Bankacılık Tarihi'nde devrim yaratan ünlü müteşebbis, sevk ve idareci Kâzım Taşkent, 1894'te Preveze'de doğdu. Anne tarafı, Kırım'dan Preveze'ye gelmişti. Baba tarafı, aslen Taşkent'lidir. Oradan, Yanya'ya göç etmişlerdi.

Kâzım Taşkent doğduğu zaman, babası, Preveze Adliyesi'nde memurdu. Birçok memur çocuğu gibi, o da, ilk, orta ve idâdî yani lise öğrenimini, babasının tayin edildiği çeşitli yerlerde tamamladı. Yüksek öğrenim için, 1912'de İstanbul'a geldi, mühendis mektebine girdi. Mühendislik, Kâzım Taşkent'in öteden beri hayalinde yaşattığı bir meslekti. Bugün bile, kartvizitinde «Yüksek Kimya Mühendisi» diye yazar. O yıl, Balkan Harbi dolayısıyle Mühendis Mektebi kapatıldı. Kâzım Taşkent, bu yüzden «Tıbbıye» ye geçti. Bir yıl Tıp Fakültesi'nde okudu. Balkan Harbi sona erince, Mühendis Mektebi açıldı ve tıp tahsiline veda eden Taşkent, mühendislik öğrenimine döndü. Derslerine büyük bir şevkle sarılmıştı. Sınıfının en çalışkan öğrencileri arasındaydı. İki yıl böylece geçti. Fakat bu arada patlak veren Birinci Dünya Savaşı, Türkiye'yi zor günlere itmiş, gençler silâh altına alınmaya başlanmıştı.

Taşkent de 1915'te askere çağırıldı. Yedek subay olarak önce İstanbul'da, sonra Çanakkale'de, daha sonra da Kafkas Cephesi'ne bağlı olarak Trabzon ve Batum şehirlerinde görev aldı. Büyük savaşın sona ermesinden kısa bir süre önce askerliğini yaparken Genelkurmay Başkanlığı ona çok önemli bir görev vermişti. Azerbaycan'da kalan kuvvetlerimizle irtibat konusundaki bu görevi başardı, terhis oldu ve yüksek tahsilini Avrupa'da tamamlaması için bir burs ile mükâfatlandırıldı.

Savaş sona ermişti. İstanbul, işgal kuvvetlerinin çizmesi altındaydı. Yurt dışında tahsile gidebilmek için, işgal kuvvetlerinden vize almak gerekiyordu... Taşkent, iki yıl, bu vize için didindi ve 1920'de Almanya'ya gidebildi.

Almanya'da, kimya mühendisliği dalını seçti. Oysa, İstanbul'daki Mühendis Mektebi'nde iki yıl inşaat mühendisliği okumuştu. Dolayısıyle Almanya'da her şey, yeniden başladı.

1924 yılında, Almanya'nın Hannover şehrinde yüksek tahsilini tamamlayan, tahsil boyunca çeşitli fabrikalarda staj yapan, kurslar gören Taşkent, 1924 yılı sonlarında, gönlü burcu burcu vatan özlemiyle dolu, genç bir «Yüksek Kimya Mühendisi» olarak yurda döndü. Yeni kurulan genç Türkiye'nin Taşkent gibi gençlere ihtiyacı büyüktü.

Aldığı burs nedeniyle, Kâzım Taşkent'in «Mecburî Hizmet»i vardı. Önce Ankara'da, Ticaret Vekâleti'nde «Boyacılık Öğretmeni» kadrosunda memuriyete girdi. Kısa bir süre sonra, Alpullu Şeker Fabrikası'nın kuruluşunda ve işletilmesinde üç yıl süren görev aldı. Arkasından İktisat Vekâleti İstanbul Sanayi Müdürlüğü'ne, 1930'da da Zonguldak'ta Türkiye İş Bankası Kömür Madeni Şirketi'ne tayin edildi.

Memuriyet hayatında, daima etrafına kendini sevdirmesini bilen, sevk ve idarecilikteki başarısıyle, adım adım yükselen Taşkent, 1933'te Ziraat Bankası, İş Bankası ve Sümerbank'ın müştereken kurdukları Eskişehir Şeker Fabrikası'nın, 1934'te de Turhal Şeker Fabrikası'nın Genel Müdürlüklerine atandı.

Ertesi yıl, Türkiye'nin dört şeker fabrikası, Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal fabrikaları birleştirildi. Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi kuruldu. Yeni kurulan bu şirketin genel müdürlüğü Kâzım Taşkent'e verildi. Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri olan bu şirket, ondan çok şey kazandı.

Kâzım Taşkent, 1944 ortalarında, yani İkinci Dünya Savaşı sonlarında, Şeker Şirketi'ndeki görevinden ayrıldı. Önce Doğan Sigorta Şirketi'nin, sonra da Yapı ve Kredi Bankası'nın temelini attı. Bugün, 27.'ci kuruluş yılını idrak eden Yapı ve Kredi Bankası, onun Türk Bankacılık Tarihi'nde yarattığı devrimle, modern bankacılık anlayışının öncüsü oldu... Kurucusunun adını, bankacılık tarihimize kazandırdı.

Daima çalışmak ve daima bir gönül adamı olmak prensibiyle, bugüne kadar büyük işler başaran Taşkent, Türk mecmuacılığına da Avrupa tekniğini getiren kişilerdendir. 17 yıl önce, Tifdruk Matbaacılık Sanayiini Türkiye'de kurdu. Hayat yayınlarıyle değerli eserler kazandırdı.

Başarılarının sırrını her zaman çok çalışmasına borçlu olduğunu belirten Taşkent «Herkes altı saat çalışırsa ben on saat çalışırım. Eğer başkalarının yaptıklarından fazla bir şey yapabiliyorsam, bu, fazla çalıştığım saatlerin eseridir» der.

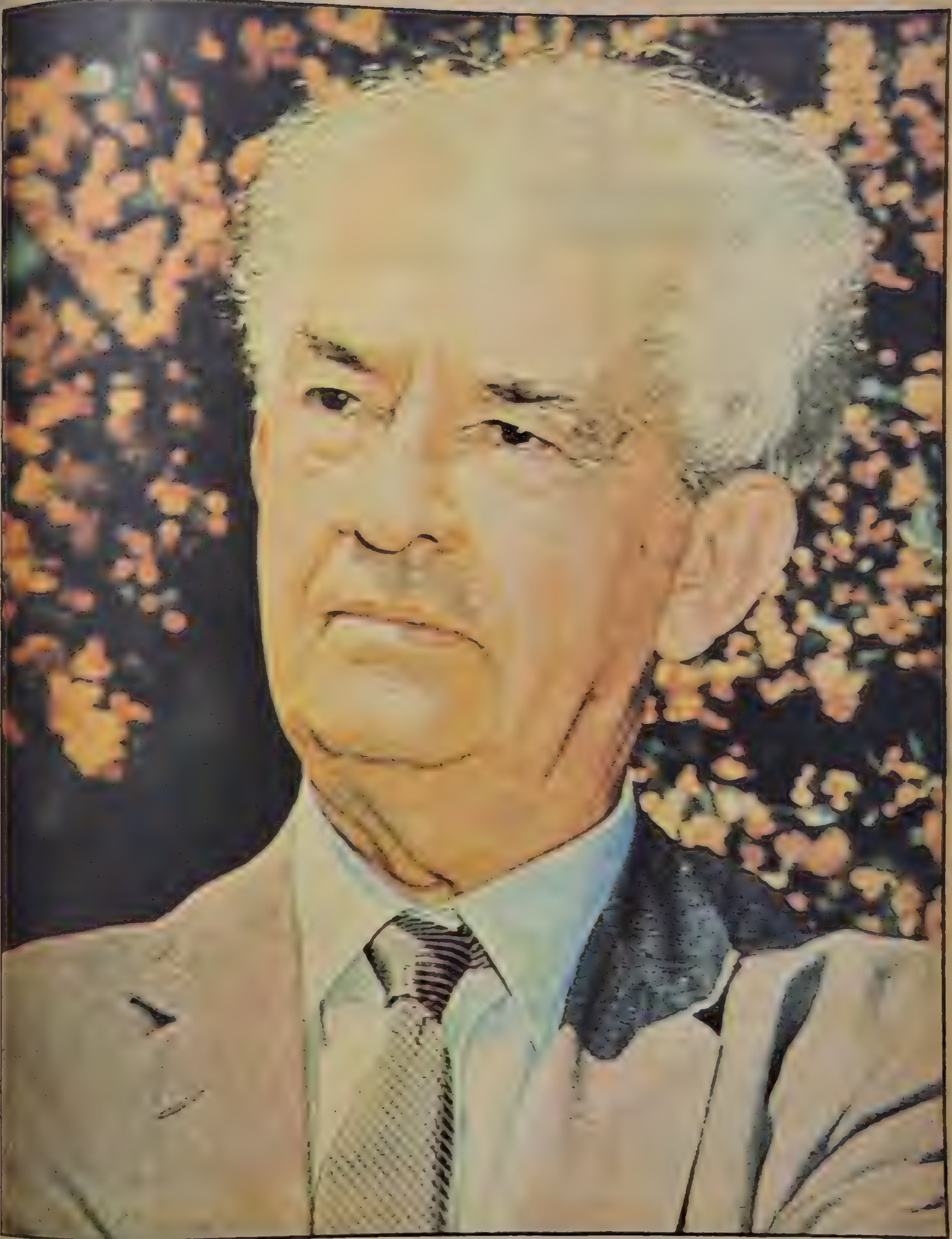

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

KÂZIM TAŞKENT

Sedat Simavi

1896 - 1953

TANINMIŞ gazeteci ve «Hürriyet» gazetesinin kurucusu. İstanbul'da doğdu, köklü bir aileye mensuptur. Türk gazeteciliğinde âdeta bir devrim sayılan «Hürriyet» gazetesiyle halka dönük bir eser yaratırken, Türkiyemizde yüzbinlerin üzerinde gazete satılabileceğini ispatlamıştı. Halka dönük yazılarıyla da sevilmiş bir gazeteci olan Sedat Simavi karikatürleri, roman ve piyesleriyle de ün yapmıştı. 1953 yılında vefat etti. Kabri Kanlıca'dadır.

HÜRRİYET kahramanlarından Mithat Paşa'nın yakınlarından olup Abdülhamid devrinde hayatını sürgün olarak gönderildiği çeşitli yerlerdeki mutasarrıflıklarla geçiren ve nihayet Sakız adasında vefat eden Hamdi Simavi Bey'in oğlu olan Sedat Simavi İstanbul'da dünyaya gelmişti. Tahsil hayatına Saint Joseph Fransız Frerler mektebinde başladı, bilâhare Galatasaray Lisesi'ne geçip oradan mezun oldu.

Yaşı müsait olmadığı için Birinci Dünya Savaşı'na katılamadı, ancak gönüllü hastabakıcı olarak vatan hizmetinde bulundu. Daha sonraları bir süre Galatasaray Lisesinde tarih öğretmeni olarak vazife gördü.

1332 (1916) yılının haziran ayında «Hande» adlı haftalık mizah gazetesinin imtiyazını alarak basın sahnesine ayak bastı. Ankara Caddesi'nde bir Ermeni vatandaşın kırık dökük matbaasında «Hande»nin ilk sayısı hazırlanıyordu. Dergi, İstanbul'da müttefik devlet mensuplarının da bulunduğu gözönüne alınarak Türkçe - Almanca yayınlanacaktı. «Hande»nin sözlük anlamı, memleketin 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyle beraber unuttuğu «gülme» idi. Ve okuyucularına:

«Bırakınız, tabiatın gözlerine gizli bir siyah gözlük takarak dünyaya yolladığı bedbinler ve yüzlerinin derisiyle dudaklarının kenarlarını fazla gerdiği abuslar inkâr etsinler; ben, bütün insanların en munis ve en sevimli dostuyum. Aynı zamanda şen ve hükmeden bir dost.»

Sedat Simavi, «Sakın gülünç olma. Güldürücü ol.» düsturuyle derginin yolunu çizmişti. Sorumlu müdürü Feridun Kandemir'di. Halk tarafından tutulan «Karagöz» gazetesinin havasını verdiği gazetesinde karikatürleri bizzat Sedat Bey yapıyordu. Fazıl Ahmet Aykaç, Asım Us da yazı ailesindendi. Sedat Simavi, bu yazarlara yazıları yayınlansın veya yayınlanmasın yazı başına bir gümüş mecidiye verirdi... Yazara daima peşin ödenen bu ücretle bugün dahi tam olarak uygulanamayan patron-yazar ilişkilerini o zamanlar ayarlayan Sedat Simavi, bu düzeni ömrünün sonuna kadar uyguladı ve böylece girdiği basın hayatında birçok dergi ve gazete çıkardı.

Onun kişiliğini anlamak için aşağıdaki belge pek önem taşır:

Sevr andlaşmasının imzalandığı günkü İstanbul gazeteleri büyük başlıklarla artık savaşın sona erdiğini halka müjdelerken, Sedat Simavi aynı günkü «Güleryüz» adlı gazetesinde şu manşeti vermişti: «Savaş bitmemiştir, bu millet zincire vurulamıyacaktır!»

Gerçekten de Türk milleti zincire vurulamamış, İstiklâl Savaşı'yle millet bağımsızlığına kavuşmuştu.

Sedat Simavi'nin çıkardığı dergiler arasında en çok sevilip tutulanı hiç şüphe yoktur ki devrin en modern dergisi bulunan «7 Gün» olmuştur. «Hürriyet» gazetesi ise onun son 59'uncu imtiyaz hakkını aldığı en büyük eseridir.

Türk gazeteciliğine batılı anlamıyle durmadan uyguladığı yenilikler nedeniyle «Hürriyet» pek kısa bir zaman içinde Türkiye'nin en çok okunan gazetesi haline geliverdi.

Zamanı için gayet modern hava taşıyan «İnci», «Diken», «Karikatür» ve nihayet bir devre adını veren «7 Gün» gibi mecmualardan sonra 1948 yılında yayınlamaya başladığı «Hürriyet» gazetesi ile Türk basınına büyük bir reform getiren Sedat Simavi, Türk gazeteçiliğine renkli baskı, ilâve mecmua ve resimli roman tiryakiliğini getiren kişi de oldu.

Sedat Simavi'nin gazetecilerin örgütlenmesi yolunda göstermiş olduğu büyük ve olumlu çabalar da asla unutulamaz. Gazeteciler Cemiyeti'nin kurucu başkanı olan ve uzun yıllar başkanlık görevinde kalan Sedat Simavi, tek parti devrinde dahi büyük bir cesaretle mesleği ve meslekdaşı adına mücadele göstermiş, bu uğurda büyük feragatla çalışmıştı.

Hürriyet gazetesindeki halka dönük başyazıları ile de çok sevilen ve tutulan Sedat Simavi, memleket dâvalarını halkın diliyle halka indirip onların ilgisini uyandırmasını bilmişti. Kıbrıs dâvası bunların en önemlisidir. Devrin Türk hükümetleri böyle bir dâvanın varlığını inkâr ederlerken o yazılarında bu tehlikeyi belirtmiş ve bu uğurda mahkemelere bile düşmüştü.

Genç sayılacak bir yaşta vefatında bu mücadeleli yaşantısının da önemli rolü vardır muhakkak ki.

Sedat Simavi'nin karikatür ve gazetecilik çalışmalarının yanısıra tiyatro alanında gösterdiği çabalar da asla küçümsenmiyecek bir nitelik taşır.

Hürriyet Arşivinden

SEDAT SİMAVİ

Adnan Menderes

1899 - 1961

BIR devre adını veren siyaset ve devlet adamı. Aydın'da doğdu. Annesi çevrenin en köklü bir ailesinden olup Ali Rıza Paşa'nın kızıdır. Babası Ethem Bey ise Aydın'da Tahrirat Kâtipliği yapmış, bilâhare çiftçiliğe başlamıştı. Ailesinin tek çocuğu idi. İzmir ve Aydın'ın işgali sırasında Yunanlılara karşı kurulan mukavemet hareketlerine yedek subay olarak katıldı. Ege'nin en eski ailelerinden Evliyazâdelerin kızı ile evlendi ve üç oğulları oldu.

92

POLİTİKA hayatına 1930 yılında Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest Fırka'ya girerek atılmıştı. Serbest Fırka'nın Ege çevresinde gördüğü büyük ilgi, Çakırbeyli çiftliğinin sahibi Adnan Bey'i de bu partinin saflarına çekmişti. Ancak ne var ki Serbest Fırka çok geçmeden kendisini feshetmişti. Atatürk, bu partinin yarattığı büyük muhalefet cereyanının ana sebeplerini aramak için çıktığı Ege gezisi sırasında Aydın'a uğradığı zaman genç Adnan Menderes'i de tanımıştı. Atatürk, sorduğu sorulara gâyet cesurane ve mantıkî cevaplar veren bu gencin üzerinde bilhassa durmuş ve çok geçmeden kendisine Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılması teklif edilmişti. Halk Partisi'ne intisap eden Adnan Menderes, 1931 seçimlerinde aday gösterilmiş ve milletvekili olarak parlâmentoya katılmıştı.

Adnan Menderes'in Meclis'e girdiği günden 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşuna kadar geçen uzun ve kesintisiz milletvekilliği hayatı, kendi deyimi ile «Kendi kendini yetiştirme devresi» oldu. Bu yıllar içinde bir yandan Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirirken bir yandan da parti ve parlâmento içinde Türk sporunun ana meseleleriyle uğraştı. Eski bir sporcu idi, İzmir Karşıyaka takımında futbol ve basketbol sporlarıyle meşgul olmuştu İzmir'de geçen tahsil devresi sırasında.

Kendi kuşağının hükümet koltuklarını paylaştıkları Saracoğlu devrinde, Toprak Kanunu gibi bazı hareketler Menderes'i Halk Partisi içinde muhalefet safına itmiş ve sesi duyulmaya başlamıştı.

Celâl Bayar'ın bir muhalefet partisi kurma niyetini acıklamasından sonra, meşhur dörtlü takrire imzasını koyarak CHP'den gürültülü bir şekilde ayrıldı ve Demokrat Parti'nin kurucuları arasına katıldı. O günden sonra adı Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ile birlikte duyulmaya başladı.

1946 seçimlerini Demokrat Parti kazanamamıştı ama Adnan Menderes'in adı bütün memlekete yayılmıştı. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi. Ve DP'nin on yıl süren iktidarının ilk ve son başbakanı oldu.

Menderes enerjik bir başbakan olarak o zamana kadar alışılagelmiş düzenden dışarı çıkmasını başarmış, halkla ilişkilerini son günlerine kadar devam ettirmesini bilmişti. 27 yıllık bir iktidarın verdiği bıkkınlığın yanısıra devrimciliği, büyük bir dünya savaşını karşılamak ve onun dışında kalmak gibi çok sıkıntı ve fedakârlıklara göğüs gerilmesini gerektiren bir devirden arda kalmış CHP ister istemez, DP'nin tam tersine, çok bürokratlaşmıştı. Ona oranla halka dayanmasını beceren bir partinin başında Menderes hiç kuşku yok ki büyük ve bulunmaz bir şansa sahipti. Ne var ki serbest teşebbüs ve özel sektöre öncelik tanıyan Menderes politikasının ilk hızı kaybolup birçok eski arkadaşları Menderes'ten ve partisinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlayınca gittikçe yalnızlaşan dinamik ve enerjik adamda bir hırçınlaşma başgösterdi. İktisadî durum da onun iktidarının ilk yıllarındakinden çok farklı bir manzara arzediyordu. Ve Menderes ile memleket aydınları arasında aşılmaz engeller meydana gelmeye başladı.

Nihayet söz, fikir ve basın özgürlüklerini kısıtlayan kanunların çıkışıyle öğrenci hareketlerinin patlak vermesi Adnan Menderes'i birdenbire güç bir duruma sokuverdi. Bu arada Atatürk devrimlerini, millete malolanlar ve olmayanlar şeklinde bölmüş olması da uzlaşmazlığı gittikçe derinleştiriyordu.

İşte Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri genel başkanı ve on yıllık başbakanı olan Adnan Menderes 27 Mayıs 1960'a böyle geldi.

27 Mayıs Devrimi'yle beraber, anayasayı çiğnemek suçundan bütün arkadaşlarıyle birlikte Yassıada'da kurulan Adalet Divanına sevkedildi. Yapılan duruşmaları sonunda suçlu görülerek idama mahkûm edildi.

1 yıl 3 ay 21 gün Yassıada'da mevkuf kalan Adnan Menderes, hakkındaki idam kararının tasdikinden 36 saat sonra 17 eylül 1961 pazar günü öğleden sonra mahkûmlar adası İmralı'da asılmak suretiyle idam olundu.

Mezarı, Yassıada'da kurulan Adalet Divanınca ölüm cezasına çarptırılan iki bakan arkadaşı Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte İmralı adasındadır. Üç oğlundan Yüksel Menderes son yıllarda politika hayatına atılmış olup bir süre Adalet Partisi saflarında vazife gördükten sonra Demokratik Parti kurucuları arasına katılmış bulunmaktadır.

Hürriyet Arşivinden

ADNAN MENDERES

Cevdet Sunay

1900

TÜRKİYE Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı'dır. Trabzon'da doğdu. Tahsilini Kuleli Askeri Lisesi ile Harbiye'de yaptı. İstiklâl Savaşı'na katıldı, gösterdiği yararlıklardan ötürü İstiklâl Madalyası aldı. Cumhuriyetin ilânını müteakıp kahraman ordumuzun çeşitli kademelerinde vazife gördü. 27 Mayıs'ı müteakip önce Kara Kuvvetleri Komutanı, sonra Genelkurmay Başkanı oldu. Sunay, 1966 yılında da Cumhurbaşkanlığına seçildi.

KULELİ Askerî Lisesi'ni bitirdikten sonra, Harbiye tahsilini yapmasına fırsat kalmadan, özel bir eğitimden sonra cepheye sürülen sınıftandı. 1 Eylül 1917 günü henüz on yedi yaşında iken üniformasında asteğmen demiri olarak Filistin cephesine gönderilmişti. On yedi yaşındaki Mülâzım Cevdet, emrindeki asker ile kahramanca çarpıştı Filistin cephesinde. Bu arada ciddî bir kurşun yarası da aldı ve bağlı bulunduğu birlikle İngilizlere esir düştü.

Esaretin o acı günlerinden sonra yurda döndüğünde (1920), savaş bitmiş ve Osmanlı İmparatorluğu mağlûp düşmüştü. Mütarekenin o karanlık günleri arasında güzel vatan parçalanmıştı. Anadolu'da toplanan bir avuç idealist, Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında hürriyet meşalesini tutuşturmuşlardı. Teğmen Cevdet derhal Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'mızın gönüllüleri arasına katıldı. İlk aldığı görev Gaziantep cephesinde idi. Burada verdiği parlak savaşlarla dikkati çektiği gibi bir de takdirnâme ile taltif edildi.

Güney cephesindeki savaşlar sona erdikten sonra batı cephesine sevkedildi. 41'inci Tümen'in topçu alayında aldığı göreve koştu. İstiklâl Savaşı'nın en çetin günlerinde cereyan eden en yaman savaşların ta içinde idi. Bu savaşlarda gösterdiği üstün başarılardan ötürü İstiklâl Madalyası ile taltif edildi genç subay.

Cumhuriyetin ilânını müteakip yarım kalan tahsilini tamamlamak üzere Harb Okulu'na gitti. 1927 yılında yüzbaşı rütbesini aldığı gün akademik tahsil yapmak üzere Harp Akademisi'ne girdi.

1930 yılında genç bir kurmay yüzbaşı olarak Akademi'yi bitirdi ve Edremit'e tayini çıktı. Burada 11'inci Kolordu emrindeki 3. Batarya Komutanlığı görevini yaptı.

Bundan sonra askerlik hayatındaki başarılı yılları birbirini izledi. Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanlığı'ndaki görevi sırasında binbaşı oldu (1934). Ertesi sene I. Süvari Tümeni Kurmay Başkanlığına atanarak Karaköse'ye gitti.

Kahraman ordumuzun çeşitli kademelerindeki başarılı görev yıllarından sonra 1940 yılında yarbaylığa terfi etti. Bundan sonraki çalışmaları çok sevdiği askerlik ilminin öğretmenliği üzerinde toplandı. 1942 yılında Harp Akademisi'ne tab'iye öğretmen yardımcısı oldu. 1943 yılında 72'nci Topçu Alayı Kumandanlığı görevine giderken omuzunda bir kokart ile üç yıldızdan ibaret albay üniformasını taşıyordu.

Kırk üç yaşındaki Kurmay Albay Cevdet Sunay çok geçmeden tekrar Harp Akademisi'ndeki görevine döndü. Dört yıl süre burada tab'iye öğretmeni olarak vazife gördü. Bu arada askerlik konusunda eserler vermeye başladı. «Geri Hizmet» ve «Üçüncü Sınıf Tab'iye Dersleri» onun askerlik alanında verdiği çok değerli iki eser olarak bugün dahi değerini muhafaza etmektedir.

1947 yılında yeniden kıta hizmetine çıktı ve ertesi yıl Türk Ordusunda kurulan ilk zırhlı tugayın komutanı oldu, 1949 yılında da tuğgeneralliğe yükseldi. Artık General Cevdet Sunay olmuştu.

General Sunay önce Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanlığına tayin edildi, ertesi yıl da 33'üncü Tümen komutanı olarak Erzurum'a gitti. 1955 yılında korgeneralliğe terfi eden Sunay, 1958 yılında Genelkurmay İkinci Başkanı oldu ve aynı senenin 30 Ağustos günü apoletine dördüncü yıldızı da takarak orgeneralliğe yükseldi.

27 Mayıs devrimini müteakıp Orgeneral Cevdet Sunay Kara Kuvvetleri Kumandanlığı görevine getirildi, kısa bir süre sonra da Genelkurmay Başkanı oldu. Bu önemli görevi altı yıl süre ile büyük bir dirâyetle ifa ediyor Orgeneral Sunay.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in amansız bir hastalığa yakalanması üzerine bir cumhurbaşkanı adayı aranırken akla ilk gelen isim o oldu. Sunay'ın şahsı üzerinde yalnız siyaset adamları ile milletvekilleri değil, bütün millet de müttefikti. Nitekim yapılan seçimin daha ilk turunda büyük bir ekseriyet toplayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanlığına getirildi.

Ordunun sevilen kumandanı, cumhuriyetin de sevilen bir başkanı oldu. Partilerüstü bir insan olması ve tarafsız davranışları ile herkesin haklı sevgisini kazandı Cumhurbaşkanı Sunay.

Ve bugün de cumhurbaşkanlığı görevine, herkesçe sevilip sayılan bir şahıs olarak devam etmektedir.

Hürriyet Arşivinden CEVDET SUNAY

Vehbi Koç

1901

CUMHURİYET devrinin yetiştirdiği ünlü işadamıdır. 1901'de Ankara'da doğdu. «İdadi» yani lise öğreniminden sonra, evlerinin altındaki küçük dükkânla ticaret hayatına atıldı. 1926'da «Koçzade Ahmet Vehbi» adıyle ilk firmasını, kısa zamanda işlerini genişleterek, 1938'de de bugünkü Koç Grubu'nun ilk anonim şirketi olan «Koç Ticaret A.Ş.»yi kurdu. Bugün en büyük özel teşebbüs olan Koç Grubu'nda 66 şirket vardır ve 15 bin kişi çalışır.

CUMHURİYET devrinin yetiştirdiği ünlü işadamı Vehbi Koç, 1901'de Ankara'da doğdu. Soyu, baba tarafından Hacı Bayram Veli'ye uzanır.

Orta öğrenimini Ankara'da, Taş Mektep İdadisi'nde tamamlayan Vehbi Koç, okulunda daima çalışkan bir öğrenci olarak dikkati çekerdi. Öğrenimi sırasında, ticaret hayatına atılmak istedi. 1920'de bir yıl B.M.M. de musahhih yardımcılığı da yapan Vehbi Koç'un babası, onu, henüz pek tecrübesiz buluyor, dükkân açmaya rıza göstermiyordu. Nihayet araya büyükbaba girdi ve evlerinin altındaki dükkânı «Koçzade Hacı Mustafa Rahmi» adıyle açtı. Bu küçük dükkânla işe başladı. Bugün 66 şirketten meydana gelen, 15 bin kişi çalıştıran Koç Grubunun nüvesi işte bu küçük dükkân oldu.

Babası, 1926 yılında, firmayı ona devretti ve dükkânın adı, «Koçzade Ahmet Vehbi» olarak değişti. İşler büyüyüp, geliştikçe, 1938'de bugünkü Koç Grubu'nun ilk anonim şirketi olan «Koç Ticaret A.Ş.» kuruldu.

Vehbi Koç, iş hayatında daima üç temel prensibe inanmıştır. Biri, müesseselerin şahıslarla kaim olmayıp, kuran şahsın hayatından sonra da devam edebilmesi için sağlam bir organizasyona, iyi bir sevk ve idareye sahip bulunması, diğeri hayır işleri ve sosyal hizmetlerin müesseseleşmesi, üçüncüsü de çalışanların geleceğinin kendi müessesesinde güven altına alınmasıdır.

Koç şirketleri, 1964 yılında Koç Holding A.Ş. olarak teşkilâtlanmış ve 1969'da yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu ile Vehbi Koç, 12 milyon liralık Holding hisse senedini teberru ederek Vehbi Koç Vakfı'nı kurmuştur. Daha önce, gene Vehbi Koç tarafından kurulmuş bulunan Ankara Üniversitesi Vehbi Koç öğrenci yurdu, O.D.T.Ü. Vehbi Koç Öğrenci Yurdu, Göz Bankası, Eskişehir İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Kitaplık ve Araştırma Binası, Amiral Bristol Hastanesi Kobalt Pavyonu gibi tesislerin denetimi de Vehbi Koç Vakfı'na devredilmiştir.

«Vakıf» Koç ailesinin geleneğinde vardır. Nitekim, aile daha önce Ankara'da da İbadullah adıyle bir vakıf kurmuş, 55 parça emlâkını bu vakfa bağışlamıştı.

Bütün bu vakıflar, Vehbi Koç'un ikinci temel prensibinin eserleridir. Koç, üçüncü temel prensibini de 1967'de Koç Holding Emeklilik ve Yardım Sandığı Vakfı ile gerçekleştirmiştir.

Koç şirketleri grup olarak, Vehbi Koç da şahıs olarak, uzun yıllardan beri özel sektörde en yüksek vergiyi ödemekte ve ödeme liderliğini bırakmak da istememektedir.

Vehbi Koç, sosyal hizmetlere de büyük önem vermiştir. Uzun yıllar Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Verem Savaş Derneklerinin yönetim kurullarında fiilen görev alan Vehbi Koç, ülkemizin kalkınmasında eğitimin büyük önemine inandığı için, aynı fikirde olan arkadaşlarıyle beraber 1967'de Türk Eğitim Vakfı'nı kurmuştur. Koç ayrıca Ankara Ticaret Odası, İstanbul Sanayi Odası, Odalar Birliği Yönetim Kurullarında ve başkanlıklarında da bulunmuştur.

İş hayatında sabırlı ve ısrarlı, özel hayatında ise sakin ve gösterişten uzak yaşamayı seven Vehbi Koç, dinine, geleneklerine ve ailesine çok bağlıdır. Mütevâzidir. Cömerttir, fakat israfa karşı olduğunu her vesileyle belirtmekten çekinmez. Yerindeyse birkaç milyonu severek bağışlar fakat 1 liralık israfa çok kızar...

Başarıda, daima mutlu bir aile hayatının önemli rolü olduğuna inanmıştır. Çeşitli yazı ve konuşmalarda, başarının sırrı olarak gösterdiği şartlar, kişiliğini ortaya koyan önemli unsurlardır:

«İnsanın, hayatta kendi geçirdiği tecrübeler yeterli olmadığından, daima başkalarının tecrübelerinden yararlanabilmek gerekir. Çok çalışmak, sağlığa dikkat etmek, spor, eğlence ve istirahatın ölçülü olmasına itina göstermek şarttır. İnsan, mutlaka sevdiği mesleği seçmeli, çok iş değiştirmeden, birdenbire yükselme hevesine kapılmadan çalışmalıdır. Memleketin sosyal dâvalarıyle yakından ilgilenmek, randevulara erken, toplantılara hazırlıklı gitmek, hiç kimse hakkında acele ve kulaktan dolma haberlerle karar vermemek elzemdir. Başkalarının fikrine saygı duymak, karşısındakini daima dikkatle dinlemek, memlekette yeni iş imkânları yaratmak, başarının sırları arasında önemli faktörlerdir...»

Bugün 71 yaşında bulunan Vehbi Koç evlidir. Bir oğlu ve üç kızı vardır.

Koç Holding Arşivinden

VEHBİ KOÇ

Cemal Nadir Güler

1902 - 1947

TÜRK karikatür sanatının gelmiş geçmiş en büyük bir ustasıdır. Bursa'da doğdu. İdadî tahsilini yarıda bırakıp, tabelâcılıkla hayata atıldı. Bu arada karikatüre de merak sardı. 1929 yılında «Akşam» gazetesine girdi, bilâhare «Cumhuriyet»e geçti. Gündelik karikatürlerinin yanısıra ölümsüz tipi «Amcabey» ile de büyük şöhret yaptı. Bu isimde bir de haftalık mizah dergisi çıkardı. 27 Şubat 1947'de öldü. Kabri Zincirlikuyu'dadır.

AİLE durumunun hiç de iyi olmaması yüzünden Bilecik İdadisi'ndeki tahsilini yarıda bırakıp hayata atılmak üzere Bursa'ya, baba ocağına dönmüştü. Babası Şevket Bey gâyet iyi kanun çalardı, aynı zamanda gâyet usta bir hattattı da. Cemal Nadir de babasından tevarüs ettiği hattatlığı, tabelâcılık ile değerlendirme yoluna gitti. Sahaflar Çarşısı'nda açtığı ufacık bir dükkânda tabelâcılığa başladı. Bursa'da, tabelâların kenarını resimlerle süsleyen ilk tabelâcı olması bakımından derhal tutundu. Ekmek parası uğruna tabelâcılık yapıyordu, fakat tüm emeli İstanbul'daki gazete ve dergilere resimler çizmek, karikatürler yapmaktı. Bu arada İstanbul'daki çeşitli gazete ve dergilere de karikatürler yollamaya başladı. İlk eserleri, Sedat Simavi'nin çıkardığı «Diken» mecmuasında yayınlandı. Bu amatör faaliyet daha sonraları «Akbaba» dergisinde devam etti. Bir ara Bursa'daki tezgâhını kapatıp İstanbul'a geldi. Bütün gazete ve dergilerin kapısını aşındırdıktan sonra «Papağan» mecmuasında iş bulabildi. Ancak bu dergiden aldığı pek az ücret yüzünden büyük bir geçim sıkıntısına düştü. Üstelik o sıralarda yeni de evlenmişti. Tekrar Bursa'ya dönmek zorunda kaldı. Sinemalara afiş yapmak ve tabelâ yazmakla hayatını kazanmaya devam etti. Ancak dar bir çevrede fazla iş olmaması yüzünden ek bir iş aramak zorunda kaldı, bâzı eş-dostun aracılığı ile, o tarihlerde açılan özel «Bizim Mektep»te bir öğretmenlik buldu. Resim, elişi, idman derslerine girdiği gibi okul idaresinde kâtip olarak da çalışmaya koyuldu. Bu arada hevesli öğrencilere mandolin dersleri de veriyordu. Ancak bu mektepte de şartlar pek iyi değildi. Maaşını muntazam alamıyordu. Hattâ bu yüzden Okul Müdiresi Zehra Hanım'ın «Bugün ayın kaçı acaba?» diye sorusuna «— Tam kırkbiri hocahanım» cevabını vermesi ve «Ayın kırkbiri olur mu hiç Cemal Bey?» demesi karşısında da «Kırkbir günden beri maaş alamadığımıza göre, olsa olsa kırkbiri olacak...» diye mukabelede bulunması pek meşhurdur.

Harf inkılâbı, öğretmenlikten aldığı para kıt kanaat geçinmeye çalışan Cemal Nadir için büyük bir fırsat oldu. Öğretmenliği bırakarak tekrar tabelâcılığa döndü. Olağanüstü bir gayret göstererek, denilebilir ki, Bursa'daki tüm dairelerin levhaları ile ticarethanelerin tabelâlarını yeni harflerle yazdı. Harf inkılâbının onun yaşantısı üzerindeki en büyük etkisi, gazetelerin de yeni harflere dönüş sırasında okuyucu tutabilmek için yaptıkları hamleler oldu. Amatörce bir ilişkisinin bulunduğu «Akşam» gazetesi, her gün bir karikatüre sayfaları arasında yer vermek istediğinden kendisini İstanbul'a çağırttı. İstanbul'a geldi ve ilk şöhretini bu gazetede yaptı. Bu arada ölümsüz tipi «Amcabey»i de yarattı. Bâbıâli'de şöhret olmaya başlayan Cemal Nadir kendisini daha iyi yetiştirmek amacıyle Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmek istedi, ancak olanca heves ve kabiliyetine rağmen «Ressamlığa kabiliyeti görülmediği» gerekçesiyle kabul olunmadı. Kendisini kabul etmeyenler arasında ünlü ressam Çallı İbrahim de vardı. Üstât, uzun yıllar sonra şu sözleriyle Cemal Nadir'in gönlünü aldı: «— Seni Akademi'ye kabul etmemekle ne kadar isabet ettiğimi sonra daha iyi anladım. Kabul etseydik, sayısı pek kalabalık olan ressamlar arasında bir de Cemal Nadir bulunacak, fakat memleket, sanatında bir tek olan büyük bir karikatüristten mahrum kalacaktı..»

Sanat yaşantısının en güçlü eserlerini «Cumhuriyet» gazetesinin sütunları arasında verdi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günlerinde milletin yüzünü güldüren kişi olarak gönüllerde taht kurdu. Bu arada «Amcabey»in dışında «Dalkavuk», «Ak ile Kara», «Salamon», «Harp Zengini» gibi unutulmaz tipler de ortaya çıkardı.

Fırçası kadar esprili bir kaleme de sahipti. Çeşitli gazete ve dergilere imzasız ve «Patavatsız» müstear adıyle mizahî yazılar da yazdı. Tam bir halk çocuğu olan Cemal Nadir, aynı zamanda halk sanatkârı olarak da halkın hislerini dile getirdi çizgilerinde. Cemiyetin dertlerini ve yaralarını en güzel ve en zarif nükteleriyle çizdi. Beynelmilel çapta bir karikatür tekniği ile Türk karikatürünü yaratırken onun millîliğinden hiçbir şey kaybettirmemeyi de başardı.

Yıllar boyu bütün milleti güldüren Cemal Nadir, özel yaşantısında gâyet az gülen bir insandı. Ünlü bir yazarımız onun bu hâlini «Cemal Nadir ki, cemâli nâdir güler» diye dile getirmişti. 1947'de hayata gözlerini yumdu.

Basın Sarayından

CEMAL NADİR GÜLER

Kubilây

1906 - 1930

İLK devrim şehididir. İzmir'de doğdu, tahsilini Bursa Öğretmen Okulu'nda yaptı. Yedeksubay olarak bulunduğu Menemen'de bir irtica ayaklanmasında yobazlara karşı çıktığı için hunharca katledildi. Menemen'in en yüksek tepesi üzerinde büyük bir heykeli bulunmaktadır. Ayrıca Bursa Öğretmen Okulu'nun bahçesinde de bir büstü vardır. Onun hayatını anlatan çeşitli kitaplar vardır. Her yıl Kubilây'ın aziz hatırası için törenler düzenlenir.

1930 yılının 23 Aralık günü Menemen'de hava bulutlu ve kapkaranlıktı. Sanki o gün, olup bitecek o kara ve kapkara olayları daha önceden haber veriyormuş gibi. Zâten son günlerde Ege'nin bu sâkin ve mütevazi köşesinde birtakım karanlık işler dönmeye başlamıştı gizliden gizliye. Garip tavırlı birtakım insanlar gelmişti kasabaya. Neden gelmişlerdi, nereden gelmişlerdi, niçin gelmişlerdi, kimseler bilmiyordu. Tâ ki o bulutlu ve karanlık 23 aralık günü camiden cemaatin çıkışına kadar.

Ne olduysa o sırada olmuştu işte. Başı sarıklı, kara sakallı birtakım kimseler öne geçmişler ve ellerindeki yeşil bayrakları açarak «Şeriat isteriz!» diye bağırışmaya başlamışlardı. Birtakım câhil kimselerin de onlara iltihakıyle birdenbire kalabalık bir topluluk hâlini alıvermişlerdi.

«Şeriat isteriz!» haykırışları arasında hortluyordu irtica...

«Din elden gidiyor!» diye mâsum halkı tahrik ediyordu kara sakallı ve kara düşünceli kişiler...

Bütün Menemen halkı yollara dökülmüş, olup bitenleri seyrediyordu. Herkeste bir şaşkınlık vardı. Gözü dönmüş softalar tam bir anarşi havası estiriyorlardı Menemen sokaklarında. Mevcut düzeni yıkmaya mâtuf bir davranıştı bu. Henüz yedi yaşındaki Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımak istemeyen bir tutumdu bu.

Ve o gözü dönmüş mürteci sürüsünün karşısına birdenbire genç bir subay dikiliverdi. Ufak tefek boyuna rağmen bir âbide gibi heybetle dikilmişti yolun ortasına. Adı, Mustafa Fehmi Kubilây'dı. Bu bölgenin; İzmir'in çocuğu idi. Tahsilini Bursa Erkek Muallim Mektebi'nde (Öğretmen Okulu'nda) yapmış, sonra vatan vazifesine gitmişti. Yedeksubay olarak bulunuyordu Menemen'de. Tam bir cumhuriyet çocuğu idi genç öğretmen. Cumhuriyete kastedilmek istendiğini görür de elini kolunu bağlayıp durur muydu bir köşede?

Genç yedeksubay «Durun!» diye haykırdı. Bir an yerlerinde mıhlandılar kara sakallılar. Fakat hemen farkettiler ki o, karşılarında bir tek kişidir. Kendilerine karşı koymaya kalkışan bu gencecik devrimcinin vücudunu ortadan kaldırmak onlar için öylesine basit bir işti ki. Genç yedeksubayı bir anda kanlar içinde yere yığıverdiler. Fakat öylesine gözleri dönmüştü ki; işledikleri şen'i cinayete en büyük hunharlığı katmaktan da geri kalmadılar. Kör bir testere ile kestiler genç öğretmenin başını. Kendini bilmez gürûh sadist bir iştiyak içinde seyretti bu vahşi tabloyu...

Yerlerde tekmeleyip yuvarladılar Kubilây'ın başını, sonra sırıklara takıp öyle dolaşmaya koyuldular.

Bir Kubilây ölmüştü, bir inkılâpçı şehit edilmişti. Fakat genç Türkiye Cumhuriyeti'nin rejimini nice ve nice Kubilâylar bekliyordu. Bu düzeni bozmaya yeltenen o kara sakallı gafiller cumhuriyet rejiminin demir yumruğunu bir anda başlarına yiyiverdiler. Aradan 24 saat geçmeden hepsi kıskıvrak yakalanıvermişti.

Cumhuriyet rejiminin pençesi gırtlaklarına sarılmıştı. Derhal sıkıyönetim ilân edildi. Menemen'de bir haftanın içinde teşekkül eden bir Divanıharp, yakalanan 105 sanığı yargılamaya koyuldu. Bir ay sonra 37 kişi idam cezasına çarptırılmıştı Askerî Mahkeme tarafından.

Kubilây'ın başının kesildiği yerde derhal sehpalar kuruldu. Genç öğretmen ve yedeksubaya kasteden hunhar katiller cezalarını bu idam sehpalarında ödediler.

Büyük Atatürk, irticaın bu büyük vahşeti karşısında Türk milletine şöyle sesleniyordu:

«İstilânın acılığını tatmış bir muhitin, genç ve kahraman zâbit vekilinin uğradığı tecavüzü bir suikast telâkki ettiği ve mütecavizler ile teşvikçileri ona göre takip edeceği muhakkaktır. Hepimizin dikkatimiz, bu meseledeki vazifelerimizin icaplarını hassasiyetle ve hakkıyle yerine getirmeye mâtuftur.

Büyük Türk Ordusu'nun kahraman genç zâbiti ve cumhuriyetin idealist muallim heyetinin kıymetli uzvu Kubilây Bey, temiz kanıyle cumhuriyetin hayatiyetini tâzelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır...»

Takvimler 7 Mart gününü gösterdiği zaman Menemen'de her şey sona ermiş, kara irtica bir daha kıpırdamamak üzere ezilmişti.

Şimdi, Menemen'in en yüksek tepesinde onun için dikilen muhteşem bir anıt vardır. Aziz hatırası her yıl çeşitli törenlerle yâd edilir.

Tablo: Cemal Dündar

KUBİLAY

Sait Faik Abasıyanık

1906 - 1954

GUNUMUZÜN ünlü hikâyecilerindendir. Adapazarı'nda doğdu, İstanbul'da öldü. Orta öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'yle Bursa Lisesi'nde tamamladı. Ekonomi tahsili için İsviçre'ye gittiyse de devam etmedi. Fransa'ya geçti ve memlekete dönerek hikâye yazmağa başladı. Geçimini sağlamış olduğu için rahat çalışabiliyordu. Burgaz Adası'nda annesiyle oturdu. Hiç evlenmedi. Şiir, hikâye ve roman türlerinde değerli eserler verdi.

SAİT Faik Abasıyanık, hikâye ve şiir yazmağa çok küçük yaşta başlamıştır. Sarı okul defterine yazı yazmak alışkanlığından hiç vazgeçmedi. Yazıları çok kolay yazılmış, özensiz ve pürüzlü göründüğü halde sanatçı bu sadeliğe büyük bir güçlükle ulaşabilmiştir. Aslında çok güç yazardı. Ama hikâye dili için eskilerin yaptığı gibi «Şu kelimeleri kullanmalı, bunları kullanmamalı» yollu bir ayırım yapmadığı için insan tipleri, bilhassa konuşmalarında, olanca canlılığıyle yaşar. Şiirle hikâyeyi anlatım bakımından da, duygu bakımından da karıştırdığı çok olmuştur (Menekşeli Vâdi, Dülgerbalığının Ölümü gibi).

Sait Faik sokakların, deniz kıyılarının, balıkçıların, martıların ve halk çocuklarının hikâyecisidir. Çevresine son derece bağlı, alışkanlıklarında son derece ısrarlıdır. O kadar ki, Paris'e ikinci seyahatinde onbeş gün bile kalmadan uçağa atladığı gibi İstanbul'a dönmüştür.

Daima sevdiği çevrede, sevebildiği insanların arasında yaşamayı tercih eden Sait Faik'in, okul hayatında da bu duygular hâkimdi. Nitekim, 1931'de, babasının büyük arzusuyle yüksek ticaret öğrenimi yapmak üzere Lozan'a gitmiş, fakat İsviçrelileri çok sıkıcı bulduğu için, on beş gün sonra okula veda ederek Fransa'da Grenoble şehrine geçmişti. Grenoble, Lozan gibi olmamış, ünlü hikâyeciyi pek sarmıştı. Önce Grenoble'da, sonra Marsilya'da epey kalan Sait Faik, 1935'te yurda döndü. Babasını 1939'da kaybedince, bir süre onun İstanbul'daki ceviz kütüğü ticaretine devam etmek istedi. Fakat, beceremeyeceğini, ticaret hayatının mizacına uygun bir iş olmadığını çok geçmeden anladı. Vazgeçti. Yine kendini kalemine verdi.

Sait Faik Abasıyanık, soluk sarı benizli, çizgili yüzlü, fırlakça açık mavi gözlü bir insandı. Bazı hikâyelerinde kendinden de söz etmiştir. Bunlar da esasen başlangıç ve sonla biten belirli bir konu yoktur. Bir ânın hikâyecisidir. Ya bir ruh bunalımını anlatır, ya da çevreyle ilgili bir tasvir yapar. Bizim hikâyeciliğimizi küçültülmüş roman örneğinden kurtarıp onu tasvirden ibaret, ama dinamik bir hâle getiren ilk önemli yazar odur.

Abasıyanık'ın kitapları, ilk yayın tarihlerine göre on altı tanedir. Bunlar, sonradan gruplaştırılarak da basılmıştır. Medar-ı Maişet Motoru (1944) ve Kayıp Aranıyor (1953) roman, Şimdi Sevişme Vakti (1953) ise şiir kitabıdır. Şiirleri serbest nazımla yazılmıştır. Hikâyeleri ise ilkin şu ciltlerde toplanmıştı: Semaver (1936), Sarnıç (1939), Şahmerdan (1940), Lüzumsuz Adam (1948), Mahalle Kahvesi (1950), Havada Bulut (1951), Kumpanya (1951), Havuz Başı (1952), Son Kuşlar (1952), Alemdağı'nda Var Bir Yılan (1954), Az Sekerli (1954), Tüneldeki Çocuk (1955), Mahkeme Kapısı (Adliye Röportajları, 1956), Son üç eser, ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Sait Faik Abasıyanık, sağlığında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Milletlerarası Mark Twain Derneği'ne şeref üyesi seçilen tek sanatçımızdır. Oysa kendisi şiddetle Amerikan aleyhtarıydı.

Hikâyelerinden 41 tanesi, Prof. Sabri Esat Siyavuşgil tarafından Fransızcaya çevrilerek «Un Point sur la Carte (Haritada Bir Nokta)» adıyle Hollanda'da yayınlanmıştır (Leiden, 1962). Burgaz Adası'ndaki evi, ölümünden sonra annesinin teşebbüsüyle müze haline getirilmiştir. Âşiyan'da, Tevfik Fikret'in evinde kurulan «Tanzimat Müzesi» ve Çemberlitaş'taki medresede bulunan «Yahya Kemal Müzesi»yle beraber, İstanbul'daki edebiyatla ilgili üç müzeden biri de ona tahsis edilmişti. Ayrıca, Sait Faik Armağanı adıyle bir de hikâye armağanı kurulmuştur.

Bu kadar önem verilen değerli hikâyecinin sanatını meydana getiren özellikler nelerdi? Bu özelliklerin en önemlisi, yazarın hem son derece yerli, hem son derece evrensel olabilmesiydi. Sait Faik Abasıyanık, hikâyelerinde, İstanbul halkını yaşatmıştır. Bu halkın her katından insanları ele almış, bir fotoğraf makinesi tabiiliği içinde onları birer birer dile getirmiştir. Bilhassa balıkçılar, fakir sokak çocukları, sokak kadınları, iş güç sahibi insanlar, rastgele denebilecek bir seçimle onun hikâyelerinde kendilerini bulurlar. Bu insanların davranışları, bir insan davranışının bütün gereklerine uygundur. Günlük konuşma diliyle yazılmış olan bu hikâyelerde bir şehri ve o şehrin dünya çevresinde görülebilecek olan duygu ve düşünce sistemini buluruz.

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

SAİT FAIK ABASIYANIK

Keriman Hâlis Ece

1913

«DÜNYA Güzellik Kraliçesi» seçilen ilk Türk kızıdır. İstanbul'da doğdu. Tanınmış ithalâtçı tüccardan Hâlis Bey'in kızıdır. Erkek kardeşi Turgan Ece ise halen Galatasaray Kulübü idarecilerindendir. 1932 yılında açılan yarışmada «Türkiye Güzeli» seçildikten sonra Belçika'da yapılan müsabakada «Dünya Güzellik Kraliçesi» ünvanını kazandı. Keriman Hâlis, bugün de «Dünya'nın en güzel büyükannesi» olarak tanınmaktadır.

MEDENÎ dünyaya ayak uydurma çabasındaki genç Türkiye Cumhuriyeti, Türk kadınına yeni cemiyet yaşantısı içinde önemli bir yer verirken, Avrupa'da yaygın bir hâl almış bulunan güzellik müsabakaları da bu konuda önemli bir fırsat bilinmişti. Türkiye Cumhuriyeti henüz altı yaşında iken, Büyük Atatürk'ün emir ve direktifleriyle «Cumhuriyet» gazetesi tarafından ilk kez «Türkiye Güzellik Müsabakası» tertiplendi.

3 Eylül 1929 günü yapılan ilk güzellik müsabakasında, sâbık Balıkhane nâzırlarından Mehmet Tevfik Bey'in torunu Feriha Tevfik Hanım ilk «Türkiye Güzeli» seçildi. Bunu, 1930 yılında Mübeccel Nâmık ve 1931 yılında da Nâşide Saffet hanımların kazandıkları müsabakalar izledi.

Keriman Hâlis Hanım, 1932 yılında tertiplenen dördüncü müsabakaya katılmıştı. Onu, ailesi ve çevresi bu müsabakaya katılması için bilhassa teşvik etmişlerdi. O tarihlerde yapılan müsabakalarda adayların büyük ekseriyetini iyi ve tanınmış ailelerin kızları teşkil ederdi. Kara kaşlı, kara gözlü, parlak uzun siyah saçlı ve bembeyaz tenli, cidden çok güzel bir kızdı Keriman Hâlis Hanım. Tahsilini Feyziâti (Sonraki adıyle Boğaziçi) Lisesi'nde yapmıştı. «Hızır» yangın söndürme âletlerinin Türkiye mümessili olan Hâlis Bey kızını bizzat götürüp kaydettirmişti bu müsabakaya.

3 Temmuz 1932 günü İstanbul'da yapılan müsabakada, elliyi aşkın namzet arasında Keriman Hâlis Hanım, jürinin ittifaka yakın kararıyle «Türkiye Güzeli» seçildi. Fizikî güzelliğinin yanısıra terbiyesi ve nezaketi ile de bilhassa dikkati çekmişti bu genç ve güzel kız.

Keriman Hâlis Hanım, o ayın sonunda Brüksel'de yapılacak Dünya Güzellik Müsabakası'nın hazırlıklarına girişti derhal. O güne dek yapılan dünya güzellik müsabakalarında Türkiye'yi temsil eden güzeller derece alamamışlardı. Avrupaî anlamda tipik bir Türk güzeli olan Keriman Hâlis Hanım'ın şansı vardı bu yarışmada.

1932 yılının «Dünya Güzellik Müsabakası», 31 Temmuz günü Brüksel'de yapıldı. 28 milletin güzellerinin katıldıkları bu müsabakada jüri, «Türkiye Güzeli» Keriman Hâlis'i «Dünya Güzellik Kraliçesi» seçti. Bütün Belçika ve Avrupa basını jürinin bu kararını ve Türk kızını alkışlarken, Keriman Hâlis'in «Dünya Güzellik Kraliçesi» seçilmesi bütün Türkiye'de bir bayram sevinci yaratmıştı.

Güzellik kraliçesi müsabakalarına bilhassa önem veren Büyük Atatürk de bu mutlu sonuçtan büyük bir memnuniyet duymuştu. 3 Ağustos 1932 günü «Cumhuriyet» gazetesine verdiği şu özel demeci ile Türk kızlarına şunları söylemişti:

«Türk ırkının necip güzelliğinin daima mahfuz olduğunu gösteren dünya hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnunuz. Fakat Keriman Ece, hepimizin işittiğimiz gibi söylemiştir ki o bütün Türk kızlarının en güzeli olduğu iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız, ırkının kendi mevcudiyetinde tabiî olarak tecelli ettirdiği güzelliğini dünyaya, dünya hakemlerinin tasdikiyle tanıttırmış olmakla elbette kendini memnun ve bahtiyar addetmekte haklıdır.

Türk milleti, bu güzel çocuğunu şüphesiz samimiyetle tebrik eder. Cumhuriyet gazetesi bu meselede Türk ırkının diğer dünya milletleri içinde mümtaz olan asîl güzelliğini göstermek teşebbüsünü tâkip etmiş ve bunu dünya nazarında muvaffakiyetle intaç eylemiştir. Ondan dolayı bittabi bu vesile ile de takdir ve tebriklerimize hak kazanmıştır.

Şunu da ilâve edeyim ki, Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihî olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin Dünya Güzeli intihap edilmiş olmasını çok tabiî buldum. Fakat Türk gençlerine bu münasebetle şunu da tahattür ettirmeyi (hatırlatmayı) lüzumlu görürüm:

Müftehir olduğumuz (iftihar ettiğimiz) tabiî güzelliğinizi fennî tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda uyanık bir tekâmülün mütemâdî tahakkukunu ihmâl etmeyiniz. Bununla beraber asıl uğraşmaya mecbur olduğunuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi yüksek kültürde, yüksek fazilette birinciliği tutmaktır.»

Yurda dönüşünde Sirkeci Garı'nda kraliçeler gibi karşılanan «Dünya Güzellik Kraliçesi» Keriman Hâlis'ten yukarıdaki demecinde «Keriman Ece» diye bahseden Büyük Atatürk, yurda döndükten sonra kendisine «Ece» soyadını verdi.

Tablo: Cemal Dündar

KERİMAN HALİS ECE

Orhan Veli Kanık

1914 - 1950

CUMHURBAŞKANLIĞI Bando Şefi Veli Kanık'ın oğludur. İstanbul'da doğdu ve yine burada öldü. Şiirde devrim yapanlardandır. Orta tahsilini tamamladıktan sonra bir süre Edebiyat Fakültesi'ne devam etmiş. Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunda çalışmış. Lafontaine tercümeleri gibi, Nasrettin Hoca hikâyeleri gibi masallardan başka kendine özgü bir şiir yolu tutturmuştur. Beyin kanamasından öldü. Rumelihisarı'nda yatar.

ORHAN Veli Kanık, şiire ilkin, Ankara Lise-si'nden arkadaşları olan Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat'la ortaklaşa yayınladıkları «Garip» adlı kitapla girmiş oldu. Sonradan bu eseri tek başına yeniden bastırdı. Sürrealist şiirin öncüleri olarak şöhret kazandılar. O esere «Garip» adını vermeleri, yazdıklarının alışılmışın dışında, başkalarına garip gelecek şeyler olduğuna inanmalarındandı. Nitekim Orhan Veli Kanık'ın «Kitâbe-i seng-i mezar (Mezar taşı yazısı)» adlı şiirindeki:

Kimseden çekmedi dünyada
Nasırından çektiği kadar
Yazık oldu Süleyman Efendi'ye...

mısraları yüzünden uzun zaman garip karşılanmış ve şiire nasırın girmesi, sert tepkilere yol açmıştı.

Bununla beraber Orhan Veli Kanık'ın şiirlerinde halk sanatına eğilen, duygusal bir yöntem göze çarpar. Çocukluk anılarına geniş yer verir. Özgürlük üstüne en güzel mısralarını yazmıştır.

Neler yapmadık bu vatan için
Kimimiz öldük
Kimimiz nutuk söyledik

mısraları ondaki ifade gücüne güzel bir örnektir.

Orhan Veli, daha önce gerek kendi imzasıyle, gerek M. Ali Sel takma adıyle yayınladığı hiciv şiirlerini de «Garip» isimli bu kitaba almış, garipliğin nereden geldiğini anlatan güzel bir önsöz yazmıştı. 1921'de Ahmet Haşim'in makale halinde yayınlayarak, sonradan «Piyale» adlı şiir kitabının önsözü haline getirdiği «Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar»dan geniş ölçüde yararlanan bu önsöz o zaman edebiyatımızda yankılar uyandırdı. Belki gereği kadar ustalıkla kaleme alınmamıştı ama, bu önsöz, bir şiir anlayışının artık değiştiğini açıkça belirtiyordu.

Ona göre, şiirde güzellik gaye olmaktan çıkmıştı. Gerçeği olduğu gibi, yalnız şiire öz bir biçimde vermek gerekiyordu. Üstelik şairane olmamak üzere her şey şiire konu olabilirdi... Bu fikir, onun bütün şiirlerinde kendini gösterdi. «Olmaz böyle şey...» diye diretenlere, açtığı sığırla en güzel cevabı verdi.

Orhan Veli Kanık, çeşitli kabiliyetleri olan bir insandı. Piyano çalmasını severdi. Yaşamayı severdi. Esprili konuşmayı severdi. Muziplikler yapmaya bayılırdı. Ama ciddiliğinden hiçbir şey kaybetmezdi... İnsan olarak da, sanatçı olarak da yaşamayı ciddiye alır, başkalarına karşı en büyük saygıyı duyardı.

Şiir kitaplarına dikkati çekecek isimler koyardı: Yenisi (1947), Vazgeçemediğim (1945), Karşı (1949) bunlardandı.

Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne misafir öğrenci olarak gittiği yıllarda derslerden ziyade ders dışı ilişkileri, sonunda yüksek tahsilini tamamlamasını engelledi. Bir ara Ankara'da PTT idaresinde memurluk yaptı. Sonra Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in korumasıyle Tercüme Bürosunda faydalı çeviriler yaptı. Jean-Paul Sartre'dan «Saygılı Yosma» adlı oyun dahil, Molière'den de yaptığı çevirilerle bunlar on ikiyi bulur. Şiirleri Helmut Mader ve Yüksel Pazarkaya tarafından Almanca'ya çevrilmiş ve 1966'da Frankfurt'ta yayınlanmıştır. Talât Sait Halman ise, Orhan Veli Kanık'ın seçme şiirlerini «I am listening to İstanbul» (İstanbul'u Dinliyorum) adıyle İngilizceye çevirerek 1971 yılında New York'ta yayınladı. Eileen Haser'in Orhan Veli üzerine hazırladığı doktora tezi ise 1957'de Köln'de yayınlanmıştır.

Ölümünden sonra değeri bilinen ve günümüz Türk şiirini dünya edebiyatı çerçevesinde temsil eden Orhan Veli Kanık'ın ilerici yönünü sağlığında hemen sadece eleştirmeci Nurullah Ataç farketmiş ve ısrarla onun şiirleri üzerinde yayın yapmıştır.

Bu şiirlerin konu ve anlam bakımından yukarıda sözü edilen özelliklerinin yanısıra dil ve anlatım bakımından da önemli nitelikleri vardır. Bunların başında, şairin her şiire masal havası veren, en gerçekçi konuları bile masalımsı bir kalıba döken üslûbudur. Bu uslûbun başlıca ögeleri, İstanbul şivesinin günlük konuşmada geçen cümle yapısı, mizah unsuru, sadelik ve bilhassa duygusallığı sağlayan mısra yapısına da çok uygun gelen devrik cümle tipidir. Orhan Veli Kanık'ın şiirlerinde cümleler, kurulması gerektiği gibi değil, zihnimizdeki uyarılış sırasına göre tertiplenir. Böylece Nedim'le başlayan, Tevfik Fikret ve Yahya Kemal'den geçen bir yöntemi çok daha sadeleştirerek tatbik etmiştir. 36 yaşını tamamlamadan ölmüş olan bu çağdaş şairin şöhreti, kendisindeki temelli değerler dolayısıyle kısa zamanda bütün dünyaya yayılmıştır.

Doğan Kardeş Koleksiyonundan

ORHAN VELİ KANIK

Yaşar Doğu

1915 - 1961

ÜNLÜ Türk güreşçisi. Samsun'un Kavak ilçesine bağlı Karlı köyünde doğdu, dedesinin köyü olan Emirli'de büyüdü. Güreşe orada başladı. 1938 yılında Ankara'da askerliğini yaparken minder güreşine çıktı. Bir yıl içinde Millî Takıma yükseldi. Oniki yıl süre ile (1939 - 1951) Ay - Yıldızlı mayo altındaki yerini muhafaza etti. Bu süre içinde katıldığı 7 şampiyonanın 6'sında şampiyonluğu kazandı. 1961'de Ankara'da vefat etti. Kabri oradadır.

100

ASLEN Kafkas Türklerindendir. Ecdâdı Samsun'a muhacir gelmişti. Daha önce bebek sayılabilecek çağda iken cepheye giden babasının şehit haberi gelmiş, bu yüzden annesiyle birlikte dedesinin köyü olan Emirli'ye göçmek zorunda kalmıştı. Çocukluğunun geçtiği bu köyde güreşe başladı ve daha delikanlılığın eşiğinde iken yaman bir karakucak güreşçisi olarak adını bütün çevreye duyurdu.

Ankara'da askerliğini yaparken bir arkadaşının ısrarı ile Ankara Güreş Kulübü'ne girdi ve orada minder güreşine başladı. Zehir gibi acı kuvveti ve büyük güreş kabiliyeti ile bu güreşte de kendisini derhal gösterdi. Ancak kendisini pek tecrübesiz bulan yöneticiler onun Avrupa Şampiyonası'nda ezileceğini düşünerek kadroya almak istemediler. Millî Takımın Finlandiyalı antrenörü Onni Pellinen ağırlığını koyarak direnince kendisine takımda yer verildi. Böylelikle başarı dolu güreş hayatının ilk millî temasını 1939 Avrupa Şampiyonası sırasında Oslo'da yaptı. Minder güreşindeki olanca acemilik ve millî maç tecrübesizliğine rağmen büyük bir varlık göstererek üç rakibini yendi, bir maçında ekseriyetle yenik sayılarak Avrupa Şampiyonluğunu kaybetti, ikinci oldu. O zaman, bu bile büyük başarıydı.

1940 yılında İstanbul'da yapılan Balkan Oyunları'nda güreş yaşantısının ilk şampiyonluğunu kazandıktan sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle millî müsabakalardan uzak altı yıllık bir duraklama devresine girilmişti.

1946 yılında tekrar rakipsiz eleman olarak Millî Güreş Takımımıza girdi. Aynı sene Stokholm'de yapılan Avrupa Şampiyonası'nda sıtmanın verdiği 40 derecelik hararetle mindere çıkmasına rağmen yaptığı altı güreşi de kazanarak 73 kilonun Avrupa Şampiyonu oldu. 1947 yılında Prag'da yapılan Avrupa Greko-Romen Şampiyonası'nda da Ay-Yıldızlı mayo altındaki yerini muhafaza etti. İlk kez «Demirperde Bloku»nun katıldığı bu şampiyona enteresan bir mahiyet taşımaktaydı. Zira Sovyet Rusya ve peykleri bir demirperde ülkesinde yapılan bu şampiyonada tam bir ittifak içinde idiler. Yaşar, arkadaşlarına yapılan haksızlıkları gördüğü zaman, şampiyonluğu kazanmak için sadece Rus rakibini değil, demirperde hakem blokunu da yenmesi gerektiğini gayet iyi anlamıştı. Bu azimle girdi güreşlere ve rakiplerini çatır çatır yendikten sonra finalde Rus ile karşı karşıya kaldı. Güreşe fırtına gibi girdi. Rus'u tuttuğu gibi yere vurdu. Oyundan oyuna geçiyordu. Bir ara rakibinin sırtını yere yatırdı. Hakemler görmezlikten geldiler. Sonra bir tuş daha yaptı, o da aynı âkıbete uğradı. Koca Yaşar kızmıştı. Olanca gazabı ile atıldı, çift sürer gibi sürdü Rus'u. Daha sonra hırsla rakibini çatır çatır çevirdi. Bir pestil gibi sırtüstü mindere serdi ve rakibinin göğsüne çıkıp oturdu. Teker teker bütün hakemlere baktı. Gözleri öfke ile doluydu. Hani «Bu da tuş değil mi be insafsızlar» der gibiydi. Hakemler istemeye istemeye «Evet» dediler. Tuşu da, şampiyonluğunu da bastıra bastıra kabul ettirmişti koca Yaşar...

Güreş Dünyası'nda İsveçlilerin deyimi ile bir «Kara Saçlı Kuvvet İlâhı» olarak parlayan Yaşar Doğu, büyük nâmını 1948 Olimpiyatları, 1949 Avrupa Şampiyonluğu ile de perçinledi. 1950 yılında Irak ve Pakistan'a yaptığı büyük turnede büyük kuvvet ve güreş bilgisini doğu âlemine tanıtmak imkân ve fırsatını da buldu.

1951 yılında Helsinki'de yapılan Dünya Şampiyonası'nda 87 kiloda Ay-Yıldızlı mayoyu giydi. Çok çabuk kilo alan, buna karşılık çok zor kilo veren bir bünyeye sahipti. Bu yüzden yıllar ilerledikçe sıkleti de yükseliyordu. Nitekim 67 kilo ile başladığı güreş hayatının son şampiyonluğunu Helsinki'de 87 kiloda kazandı. Böylelikle parlak güreş hayatına bir de Dünya Şampiyonluğu sıfatını eklemiş oldu.

Ay-Yıldızlı mayo altında yaptığı 47 maçın 46'sını kazanan Yaşar, bunların 33'ünde tuş yapmış, 11 maçını ittifakla, 1'ini abandone ile, birini de ekseriyetle kazanmıştır. Galibiyetle sonuçlanan 46 güreşi 690 dakika sürmesi gerekirken, yaptığı tuşlarla bu süreyi 372 dakika 26 saniyeye indirmişti.

Güreş hayatını kapattıktan sonra Millî Güreş Takımımıza antrenör oldu. 1955 yılında antrenör olarak Millî Takımımızla gittiği İsveç'te ciddî bir kalp krizi geçirdi. Uzun bir tedavî gördü. Doktorlar kendisine iyi bakmasını, yorulup heyecanlanmamasını söylemişlerdi. Fakat bunu yapamadı. İsveç'ten döner dönmez tekrar kendini güreşe verdi ve 8 Ocak 1961'de Ankara'da bir kalp krizi sonucu vefat etti.

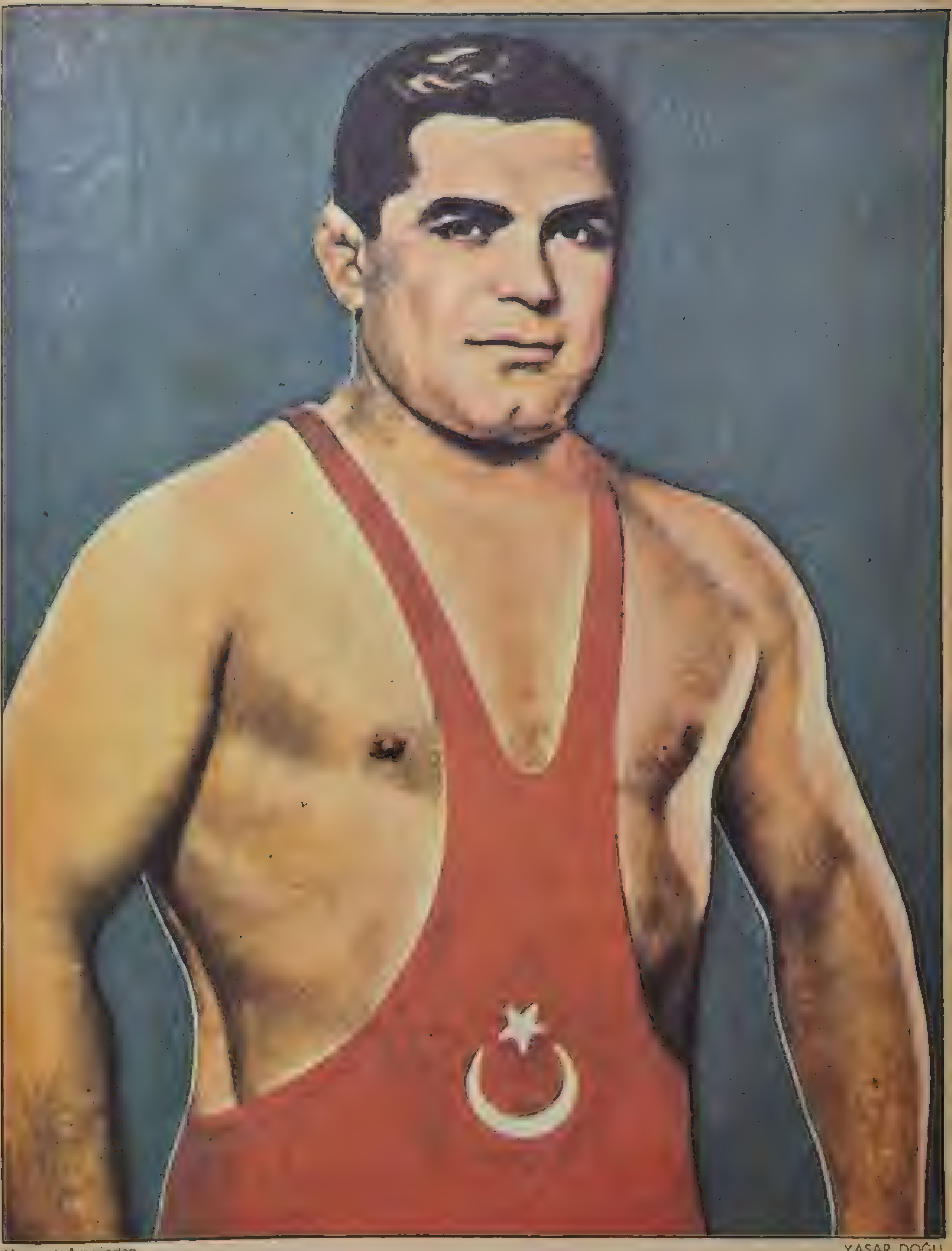

Hurrıyet Arşivinden

YAŞAR DOĞU

Mehmetçik

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı!
Düşün, altında binlerce kefensiz yatanı
Sen şehit oğlusun, incitme yazıktır atanı
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

MEHMETÇİK, Türklerin en ünlü şahsiyetidir. Gerçi, Mehmetçik adı, Türkler Müslüman olduktan sonra ortaya çıkmıştır ama, Mehmetçik'in temsil ettiği «meçhul asker», Türk tarihinin her devrinde, mevcut olmuştur: Alp, Tunga, Kültigin gibi.

Mehmet, Hazreti Peygamber'in adından gelir. Muhammed, önce Mehemmet olmuş, sonra Mehmet olarak dilimize yerleşmiştir. Gerçi bizde Muhammed ismi de çoktur ama, Mehmet, bütün isimlerden daha yaygındır. Doğan çocuklara, «Göbek adı» dediğimiz bir isim vermek âdettir. Bilindiği gibi bu isim, genellikle Hazreti Peygamber'in ve dört halifesinin isimleri tercih edilerek konur. Ama, bu isimler arasında da en yaygını yine Mehmet'tir. Dolayısıyla Türk ordusu Mehmet'lerle doludur. Nice nice Mehmet'lerin yarattığı kahramanlık destanlarıyle, bu ismin sonuna bir sevgi eki yerleştirilmiş ve Türk askerinin şanlı adı, Mehmetçik olmuştur...

Mehmetçik, nitelikleri eşsiz bir insandır. Her şeyden önce kahramandır. Yurt sevgisinin, vatan müdafaasının sembolüdür. Ama Mehmetçik'in daha başka nitelikleri de vardır. Mükemmel bir disiplin ruhuna sahiptir. Yurdu uğruna gözünü bile kırpmadan canını feda eder. Dürüsttür, faziletlidir. Güçlükler karşısında yılmaz. Güçlünün önünde eğilmez. Kadın, çocuk ve büyüklere saygıyle, sevgiyle bağlanmak, verilen görevden yüksünmemek O'nun büyük meziyetlerindendir. Bu nitelikler saymakla bitmez, tükenmez... En son Kore'de efsaneler yaratan Mehmetçik'in değerini bütün dünya bugü., de aynı takdir duyguları ile bilir. Tarih, O'nun kahramanlık hikâyeleriyle doludur.

Mehmetçik için en güzel sözleri söylemek, onun kahramanlığının aynı heyecanıyla gerçek şiirini yazmak yine bir Türk şairine, Millî Şair'imiz Mehmet Âkif Ersoy'a nasip olmuştur. «Safahat» isimli şiir kitaplarının altıncısı olan «Asım»da, Mehmet Âkif, Çanakkale savaşlarını ele alarak Mehmetçik'e şöyle sesleniyor:

Vurulup tertemiz alnından uzanmış, yatıyor
Bir hilâl uğruna, Yârab, ne güneşler batıyor!

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdat inerek öpse o pâk alnı, değer

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
Gömelim, gel, seni tarihe desem sığmazsın!

Hercümerç ettiğin edvâra da yetmez o kitap
Seni ancak ebediyyetler eder istiâp...

Bu taşındır, diyerek Kâ'beyi diksem başına
Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına

Sonra gök kubbeyi alsam da ridâ nâmiyle
Kanayan lâhdine çeksem, bütün ecrâmiyle

Ebr-i nisânı açık türbene çatsam da tavan
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan

Sen bu âvîzenin altında bürünmüş kanına
Uzanırken gece, mehtâbı getirsem yanına

Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekleİsem,
Gündüzün, fecr ile âvîzeni lebriz etsem,

Tüllenen mağribi akşamları sarsam yarana
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana...

Evet Mehmetçik, tarihle yaşıt, ebediyetle akrandır. Koskoca tarihin her sayfasında, toprağın her karışında, ummanın her damlasında, havanın her nefesinde vardır.

Orta Asya bozkırlarında, Altay dağlarında ok atan, Viyana kapılarında kılıç sallayan, yedi denizde yelken açan, üç kıtada at koşturan, süngüsüyle zaferlerden zaferlere koşan O'dur.

Malazgirt'ten Plevne'ye, Çaldıran'dan Çanakkale'ye, Sakarya'dan Dumlupınar'a kadar efsaneleşen varlıktır Mehmetçik. Galiçya'nın karlı dağlarından, Yemen'in kızgın çöllerine, uçsuz bucaksız ummanların tuzlu sularına kadar kutsal kanıyle ölümsüz adını yazmıştır.

Bir koçyiğit delikanlıdır o... Orta Asya bozkırlarında ve Çin Seddi önlerinde Oğuz Han'ın yanındaydı. Ergenekon'da bozkurdun ardındaydı.

Atını İli'de, Volga'da, Tuna'da, Nil'de, Vistül'de sulamış sipahi, yelkenini Akdeniz'de, Atlas Okyanusu'nda, Kızıldeniz'de, Hind Okyanusu'nda, Sumatra sularında açmış levend, «Allah, Allah, Allah» nidâlarıyle üç kıt'ada yeri göğü titretmiş cengâverdir o... Kişiliği gibi adı da birdir onun; MEHMETÇİK diye tanırız kendisini. Ebedî ömrün ve ebedî muzafferiyetin sırrına ermiş kişidir..

Bin minnet, bin şükrân ona...

Tablo Cemal Dündar MEHMETÇİK

100 ÜNLÜ TÜRK

DOĞUM TARİHLERİ ESAS ALINARAK SIRALANMIŞTIR

1. OĞUZ HAN
2. ATTİLA
3. FARABİ
4. İBNİ SİNA
5. ALPARSLAN
6. KAŞGARLI MAHMUT
7. CENGİZ HAN
8. MEVLÂNA
9. HACI BEKTAŞ VELİ
10. NASRETTİN HOCA
11. OSMAN GAZİ
12. YUNUS EMRE
13. KARAGÖZ
14. TİMUR
15. SÜLEYMAN ÇELEBİ
16. YILDIRIM BAYEZİT
17. HACI BAYRAM VELİ
18. AKŞEMSETTİN
19. ULUĞ BEY
20. ALİ KUŞÇU
21. ULUBATLI HASAN
22. FATİH SULTAN MEHMET
23. KARAMANLI MEHMET BEY
24. YAVUZ SULTAN SELİM
25. MİMAR SİNAN
26. BARBAROS
27. TURGUT REİS
28. FUZULİ
29. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN
30. PİRİ REİS
31. SOKOLLU MEHMET PAŞA
32. PİR SULTAN ABDAL
33. BAKİ
34. KÖROĞLU
35. KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA
36. KARACAOĞLAN
37. KÂTİP ÇELEBİ
38. EVLİYA ÇELEBİ
39. IV. SULTAN MURAT
40. HEZARFEN AHMET ÇELEBİ
41. NAİMA
42. İBRAHİM MÜTEFERRİKA
43. LEVNİ
44. NEDİM
45. ALEMDAR MUSTAFA PAŞA
46. III. SULTAN SELİM
47. İSMAİL DEDE EFENDİ
48. II. SULTAN MAHMUT
49. BÜYÜK REŞİT PAŞA
50. ÂLİ PAŞA
51. KEÇECİZADE FUAT PAŞA
52. MİTHAT PAŞA
53. AHMET VEFİK PAŞA
54. UZUN MEHMET
55. ZİYA PAŞA
56. ŞİNASİ
57. AGÂH EFENDİ
58. GAZİ OSMAN PAŞA
59. NAMIK KEMAL
60. OSMAN HAMDİ BEY
61. II. SULTAN ABDÜLHAMİT
62. AHMET MİTHAT EFENDİ
63. ABDÜLHAK HAMİT TARHAN
64. KOCA YUSUF
65. NENE HATUN
66. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR
67. AHMET RASİM
68. HALİT ZİYA UŞAKLIGİL
69. TEVFİK FİKRET
70. MEHMET AKİF ERSOY
71. TALÂT PAŞA
72. HÜSEYİN CAHİT YALÇIN
73. ZİYA GÖKALP
74. FEVZİ ÇAKMAK
75. ENVER PAŞA
76. ATATÜRK
77. İBRAHİM ÇALLI
78. KÂZIM KARABEKİR
79. CELÂL BAYAR
80. İSMET İNÖNÜ
81. HALİDE EDİP ADIVAR
82. MAZHAR OSMAN USMAN
83. YAHYA KEMAL BEYATLI
84. ÖMER SEYFETTİN
85. REŞAT NURİ GÜNTEKİN
86. NASİT
87. MUHSİN ERTUĞRUL
88. ÂŞIK VEYSEL
89. CEMAL GÜRSEL
90. KÂZIM TAŞKENT
91. SEDAT SİMAVİ
92. ADNAN MENDERES
93. CEVDET SUNAY
94. VEHBİ KOÇ
95. CEMAL NADİR GÜLER
96. KUBİLÂY
97. SAİT FAİK ABASIYANIK
98. KERİMAN HALİS ECE
99. ORHAN VELİ KANIK
100. YAŞAR DOĞU

TERTİP ve BASKI : HÜRRİYET MATBAASI

Bu eser Hürriyet Tarih Araştırma Grubu tarafından hazırlanmıştır.